پښتو بدلیږي

(پښتو شعر څنګه جوړېږي؟)

لیکوال: پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار

بسم الله الرحمن الرحيم

سترګې مې ستا پر لور خلور شوې
خلور اته شوې اته شپاړس شوې مې نه

پو هاند دوکتور م. ا. زیار

د ژبپوهنې په رڼا کې:

پښتو بدلمېچ- یا:
پښتو شعر څنګه جوړېږي؟
{څپیز- خچیز}

The Pashto Poetics
on the basis of its phonetics
(Tonic-Syllab)

(دکتاب پر ببخ یا کونه) پو هاند زیار: پښتو شعر څنګه جوړېږي؟

ډالۍ

هغو شاعرانو ته يې ډالۍ کوم
چې د شعر پر ازادۍ باور لري.

ليکي پوهه:

ليکوال: پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار

کتاب: پښتو بدلمېچ

خپرندوی: دانش خپرندويه ټولنه

دويم چاپ: ۱۳۸۹ل/ ۲۰۱۰ز

)لومړی چاپ: ۱۳۶۹/ ۱۹۹۰(

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

اوډ: حاجي محمد عمرخېل

انترنيت خپروونکی: اجمل اکبري

د چاپ ربنتي له ليکوال او خپرنوال سره خوندي دي،

بې اخځ ښووني تري د گټنې اجازه نشته!

نیو لیک

سرلیک | مخګڼه

یادښت ۸
سریزه: پښتو شعرپوهه او غرپوهه سره نه شلېدونکي دي ۹
۱- څپرکی: پښتو شعر هېڅکله عروضي سېستم زغملی
او سهلی نه دی ۱۷
۲- څپرکی: په خپله جوله کې د پښتو شعر د سیالۍ هڅه ۳۹
۳- څپرکی:)څپیز- څجیز (وزن د پښتو شعر آر او بنسټیز رغنده
توک ۴۵
- څپه-څج-تون- غونډ ۴۷-۶۳
-مسره)۲-۵۲څپیزه (-ماته مسره ۶۵-۷۶
- څپیز کمی زیاتی ۸۰
۴- څپرکی: پښبله)قافیه (او پښبلیز آرونه او ویارونه ۸۲
آره او ناآره، همجولیزي، غبرګې، ډېرپښبلیزي، ردیف ۸۵-۹۰
دویمه برخه: پښبلیز ویارونه ارکان، روي، لړونج ۹۳-۱۰۴
۵- څپرکی: د شعر پېنځګوني رغنده توکونه ۱۰۶

ژبه، تول، تول شمېره)د پښتو وزنونو کچه (۱۰۶-۱۱۹
واند، نبغ و پروت، ولوله، اند، تړاو، پروت و نبغ خیال ۱۲۹- ۱۴۸
۶-څپرکی:ژب- ښکلاییز اړخ ۱۵۰

۱(ژبه د شعر بهرنۍ جوله- پټ توان
او بډایه وییپانګه ۱۵۱-۱۵۵
۲(ښکلاییز یا بدیعي توکي: مجاز، همغږیزي ۱۲۱-۱۲۹
۱۶۲

ذهني انځورونه او ښلګې، تېرمهالي)وګړنۍ
او کلاسیکې (۱۷۴

وسمهالي)پښپلیزي ، ازادي، سپیني (۱۷۹
تلمیح، سېمبول، اسطوره، پرادوکسي ۲۱۲-۲۲۹
حسن تعلیل، مدعا مثل، کونترست، تمثیل ۲۳۱-۲۴۲
شعري ترڼگونه، مرکب تشبیهات، جاجونه)مفاهیم (۲۵۳-۳۵۸
۷- څپرکی: د وګړني یا ګړني پښتو شعر رغښت ۲۶۲
لومړۍ یا آره، بېنومه برخه ۲۶۵
لنډۍ، ترنګتوک، کارونځایونه ۲۶۷-۲۷۱
سروکی ۲۷۳
د وګړني شعر نیمخرګنده او خرګنده برخه ۲۸۱-۲۸۲
۸- څپرکی: د دېواني یا لیکني پښتو شعر جولیز رغښت ۲۸۵

له کلاسیکه ترنوي غزله ۳۰۷
۹- څپرکی: اوسنی ازاد پښتوشعر دخپل ازاد وګړني او بیا ۳۰۹
دېواني-لیکني بشپړتیایي بڼه
نیم ازاد شعرونه، ازاد کالبونه او مونډېي شعرونه ۳۲۷-۳۲۳

هایکو ۳۴۱
بشپړ ازاد شعرونه ۳۳۴
انځوریز او نامانیز شعرونه ۳۶۷- ۳۶۹
۱۰ - څپرکی: په پښتو شعر کې ښویېدني او تېروتني ۳۷۰

زخه ۳۷۱
څپیز-خجیز، ونج، بېتولي، تتوالی، نابري پښپلي ۳۷۸-۳۸۰
تکرار او کرغېړنتیا ۳۸۷
ژبنۍ تېروتني، نا اوډي، ناکره وینګ، مانیز اړپیچ ۴۰۰- ۴۱۳
ټکرتوارد، تضمین، ټکرکه ژباړه؟ اقتفاکه غلا؟ ۴۱۷-۴۲۴
غلا ، له ځانه غلا ، له ځانه غلا) د ښځمنو په ګټه ! (۴۲۵-۴۲۸

۱۱- څپرکی: سپین شعرونه ۴۳۰
۱۲- څپرکی: ناپیلي شعرونه ۴۴۲

۱۳- ښپرکۍ: پر))کره لیکنۍ پښتو ((د شاعر لاسبری ۴۵۲
لیکدودي ستونزې ۴۲۱
۴۴۸
لندېزونه)ترخیمونه(۴۶۷
وییپانګه ۴۷۸
اخځلیک ۵۱۴

یادښت

استاد زیار د یوه ژبپوهاند ، ادبپوهاند او د څه له پاسه نیمي پېړۍ شعر و شاعرۍ او لیکوالۍ له مخینې سره تر اوږدو ازمېینو ، څېړنو او پلټنو وروسته دې پایلې ته رسېدلی چې د هرې ژبې او بیا پښتو شعرپوهه او غږپوهه سره نه شلېدونکې تړاو لري. په دې ډول د یوې تولیزې)موزونې (ویناپه توګه د پښتو شعر رغښت څپیز- خجیز)سپلابو تونیک syllabic & tonic (دی چې استاد یې د لومړي ځل لپاره د یوه سېستم په توګه له)و (ګړنیو ، لیکنیو او دېواني (ډولونو څخه د اړوندو دویونو)قواعدو (پر رااېستنه، او ورسره ورسره د نویو ازادو شعري ځېلونو او ډلبندیو پر وړاندېینه بری موندلی دی.

دانش خپرندویه ټولنه ویاړي چې دغه دویمه غځېدلې اولا کره شوې کتابې بڼه یې د پوهنتوني زده کړیانو ترڅنګ د پښتو ژبې او ادب د نومهالې نړیوالې سیالۍ د ګردو بهیروالو او مینه والو مخې ته ږدي. هیله من یو چې ښاغلي او اغلې لوستونکي، په تېره ځانګېز کره کتونکي به یې په اړه زمونږ له لارې خپلې ابنتنې پوښتنې او لید توګې له لیکوال سره شریکې کړي او په دې ډول به یې د درېیم چاپ لپاره په لا بشپړوالي او کره والي کې رغنده او کارنده ونډه واخلي استاد زیار ته د لا زیاتو علمي بریاوو په هیله روغ او اوږد ژوند غواړو !

دانش خپرندویه ټولنه- پېښور

سریزه

پښتو شعرپوهه او غږپوهه سره نه شلېدونکی دي

بندو بست د پښتو شعر ما پیدا کړ
ګنهٔ، شعر د پښتو وو کله سیال !
)خوشال(

عربي وزن یا بحر پښتو تول یاهم تول و تال، اروپایي rhythm د یوه))مخٌیله موزون کلام ((په توګه د شعر د ودانۍ آره او بنسټیزه اړانه رغوي او پر وړاندې یې پښېله)قافیه(او بیالړ)ردیف(له برسېرنو توکو څخه شمېرل کېږي. دا چې د پېړیو په بهیر کې د شعر پر پاسنی تولیۍ یا مقوله د))مقفی ((توک ورسرباري شوی او))مخٌیله موزون او مقفی کلام ((بلل شوی دی، دا دی، له نوي ازاد څپل سره دغه توک یوځل بیا تاریخ ته سپارل کېږي او بیا له))سپین ((او))ناپېیلي ((هغه سره یې تولۍ تر))مخیٌله کلام ((پورې لنډون مومي.
لیکوال دا لیدتوګه چې د))مخیٌله موزون کلام ((په توګه پښتو شعر، په نورو ټکو ، شعرپوهه او غږپوهه(poetics& phonetics) سره یو له بله نه شلېدونکی تړاو لري او په دې ډول د پښتو شعر رغښت څپیز- څجیز)سېلابو تونیک syllabic& tonic) دی، له ښایسته ډېر مهاله راخپله کړې وه. د ژبپوهني او ادبپوهني د شاګرد او بیا ښوونکي په توګه له نیمي پېړۍ راهیسې په دې هڅه او تلوسه کې وم چې د نوي پښتو ژبپوهني د دودوني په لړ کې د پښتو پښویې)ګرامر(، وییپوهني،کره لیکلارې، پښتو تاریخ...ترڅنګ د پښتو بدلمیچ)پښتو شعر څنګه جوړېږي؟(یو بنسټ هومره هم کېښوولای شم او په پای کې د نورو غونډې د دغې سکالو دودیزه کمبله هم را ونغاړم.

له لورو ځانګیزو زده کړو څخه له راستنېدو سره مې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې وار له مخه د نویو ژبپوهنیزو لوستلیکنو)لکچرونو (تیارونې او وړاندېینې ته متې راونغښتې. د هماغه ړومبني سمبستر په بهیر کې دا برې را په برخه شو چې د دواړوغورو ځانګیزو پوهنو)ژبپوهنې او ادبپوهنې (تر منځ یو مهالوېشی انډول هومره پر څانګه او چارواکو ومنلای شم، خو د))ادبي فنونو ((په نامه چې د ژبې او ادب دکومې عربي آرې دودیزې ګډولې له رامنځته کېدو راهیسې پر څانګه هغسې واکمنه وه. په ځانګړې ډول مې

د خلیل بن احمد عربي عروضي یا متریک سېستم پر پښتو شعر تپل راته نور هماغسې بې سروبوله زباد شوي ول، لکه عربي صرف و نحوه چې د پښنویې)گرامر (په نامه له دوه دوه نیم سلو کلونو راهیسې پر ټولېزه پښتو راتپل شوې وه.

هرگوره، یوڅه وخت و زغم یې غوښت، ټول پر دې بسیاکړم، هماغسې چې پښنویه)گرامر (له اړوندي ژبې څخه را ایستل کېږي، دغسې یې بدلمېچ هم له شعري پانگې څخه راایستل کېدای شي. له 1360ل. را وروسته چې د پښنویې لسکلنو ازمایښتي لوستونو ته کتابي بڼه هومره ورکړه، داکابو مې ومونده چې د پښتو بدلمېچ څو کلن یادښتونه)دېتا (سره را و اوډم. زما دغه هڅه هله زیاته گړندۍ شوه چې استاد رشاد کورناستی شو او له ځانگې سره یې د همکارۍ لړۍ هم نوره و شلېده. له دې سره سره د پښتو ماستري پروگرام هم رامنځته شو او په کار وه چې له نوې مېتودولوجۍ سره سمه پکې ژبپوهنه او ادبپوهنه، او په ترځ کې شعرپوهنه هم تدریس شي.

د بل هر لوستلیکي)تکسبوک (غوندې کلونه وروسته پر دې بریالی شوم، په دغه تړاو هم وړاندې کړیو لوستونو ته کتابي جوله ورکړم او تر پورتني نامه لاندې یې چاپ ته وسپارم. که څه هم دا کار زما له لومړنیو هاندو هڅو گټل کېده او د پښتو د یوه پرله غښتي کره بدلمېچ تمه ترې گرانه وه، د نویو کالبونو، جولیزو ځېلونو او بیا ژب- ښکلاییزو او ژب- اندیزو لارو رودو سپړاوي او ځرگنداوي، خو په هره توگه یوه څېرمه برخه رانغښتله، خو بیایې هم د ډېرو نوښت مینو ځوانو شاعرانو پر مخ یې نوي او ارت و بیرت ځنډونه)افقونه (پرانیستل.

دا خبره چې د پوهنځي له زده کړو راهیسې راته د))پښتو بدلمېچ ((اند توگه پیدا شوې وه، انگیزه یې پر ۱۳۴۰ د پښتو ځانگې په مهالنۍ))وړمه ((کې د شوروي نومیالي پښتو پوهاند نیکولای دووریانکوف څېره شوې لیکنه))شعرپوهه او غږپوهه poetics& phonetics ((وه. له دغې لیکنې څخه د لیکوال موخه داوه چې پښتو غږپوهه او شعرپوهه سره نه شلېدونکی تړاو لري او په دې ډول یې بدلمېچ دعربي عروضو پرځای د نورو ډېرو هندواروپایي هغو په څېر د خپلې غږپوهې په رڼاکې پر څپېز- ځجېز)سېلابو تونیک (بنسټ رامنځته کېدای شي.

هرگوره، اروپایي بدلمېچونه هم له لرغوني او سکولاستیک پېره نیولې، د منځنیو او کلاسیک پېر تر پایه د یوناني عروضي)مېتریک (سېستم تر گونډو لاندې ول. دغه سېستم، کټ مټ لکه عربي))مفاعیل ((د درزي)سکښت- (مخبېلگو)patterns (ته ورته وو، د دې

پرځای چې د اړوند ښاغلي يا اغلې کالي جامې له قدواندام سره سمې وسکښتې، قدواندام يې ور سکښتې او په دې چم ورسره خپله مخښلگه په وچ زور وربرابروي !

پارسي شعر هم په منځنۍ آرياني پېر(۲۰۰ م ز- ۸۰۰ ز (پر څپيز-څجيز ډول ټيکاو لاره چې درخت آسوريک، کرکوی اورتون او داسې نورې گڼې پهلوي ښېلگې يې راخوندي شوې، خوله نوي پېر)اتمې زېږدې پېړۍ(او بيا يوولسمې پېړۍ راوروسته چې د عربي ترخنگه يې د دويمې اسلامي ژبې په توگه سر راپورته کړای شو، له يولړ ښېدوييو)استثناوو (سره د عربي متريک سېستم راخپلولو ته اړ وتله او هغه هم په دې چې غړپوهه يې ورسره څه ناڅه اړخ لگولای شي. د ساري په ډول يې د منځني پېر سر ښږواکوړۍ)ابتدا پر ساکن (يې له لاسه ورکړې چې پښتو يې پروراندې د منځ- او پای ښږواکوړيو ترڅنگ تر درو ښږواکو)کنسوننټو (پورې، لکه شخوند، سخوندر، خوله، خوړين... خوندي ساتلي او د دوو هغه يې، لکه پلار، تره، ورور، ترور، درېدل، کښېناستل، ښخبل،خوړل، خپل، پردی، پښه، خپور، سپور، پسور، پسرلی، ړمنځ، خولۍ، خوله)عرق(، خوله يا خولۍ، ملا، ملاست، لمونځ، سترې، ستومان، شمېر... خو له شمېره وتي دي.

په پښتو شعر کې لنډه، اوږده څپه او بيا ښږواکوړۍ لکه يو واوبلي څپه ارزول کېږي، حال دا چې په عربي او پارسي هغه کې دغه څومره ييز)کمي (آر ته ارزښت ورکول کېږي او لنډه او اوږده څپه سره توپير مومي؛ سر- او منځ ښږواکوړي خو پکې گړسره شته نه، او وروستني هغه، لکه په شعر، شمع، سهو ... کې هر ښږواک او خپلواک د)زور، زېر، پېښ او تنوين (په گډون جلا جلا ارزول کېږي او تقطيع کېږي. په دې ډول هغه دوديزوال چې د پښتو شعر پر مېټريک)عروضي (رغښت ښځايه او بې گټې ټينگار کوي، د عربي))مفاعيلو ((د ټکي پرټکي پېښو په لړ کې)اعراب (هم پر پښتو دي راتپي، د ساري په توگه دوه فونيمي))اور= or (پر څلورو توکو، په بله وينا، درو توريو)حروفو (او يوه حرکت)الف+ پېښ+ و+ ر (شمېري !

د دغو ډېري پلويانو او مينه والو پر وړاندې چې چېرې يو نيم د زاړه پالو او دود پالو له مورچله سر رانېغ کړی، لامل او لاسوند يې))مدرسه يې ((زده کړې او بيامذهبي تنگ ويني او تعصب وو. خو له ښه مرغه يې تر ما وړاندې د)) يوې پښتو- کره پښتو ((او بيا))نوي اوازاد پښتو شعر((د غورځاونو او پلويانو له غبرگونونو سره مخامخ شوي دي. زماپر يادښت))باختر ((نومي مهالنۍ يې يوازېنۍ مورچه وه چې گرده لمبسه)دوسيه(يې راپسې راسپړلې وه. د))تکفير ((لپاره يې همدا پلمه بس وه چې))عربېزم ((او))اسلامېزم ((د يوې سکې دوه

مخه دي او ما يې))جلاوالي ((ته متيې رانغښتې: د نوي پښتو ژبپوهنې په رڼا کې مې د عربي))صرف و نحوې((پرځای پښتو پښويه کښلې، ځلورګونې وییپانګه او نوي نومونپوهنه)ترمینالوجي (مې د عربي هغې ځایناستې کړې... او دا دی، اوس مې په عربي ادبي فنونو او بيا عروضو پسې راخېستې او د انګلیسي، روسي او نورو کافرانو لاره مې پر مخ اخېستې ده؟

ډېره پوچه او خنداوره ادعا يې بیا دا چې له))عربي عروضو ((پرته يې شعر، شعر نه باله او په دې ډول، زموږ زرکلن)څپیز- خجیز (شعر لاځه چې نړیوال شاهکارونه يې هم له نشته برابرول !

چلوونکی يې چې کلونه وروسته)۲۰۰۵ په پسرلي کې (تر ځان بترو بنسټپالو له باجوړه ترکابله راځغلولی وو او غوښتل يې د پښتو ژبې او ادب په څانګه کې راته د شاګردۍ ګونډه ووهي، له ډېرې پښېمانۍ راته پرګونډو شو، ما پرشا وټپاوه او همدومره مې پر غوږ وواهه))همدا چې ته رښتینی))پښتون مسلمان ((شوې، نوره مو تر منځ بله کومه تربګني نشته !((
په ورپسې سفر کې يې يو ځوان لیکوال د دویم چاپ لپاره د لومړي هغه تيار او ډلی پروف د کتنې لپاره راکړ، خو ما په دې لاسوند چې زه له لوښې سره سم د نورو کتابو په څېر دا هم بايد تر بشپړونې او کرونې تېر کړم او هله يې چاپ ته وروسپارم. نو له پرله پسې څېړنیزو بوختیاوو له کبله مې ایله بیله له درېیم سفر سره، پوره د دوو کلو په واټن هغه ژمنه ور ترسره کړه او دغه اوسنی چاپ و خپراوي کېدون وموند. هیله من یم، د ګرانو مینه والو تنده لاښه ترا ماته کړای شي او د نو مهالي پښتو پوهې او فرهنګ نتیالیو)منکرو (ته د تربګنۍ پلمه نوره پرلاس ور نه شي !

له دغو ستغو سپورو خپله خبره بیاهم راغبرګوم، هماغسې چې د نورو ژبنيو ټولنو په لړ کې پارسي او عربي شعر د نومهالي جهاني سيالۍ له مخې نوي)ازاد، سپین، ناپیلي (کالبونه او ژانرونه پرله پسې راخپلوي، نو پښتو دا هم د دغې سیالۍ پر وړاندې بې توپیره پاتېدای نه شي. له پخوانو دوديزو ژانرونو څخه هم يوازې نوي غزل پښې راټينګې کړې او))دوديز ((قافیوال شعر تش هماغو))دوديزو ((شاعرانو، په بله وینا،))ناظمانو ((ته پاتې دي.

د پښتو شعر په تړاو پر هنري جوله زموږ بې کچه ټینګار هم له دې سرچینه اخلي چې له دغه پلوه له نورو نړیوالو او بیا نژدې تربورانو سره هېڅکله د سیالۍ جوګه شوي نه یو او همدا نن سبا يې په غوږلو سترګو ګورو چې په پښتو کې پر))شعر ((باندې د))نظم ((پله ډېره درنه ده. ښايي، د دې يو لامل هم دا اوسې چې پښتو نظم له خپل آر))څپیز- خجیز ((رغښت سره دومره خواري نه

غواړي. هن، که څوک قافیه وال، په تېره غزلبول وکړای شي، د قافیې او ردیف په زندان کې دننه دننه اوسنی پښتو شعر له کرغېړنتیا او ځوړتیا)ابتذال او انحطاط(څخه را و ژغورلای شي، مورږ به هېڅکله ورته د ازاد یا سپین شعر مورچل و نه نیسو.

مگر په کړن کې په غړولو سترگو گورو چې اوسنی غزل یا د اقتفأ او تقلید په گردلو کې راښکېل دی او یاهم د نوښتگرانه شعر په نامه د رټلي او نتلي)هندي- پارسي (فورمالېزم او اېکسپرېشنېزم بلهاري دی. له دې لامله مورږ بیاهم د رښتیني نوښتگرانه)) ژب - ښکلاییز او ژب - اندیز ((غزل تر څنگ د ازاد او سپین شعر پر راخپلولو او دودولو ټینگارکوو او پر سیمه وال او نړیوال کچ د پښتو شعر د سیالی شونتیاته لاره هواروو !

له پښتو ناظمانو او په تېره،))عروضي((پېښاوو وانو)مقلدانو(سره د پارسي)ملک الشعراء(بهار دا شعر خورا ښه اړخ لگوي:

شعر دانی چیست؟ مروارید از دریای عقل
شاعر، این افسونگری که این طرفه مروارید سفت
صنعت و سجع و قوافی هست نظم و نیست شعر
ای بسا ناظم که نظمش نیست الا حرف مفت
شعر آن باشد که خیزد از دل و جوشد به لب
باز در دلها نشیند هر کجا گوشی شنفت
ای بسا شاعر که او در عمر خود نظمی نه ساخت
ای بسا ناظم که او در عمر خود شعری نگفت

په تو له شاعرانه مینه
پوهاند زیار
اکسفورډ، اکتوبر ۲۰۰۹

۱- څپرکی
پښتو شعر هېڅکله عروضي سېستم زغملی او سهلی نه دی

له زاړه پښتو ادبي پېره بيا تر منځني پېره را پاتې شعرونه زياتره، که په)و (ګړنيو کالبونو کې ويل شوي، که په پارسي يا عربي هغو کې، خپل تول و تال))څپيز- خجيز ((رنګ درلودلی دی، خو د دغو ژبو عروضي پېښې له منځني پېر او بيا ټيک له دېواني پېښو سره راپيلېږي او هغه هم د استاد مکنزي)۳۱۹ (په وينا په دې اندچې اړوند نظمي کالبونو يا ځېلونو)بيت، غزل، قصيدې، رباعي، مربع، مثنوي، ترکيب بند، ترجيع بند، مستزاد... (او بيا قافيې او رديف له راخپلولو سره يې بويه عروض او بحور هم راواخلي. په ټوليز ډول، راخپلونه د))اداپټېشن((د انډول په توګه د يوڅه د بشپړې او هوبهو راخېستنه نه بلل کېږي. په دې جاج و مانا، هغه څه چې له پښتو سره يې اړخ لګاوه، ترې راواخېستل شول او عروض و بحور، نه.

د ارزاني او انصاري هڅې

همدا خبره وه چې تر لومړيو دېواني شاعرانو)ارزاني او انصاري(عروضي پېښې تر درېيم شاعر را ونه غځېدې.که نه هسې خو د دغو دواړو پيلامګرو شعر په ټوله مانا پر دغه تله دومره سم نه خېژي، لکه واخلي، دا لاندې بېلګې يې چې پر درېمه خجنه څپه پيلېږي، د ارزاني:

د يوه و حدت له اصله
د کثرت شول ډېر فروع

او د انصاري:

په وحدت له هره جوده بېګانه يم
په کثرت...د ميرزا په خوله ويېږم

تر دغه روښاني شاعرانو راوروسته د منځني ادبي پېر پښتو شعر په څه ناڅه شپږو پېړیو کې د یاد شویو پارسي- عربي کالبونو یا ژانرونو، قافیو او ردیفونو او بیا یې د هنري او فرهنګي اغېزو له را خپلولو سره سره په ټولیز ډول د اړوندو عروضو او بحورو د راخپلولو هڅه نوره نه ده شوې. په دې توګه، ډېرو نومیالو شاعرانو دا کابو موندلې چې زیات زور پر ښکلاییز او انځوریز اړخ واچوي او په دې توګه پښتو شعر تر ښایسته ډېره بریده د دوه ګونو هندي او خوراساني پارسي سبکونو په سیالۍ سره چې له جغرافیایي- سیاسي پلوه یې هم د اړوندو ټولواکمنیو ترمنځ ټیکاو درلود، په خپله))څپیزه - څجیزه((جامه او جوله کې په زړه پورې بشپړتیایي پړاوونه ووهي او تر نومهالي)معاصره(پېره یې راورسوي.

خوشا ل او څلور ډوله څجیزشعر

ستر خوشال له دې سره سره چې پر))عروضي شعر((د پخلي او ټینګار په توګه میرزا ستایلی)له چانه په پښتو کې ما میزان لیدلی نه دی- میرزا په دا زبان که ویل کړې دې تللي(او پروړاندې یې درویزه غندلی)مخزن مې د اخون چې تمامي پر نظر کښېووت- په ده کې نه عروض شته، نه یې بحر ما لیدلی(، خو په کړن کې یې پخپله څپیز- څجیز تول و تال راسمبال کړی دی. که د پښتو شعر د))بندوبست((او))سیالوني((او بیا د څلورګونو وزنونو خبره او غوره کړې، موخه یې بیاهم همدا څپیز- څجیز سبستم او ورسره ورسره د څج و اهنګ له مخې یاد شوي څلور ګوني بنسټیز وزنونه دي. لاسوند یې هم دا چې د زیاترو پخوانیو او اوسنیو شاعرانو پر خلاف پر یوه یا دوو وزنونو بسیاپاتې شوی نه دی. مانا دا چې په اګاهانه توګه یې د بېلابېلو شعري څېلونو)غزلو، دوبیزو، دربیزو، بوللو... (مسرې هم پر لومړي څج پیل کړې، هم پر دویمه، هم پر دریمه او هم پر څلورمه. پر وړاندې یې نورو زیات زور پر دربیم اچولی او ډېر لږ یې پر لومړي، دویم او یا څلورم څج؛ نو په پوره باور، په دې لاندې شعر کې یې له))څو بحره((موخه همدا څلور ډوله دي:

پښتو ژبه ده مشکله، د دې بحر مونده نه شي
هم ما لره)یو (څو بحره، په ډېر منبود راغلي

د بوللې له دغه وروستي بیته یې دا خبره لا ښه ترا را ډاګیزه کېږي چې له))دویم څج((سره ویلې بولله یې))دوه بحره((بللې ده:

دوه بحره، دوه مطلع لري، که دا قصیده ګوري
زر یو اتیا کلونه، په صفر کې ما ویلي)پ ۲۵۴-۲۵۵(

دا هم هښنده ده چې په)و (ګړنیو څپلونو)لنډیو ، سروکیو ، لوبو ، بګتیو ، چاربیتو... (کې ان په نویو)←موندېیو ، نیم ازادو او ازادو (کې هم زیاتره د پخواني او اوسني شعر))دربیم څپیز دود ((پېښېږي کېږي او تر څنګ یې لړوړ بر څلور څپیز هغه هم رادود شوی دی.

میا شرف او عروض یې

میاشرف د احمد شاهي پېر)۱۱۲۰-۱۱۸۲ لېږدي (لیکوال او شاعر چې عروض یې کښلې هم دي، خپل ډېری شعر یې پر پښتو کنده برابر کړی دی. لکه پر دویمه څپه دا پیل کړې لارغه یې)وقفه یې (څوارلس څپیزه بېلګه یې:

بېلتون نصیب زما دی، قدرت د کردګار دی

بندي په بند د هند یم، مولد مې ننګرهار دی

د عروضو یا بدلمیچ رساله یې استاد رښتین د))میاشرف عروض ((په نامه پر ۱۳۳۸ لمریز کال د پښتو ټولنې له لارې چاپ او خپره کړې ده.

ویل کېږي، تر میا شرف څه ناڅه یوه پېړۍ راوروسته عیسی هوتک خپل درست دېوان چې په شاوخوا ۱۲۲۰ س. کلو کې یې بشپړ کړی او دوه زرو بیتو ته رسي، عروضي بڼه لري.)هېوادمل: ۹۸ ،۱۳۶۵ مخ (؛ کېدای شي، دغه ویناوال له))عیسی اخونزاده ((سره ټکر شوی وي چې استاد رشاد یې اړوندې عروضي بېلګې را تدریس کړې وې !

استاد رشاد د انتیک عروضو سیستم په د فاع کې

استاد رشاد له دې سره سره چې څه ناڅه یې د))ادبي فنونو ((او بیا))عروضو او قافیې ((په چوکاټ کې د پښتو شعر د څپیز)هجایي (او بیا خجیز)تونیک (سیستم لړو ډېره منښته کړې، خو بیا یې هم، څه د تدریس او څه د لیکنې او څېړنې له لارې پر خپل زاره، یا د ده په خپله نومونه پر))انتیک ((سیستم ټینګ و ترینګ پاتې شوی او د ژوند تر پایه یې د هغه سخته دفاع کړې ده. په اوږد مهالي استادي بهیر کې یې له دولت لواني او میا شرف، خواجه محمد بنګښ، عبدالعلي اخونزاده رانیولې، تر بهایي جان او سمندر پوري هغه خورا پیکه او مصنوعي ډوله عروضي بېلګې بیا بیا رامخته کړې. په دې لړ کې د نیم ولسي شاعر بهایي جان)۱۳۱۳ق - ۱۳۵۱ش (هماغه))جزئیات ((را اخبستي او))کلیات ((یې چې پښتو تول و تال لري او د ټنګ ټکور بڼه ترا جوګه شوي، دومره پامور نه دي بللي. استاد د دغه راز))عروضي ((شعرونو په سکښت او تقطیع کې بیا هم دېته اړوتی چې یو لړ خپلواکو او بېواک)واوېل او کنسونټ (ترې، په یوه پلمه او بله پلمه له پامه وغورځوي؛ هرګوره د بېواکوېیزو)ابتدا پر ساکنو (وییونو له کارونګه خو پخپله اړوندو شاعرانو ډډه کړې، په بله وینا، د هغو پرځای یې له عربي

او پارسي وييونو کار اخېستی؛))قافيي کلمي ((او))رديفونه ((يې خو لا څه کړي، څه کړې دا چې پر لاس ورغلې بېلګې د پښتو آر و نړه))څپيز- ځجيز ((شعر د سمندر يو څاڅکی هومره هم نه کېدې، نو دېته اړوتلی، چې د همدغه سېستم دننه دننه د نورو ادبي فنونو)بديع، معاني و بيان، وزن و قافيې او عيوبو... (په رڼاکې پښتو شعرپوهنه پر مخ يوسي، هېښنده لا دا چې استاد پخپله هېڅکله د يوې داسې شعري بېلګې د کښنې کومه هڅه نه ده کړې !
په رسنيز او څېړنيز بهيرکې يې هم پر ورته بېلګو شخوند وهلی، د بې شمېرو رسنيزو ليکنو ترڅنګ يې د خپلواکو څېړنيزو اثارو په لړ کې يوازې د))قافيي عيوبو ((د لوستونو، په بله وينا، ليکنو څېړنو ټولګه تر دوه نيم زرو مخونو وراوړولې ده. بياهم دا يو غنيمت دی چې نومهالي زده کړه وال او فرهنګيال زامن يې د رامنځته کړې))رشاد فرهنګي ټولنې ((له لارې دغه او داسې نور دوديز،خو له تاريخي- فرهنګي پلوه خورا ارزښتمن اثار پرله پسې چاپ او خپراوي ته ور سپاري.
[اخځ: ورېمه ۲-۳يمه ګڼه، ۲۱- ۲۲ مخونه، کال ۱۳۳۸او مخامخ خبرې اترې او مرکې]
استاد رشاد خو په هره توګه د نورو ګڼو تاريخي، فرهنګي او ټولنيزو اثارو او شاعری له پلوه شپېړم ستوری بلل کېږي، خو هملاری يې))سمندر ((تر ده هم د انتيک سېستم زيات هوډيالی او ورسره ورسره پخپله هم))انتيک ((پاتې شوی دی. سمندر، نه د ليکنو څېړنو له پلوه له نورو دوديزو ليکونکيو او څېړونکيو سره د پرتلې وړ دی او نه ورسره د شعروشاعری له پلوه. په ټول ژوندکې يې يوازې د زرګونو زر ګونو بې رنګ و خونده نظمونو ترڅنګه چېرې د نابېری له مخې يکې يوه بېلګه))د اېلم څوکه ((، هغه هم د څپيز- ځجيز د رغښت له برکته ويلې او په دې سره يې د ملک الشعرا بهار په خبره)← سريزه (کې يوه کوشنوټې استثنأ راوستې ده:
))...ای بسا شاعر که او در عمر خود نظمی نه ساخت
ای بسا ناظم که او در عمر خود شعری نګفت ((
داچې د بېلارې بې ګودره سمندر يوه نيمه عروضي ترانه، لکه))درون پښتون ((پر غوړو بده نه لګي، د يونيم))پرايوټ سکول ((تنکيو بولونکو ماشومانو دخوړ غړی او ورسره ورسره د تنګ ټکور شاهکاري ده. ښايي، دا نادوده يې چې په))ترخه- ((يا يې په خپله نومونه))خوړه شپېلۍ ((، له امير کروړه تر امير حمزه پورې پر درستو آر و او اصيلو او هنري پښتو هستونو کرښه يا چليپا راکښنې ته را دانګلې، هرو مرو يې له ورپېښو ګرومونو)عقدو (څخه سرچينه اخېستې ده. ځکه له دومره بېخرته بوس بادونو سره چا په خروار لېټۍ کې هم حساب کړی نه وو؛ او استاد رشاد يې بياهم))عروضي بېولالې ((ورستايلې دي !

استاد په یوه ځانګیزه لیکنه کې بیا خپله ګروهه نبه ترا ډاګیزه کړې او د پښتو شعر د عروضي جوړښت په تړاو یې د))پښتو او عروضي سیستمونه ((تر سرلیک لاندې له لرغوني))یوناني ((پېرا و بیا زمونږ له تېرمهاله تر وسمهاله تړو له تاریخچه را خبستې ده:
))... انتیک سیستم غالباً د عربي عروضو پر لاره دلته رارسېدلی او خپور شوی دی. پښتو که څه هم انتیک سیستم یې پر نظم باندې له یوه مخه غېږه نه ده راګرځولې، مګر ځینې پښتانه شاعران داسې هم پیدا شوي دي چې درې نیم سوه کاله پخوا یې لا له دغه سیستمه سره سم نظمونه پیېلي دي. سمندر صاحب لیکي چې په پښتو کې د هېڅ یوه تېرشوي او ژوندي شاعر د کلام تول د قانون په تله برابر نه دی.)خوږه شپېلۍ (
خو ما چې څومره تحقیق کړی دی، د انتیک سیستم نظمونه په پښتو کې نژدې څلورسوه کاله سابقه لري، مثلاً د عبدالعلي اخونزاده کاکړ)۱۲۹۹-۱۳۲۵ هجري (نظمونه له هغوی نه دوه سوه کاله مخکې د شرف شاعر)۱۱۲۰-۱۱۸۲هجري (او له هغې نه مخکې د دولت لواڼي)چې ژوند یې تر ۱۰۸۵ هجري یقیني دی (، دولت پخپله وایي:

دا وزن دی صحیح پر وکړه نظر
فاعلاتن مفاعلن فعلن

تر او سه پورې په شپږو عربي بحرونو برابر نظمونه موندل شوي دي:
۱هجز، لکه عبدالعلي کاکړ:

عجب راځي له دې دهره په هر ساعت ستم پر ما...

۲ رمل، لکه شرف:

ای چې بلبل د عطا تل په چمن ستا که چغار...

۳ مضارع، لکه عبدالعلي کاکړ:

یار درومي او زه نه مرم هرګوره بې وفایم...

۴ خفیف، لکه دولت:

دا جهان دی په مثل بهار...

۵ رجز، لکه عبدالقادر:

مهر زما و خپل صنم مه شه زما له عمره کم...

۶ مدید ، لکه رحمان بابا:

سرزما سامان زما ، ځارشه تر جانان زما...

سمندر په خوږه شپېلۍ کې په لسو بحروکې نظمونه ویلي دي... ((

استاد دويم))ځپيز ((سېستم سېلابيک يا هجايي معيار لومړی له خپل دوديز څېړندود سره سم راپېژني، خو د پښتو لپاره يې وړنده نه بولي:
))...په دې کې د هجاوو په شمېر ټوټې کېښوی شي. د سېلابونو د اوږدوالي لنډوالي مراعات پکې نشته. په دې سېستم کې هغه هجا فشار لري چې تر وروستۍ هجا د مخه واقع وي او د مصرعې شپږمه يا اوومه هجا هم فشار لري)؟(. عبدالروف بېنوا پخپل ادبي فنون کې چې تقريبا شل کاله پخوا چاپ شوی دی، پښتو نظمونه سېلابي بللي دي. ښاغلي عبدالحليم اثر يې په پښتو ادب کې تاييد کړی دی. ړومبی يې زه هم ملګری وم، خو اوس نه يم...((.

د رد د زباد لپاره يې د خوشال او پيرمحمد کاکړ هغه بيتونه رامخته کړي، چې ځپيز کمی زياتی يا نانډولي لري، خو خجيز نه، لکه د خوشال دا بيت
چې د ننګ او د ناموس اندوه يې نه وي)١٢(
د هغه سړي به نه وي احترام)١١(
او پر دې ناخبر يا هم ناګار، چې د پښتو ځپيز- خجيز قانون له مخې په خجپای پيل شوي شعر کې پښېليزې مسرې تر ناپښېليزو هغو يوه يوه ځپه کمې راځي)د پوره پوهاوي لپاره: ← ځپيز کمی زياتی، شپږم ځپرکی (

تر دويم)هجايي معيار (وروسته د دربيم)تونيک يا فشاري سيستم (چې د پښتو زباد شوی سېستم دی او ورسره د نه جوړجاړي)نه موافقت (پلمه يې هم تر ګناه بتره ده:
))تونيک يا فشاري سيستم چې فشارونه په يو راز وي. که سېلابونه فرق ولري خير دی. په پښتو ادب کې د دې مثال په دې کې په کارده چې د سېلابونو شمېر هم يو وي او د فشارونو هم. د فشارونو موقعيتونه هم بايد ټاکلي او سره مقابل وي. دا سيستم د پښتو ژبې له جوړښت سره مطابقت خوري. په دې کې مصطلحات هم هغه د انتيک سيستم استعمالېږي. صرف اوږده هجايي په فشاري هجا اړولې ده او لنډه په بې فشاره)؟(. د پښتو له دې سيستم سره توافق ړومبی عبدالحی حبيبي صاحب ذکر کړی وو. جارج مارګنسترن او ډاکتر مکنزي هم په دغه رايه دي. يو روسي پښتو پوهاند نيکولای امکنرويچ دوريانکوف هم دغه رايه لري او سراولف کېرو هم د مکنزي په تقليد دا رايه اختيار کړې ده. زه هم دې ته د پښتو نظم طبيعي سيستم وايم، خو د فشاري موقعيتونو په ټاکلو کې له مستشرقينو سره موافق نه يم.(( )الفت هماغه ګڼه(

د پښتو شعر پر ميتريک)عروضي (تول وتال باندې د استاد رشاد ګروهه

تردي بریده ټینګه او ترینګه پاتې شوې چې ورسره ان د ازاد شعر د اړوندې هڅه یې هم کړې ده.
د یوې سریزې په ترڅ کې یې د ازاد شعر پر وړاندې له نابانډېوالي سره سره، هغه هم ښایي د دوستۍ په پار د لېوال))هوسۍ ((نندارمې له ازاد شعره داسې مسرې را چاڼلې چې د نابرۍ له مخې یکې نه بېواکوړې)کلستړونه(، لکه))سخوندر، شخوند ((راغلي او نه یکې لنډې-اوږدې څپې، لکه)اړ(او)خورین(غاړه غړې شوې، نو د)فاعلاتن(پر رکنونو یې سکښتلې)تقطیع کړې(دي.)غفور لېوال، هوسۍ،۱۳۷۸ل(
دا پوره راډاګیزه کېږي چې استاد غوښتل، په هره بیه وي، د پښتو شعر د میتریک))عروضي((لیدتوګې سخترانه دفاع وکړي،))پویتېکس- فونېتېکس((علمي دایلېکتیکي تراو کورټ و سکوټ نالیدلی وښیي او د دې لپاره په ټوله نارامۍ))استثنأ ((پر))قاعده ((بدله کاندې!

د پېنځو ستورو په ګډون د ګردو دودیزو پوهانو په منځ کې استاد رشاد یوځانګړی او استثنایي))**pedantic or hegemonic**((لوښه او عادت درلودل او همښنۍ هڅه یې دا وه چې له عادي خبرو اترو نیولې، تر علمي بحثونو او بیا لیکنو څېړنو پورې په خورا پسته، خوږه او فصیحه ژبه د غټو غټو عربي او غربي وییونو، نومونو)ټر مونو(، اقتباسونو، نقل قولونو او روایتونو په وړاندېینه شاګردان، مینه وال او بیا کورني او بهرني پښتو پوهان، هغه هم ژبپوهان هم تر خپل جادویي اغېز لاندې راولي او لا ویې نتګوي!

دا لیدتوګه یې هم د))انتیک عروضي سبستم((هومره زرګونه کلونه زړه ده چې ژبه او ژبپوهنه د ادب یوه برخه ګڼي. د ساري په ډول په همدغه لیکنه کې غږونه، څپه، څج، ویی یا کلمه... د خپلې))انتیکو ادبي فنونو((د مقولو په توګه راخرګندوي. دا به پرځای پرېږدو چې))پویتیکس((یا شعري رغاونه له آروبنسټه د))فونېتېکس((یا غږ پوهنې زېږنده او سکالو)موضوع(ده، نه د دودیزې ادبپوهنې)ادبي فنونو(او نه د اوسنۍ علمي ادبپوهنې. هرګوره، یوازې ادب، هغه هم د یو))ژبني هنر((په ټولمنلې نومونه د))ادبپوهنې((سکالو یا موضوع ده!
ادبي فنونو د))معاني((په ګډون زیاته برخه هم لږ تر لږه تر یوې نیمې پېړۍ راهیسې له اړوندو نومونو او مقولو سره په نوې ژبپوهنه اړه موندلې او پاتې هغه یې په نوې ادبپوهنه. د معاني بیا یوه برخه په ماناپوهنه)سېمانتیکس(او پاتې یې له))بیان((سره یوځای په سبکپوهنه)ستایلېستیک(او ویناپوهنه)رېتاریک(اړه پیدا کړې ده. هرګوره، د شعر ادب او نورو هنرونو په اوبجه کې د سبک)ستایل(نومونه)ترم(ځانته جلا آرونه او پېژند نښې لري. له

همدې کبله موږ د ژبې د آر و معیار په تړاو))لیکلار ((نومونه رامنځته کړې، لکه څنګه چې زموږ د پوهنځي د ژبپوهنې تکړه ماستر مولاجان تڼیوال په یوه ژباړه)الفت شپاړسمه ګڼه(او همدارنګه وتلي لیکوال عبدالمالک همت یې په یوه لیکنه)ښکلا ۲۲ ګڼه(کې پوره رڼاوی کړی دی. په دغه تړاو د لانګندوین)۲۱مخ(په خبره کله داسې هم پېښېږي چې یوه غونډله یا ځرګندونه له پښتو پېژ پلوه سمه اوډل شوې وي، خو د لېلي او لیکلارې له پلوه دومره خوندوره نه وي، نو کېدای شي، د یوه بلونج)بدیل(لټه یې وکړو.

اوس بیرته استاد رشاد لیدتوګې ته راستنېږو او هغه دا چې هېڅکله یې د آرې ځانګې))ادبي فنونو ((او په دې لړ کې د پښتو شعر د عروضیوالي په تړاو چاته په اسانه تن نه دی ورکړی او تر))طبیعي سیستم ((یې هماغه دوه نیم زرکلن او بیا یونیم زرکلن))مصنوعي ((هغه په وچ زور پر پښتو خوارکې تپلی او زغملی دی. اړونده تاریخچه یې هم له لاتیني نومونو سره د دوریانکوف له هماغې پښتو لیکنې ښخه بې اخځ ښوونې راخپستې چې پر ۱۳۴۰)۱۳۴۱(ل کال د ادبیاتو پوهنځي په پښتو مهالنۍ))وږمه((کې خپره شوې اولیکوال په سریزه او د همدې خپرکې په پیل کې د دې کتاب د کښنې تر ټولو غوره انګېزه بللې ده.

دا چې زموږ د ادبي فنونو استاد لومړی پلا))حروف ((پر))ږغونه ((اړولي، په پوره دک و دلیل زما مخامخ جروبحث او بیا د همدې کتاب د لومړي چاپ)۱۳۲۹ل(ورته انګېزه شوې؛ د څلور څپیزو رکنو او بیا دننه دننه د خچ د څلورګونو دریځونو او په ځانګړې ډول د دوو خجونو ترمنځ درې څپیزو واټن په رسمیت پېژندنه یې هم همداسې درواخله.

پر))ږغونو ((یې د))حروفو ((اړونې بېلګه، هرګوره، د پورتنۍ لیکنې په سرکې راغلې ده:

))د خواجه نصیر طوسي)۵۹۷- ۶۷۲ق(د نظم ړومبني اجزأ متحرک او ساکن ږغونه دي. دا نظریه ټول مني... ((. د اروانباد طوسي اروابه هم هېښنه پاتې شوې وي چې زما))حروف ((څنګه پر))ږغونه ((اوښتي دي!

له دې سره استاد ته په کار وه،))ساکن و متحرک ((یې هم ورسره **update** کړي وای او پر))کنسوننټ و واوبل ((او یا هم پر))ترلي او وازه څپه ((یې وراړولی وای.

دابه پرځای پرېږدو چې غږونه او څپې له آر و بنسټه نامانیز ژبني توکي یا یوونونه)واحدونه(دي. شعر د ژبې له رغېدلو مانیزو)وییونو، کلمو(، لاځه چې، لکه پخپله پښویه)ګرامر(، له بشپړو ژبنیو توکو)غونډلو، جملو(راپیلوي او بیا هله د وییونو، څپو او بیا غږونو له اوډنې، وېشنې او سکښتنې سره کار لري.

ما شل کاله له مخه د خپل بدلمیچ تر لومړي خپراوي کلونه کلونه وړاندې د خپلو هاندوهڅو ، په تېره د لوستتوکیو)درسي مواد و (د تیاروني په بهیر کې دا هم رابرسېره کړې وه چې د پښتو شعر درېګوني)وګرني، ادبي او ازاد (ډولونه، یو څپیز- څجیز سېستم لري او هغه دا چې د کوشنیترین شعري یوون)مسرې (له هرو څلورو څپو څخه یوه څجنه راځي. مانا دا چې د مسرې یا ړومبۍ څپه څجنه ´----وي، یا دویمه -´--، یا درېیمه --´--او یا هم څلورمه---´-.

په دې ډول دغه څلور څلورڅجني څپې د ناشننوړو غونډونو)رکنونو (بنې لري، په بله وینا ، هره مسره په آر و پرنسیپ کې له همداسي غونډونو رغېدنه او شننه مومي او که په پای کې یې تر څلورو کمې، یانې یوه، دوه یا درې څپې راشي، د ناخجن نیمګړي غونډ په توګه د اړوندې مسرې ټاکلی څومره ییز))څپیز ((انډول پرځای کوي او ورسره کېدای شي، د پښلي)قافیې (یا لړ)ردیف (په رغاونه کې برخه واخلي. هر ګوره، په)← ازاد شعر (کې یوه مسره یا ټوټه تر دوه)فونیمي (څجنې یا ناڅجنې څپې هم لنډون مومي چې هممهال د یوه ویې او غونډلي کار هم ورکوي، لکه: هو ، نه،)اخ، وه، وې... ! (او نور.

مکنزي د پیلامګر په توګه

لکه په پخواني چاپ او د اوسني دې په سریزه کې چې یادونه شوې، که څه هم ماته وار له مخه د نیکولای دووریانکوف لیکنه پر لاس راغلې او د الهام سرچینه او مخبېلګه شوې وه او د استاد دانیل مکنزي د ۱۹۵۸ زېږدي کال هغه ۴۵ کاله وروسته ، هغه هم انګلیستان ته له را کډوالېدو سره د ۱۹۹۳کال او بیا ۱۹۹۸ کره کړې بڼه را تر لاسه شوه. دغه استاد، په خپله اتلس مخیزه څېړنه کې، بې له دې چې د دووریانکوف په خبر یې په نومېرلي توګه د پښتو))غړېوهې ((او))شعرپوهې ((تر منځ نه شلېدونکې)دیالکتیکي (تړاو ته ګوته و نیسي. استاد مکنزي ماته دهغې زړې لیکنې تازه بشپړه کړې،کره کړې او غځولې بڼه د ۱۹۹۸ په مني کې له هغې ژمني سره سمه اکسفورډ ته را ولېږله چې څو میاشتې له مخه یې په خپل کور)انګلیسي، ویلس (کې، تر اړوندو اوږدو جر و بحثونو وروسته را سره کړې وه. ما هم ترې پر خپل وار د خپل بدلمیچ د نوې خپروني)اېډېشن (په کرونه او بشپړونه کې پوره ګټه واخیسته. په دې مانا چې له پخوانۍ هغې سره یې کورټ و سکوټ توپیر لري.

د لندن پوهنتون دغه نومیالي آریانپوهاند او پښتو پوهاند په خپله لیکنه)rev.1998 (Pashto Verse (کې د ځینو پښتنو لیکوالو دا هڅې بېځایه او ناسمې)misnomer (بللې چې په عربي- پارسي کالبونو)بیت، رباعي قصیدې، مثنوي... (کې ویل شوي لیکني او))دېواني ((شعرونه، په مېتریک)عروضي (ډله کې وشمېري.

ده پخپله، که څه هم وار له مخه پښتو شعر))څپېز ((بللی، خو په کړن کې یې د ګڼو دېواني او ولسي بېلګو په سکنبت یاتقطیع)scansion(سره بشپړ))څپېز- څجیز ((سېستم پر کار اچولی دی. د مسرو دننه وییخج یې په واژه څجنبنه)□_(او شعري)مسره ییز (څج یې په ترلي هغې)_´ (په ګوته کړی دی. دغه راز یې د څپې څومره ییزوالی یا کمیت)اوږدوالی او لنډوالی((په پښتو شعر کې بې نقشه یا بې ارزه)irrelevant(بللی او موخه یې څپېز شمېر نه دی. ورته خبره ما د عروضي او څپېز- څجیز سېستم د توپیر په تړاو، د خپل کتاب د لومړي چاپ په)۱۲مخ(او د اوسني چاپ په دریيم او پېنځم څپرکي کې د پارسي شعر او همدارنګه د))څپې((په تړاو کړې ده.

مکنزي د پښتو ولسي یا)و (ګړنی شعر دا دوه ګونی وېش زموږ تر څېړونکیو)لکه د پښتني سندرو هغه(په پوره کره تخنیکي ډول را پر ګوته کړی دی:
))وګړنی شعر پر دوو ټولیو)کټېګوریو (وېشل کېږي. یو هغه سملاسي)فی البدیهه(لنډي نغمې دي چې د کار پر وخت، پر لاره او یا هم له ملي اتڼ سره بولل کېږي، د وګړني شعر دا برخه زیاته آره او رښتینې بللای شو؛ زیات دوديز رنګ لري او ښېنومه ده.
)دویمه ټولی(چې ویونکي یې څرګند او د ځانګیزو سندرغاړو له خوا بولل کېږي. خو اړینه نه ده چې همدوی یې جوړوونکي هم اوسي. په دې ډله کې غزل او چاربیتې راځي چې غزل یې ، هرګوره له ادبي هغه سره خورا ډېر توپیر لري. (( )مکنزي ۳۲۰مخ(

دا هم زما له نه هېرېدونکو جلا وطنو یادونو او برياوو څخه وه چې تر لسیزو وروسته د ټولمنلي استاد مورګنستیرن له دغه پیاوړي شاګرد او ځاناستي پښتو پوهاند سره مې شلېدلې اړیکې راتینګ شي او د ژوند په وروستیو ورځو شپوکې ورته یوځل بیا د شاګردۍ ګونډه ووهم. ده هم په دې پښتني- انګرېزي ولوله چې د ځلوښتکلنې شاګردي- استادي دوستانه اړیکو او علمي همکاریو پور یې راپرې کړی وي، له خپلې مېرمنې سره په خپل نوي اخېستې کور))انګلسي، وېلس((کې په څلور ورځنۍ مېلمستیا د یوه پوهنځي هومره ګټه را ورسوله او دا کابو یې را په برخه کړه چې د پښتو شعري سېستم په ګډون ور سره له پښتویې را نیولې، تر آرپوهې پورې د پښتو ژبپوهنې ډېرې ناسپړلې غوټې پرانېزم.

د نجیب منلي ونډه
دا هسې یوه نابري یا))توارد((وو چې زموږ فرانسمپښتي ادبپوه لیکوال او څېړنوال نجیب منلي د استاد مکنزي د ۱۹۵۸ لیکنې په رڼاکې له ما سره څه ناڅه هممهال، پر 1987 ز. کال په

یوه وېړه فرانسي لیکنه {Najib Manalai; Métrique du Pashto in Cahires de poétique comparée Nº 15, Octobre 1987 ; pp. 103-153.} کې د پښتو شعر د ورته (څپیز- خجیز) سبستم پخلی کړی او د هغه استاد پر پلیونی، یاهم په خپل نوښت یې دګنو ادبي او ولسي بېلګو په ترڅ کې پر کار اچولی دی.

زه یې له دغې لیکنې متې دوه دري کاله وړاندې خبر کړم او سم له سموني یې هماغه آره فرانسي بڼه له پاریسه راولېږله، خو دا چې پر فرانسي زما سر نه خلاصېده، نو دا دی، په پښتو لنډیز یې هم وپاسللم او له کابله یې رابرېښلیک کړ چې ګران مینه وال به یې بیاهم هماغه غوراوی تر کتنې لاندې ونیسي.

ګران منلي خپله لیکنه له دې تاریخي شالید سره راپیل کړې ده:

))د شپاړسمې پېړۍ په پای کې د پیر روښان)۱۵۲۴ – ۱۵۷۹ز (د سیاسي - مذهبي پاڅون د پښتو ژبې یو پراخ ادبي فعالیت پیلامه ده. پر دغه مهال د پښتنو سیمه د دوو پارسي ژبو امپراتوریو ترمینځ وېشل شوې وه چې لویدیځ ته د پارس صفوي امپراتوري وه او ختیځ ته د هند د مغلو قدرت وو. په دغه فرهنګي چاپېریال کې پښتنو شاعرانو او لیکوالو په پراخه پیمانه له پارسي څخه هم د لغاتو په برخه کې، هم د مفاهیمو په برخه کې پراخې اخېستنې وکړې چې کله ناکله یې د پښتو ژبې ګرامري جوړښت هم د پارسي په ډول برابر کړی دی. د دې اخېستنو په ترڅ کې شاعرانو د پښتو شعر اصلي، معمولي بڼې پرېښودې او هڅه یې وکړه چې پرځای یې د عربي- پارسي عروض خپل کاندي، خو عملاً په دې برخه کې ډېر بریالي نه ول...

په هرډول که د))توارد ((خبره هم شي، تر درویش دراني یې له ماسره ډېر راځي. هغه هم یوازې په دې هم نه، چې د استاد مکنزي لیکنه یې مخببلګه شوې، بلکې خپلې رسمي ځانګې)ادبپوهنې (او اړوندو څېړنو او ژباړنو هم ورسره پوره مرسته کړې؛ شعر و شاعري خو ورسره د دراني هم شریکه ده. او دا چې ډېرې شننې او سپړنې یې زما له هغو سره په بنسټیز ډول توپیر نه لري، نو یوازې هماغه اړین ټکي یې له لوستونکیو سره شریکوم.

داخبره))...پښتانه شاعران او څېړونکي پردغه ستونزه پټه خوله پاتې شوي دي. که څه هم، کېدای شي چې د پښتو د عروضو ځینې لارښودونه جوړ شوي وي، خو ... ((یې خو وار له مخه ځواب شوې او هغه داچې که موږ دا دري پښتانه یو له بله سره خبر نه وو او په بهرنیو کې له استاد مکنزي څخه هم یوازې همدی خبر وو.

هرګوره، د استاد مکنزي له لیکنې د ورپیدا شویو پوښتنو لامل یې هم دا دی چې ده یې همامغه د ۱۹۵۸ کال لیکنه مخبېلګه کړې وه او وروستنۍ بشپړه او کره بڼه یې پر لاس نه وه ورغلې. د هغو پوښتنو لومړۍ بېلګه دا ده:

))د.ن. مک کینزي ... د پښتو شعر آهنګ یا ریتم د هجاوو له کمیت)لنډوالي او اوږدوالس(سره نه، بلکې د خجیزې لړۍ له نظم سره تړلی دی. خو ښاغلی مک کینزي د خپل نظر جزییات نه څېړي او د څو مثالونو په ورکولو یې بسنه کړې ده. ما ته د ښاغلي مک کینزي د ملاحظاتو په سم والي کې کوم شک نه وو راپاتې، نو ومې غوښتل چې لږ ژور تحلیل یې وکړم او د پښتو شعر پر دواړو اړخونو)یانې ولسي شعر او دیواني شعر(یې تطبیق کړم.((

په دې لړ کې یې، لکه څنګه یې چې ما له مخه په اړونده ونډه کې یادونه وکړه، ده د ولسي او ادبي یا دیواني شعر د ښنې په ترڅ کې د مسرو دننه وییخج په وازه خجنبه)□_(او شعري خج په تړلې هغې)_´ (سره په ګوته کړی دی. همدا راز یې د څپې څومره بیزوالی)اوږدوالی او لنډوالی(یې)کټ مټ لکه ما(په پښتو شعر کې بې نقشه یا ناارزی)irrelevant(بللی او موخه یې څپیز شمېر نه دی. هن که په زړه لیکنه کې یې د یوه ټاکلي شعري څېل د مسرو ترمنځ څپیزه ناڼدولي هم موخه اوسي، دا هم څه بېځایه خبره نه ده او هغه دا چې تر درو څپو لاندې بانډېوالی، تول و تال یا اهنګ)ریتم(دومره نه ویجاړوي. او په دې کې ښاغلی منلی هم له موږ دواړو سره هماند دی چې ترڅپې، خج زیات ټاکنده نقش لري. ما پخپله تر هغې پخواچې د استاد لیکنه پر لاس راشي، د خپل بدلمیچ په لومړي چاپ او دویم چاپ کې، یوځل د عروضي او څپیز سېستم د توپیر او بیا د څپې د بېلابېلو ډولونو په تړاو)دغه راز څرګندونې راغبرګې کړې او پوره بېلګې یې په همدې لومړي او بیا دویم، درېیم او پېنځم څېرکي کې وړاندې شوې دي.

د لیکنې په دویم مخ کې یې د))آهنګ)) په تړاو دا الاندې نوموني)ترمونه(او څرګندونې با دومره څانګیزې او تخنیکي نه بریښي:

))د پښتو ژبې آهنګ د وینا د لړۍ د تونیکو سېلابونو پر نظم ولاړ دی. د آهنګ لپاره کولای شو چې یو)تیوریک فرضي واحد(!) تعریف کړو. دا فرضي واحد چې د ژبې په وییپوهنه(!) کې کوم خاص ارزښت نه لري، د سېلابو یوه لړۍ ده چې یو سېلاب یې تونیک وي)تونیک خج(!) ولري(.((

څلورڅپیز- خجیز غونډ)رکن(چې ما د پښتو شعر د تولیز یوون)ریتمیک واحد(په توګه په دواړو چاپونو کې له بېلګو سره ښوولی، ښاغلی منلی یې

))تيوريک فرضي واحد ((او))خجيزه کړې stress group ((نوموي. خو د دې خبرې تر څنگ يې چې يوه څپه پکې خجنه وي، جوت او ټاکلی))څلور څپيز والی ((له پامه غورځوي او پر))درې سپلابې ((او))څلور سپلابې ((کړيو يې وېشي !
)په دې تړاو پوره سپړاوی بياهم د کتاب په لومړي، دويم، درېيم او پېنځم څپرکي کې موندلای شي(.

مسره يې هم داسې پېژندلې ده:
))د پښتو شعر بنسټيز واحد مسره ده چې کم له کمه يوه خجيزه کړې لري او تر ټولو اوږده مسره څلور خجيزې کړې لري.)ځينو معاصرو شاعرانو او يو شمېر پخوانيو د خورا خام شعر خاوندو شاعرانو کله کله تردې اوږدې مسرې هم جوړې کړې دي، خو دا ډول شعرونه د گوتو په شمار دي او خاصه توجه نه غواړي(.((
دغلته بيا هم دا نه وايي چې هره))خجيزه کړې ((څو څپې را نغاړي؟
د مسرې او بېلابېلو ډولونو په اړه د دې کتاب په درېيم څپرکي کې پوره څرگندونې وړاندې شوې او دلته يې راغبرگول اړين نه برېښي؛ همداسې يې د استاد مکنزي ليکنه)**۳۲۵-۳۲۷**مخ(.
نورې پوښتنې يې هم زموږ د دواړو له خوا ځواب شوې، لکه د))نيم مسرې ((چې ما د استاد رشاد د نومونې))وقفه يې مسرې ((پر بنسټ))لارغه يې ((او))ماته مسره ((نومولې ده)زيار، درېيم څپرکی او استاد مکنزي **۳۳۱-۳۳۵** مخ(.

د درويش دراني برسېرونه
ښاغلي درويش دراني بيا د سوچه))توارد ((له مخې د يوه نوښتگر شاعر او انگرېزي ښوونکي په توگه څه ناڅه له ما سره همهال ورته سېستم تر څېړنې او شننې لاندې نيولی. خو نژدې يوه لسيزه وروسته، هغه هم هله ځنې خبر شوم چې په پېښور پوهنتون کې مو سره ليده کاته وشول او کتابونه مو سره ادل بدل کړل که څه هم سم له لاسه راسره د هغه کتاب نشته، خو بيا يې هم له هماغې لومړنۍ ځغلنده کتنې څخه دومره پر ياد راپاتې دي چې نه يې اړوندې څرگندونې دومره تخنيکي دي، او نه يې د خج)stress (له مخې د شعري ټوټو يا مسرو او ورسره د ټوليز شعري رغښت بنيادي څلورگونې ډولونه يا وزنونه پر گوته کړې ؛ ان تردې چې خجنې او ناخجنې څپې يې هم))قوي-ضعيفی ((بللې دي !

په پای کې دا يادونه هم اړينه بولم چې دغه بدلمېچ زماله موخې انگېزې او وړاندوينې سره سم له لومړي خپراوي)1990 (راهيسې تر اوسه په دې شلکلن پېر کې خپل اغېز ښندلی او د

پوهنتوني زده کړيالو په ګډون د بشپړ ډېري ځوان ادبي پښت له تاوده هرکلي سره مخامخ شوی، هغه هم له درو غورو لاملونو سره:

۱) په ناځانخبري ډول له کوشيني راهيسې د هر پښتانه او پښتنې په ذهن و زړه کې د)و (ګړني شعر و ټنګ ټکور تول وتال، کټ مټ، لکه پښتو ژبه له پښويېزو دويونو)ګرامري قاعدو (سره ، وار له مخه ځای نيولی او زېرمه شوي، که نه ځنګه به يې له يوه ټومب)تحريک (سره په هماغه تول و تال يوه ناره، لنډۍ، بدله... نابېره له خولې وتله او يا يې هم يومخيزه ولسي شاعري او سندرغاړي راخپلوله. او کله چې بيا له ليک و لوست او ښکلاييز خوب و ذوق سره په ادبي کچ له تېرمهالي دېواني او وسمهالي قافيوال او ازاد شعر په لاروۍ ورته زېږندويې ته مخ کوي، نو هماغه تول وتال، په بله وينا ،))ځپيز- خجيز((رغښت ورسره راخپلوي او هماغه ځانته مخښلګه ګرځوي. له دې سره يوه نيم، لکه د وسمهالې ادبپوهنې زده کړيال او څېړنوال په دې هڅه کې کېږي چې د هغه ناګاهانه کارولي يا کارول شوي رغښت پر لارو رودو او کچ و مېچ اګاهانه لاسبری پيدا کاندې، دا غوره او ګټوره نګېري چې همداسې يوه ښکارندويه لارښود ته مخه وکړي، نه يوه ناپېژندويه لارښود ته؛

۲) د تېر هغو په پرتله له عربي- پارسي ژبو او بيا يې دوديزو ادبي فنونو او په دې لړکې پېچلو عروضي او قافيي لارو دودو سره يې پرله پسې زياتېدونکی لرېوالی او نابلدېوالی؛

۳) سراسري ټولنيز خوځون او جلاوطني، نوې خبرتيايي)کمپيوټري (تېکنالوجۍ او ورسره د هېواد، سيمې او نړۍ پر کچ د ترليو نومهالو فرهنګي او ادبي اغېزو او سياليو، له نوي او ازادې شاعرۍ سره ډېرېدونکې لېوالتيا او له دې سره ژب - ښکلاييزې جولې او ژب - انديزې منځپانګې او پيغام ته د هڅې او پاملرنې زياتېدنه.

۲ـ څپرکی
په خپله جوله کې د پښتو شعر
د سیالۍ هڅه

شعر د ژبني هنر ادب (په بېلابېلو څېلونو کې تر ګردو لوړ تخیلي او زړه راکښونکی څېل او د انسان د ښکلا پېژنې ذوق (روزونکی او خړوبو-ونکی او بیا داسې څېل دی چې په ټوله مانا یې د ناځانخبرۍ)ناخودآګاه (ناسپړلې او زېرمه شوې هیلې او ارمانونه ځانخبرې)شعوري (نړۍ ته راباسي او را پوخلا کوي یې. له دې چار و دندې سره د))شعر د شعر لپاره ((لید توګه ردېږي چې د ټولیز هنر په تړاو یې د الماني ایډیالېست فېلسوف مانوېل کانت(۱۷۲۴ - ۱۸۰۴ (څخه یې سرچینه اخېستې ده. هغه هنر د ښکلا د پنځونې لپاره د انسان هاند و هڅه ، په بله وینا ، هنر د هنر لپاره باله. دغه اند توګه له هماغه راهیسې دا دوې- دوې نیمې پېړۍ پرله پسې تر سختو نیوکو لاندې راغلې او په کلکه رد شوې ده، په ځانګړې ډول د زیګموند فروید)ز ۱۸۵۶- ۱۹۳۹(د رواننښنز)سایکاانالېستي (اند توګې له رامنځته کېدو راهیسې چې هنر د انسان په ناځانخبرۍ)تحت ا لشعور (کې له تمبول شویو او زېرمه شویو هیلو او ارمانو سرچینه اخلي. له دې سره یوازې د نورېز- ښکلا پېژنو ګرومونو)عقدو (خړوبونه،نه، بلکې د ټولنوټېزو)سوشل-اېکانومیکو (هغو هوارونه هم رانغاړي.

همدا خبره ده چې استاد پوهاند رحیم الهام(۱۳مخ(د کانت اند توګه له علمي پلوه ناسمه بولي او لیکي:

))...که هنر د ښکلا د تخلیق لپاره هڅه وي، هنر او ښکلا سره یو انډول کېږي او دا نتیجه ورڅخه حاصلېږي چې ګوندې د هنر غایه پخپله هنر دی((.

د لندن مېشتي فلسفي ادبپوه اسماعیل خویي له خوا د شعر څه ناڅه ښه ترا اوډلی او منلی پېژند))شعر په کره، کېښکلي او اهنګینه ژبه، د اند و واند ولولیز ترون دی = شعر گره خوردگی عاطفی اندیشه و خیال است در زبان فشرده و آهنگین ((او ورسره ترلی))ژب - ښکلاییز ((او))ژب - اندیز ((دایلکتیک دا راجوتوي چې جوله)شکل(د))مخیٌله وینا ((په توگه د شعر آر جاج او جوهر، په بله وینا)) ښکلاییز ارمان ((ته رښتیاینه)تحقق(وربښي او ورسره ورسره اندیزه منځپانگه او پیغام، په بله وینا)) تولنیز ارمان ((هم رانغښتل کېږي. دا په ومنو چې شعر ته ترېل هرادبي ځېل)ژانره(تر ډېره د یوه ښه هنري ځېل په سترگه کتل کېږي، خو د هنري ارمان تر څنگ یې ټولنیز ارمان و پیغام هم له پامه غورځېدای نه شي. هرگوره، په دې توگه به، هغه شعر یو رښتینی شاهکار وي، بې له دې چې پکې رانغښتی ټولنیز ارمان او پیغام د چا ښکلاییز خوب)ذوق(و زمولي، هممهال یې منلوته ورچمتو هم کړای شي.

دا هم هېرول په کار نه دي چې گڼي پر))شعریت((باندې ټینگار دې، گڼسره د))هنر د لپاره ((ټولیـ)مقوله(راخپله کاندې او بیا د همدې لید توگې پر بنسټ تر دې ښندې)مبالغې(پورې چې وایي:

))اصیل شعر متې تر دویم نړیوال جنگ را وروسته منځته راغلی دی ((! مانا داچې د زرگونو دانته وو، گویته وو، گارسیاوو، هوگوو، پوشکینانو، بایرنانو، فردو سیانو، خوشالانو... هستوني او پنځوني دې هېڅ پر هېڅ او هېر پر هېر وگڼل شي، او له دې سره پردې زباد شوي واقعیت هم سترگې پټې شي چې د شعر و ادب په گډون په گرده بشري پوهنیز- فرهنگي ډگر کې وسمهال د تېرمهال او وسترمهال ترمنځ یو پول دی او له ړنگېدو سره یې هرڅه له منځه ځي !

له پاسنیو څرگندونو دا پایله اخېستل کېږي چې))شعریت((د))ژب - ښکلاییزې ((جولې زېږنده دی او همدغه دوه اړخیزه جوله ده چې د))مخیٌله وینا ((په توگه یې جاج او مفهوم وربشپړوي. دویم، یا دربیم جولیز اړخ))رغاونیز تخنیک ((د دغې))مخیٌله وینا ((کوم اړین رغنده توک)متشکله جزء(نه گڼل کېږي او ان پخپله عربو چې شعري اډانه یې پرعروضي سبستم ټیکاو لري او وراوډلي یې دي، د یادې شوې ټولیـ)مقولې(نوښتگر یې هم بللای شو.

په دې ډول))وزن، قافیه، ردیف((او ورسره نظمي کالبونه یا ژانرونه... هم د شعر له پېژند)تعریف(څخه اېستل کېږي. نو کوم تول وتال یا وزن، قافیه، ردیف... چې نه یوازې عربو او مورې، بلکې د نړۍ ډېریو ژبنیو ټولنو ورسره ترلي او رادود کړي دي، موخه یې))موسیقیت((دی، نه))شعریت((!

هرګوره، نن سبا دغه موخه هم نوره په کړن کې خرخشنه شوې او هغه دا چې نه یوازې پر نړیوال کچ ازاد)موزون او بې قافیه(لاخه چې سپین)بې وزن و قافیه(او ناپیلي)منثور(شعر موسیقۍ ته لار موندلې ده.په پارسۍ کې، نیما شوویچ د شلمې پېړۍ په درشل کې د نیم ازاد پارسي شعر سېستم رامنځته کړ او پېنځه شپږ لسیزې راوروسته احمد شاملو تر بې وزن و قافیې))شعرسپید ((را ورسوله، سیما بهبهاني او څو نورو بیا ان ټولملی رومانتیک خپل))غزل ((هم د پښېلو)قافیو (له باستیله راوکېښ.

په پښتو)و (ګړني شعر کې چې له دغو درو ډولو څخه لومړۍ دوه شتون لري، همزمان سندرې هم دي، په بله وینا ، همېشه له ټنګ ټکور سره ملې پاتې شوې دي او له ژب - ښکلاییز پلوه هم په اړوندو پرګنو کې پوره منښت او ګرانښت لري: ازاد وزمې سندرې، لکه لنډۍ، سروکي... او سپین وزمې، لکه د کیسو او نکلونو ناري او داسې نورې؛ په متلونوکې بیا د دغو ګردو شعري فورمونو څرک لګولای شو ، ازاد لکه:

- په باران پسې پتې ګرځوي- په خیرات پسې شکرې،
- بنیادم یو نور- جامه یې دوه نوره،
- پور چې تر سل تېر شي- وچه یې مه خوره...؛

سپین، لکه:

- بې عقله زوم د خواښې په باټو ختاوځي،
- بډای یې له خواره ګټي، خوار یې له بډایه،
- وزه چې پرېام وخېژي، لېوه ته هم ښکنځل کوي....

په هره توګه، لکه څنګه چې د ټولنیز ارمان او پیغام په تړاو څرګنده شوه، تول وتال یا موسقیت، په بله وینا ، وزن و قافیه تر هغې پاموړ ګڼل کېدای شي چې د))شعریت ((پر تاوان پرې نه وځي. په دې لړ کې یې ټولیز)وزني (سېستم یا تخنیک بیا ، او هغه هم چې پر یوه ژبه له بلې ژبې څخه راتپل کېږي، له دغه پلوه په هېڅ ډول د منلو او زغملو جوګه کېدای نه شي، لکه واخلې، پر پښتو باندې د عربي عروضو او بحورو راتپنه؛ قافیې آرونه او دویونه یې که څه هم لږوډېر له لیکني او دېواني شعر سره اړخ لګوي، خو بیا هم ورته له پښتو غږپو هنې سره سمون ورکول په کاردي. نو د دې لپاره چې دغو ټولو اړخونو ته مو پښتو جوله او جامه ور اغوستې وي، په څلورم څپرکي کې تر څېړنې لاندې نیول کېږي.

په پای پای کې تر ټولو خبرو وروسته، له نړیوالې شعري سیالۍ څخه زموږ موخه بیا هم یوازې او یوازې پر))هنري ارمان ((ډډه نه لګوي، بلکې ورسره ورسره د ټولنیز او بیا انساني ارمان

رانغښتنه هم په پام کې لرو. دا به د ننني غمځپلي نړۍ او غمېدلیو او غمولیو انسانانو پر وړاندې خومره بې توپیري وي چې د بل هر هنر غوندې له شعره یوازې د ښکلاییز خوب)ذوق(د راوینښونې، خړوبونې یا روزنې کار واخېستل شي.

دا دهنر د الهې))میوزې((پر وړاندې کومه نابښنوړه گناه نه ده چې د نوبل نړیواله ادبي جایزه، نه یوازې له هنري پلوه، بلکې د ټولنیز ارمان او انساني پیغام له پلوه هم ارزول کېږي او په همدې لاسوند تر اوسه زیاتره د همداسې ژمنو او پرمختللیو)مترقي(داستان لیکونکیو او شاعرانو په برخه شوې ده. له دې خبرې هم څوک نټه نه شي کولای چې))هنر ((او)) پوهنه((اوره پر اوږه د انسان په گټه د پنځ)طبیعت(په اېلونه، په بله د ټولنیز بشري تمدن په منځته راوړنه او پرمخوړنه کې ونډه لرلې او لري یې. نو شعر هم د یوه هنر په توگه له دغه پلوه بې ونډې نه شي پاتېدای، یا دچا خبره مستثناکېدای نه شي او په کارده د دغه نفیس و نازک هنر له جادویي اغېزه د ننني ښکېللي او زېښېلي انسان د ژغور، ازادۍ او سوکالۍ لپاره هم گټه واخېستل شي، نه داچې یوازې د هماغو ښکېلاککرو او زېښاککرو د مزو چړچو لپاره ځانگړی کړ شي. هو هماغسې چې پوهنه پاړکیز توپیر و تبعیض نه شي منلای او زغملای، دغسې یې هنر او په دې لړ کې یې شعر هم نه شي منلای او زغملای.

د پس نومهالۍ)پوست مودرنېزم(او ورسره د بېلابېلو تشتورو فورمالېستي ازمونو پلویان او د ریالېزم او هومانېزم سوگند خوړلي نټیالي)منکرین(یې له یوې پېړۍ راهیسې د)) نړه((هنر و ادب او بیا شعر په نامه انگروزه کوي او نن سبایې د پانگواکۍ د انساني ضد نیو لېبرالېستي او گلوبا لېستي اوتو بوتو په لمسه او ننگه غواړي، گردې هنري- ادبي پنځونې د پېر و پلور بازار ته ځانگړې کاندې او د دې لپاره چې لکه الکترونیکي او سېبرنېتیکي)ویدیو گېمونه، ساینس فېکشنونه ... (یې یوازې پر سرگرمېزه او سودا گریزه موخه را وڅرخوي، نو ټول زور پر ژب - ښکلاییز اړخ، په بله وینا، جولیزواله)فورمالېزم(اچوي او ژب - اندیز اړخ کورټ له پامه غورځوي، د چاخبره یو مخیز، اند له وانده بلهاروي!

۳ - څپرکی
)څپېز-خجيز (وزن د پښتو شعر آر
او بنسټيز رغنده توک

ټولمنلې خبره ده چې ليدتوګه يا تيوري له کړن يا پراکتيکه رازېږي، په بله وينا ، کومې پوهنې او فنونه چې انسانان يې تر اوسه پر رابرسېرونه او اړوندو دويونو)قواعدو، قوانينو (، فارمولونو، ټوليو)مقولو (، ډلبنديو... پر اوډنه بريالی شوي، د نا اټکلېدونکو مهالپېرونو د کړنو او کړاوونو يې سرچينه اخيستې ده.

لکه واخلې ژبپوهنه چې د انسان له خوا د لکونو کلونو کارېدلې ژبې يا ژبو د ښېرنې او شننې منځته راغلې او بيا ادبپوهنه چې د زرګونو زرګونو کلونو په بهير کې د منځته راغلو ادبي هستونو له څېړنې او ځيرنې څخه را رغول شوې ده. همداسې شعرپوهنه هم، يا په نومېرلې توګه بدلمېچ د دغو غبرګو پوهنو په رڼاکې د راپنځول شويو بدلو او شعرونو له سپړنې او شننې څخه رامنځته کېږي.

په دې لړ کې، په نومېرلې توګه يوناني (metron((او بيا رومي))metrum((او راوروسته عربي))عروض ((د يادونې وړ دي چې دوه لومړني مېټريک بدلمېچونه تر منځنيو پېړيو پورې پر ټول اروپايي کچ کارول کېدل هرګوره، راوروسته بيلابېلو اروپايي ژبو ځانته جلاجلا تونيک - سېلابيک بدلمېچونه را ابستلي او پر کار اچولي دي. بنايي عربي عروض هم خليل بن احمد د يوناني- رومي هغو له اغېزې او سيالۍ سره منځته ته راوړې اوسي چې د نورو پوهنو او بيا ادبي فنونو، لکه د اپلاتون پويټېکس)بوطيقه(د ژباړو په لړکې ورسره پېژندوېي پيدا کړې وي، هغه هم د د دغې لوړې اوړوني سامي ژبې چې ګړپوهه يې هم د))اوزانو ((اړونده کړې، تر بلې هرې زړې او نوې اروپايي ژبې پکې مېټريک سېستم ښه ترا پر کار اچول شوی دی.

دا چې راوروسته د نوي آرياني پېر پارسي شعر عربي عروض لړو ډېر راخپل کړي، دوه لاسونده درلودلي دي:

- يو يې په لومړيو دوه دوه نيمو اسلامي پېړيو کې پر دغه عجمي ژبه باندې د عربي هغې بېخرته اغېزښندنه او ورسره ګډوله کېدنه؛
- بل يې ورسره څه ناڅه غرپوهيز نژدېوالی وو. خو د پښتو شعر په برخه کې بيا، لکه پاس چې وويل شول، د پارسي شعر پر پلیونی داړوند)عربي (مېتروم)عروضو (د راتپنې هڅې کورتې پاتې راغلي او په دې لړ کې يې د مياشرف له خوايوازېنی اوډلي بدلمېچ هم کوم ځای نه دی نيولی. په دې توګه موږ ته دا پلمه پر لاس راغله چې د نړه)سپلابوتونيک (دا يې په اسانه ځايناستی او د پرله پسې منبنت او ګرانبنت جوګه کړای شو.
نو کله چې وايو، د پښتو شعرپوهه، يا په نومېرلې نومونه، تول يا وزن))څپيز- څجيز = سپلابو تونيک ((دی، دوه توکه)عنصره (مو سترګو ته نېغ درېږي: څپه او څج، چې دا دی، بېلابېل يې ترڅېړنې لاندې نيسو.

١- څپه: عربي هجأ، انګرېزي syllable، لاتين syllaba، يوناني syllabē
په يوه ژبه کې د يوه يا زياتو غږيزو يوونونو)واحدونو (هغه ټولګه يا ټوټه ده چې له يوه خپلواک)a,ā,e,i ,o,u (يا يوه خپلواک او يوه يا څو بېواکو)b,g,h,f ,j, k,l,m,n,p...(رغېدلی وي، يا له يوه خپلواک او يوه نيمواک)w,y(او يا هم له يوه خپلواک)واوېل(، يوه نيمواک)سيمي واوېل(او يوه يا څو بېواکو)کنسوننټو (څخه منځته راغلې وي او په يوځايي ډول، په خورا لنډ مهالتېکي يازماني نقطه کې په يو وار سا اېستنه له خولې راوځي. يو خپلواک هم ځانته جلا يوه)يو فونيمي (څپه رامنځته کولای شي او هم د يوه بېواک يا نيمواک په ملتيا)دوه فونيمي (او همدا راز د يوه نيمواک او څو بېواکو په ملتيا؛ مانا دا چې خپلواک يو خوا ځانته يوازې يو فونيمي څپه رغولای شي او بلخوا د دغو نورو په ملتيا لنډې او اوږدې څپې، خو يو بېواک يا نيمواک بې د خپلواک له ملتيا، نه ځانته څپه رغولای شي او نه دواړه په ګډه، له همدې کبله خپلواک ته د څپې زړی)هسته(وايي. هرغبرګغږ)دېفتونګ (هم څپه بلل کېږي، ځکه يو خپلواک او يو نيمواک)واوېل او سيمي واوېل(رانغاړي. استاد رشاد د نصيرالدين طوسي)٥٩٧-٦٧٢ هجري (د خبري))د نظم رومبني اجزاء متحرک او ساکن ږغونه دي ((پخلی کوي، خو د اوسنيو څېړونکيو دا پېژند هم ورسرباري کوي چې د نظم رومبني اجزاء))هجاوي ((دي، مانا دا چې دوديز پوهان هم څپه د پېيلې وينا د کوشنيترين يوون)واحد (په توګه مني.)الفت ٢٥ګڼه(

د نوي ژبپوهنې له مخې د یوې څپې په جوړښت کې د پورتنیو))← زنځیري ((توکو تر څنګ یو))←نازنځیري ((توک))←خج ((هم شتون لري چې له هماغه زړي)واوېل(سره یې تړاو لري او د))←څپیز خج ((په نامه یادېږي؛ ترڅنګ یې))←ویي خج ، غونډ خج او غونډله خج ((ډولونه هم شته؛))←اهنګ ((، غاړه)لحن(او بل یو نیم نازنځیري توک هم دلته او هلته د غونډلې یا شعري او سندریزې ټوټې مسرې دننه راخپلولای شي.

وازه او تړلې څپه

وازه یا)خپلواکپایه(څپه هغه ده، چې پر یوه خپلواک)واوېل(پایته رسېدلې وي، لکه: ورا، دوه، بیا، خوله...؛ تړلې یا)بېواکپایه(څپه هغه ده چې پر بېواک)کنسوننټ(یا غبرګغږ)دیفتونګ(پایته رسېدلې وي، لکه: اور، کور، پوست، ګوانښ، خونښ، خوند، ورى، سپى، مى، ځاى....
اړینه نه ده چې هره څپه دې مانا ولري او د یوه مانیز توک)ویي، وییکي(په توګه په ازاد ډول وکارول شي او یا په یوه لوى ژبني یوون غونډ)عبارت، فقره(یا غونډله)جمله(کې دننه کوم مانیز یا پښوییز)ګرامري(چار پرځاى کاندې، خو نا مانیزه څپه ازاده نه، بلکې تل د دغو لویو جوړښتونو دننه راتلاى شي.

د څپې څومره ییز)کمي(ډولونه

که څه هم د څپې څومره والى)لنډوالى او اوږدوالى(په پښتو کې، نه له ژبني او نه له شعري پلوه کوم څرنګیز)کیفي(ارزښت لري، خو د دې لپاره یې تر ویښې لاندې نیسو، چې وښیو، ولې پښتو شعر له عربي- پارسي عروضي)متریک(سېستم او کچ ومېچ سره نه، بلکې له څپیز- خجیز)سېلابو تونیک(هغه سره اړخ لګوي، په داسې اکر کې چې په عربي او پارسي شعر کې د څپې څومره والى د تول و تال له پلوه څرنګیز ارزښت او اغېز لري. په ترڅ کې یوه پښتو شاعر او شعر پوه ته دا هم ور په ګوته کوي چې لنډه او اوږده څپه د شعري غونډ)رکن(او بیا د پښېلې او لړ)قافیې او ردیف(په رغاونه او شننه کې څنګه کارول کېږي، د ساري په ډول یې ټاکلى))←څپیزخج ((له له ټاکلې شعري خج سره چې پر هره څلورمه څپه راځي، څنګه اړخ ولګولاى شي او په دې لړ کې د دې ستونزې هوارى هم راښیي چې که و نه یې شي لګولاى، د یوې بلې ورندې ځایناستې لټه یې وکړو. یوه ورته ستونزه بیا د ډېرڅپیزو ییونو له کاروني سره په ځانګړې توګه رامخته کېږي، د بېلګې په ډول زموږ خپل تاریخي- جغرافیایي یا فرهنګي نومونه، لکه،)اریاناویجه(،)آهورامزدا (، آهورامزدایي(... چې د پښتو خجپوهنې له مخې یې باید وروستۍ څپه خجنه راشي، حال دا چې شعري خج تر څلورمې څپې اخوا راتلاى نه شي!

لیکوال په خپل یو شعر کې))ببلتانه ځپلي ((ترنګ)ترکیب (کارولی او د دې لپاره چې ټاکلی خج پر دربیمه څپه راغلی اوسي، دېته اړوتی چې وییرغاونیز آر تر پښو لاندې کړي او هغه دا چې د پښتو ترنګ فشار زیاتره پاي او څه ناڅه پایمخ)ما قبل اخبر (ته راځي، که نه پوخ ترنګ نه بلل کېږي او پر غونډ)عبارت (بدلېږي، نو په هغه شعر کې همدا سرغړاوی شوی او اړوند ترنګ پر غونډ اوښتی دی:

) ببلتانه/ ځپلې هیلې (

مې غمونه ژاړي ستا

زه لېوال ستاد ښکلا ،

زما ښکلي پښتونخوا

)سوزونه او سازونه۱۲ (.

نور اوږده اوږده پښتو ترنګونه هم شته چې یوازې په شعاري نظمونو اړه پیداکولای شي، له ورته سرغړاویو سره مخامخېږي، د بېلګې په توګه:

افغانستان پېژندنه، توکم پالنه، یا یو هېوادنی نوم)) نیکاراګوا ((او داسې نور چې له شعري غونډ)رکن (ورسره هېڅ اړخ نه شي لګولای.

د پښتو څپې څومره بیز)شپږ ګوني (ډولونه په دې وروسته توګه ترسپړنې لاندې نیول کېږي:

- یو غږیزه)یو فونیمي (څپه چې له یوه خپلواک)واوېل (څخه رغېدلې وي، زور)فتحهa- (چې د ویې یا څپې په سر کې راځي، لکه په)اته، اتڼ، اکر (کې، مانا دا چې هر پښتو ویی چې په الف)پیلوو (، د زور)فتحې(هومره حرکت لري؛ په دې ډول په پښتو کې))سرالف ((هېڅ نشته او خپل زاړه یا د نورو ژبو الفونه او ممدوده هغه هم پر فتحه اړوي، لکه په اسان، ارام، ازاد... کې. دا چې پر پارسي یا عربي ورته څو کمپېښو الفونو)آس، آر، آریا... (مد اچول کېږي، موخه یې له زور)فتحې (سره توپیرول دي؛ آ)هلکه ! (چې په پښتو کې یوازینۍ ازاده او مانیزه یو فونیمي څپه، یانې بلنوییکی)حرف ندائیه (هم دی، د عادي الف هومره اوږدوالی لري.

- دوه غږیزه)دوه فونیمي (څپه، چې له یوه خپلواکغږ)واوېل (او یوه بېواکغږ)کنسوننټ (څخه جوړه وي، مانیزه، لکه اور)or (،اوس)os (، آس، آر، آړ، اړ، زه، ته، هو ، څو ، اور)or (... یا د یوه ویي دننه)زیاتره بې مانا (، لکه: کو- ټه)کوټه (، دي- ره)دېره (، رو-ز-نه)روزنه (، با- با-ګ- ني)باباګنې (، ار-وا- پو-هه)اروا پوهه (، اف- غا- ني- وا- له)افغانیواله (، تو-کم- پا-ل- نه)توکمپالنه (.

- درې غړیزه څپه چې له یوه خپلواک او دوو بېواکو څخه جوړه وي او د یووستوي ویيې په توګه مانا هم درلودای شي، لکه: کور، خور، مور، تره، ور)war(، سر)sar(، لر)lar(، بر)bar(، لور، لار، تبر، هېر، وېر، وېړ، هېښ، پېښ، اند، لاس، پښه... د بېلښتي او یا تړښتي وییونو دننه)مانانیزه یا نامانیزه(، لکه: بر- مل)برمل(، مرس-تون)مرستون(، روغ- تون، تره- ګر)ترهګر(، بن- سټ-پال)بنسټپال(؛ یا له یوه خپلواک، یو بېواک او یوه نیمواک څخه یې رغښت موندلی وي، لکه: نیا، بیا، یاد، یون، یور، دوه، دوې، یا د یوه بېلښتي یا تړښتي ویيې دننه، لکه: پوه- یال)پوهیال(، پو-هن- وال)پوهنوال(، پو- هن- مل)پوهنمل(، اور-له-ګیت)اورلګیت(، اور-لو-به)اورلوبه(، بي-دي-بي-دیا)بیدي بیدیا(.

- څلورغړیزه څپه چې له یوه خپلواک او درو بېواکو، یا دوو بېواکو او یوه نیمواکه رامنځته شوې وي یاد یووستوي ویيې په توګه جلا کارول کېږي، لکه: ورځ، ورخ، څرخ، براس، ویاړ، پلار، ورور، ترور، نږور، نشت، خیشت، لوند، ږوند، څورب، خوله، غوړ،غوړ، خوړ)xwəğ(، خور، لواړ، ځوړ، خوړ، کلک، پوست، ناست، تاند، واند، ورون، وران، ړنګ، پوست؛ د لویو جوړښتونو دننه، ماناوال یا بې مانا، خو دومره پرله پېیلې نه راځي،لکه په ننګیال کې یوازې لومړی څپه)ننګ nanğ(څلور غړیزه راځي او دویمه)-یال(یې درې څپیزه، په خولخوند، خوندور، ګوابنګر، ګوابنګري، ګوابنګرندي، ښناکخونه، ځواکمن، ځوانمل، خوارمل، خوارځواکی، وړنګن، خپلوان، خپلچاری، خپلمنځي، لمانځي، لمرمخي، سپوږمی مخې، ګل مخی)gwal-maxay(کې یې هم همداسې درواخله.

- پینځغړیزه څپه چې له څلورو بېواکو یا درو بېواک او یوه نیمواک څخه د یوه زړې)خپلواک(په ملتیا رغېدلې وي، مانا دا چې د پاسنیو درو ډولو غونډې په دې څپه کې هم یو خپلواک اړین دی او یو نیمواک یوازې د یوه غږ په توګه پکې برخه اخېستای شي، که نه شتوالی یې اړین نه دی. ښېلګې یې، په ازاد ډول همېشه د یووستوي یا بېلښتي)اشتقاقي(ویيې په توګه راځي، لکه: خوند)xwand(، ژوند، ګوند، دروند، غبرګ، کولپ، کورت، کورم، ګوټ، غوږچ، غوړپ، شخول، ملاست، ځغاست، ولاند)مرده شو(، ښناند، ږمنځ)له منځنې یا غلجایي وینګ سره(، وریځ یاخوړین)له شمالختیز وینګ سره(، ندرور، لمونځ، یا په یوه ښېلنګ یا مشتق)لمونځغاړی(کې.

- شپېږ غږېزه څپه د پښتو ژبې اوږده ترینه څپه ده چې تر اوسه يې متې د یوې ښېلګې څرک لګېدلی او هغه شخوند (šxwand) ویی دی. په دې توګه په پښتو کې کوشنیترینه یا لنډ ترینه)یوغږېزه، یوفونیمي (او لویترینه یا اوږدترینه یې شپږ غږېزه یا شپږ فونیمي څپه ده او تر کوم ځایه چې راته څرګنده ده، د څلورغږېزي او پېنځغږېزي په ګډون شپږغږېزه څپه خو په هېڅ یوه آریاني او بیا آریایي ژبه کې نه موندل کېږي او د هندو اروپايي کورنۍ پر کچ یې، ښایي په روسي او بله کومه سلاوي ژبه کې تر شپږ غږیزې هم د اوږدې څپې څرک ولګېدای شي؛ دا چې د شعري تول وتال له پلوه یې د پښتو پرخلاف څومره والی (کمیت)، څرنګوالی (کیفیت) اغېزمنولای شي، یانه، پته نشته.

۲- خج، عربي هم خج، پارسي فشار یا تکیه، انګرېزي accent stress، لاتین accentus

خج د یوې ژبنۍ څرګندونې پر یو ټاکلي ځای باندې د غږ سختوالي یا شدت او هسکوالي ته وايي، په بله وینا ، هغه چار (عملیې (ته وايي چې د ژبنیو یوونونو (واحدونو (یا توکونو په لړ کې یو یوون یا توک د سا (له فشار سره په زیات زور او شدت وویل شي؛ خج د یوه ((نازنځیري((یوون یاغږ)فونیم (په توګه د عادي فونیم پر خلاف د کوم مانیز توک (ګړ، ویي، غونډلې (په رغاونه کې سیده ونډه نه اخلي، بلکې د دغو نورو پر وینګ اغېز اچوي او اړوند غږ یاڅپې ته تر نوروګاونډو هغو زیاته ټینګتیا (شدت (او لوړتیا وربښي او له دې چار (عملیې (سره هرګوره، ماناوال په ترڅ کې شعري تول و تال اغېزمنوي. (د زیاتې خبرتیا لپاره:پښتویه۳۰؛ اولرینبن۱۲)

خج د څپې پرخلاف د ژبې په))← زنځیري((توکونو، نه، بلکې په))←نازنځیري((هغو اړه لري.

د دې لپاره په کار ده، وار له مخه د دغو دوه ډوله ژبنیو توکو پر توپیر یوه لنډه رڼا واچوو:

کله چې په یوه ژبه غږېږو یا ګړېږو، په دغه ګړهاري بهیر کې مو ژبني توکونه چار ناچار پرله پسې یا یو په بل پسې د ویند ه غړیو په مټ له خولې راوځي. مانا دا چې د بېلابېلو ژبنیو توکونو ویون یا زېږون له یوه زنځیري، لیکه ییز یا خطي (lineal) نظام سره غوټه دی او په دې توګه یې بهیر د مهال پر بستر ډډه لګوي، په بله وینا ، د یوه غږ (فونیم)، ګړ(موفیم)، ویي، ویي غونډ(عبارت (او غونډلې (جملې (ادا ینه له بېلابېلي کچې مهال تېرېدنې سره تړاو پیدا کوي. ځکه ژبه یو مخي(یو بعدي (ده او دغه مخ یا بعد یې مهال دی او ترسره کېدنه یې له مهالتېرېدنې سره ملګرې ده.

خو د دې تر څنګ چې په غوره او بنسټيزه توګه ژبه پر دغه خطي- زماني چوکاټ)محور(راڅرخي، لړوډېره پرېوه بل هغه هم راڅرخي او هغه، نه خطي دی او نه زماني، بلکې د لومړي هغه په ترڅ کې هممهال دلته او هلته د لیکې له پاسه د دې آر چوکاټ له بېلابېلو توکونو، په نومېرلي ډول غږونو یا فونیمونو څخه یو نیم ته یو سرباري غوندې رنګ ورکوي او لړو ډېر يې د اړوند ګړې، ویې، غونډ یا غونډلې پر مانا یا ګرامري چار اغېز هم اچوي. لکه خج، اهنګ، غاړه)لحن(، زیروبم او داسې نور.

یوازې موزیکال خج)اولرینس ۱۲(له ناخطیوالي سره سره یو څه مهالیز اړخ یا بعد راخپلوي، ځکه غځېدا او لوړېدا بې مهاله ربنتیاینه نه شي موندلای.
دا په زړه پورې ده چې دغو))نازنځیري((توکو ته زمونږ پارسي ژبپوهان عناصر))عروضی((یا))خصوصیات عروضی((وايي او ایراني هغه یې))غیرمقطعات((او))زبرزنجیری((بولي. انګرېزي اندول یې supersegmental دی چې پر وړاندې یې زنځیري بیا segmental بولي.
))عروضی((نومونه، ښايي پر دې بنسټ وي چې له شعري تول و تال ورته ځانګړتیا لري، یا پرې اغېز ښندي، لکه څنګه چې موږ هم د پښتو شعر په تړاو له اړوندو توکونو څخه لږ تر لږه))خج((د څپې ترڅنګ دویم بنسټیز رغنده توک ګڼلی دی؛ هرګوره، په څېرمه توګه ورسره څه ناڅه))←اهنګ، لحن، زېروبمې، بېلتون((هم په پام کې نیسو.

د خج چاپېریالي ډولونه

لکه پاس چې یادونه وشوه، خجونه د ژبني چاپېریال)جوړښتونو(له مخې څلور ډوله دی:
۱(څپيز خج، لکه د څپې په تړاو چې پاس وویل شول، دغه راز خج د اړوند زږي)واوېل(په مټ ربنتیاینه مومي، ځکه واوېل د بېواک)کنسوننټ(په توپیر یو خپلغږی فونیم دی او جوت ویل کېږي، او د بېواک وینګ اوربدنګ هم پر غاړه اخلي، لکه په سپین کې)-ي-(؛ په یوغږیزه)← یو فونیمي(څپه هم له خپلواک)واوېل(پرته، نه بېواک)کنسوننټ(رغولای شي، نه نیمواک)سیمي واوېل(.

۲(ویي خج چې د یوه ویي دننه یوه څپه د یوه واوېل او سايیز فشار په مرسته تر نورو ملګرو څپو تېنګه ترینګلې او یو څه لوړه وویل شي، لکه په ورغوي)ور- غ + زورکې- وی(کې منځنۍ هغه، یا په کټمل)کټ + مل(کې دویمه څپه چې مانیزه هم ده. د نورو ژبنیو یوونونو غوندې، که په یوه ویي کې خج پر خپل ټاکلي ځای رانه شي، مانا یې ونجېږي او ښايي له بل ویي سره یې

ټکر)ادلون بدلون (پېښ شي، لکه غوټه چې له لومړي خج سره)گنډه، گره (او له دويم خج سره)غوپه، غوطه (مانا را خپلوي.
د نورو ډېرو ليک سېستمونو په څېر په پښتو دوديز ليک يا ابېڅې کې د خج لپاره کومه نښه يا سېمبول نشته او يوازې په غرېز)فونيميک (هغه کې د ټاکلې څپې، څه چې پر هماغه ټاکلي زړي)واوېل (باندې يا لاندې)فتحه وزمه (رېبه نښه اچول کېږي.

۳ (غونډ خج چې په يوه غونډ)عبارت (کې يو توک په زور سره ووېل شي، لکه په)سپين کالي (کې)سپين (يا په)د نجونو ښوونځی (کې د)نجونو (ويی خجن راځی او د)) ويي خج ((په ټراو يې بيا له دواړو څپو)نجو - نو (څخه لومړۍ دا خجنه ده. دلته له غونډ څخه موخه)نحوي عبارت يا ترکيب (دی، نه ترنگ)لغوي ترکيب (.

۴ (غونډله يا غونډله ييز خج چې د يوې غونډلې)جملې (دننه يو غونډ ياويی تر نورو په زيات فشار او لوړوالي ووېل شي او په دې توگه د غونډلې بېلابېل مانيز ډولونه)بياني، امري، پوښتني... (سره ونومېري او جوت کاندې. پورتني دربگوني خجونه تر خپل سيوري لاندې راولي او کمزوري کېږي، خو گړسره له منځه نه ځي او د هماغه اړوند توک)ويي، وييغونډ (مانيز او پښوييز چار خوندي ساتي. يو نيم يې بيا د غونډلې د دويم يا دربيم درجه خج استازي هم کوي، بې له دې چې مانيز اغېز ور باندې واچوي. په دې توگه غونډله خج په عادي غونډلو يا شعري مسرو کې پردرو ځپلونو وېشل کېږي، لکه په لاندې غونډله کې:
زه پوهنتون ته ځم)zə- po- hə' n-tu´n-ta-jə`m( ، دغلته )´( د ړومبي درجه )درانه، ډېناميک ( خج نښه ده، )' ( د دويم درجه او )` (د دربيم هغه نښه ده. هرگوره، په ←غبرگه غونډله، گډغونډله او گډلې غونډله کې دغه درې سره خجه ښه ترا نومېږداى شي.
ځينې ژبپوهان خج يوازې د وړو توکونو اړوند بولي، خو د دې لپاره چې د غونډلې دننه له دغو توکو څخه يو خج زيات درنوالی مومي او ورسره يې بېلابېل ډولونه توپيرمومي، نو همدغه غونډله ييز، غونډله پوهيز)نحوي (يا منطقي خج نومېږي.

په يوه سندريزه ټوټه)مسره (کې درې واړه، په تېره موزيکال خج له موزيکال اهنگ سره اړخ بدلوي په هره توگه له ځان سره غونډله ييز خج هم ښه ترا برجسته کوي)دلته اهنگ د وزن يا ريتم په مانا نه، بلکې د تون په مانا دی او دا چې اسماعيل خويي)) اهنگ ((د شعر له رغندو ټوکو څخه گڼلی، موخه يې ترې)) وزن، ريتم ((دی او له ورسره تړلي ستاينوم)) آهنگين ((څخه هم

موخه))موزون ((نه تونیک، لکه نجیب منلي چې په تېرکې د خجن د))تونیک ((په مانا کارولی او خجنه څپه یې د))تونیک سپلاب ((په مانا (.
په هر ډول، غونډله ییز اهنګ (tone,intonation) چې کښته پورته او یا هوار یون و خوځون ومومي او خبري او ناخبري)انشائیه (یا امري غونډلې سره توپیروي، هممهال شعري اهنګ هم دی. ځکه شعر هم له غونډلو او له اړوند خجونو او اهنګونو سره تړاو لري.

خو کله چې شعر د موسیقۍ ډګرته ور ګډېږي، نو بیا یې هغه خجونه او اهنګونه نور له ژبني او شعري چاپېریاله راوځي او))موزیکال ((کېږي. په دې ترڅ کې دغه دواړه توکو نه اهنګونه بلل کېږي: کمزوري خجونو ته یې ټیټ اهنګونه وایي او اهنګونو ته یې لوړ اهنګونه او هغه بیا))زېر و بمي ((، غاړې)لحنونه (او داسې نورې رنګارنګۍ او ځانګړتیاوې راخپلوي. د))موزیکال اهنګ ((نومونه)اصطلاح (د چا خبره د دغو ګردو توکو یا رنګارنګیو یوه ټولګه ده. یو یوازېنی شعر کېدای شي، بېلابېل اهنګ سازان)componists (ورته بېلابېل اهنګونه ور جوړ کاندي، لکه د استاد حمزه))راځه چې یوه جوړه کړو جونګړه... ((شعر ته چې استاد زاخېل د مېرمن کمرګلې لپاره یو راز ، استاد ګلزمان بل راز او استاد رفیق شینواري بیا د ځان لپاره بل راز اهنګ یا کمپوز رغولی دی.
دا دی، په دې تړاو د شهید سپلاب د غزل لومړی مسره د بېلګې په توګه تر څېړنې لاندې نیسو چې استاد نبي ګل یا بل هر چاجوړ کړی، خو استاد اولمیر په خپل کوډګر)) الماسي ((غږ کې ورته تلپاتې هستي وربښلې ده:
ستاد سترګو بلا واخلم، بیا دې سترګې ولې سرې دي...
دا مسره له غونډله پوهیز)نحوي (پلوه یوه غبرګغونډله ده، په بله وینا ، له دوو سره پیېلو غونډلو رغېدلې چې ړومبۍ یې← مله یا څېرمه بلل کېږي او دویمه یې← آره غونډله. په څېرمه)ستاد سترګو بلا واخلم (کې پر))واخلم wā´xl∂m ((ړومبۍ، پر))سترګو st∂'rgo ((دویم او پر))بلا balā´ ((دربیم هغه راغلی او د پیاوړتیا له پلوه ړومبی کمزوره، دویم لږ زورور او دربیم ډېر زورور دی. په آره غونډله)بیا دې سترګې ولې سرې دي (کې، څه د نورو نازنځیري توکو)←اهنګ، لحن، زېروبم (او څه د موزیکال هغه په مټ ، نه یوازې زیاته پیاوړتیا مومي، بلکې ورسره ورسره انګازور کېږي هم، او هغه هم پر پوښتوییکي یا استفهامیه ادات))ولې ((wa´le باندې؛ هرګوره، په موسیقي نوټېشن کې د دغو نښو پرځای له ځانګړیو لیکو یا سېمبولو څخه کار اخیستل کېږي.

د پاسنۍ سکالو په تړاو د)و (ګړني)فولکلوریک (شعر په استازۍ تر ټولو وتلی او منلی څېل))لنډۍ ((تر ښتني لاندې نیسو: لکه څنګه چې په اړوندو ښکالوو)بحثو (او په ځانګړې ډول په په پېنځم څپرکي کې پرې رڼا اچول شوې ده، لنډۍ په خپله)لومړۍ (فولکلوري ډله کې تر بل هر څېل)ژانر (د پښتو بدلمېچ د څپېز- څجېز سېستم یوه ټیپیکه او لارښووده مخبېلګه ده او د همدې لپاره مو د کتاب پر دوتنه مو انځورلې ده. له ژبني پلوه لږ تر لږه دوې یا زیاتې غونډلې راخلي، خو هم یې څپې له ټاکلې شمېر)دیارلسو (تېرى نه کوي او هم یې څجونه له ټاکلي شمېر)څلورو (تېرى نه کوي.

هرګوره، په څجونو کې یې، لکه د پاسني شعر غوندې څوک لږ زور لري، څوک یو څه زیات، خو ټولیز پایڅج یې تر ټولو پیاوړى راځي او همداسې یې د هرې څپرمه)فرعي (غونډلې اهنګ ټولیز اهنګ هومره زور نه لري. په بله وینا، د مخنیو غونډلو بېلابېل اهنګونه د هماغي وروستۍ غونډلې تر سیورې لاندې کمزورې پاتې کېږي. دا نو یوازې په ساز اواز کې څېرمه اهنګونه جوتوالی)برجسته والی (مومي او له ژبني ډګره نور راوځي.

په هر ډول د لنډیو بېلابېل موزیکال اهنګونه او اړوند طرزونه په ولسي پرګنو کې شتون لري. یوازې د خالي اواز له پلوه یې د پښتو ګړدودونو هومره له یوه ټبره بل او له یوې سیمې بلې ته رنګارنګي توپیر مومي. کوچیان او پووندہ یې یو شان را انګازه کوي او کلیوال یې بل راز، او همداسې پسې نور. له آره همدغه ولسي اهنګونه او طرزونه دي چې ساز و اواز، په بله وینا، ټنګ ټکور ته له هاغو رنګارنګیو سره لار موندلې ده.
ناویلې دې پاتې نه شي، دغه رنګارنګۍ یې هله څو څو ګرایه پراخوالی مومي چې له بېلابېلو وګړنیو څېلونو، لکه سروکیو- ببولالو، شین خالیو، کاکړیو...- نارو او نورو سره ملګرې کېږي، مانا دا چې د همدغو بېلابېلو څېلونو له طرزونو اهنګونو سره بېلابېل موزیکال ډولونه راخپلوي. په داسې ترڅ کې چې نور فولکلوري ډولونه دومره بې کچ و مېچه شونتیاوې نه لري او نه دومره سراسري منبنت و ګرانبت)د زیاتې خبرتیا لپاره: اتل، لنډۍ، شمله لومړۍ ګڼه پېنځم مخ؛ همدا راز: دوګړني شعر اړوند څپرکی(.
پایله دا چې، شعري غونډلې د څج او نورو نازنځیري توکو په کارونه کې تر هغې پورې له نورو ګړنیو غونډلو سره کوم توپیر نه لري، ترڅو کمپوز او موزیکالې شوې نه وي، په دې لړ کې ساز، اواز، زمزمه او ترنم هریو راتلای شي. موزیکال څج د)غونډله ییز (ډینامیک څج پر خلاف تر جګېدا زیاته غځېدا او پراخېدا راخپلوي.

ازاد او نا ازاد خج

ازاد خج، لکه پښتو او روسي هغه چې د بېلابېلو ژبنيو توکونو په بېلابېلو برخو کې راتلای شي، د ساري په ډول په يوه پښتو ويي، لکه اند ، وېره، خواښې، شخړه، وينه، مينه، پېغله، ژوی، روی، کلی، توخم، توکم، خاوره، دوبی، اوړي، ژمی...کې، ږومبی دريځ راخپلوي؛ په سپوږمی، وراره، تربور، خورلڼه، شودي، اوبه، مرغی، پرون، پروسږکال، کټمل، گوربت... کې دويم؛ په درملنه، تېروتنه، الوتنه، الوتکه، پښتورگی، جنگ ځپلی، خوار ځواکی، ډمه ډوله، کونستری، بولانکه...کې دريم؛ په لرغونپوهنه، ټولنپوهنه، ټولنيزوالی، اتلولي، توکمپالنه، اهورايي، اهريمني له اوښکو ډکې سترگې، پړی پرخوله رسی پرغاړه...کې څلورم؛ د مېوې پاکې کارغالی، افغانستان بانک ...کې پينځم؛ امريکا پېژندنه، آريا ناهوايي شرکت...کې شپږم؛ افغانستان پېژندنه، يا)پايخجي(افغانستان دښمني...کې اووم؛ په روغتون، پخلنځی، پسرلی، پوهنځی، پوهنتون، پېښور، کندهار، افغانستان، ننگرهار، پکتيا، اړيکی، تړاو... کې پای دريځ چې د پښتو پانگې ډېری برخه رانغاړي پر وړاندې يې ځينې ژبې، لکه انگرېزي، الماني، فرانسي، پولېنډي ناازاد يا ثابت خج لري او هغه دا چې له آره د لومړيو درو ژبو د وييو په سر کې راځي او د وروستی هغې پر پايمخ)ماقبل الاخر(خپلواک)واوبل(ياځپه؛ بېدودي)استثنأ(يې زياتره په پور وييونو کې ليدل کېږي، د ساري په توگه انگرېزي، په تېره الماني لاتين پورووييونه او بيا زموږ دا له ږومبي او يا دويم خج سره کاروي، لکه: کابل، هېلمند، کندهار، ننگرهار، نورستان، پاکستان، ايران؛ افغانستان، بلوچستان، اسلام اباد.....

روږدی او ناروږدی خج

)آر(غونډله بيز خج په شعري يا ويناييز چاپېريال کې په روږدې)عادي(توگه پر يوه ټاکلي توک راځي، لکه په پاسنيو بېلگو کې چې و ښوول شوې، خو کله د ويونکي له ځانگړې موخې سره هغه ټولمنلی دريځ بدلوي، د ساري په ډول يې په))زه پوهنتون ته ځم((کې د /تون/پرځای پر/زه/ يا/ځم/ راولي، ځکه په هغه اکر)حالت(کې به ورته يا))خپل ځان((آره موخه او پاموړ وي او يا))تگ((. روږدي يا عادي هغه ته نحوي يا منطقي او ناروږدي هغه ته نانحوي يا نامنطقي هم وايي.

په سندريز چاپېريال کې پر يوه داسې توک غونډله بيز فشار هم راتلای شي چې د غونډلې له آره ناازادو او ناخجنو توکو څخه شمېرل کېږي، لکه پر))باندي((چې له)پر(سره تړلی سربل دی، په دې کمپوز کې: {راواچوه لاسونه دې په)پر(ما باندې bānde´}

) پر ۱۹۹۵ کال د یوه اماتور اپریدي سندر غاړي په غږ کې (.
که نه، د نازنځیري توکونو یا فونیمونو په لړ کې خج نه یوازې د نا پېیلې، بلکې د پېیلې یا شعري وینا له بنسټیزو توکو څخه ګڼل کېږي او لکه چې پرې پرله پسې ټینګار شوی،د شعر په دوه ګونو بنسټیزو رغنده توکونو)متشکله اجزاوو (کې راځي،
په بله وینا ، د))ځپې ((ترڅنګ ټیکاو لري. ان تردې چې ترځپې هم زیات اړین بلل کېږي او هغه دا چې په یوه شعري چاپېریال کې د ځپې دوو کمی زیاتی شعر دومره نه زیانمنوي او بېخونده کوي، لکه د یوه خج کمي زیاتي یا ادلون بدلون يې چې تاواني کوي او پیکه کوي. د استاد رشاد په نومونه))ضعف التألیف ((یا د غونډلې دننه نااوډون او نورې.
پښوییزې)ګرامري (سرغړونې یا تېروتنې، کېدای شي، د تول و تال یا په دوده وینا ، د))شعري اړتیا ((په پلمه دومره نا ښېنوره ګناه و نه شمېرل شي، خو د))خج ((دا هېڅکله نه بښل کېږي !

اهنګ، پارسي آهنګ، انګرېزي tone, intonation، لاتین intonare ، یوناني tonos

اهنګ د ژبنې جوړښت له پلوه هغه نازنځیري توک)فونیم (دی چې د ګړهار په بهیر کې د اواز کښته پورته والی یا زیروبم رامنځته کوي، په نومېرلې توګه، کله چې د ګړهار په ترځ کې د زیروبمي پراختیا لمن د غونډلې په کچه وي، اهنګ بلل کېږي، یا داسې وایو، د غونډلې د زېر و بمی یوه ځانګړې بڼه ده. اهنګ د ساهوا او ورسره د غږېږو تارونو له رېږدېدا سره رازېږېدونکي کښته پورته کېدونکی غږ دی او دا چې یو ډول خوږغږي هم رامنځته کوي، نو د غونډلې)جملې (میلودي هم بلل کېږي. په هره توګه اهنګ په پښتو کې پښوییز ارزښت لري او)د نورو نازنځیري توکو په لړوډېره ملتیا (د غونډلې د مانیز توپیر، په بله وینا ، د)خبري، ناخبري، امري (ډولونو لامل کېږي، نو په شعرکې يې د یوې غونډله پوهیزې)نحوي (اړتیا او مانیز پلوه له پامه غورځول هم هرو مرو پرتاوان پرېوځي،که څه هم د تول وتال یا پېیلتیا له پلوه يې د خج پرخلاف له رغنده توکو څخه نه ګڼل کېږي. له پښوییز پلوه اهنګ په غونډله کې کښته، پورته یا هوار یون کوي او له دې سره يې بېلابېل مانیز ډولونه توپیروي او له موسیقي پلوه پر دغو خوځښتونو سربېره د ستوني یا حنجرې)غږیز (تارونه له سږو نه له راوتونکي ساهواسره نور راز راز پرله پېیلې غځېداوې، رېږدېداوې او په پایله کې نګاسې او انګازې هم رامنځته کوي چې د اواز له پلوه مېلودي بلل کېږي او د ساز له پلوه ترنګ)تون(.

خج و اهنګ سره داسې توپیرولای شو:

خج يون نه لري، بلکې ځای پرځای د بېلابېلو توکو په لړ کې پر يوه ټاکلي توک) څپې، ويي، غونډ، غونډلې (او بيا يې پر يوه ټاکلي برخه زور اچوي او په دې ډول يې وينگ تر نورو توکو ښه ترا برجسته کوي،خو اهنگ يو خوا ، يوازې له هماغه لويترين او بشپړترين وينايېز توک)غونډلې (سره کار لري او بلخوا يون و خوځون مومي او کښته پورته يا هوار ځي او راځي او په دې توگه يې بېلابېل ډولونه)خبري، ناخبري، امري، هېښني، ارماني... (سره نوميري)تشخيصوي (.

غونډ)رکن Foot (

د پښتو د درې ډوله گړنی)ولسي ياوگړني، ليکني)ديواني او نادېواني (او نوی)ازاد (شعر بنسټ پر څپه او خج ولاړ دی. داسې چې له بېلابېلو غونډو)رکنو (څخه رغېدنه مومي. يو غونډ بيا درې ناخجنې او يوه خجنه)فشار لرونکې (څپه لري.

د دې زباد پر بنسټ چې د پښتو شعر اډانه پر څپه او خج ولاړه ده او له دې سره يې هر يوون)واحد (يا توټه او مسره د څلورو څپو په لړ کې يوه خجنه راځي، نو د دغې اړينتيا او ورسره ورسره، د کار اسانتيا لپاره غواړو ، هره توټه او مسره په همداسې څلورڅپيزو خجنو يوونونو وويشو او غونډونه)رکنونه (يې ونوموو. ناويلې دې پاتې نه شي، کوم خج چې د يوه غونډ له څلورگونو څپو څخه يوه خجنوي، د اړوند ويي د خج په توگه خپل ټاکلی ځای لري، که هغه د غونډ له لومړۍ څپې سره سمون ولري، يا له دويمې، درېيمې او يا څلورمې څپې سره؛ په دې ډول يو شاعر نه شي کولای، هغه دخپل تول و تال د برابرونې په موخه له يوې څپې بلې ته ولېږدوي.

د پښتو درېگوني ډوله گړني)ولسي يا وگړني (، ليکني)دېواني، نادېواني او اوسني ازاد (شعر بنسټ پرڅپه او خج)يا اهنگ (ولاړ دی؛ داسې چې له بېلابېلو غونډونو)رکنونو (څخه رغېدنه مومي. يو غونډ بيا درې ناخجنې او يوه خجنه)فشار لرونکې (څپه رااخلي.
لکه څنگه چې تر))څپه ((لاندې يې بېلگې وړاندې شوې، نن سبا او هغه هم په ځانگړي ډول په غزل کې رديفونه دومره اوږده شوي دي چې تر لسو څپو پورې را اخلي. او په کلاسيک غزل کې يوازې خوشال خټک تر نه څپيز کارولی دی:

له حاله بې خبر شه ! که شته شته که نشته نشته
تـلاش و قلندر شه ! که شته شته که نشته نشته
)کليات پ، ۲۹۴ (

په دې توګه دغه راز نه ځېيز رديفونه دوه دوه بشپړ غونډونه)رکنونه(جوړوي او يوه څپه يې پای ته سرباري راځي، دا چې د دغو غونډونو پر کومه کومه څپه خج راځي، د اړوندې مسرې په نورو غونډونو قياسېږي. په درو ګونو)وګړني، ليکني يا ديواني او اوسني آزاد (شعري ډولونو کې داسې بېلګه تر اوسه ليدل شوې نه ده چې لومړۍ څلور څپې يې ناخجنې وي، يا په بله وينا ، يو غونډ يې نه وي جوړ کړی او پر پينځمه خجنه څپه يې پيل موندلی وي. مانا دا چې خج هېڅکله له څلورمې څپې تېرى نه کوي او که نه، هغه شعر به هرومرو بې تول و تاله)بې وزنه(وي. د همدغه آر)اصل (له مخې ځينې اوړده)پور-(وييونه په پښتو شعر کې هډو هېڅ راتلای نه شي، لکه)اهورامزدا (يا)نيکاراګوا (چې د پښتو خجپوهنې)اکسنتولوجۍ(له مخې يې منطقي يا عادي خج پر وروستۍ څپه راځي، حال دا چې دغه څپه پينځمه ده او تر څلور څپيز غونډ)رکنه(وتلې ده. له)لارغه يې شعر (پرته، پر بله هره)پينځمه، شپږمه... (څپه يې خج راوړل له پښتو وينګ سره اړخ نه لګوي.

مسره)مصرع Verse)

د دود له مخې د)و (ګړني او بيا ادبي يا ليکني)قافيه وال (شعر کوشنيترين يوون)واحد (مسره)مصرع(بلل شوې، خو په دې جاج نه چې مسره يو خپلواک شعري يوون دی، بلکې له يوې بلې همکچې او همتولې)هموزنې (مسرې سره يوځای يو خپلواک يوون رغوي چې په عربي نومونه يې بيت)کور (بولي. بيت کېدای شي، يو بشپړ شعر))فرد ((وي، خو زياتره د يوه شعري څېل)دوبيزې، څلوريزې، چاربيتې،غزل، قصيدې ... (رغنده توک ګرځي. د ننګرهار ځينې ولسي شاعران بيت ته))کړۍ ((وايي او مسرې ته نيمه کړۍ، هسې په توليز ډول د ببلابېلو سيمو ولسي شاعران لړو ډېر خپلې زړې دوديزې او يا له پارسي راخپلې کړې نومونې کاروي.

په اروپايي ژبو کې د مسرې او بيت توپير نشته او کوشنيترين توليز يا موزون)رېتمېک (يوون يې هماغه ليکه ده چې په انګرېزۍ ورته verse line يا په لنډ ډول verse وايي او زموږ يو بيت ته د))جوړه ليکو ((په جاج)couplet). verse چې لاتيني سرچينه يې versus ده، په زياترو اروپايي ژبو کې له آره د شعر په مانادی او د لنډيز په توګه يې هماغې يوې ليکې ته هم وايي چې پر وړاندې يې prose) نثر (ټيکاو لري. الماني د شعر لپاره د poesie، Vers تر څنګ خپل)Gedicht (هم کاروي، خو د نورو غونډي يوه ليکه Vers او يا هم Vers zeile بولي او زموږ مسره نيمه ليکه)Halbvers (، خو زموږ د بيت لپاره يو بنه انډول Verspaar)جوړه مسرې (هم لري، که څه هم تر څنګ يې په ژباړه کې له Vers سره په ليندیو کې)له دوو

نیمبیتو ښخه جوړه= aus ywei Halbversen) هم کاروي، دا ځکه چې په ټولیز ډول له پاسنۍ وینا سره سم په لویدیځ کې هماغه یوه لیکه کوشنیترین شعري یوون ګڼل کېږي.

د))شعر ((ویی له هغو وییونو ښخه ګڼل کېږي چې په عربي او آریاني دواړو کې یې د آرې او ریښې څرک لګول شوی او آرپوهان یا ریشه شناسان) اېټیمولوجېستان(هم پردې اند دي چې دا یوه نابېري)تصادف(دی، دوې نورې بېلګې یې تر هرڅه له مخه د اوښتا په لاسوند))مانا ((او))دین ((دي او ښایي، نورې هم و موندل شي. په هره توګه دا څه نا شوني نه ده چې شعر دې له پښتوله وینګ)شېیر(سره سم آریاني پاتوړې)میراث(اوسي!

د مسرې کچه

د کچې له مخې د لیکني او دېواني پښتو شعر لنډترینه مسره اووڅپیزه او اوږده ترینه یې شپاړس څپیزه ده. هرګوره، نن سبا په نوي غزل کې تر دوه څپیزو او په اوسني ازاد شعر کې هره ټوټه د آر)اصل(له مخې تر یوه غونډ)ځلورو څپو (پورې کوشنۍ کېدای شي او په ځانګړیو آکرو)حالتو (کې تر درې څپیزې، دوه څپیزې او یو څپیزې هم را لنډېدای شي؛ اوږدوالی یې هم تر ۲۸څپیزې ازمایل شوی دی. نور پورته کېدون یې ځکه نشته چې پخپله شاعر او بل هر لوستونکی)یا سندرغاړی(یې نور په یوه سا او بې لارغي)وقفې(د لوستلو او ویلو توان نه لري او د چا خبره سا یې پکې سوځي. په ازاد)ناپښېلیز(شعر کې یې هرګوره، تر ۵۲څپیزې هم بېلګه موندلای شو. د کلاسیک پارسي غزل په سیالۍ یو نیم پښتنانه ناظم، لکه نصرالله حافظ او شاعر لکه صدیق پسرلي تر دودیز)۱۲څپیز(بریده ور اړولې او تر شلڅپیزې او یاهم پورته بېلګې ازمایلې دي ، په ازاد کالب کې له لیکوال پرته د اسماعیل یون هم د اودو مسرو هڅه کړې او د اټکل له مخې یې تر شلڅپیزو او یا هم دېرشڅپیزو غځولې دي ، خو سم له لاسه د حافظ او پسرلي غوندې د دغه ځوان او هڅاند شاعر کومه بېلګه هم لاسته رانغله.

په غزل کې پېنځڅپیزې، لکه:

کړم ځان به درځار   که راشي یو وار
راتلوته دې ډېر   یم سترګې پر لار...؛

ځلورڅپیزې، لکه:

زما مینه   د زړه وینه
زما ښکلې   ګلورینه...؛

درې څپیزه، لکه:

زه یم ستا ته زما
یم بېتا نیمه خوا...؛
دوه څپیزه، لکه:
زه څم یارکسم
ویې وینم...)د مرجانونو ځانګې ۴-۷ مخ(.

یادښت: هرګوره، په سندریز ترېښت)کمپوز(کې سره څو څو مسرې یوځای کېږي او بولل کېږي، لکه څنګه چې یوه سندرغاړي)ایشان مومند(د ټولګې له چاپ سره دغه ازمېښت د شاعر په مخ کې تر سره کړی دی.
د نوي غزل په لړ کې دالاندې بېلګې وړاندې کېږي:

اتلس څپیز غزل:
که سپېدې په خپل رڼوب د توري شپې تیاره ګردونه پرېوي
ګلمونګرې په رڼو څاڅکو د شبنم ، سپېره مخونه پرېوي
څنګه نه کړي د سپېد ارو ژبې ماته د ځنګلونو چوپتیا
چې هېښمه د ښېرازی، ټولې ببد یاوې سمې غرونه پرېوي...

نولس څپیز غزل:
پسرلي ول دي ګلغونچې، بیا د ګلځانګو په کوڅوکې نغښتې
بیا یې لمبې د چا له وینو ، ټوکېدلو چمبېلو کې نغښتې
د زمولې ځمکې په رګو کې ، زرغونتیا له سره سا اخلي بیا
بیا تاند لبانې تلوسې ، د چمنو په شینیلو کې نغښتې...

شلڅپیز:
پرېږده، تورتیاره برخلیک مې، وټوکې لکه سپیدار
سپیني سپیدې بیا

د سبا ځراغ مې وځښېږي، وروستی ځاځکی د ننځړو
دتورې شپې بیا

ونغاړي چې تر ګلکځه، د ژغورتیاد
واتڼونو تنابونه
نه کړي ښکېل دژوند بېړۍ مې، د نېپتون نوح
توپاني مستې څپې بیا...

څلېرویشت څپیز غزل:
تاند ښېرازه پسرلي دي، وانوم چې د وړمینو ،
خورو ځنو له ګلیونه
ګوندي بیامې شي په برخه، د کرلو پرنډو وینو ،
د ګلمینو ګلبڼونه
دګلپاڼې په شان زړه دي، چې زغملای کله نه شي ،
توپانونه د وختونو
پام ونه کړي غځونې، پر وربښمین بستر د ناز دي،
خوبولي تېر یادونه...
)ساندې او سندرې، ۲۵-۴۷مخ (

په ازاد شعر کې بیا چې مسرې هرو مرو برابرې نه وي، نو په یوه یوازېنۍ بېلګه کې
یې د مسرو بېلابېلې کچې موندلای شو ، خو دلته یې پر څو لاسته راغلو بسنه کوو.
مینه وال کولای شي، د اړوندو اخځونو له مخې یې نورې بېلګې هم پیدا کاندي.
۱۹څپیزې، لکه:
او شي د لمر زرینې وړانګې
د بهاندو شنو رودونو

جړاو...؛

۲۰ څپيزې، لکه:
له وړمو ستا د پښو خاورو
رازرغون زما د ژوند تږول پسرلي شول...؛

۲۳-۲۴ څپيزې، لکه:
چې هر ښاخ او هره څانګه دې ببيا هله ناوکيو د چمن ته، چاندي پسول شي،
پاڼه پاڼه دې د لمر مزدک له پاسه هريوه د زمردو جړاو خول شي؛

۲۶ څپيزې، لکه:
د بېر مهال شو
چې د باغ د جلوهلي تږې ذهن په کوڅو کې
مينه وړې ترانې د باران
نه انګازه کېږي...
)پوهه او ګروهه، ۱۵مخ(؛

۲۷ څپيزې، لکه:
لکه ونغري له مخې نهنګان د غرڅپو د توپانونو،
له سپرلو ډکه ببږی...
)د سبرونو نخا، ۱۹مخ(؛
۲۸ څپيزې، لکه:
څه شپېنی توري شببې مې رامروړي مری د ژوبلې پرهرژلې لولنګرې پاکې مينې...؛

۲۹ څپيزې، لکه:
... او ونغاړي تر پايه امېدونه

د اور وینو د برخلیک هغه ناپایه
خونړۍ دوتر...
)زما نړۍ، ۷۴مخ(؛

۳۱خپیزې، لکه:
پر تمېزو مې خوږبویې د خپل تالا والا ګلبڼ،
د ناسپړلو ګلغوټیو د موسکاوو لګې...
)نوې پېړۍ او نوې زرۍ، ۱۰۰مخ(؛

۳۲ خپیزې، لکه:
څه ساړه ساړه بادونه د ناپایو واټنونو رالګېږي، پر ساړه سمخ بورجل د زخمي زړه مې،
څه زاړه زاړه یادونه مې د سترې ستومان ذهن په کوڅو کې، لربر کېږي، تپرېږي او نګوښېږي...
)هماغه۱۳مخ(؛

۳۶خپیزې، لکه:
نه پوهېږم چې ترڅ به ستا د ځانګو زمول ځانګونه له ډېر نیازو، نهیلیه د هسک خدای ته هسې پورته په دعا وي،
ګوندې هغه به هم ورځ وي چې باران دې د باورد وورو پرېوي، ستا د ډنګې هسکې ونې د خزان سپېره ګردونه؛

۳۹خپیزې، لکه:
څه ناشناشان بوږنوړې اندېښنې مې بیا په غوږ کې د تبجنو جلوهلو تکلو راپوکوي
د ځوانیمرګو سرخوړلو سبرونو سرې ویرنې...

)هماغه۱۳مخ(؛

۴۰ خپیزې، لکه:
د مهال د پسرلي په زېرېګرو شنو شپېو کې توتکۍ د ، پاکې مینې خپروي د هسک پر لوري د الوت د برم ځانګونه...،
یا: زه پوهېږم چې د استا پر لولپه سوي ګوګل او د نګه ونه، څه تېرېږي د اُهرېږ د هسې شان سرو سیلیو په بهیر کې...
)هماغه۱۱مخ(؛

۴۴ خپیزې، لکه:
شنه خوبونه د سپېرې وچې بېديا د نهیلیو ناسپرلي، بوږنېدلي له پرتم د تکو تورو شنډو وریځو د پانړېژو پسرلیو ،
نه چې بیا د کوم یو ستوري پر مرګ بولي پرښتې د ځاځ پرغز د ، لمرمزدک په کنګرو کې د کنګلو زمهریرو عذابونو ایتونه...
)هماغه ۱۳مخ(؛

۴۲ خپیزې، لکه:
وسپړل زما د ژوبل زخمي زړه په نارنجباغ کې د زلمیو ،
هوسو د پرهرونو سوو څړیکو ستا د پېغلو تلوسو د سرکو شونډو ګلکځونه...؛

۴۸ خپیزې، لکه:
په رګو د وچکالۍ د خزانزمولو ګلبڼو کې پیالمه د ، نوي ژوند د ټوکېدلو لکه وینه د باران د ښېرازۍ د پسرلي په چلېدو ده...؛

۵۱ خپیزې، لکه:

اخ، چې ځومره سپرلنۍ ښکلې رنګينې شان شپېږې زما او ستاد ، خزانزمولې ګډې
میني له وربویه هسې لېږدي بې اغېزې
د نېستۍ د نشت اباد د دښت پر لوري...؛

۵۲ځپیزې، لکه:
نیمه خوا بلبلان ویني په هېنداره د رڼوب کې د شپېنیو ،
ترمو اوښکو د باور د سباوون د رنګینیو د زلمیو تکلونو
مرجاني سره بهیرونه...
نوې پېرۍ او نوې زرۍ،۱۰۰، ۴۴، ۱۳، ۱۱مخ؛ د سبرونو نڅا، ۱۲-۳۷مخ؛ زما
نړۍ، ۷۵، ۷۴، ۱).

د اوږدو مسرو د لړۍ په پای کې دوې دوه مسره ییزې او درې مسره ییزې ویرنې
وړاندې کېږي.
۱(د پاچاخان یو بیته یا دوه مسره ییزه ویرنه چې ړومبۍ ۱۹ځپیزه او دویمه یې
۲۳ځپیزه ده:
هغه لوی زړه نور په پنجره کې
د ګوګل د تاریخ ودرېده
چې یوه بشپړه پېړۍ
په پارد پاک او د سپېڅلي ستر ارمان درزېده !
)اند و واند ،۱مخ(؛

۲(د بي بي سي خبریال، میرویس جلیل درې مسره ییزه ویرنه چې ړومبۍ ۲۳ ،
دویمه ۱۲ او دریېمه یې ۲۲ځپیزه راغلې ده:
هغوی په تولهٔ تورزړې
زما د بڼ د وروستي چونې
مرۍ و مرورله،

او په خپل تول وحشت يې،
وروستۍ نغمه د ژوندانه
ورځنې وترورله !
)زما نړۍ، ۷۵مخ(.

ماته يا لارغه يې مسره

ماته يا لارغه يې)وقفه يې (مسره، يا د منلي) ←۱- څپرکی (په نومونه))نيم مسرۍ ((، هغه ده چې په منځ کې يې يوه لارغه)وقفه (راځي. کوم شعر چې له همداسې مسرو څخه رغېدلی وي، هم مات يا لارغه شعر بلل کېږي. داسې چې لومړۍ ټوټه پر څلورمه څپه خجنه راځي او پېنځمه يې ناخجنه، بيا لړه سا اخېستل کېږي او دويمه يې هم همداسې پر څلورمه خجنه راځي او پای ته يې يوه ناخجنه پاتې کېږي. که لارغه په منځ کې رانه شي او ټوله مسره په يوه سا وويل شي، د لومړۍ ټوټې ناخجنه څپه له ورپسې درو څپو سره ملتيا کوي او خج پر پېنځمه راځي. په دې توګه څپيز- خجيز سېستم رنګېږي او تول و تال له منځه ځي ، په دې لړ کې د ادبي شعر زياتره لس څپيزې څلوريزې راځي چې له))لاحول و لا قوت الا بالا ((سره يې تول برابرېږي، لکه د خوشال هغه:

وخت د پيريه- راغی خوشاله
لا دې پر زړه دي- دا څو خياله
خيال د ننګونو- خيال د جنګونو
خيال د دلبرو- له خط و خاله؛

د کاظم شيدا ، لکه:

غلط ببځايه- پر خپل ورانه يې
هوا دې آس دی- ته پر يانه يې
ژر به دې ځای شي- دا توري خاوري
غافله خاځکی- د بارانه يې...)۹۳۵ مخ(؛

د حميد مومند ، لکه:

کله به راشي- پر هند براته
کله به کښېني- ماته مخ ماته

څو ته رادرومي- پکې ډیوې ږدي
غم به کا خونه- د))حمید ((میراته(حمید۴۱۱ (
[دلته)) حمید ((یو څپیزول هېښنده بربښي، ښایي له آره))ما ((اوسي !] ... ؛
د قلندر اپریدی درستو څلوریزو هم د حمید په لاروی ورته بڼه راخپله کړې ده، لکه:
زه دې د وصل- په تمه ګرځم
هجران دې وسوم- له غمه پرځم...؛
د کامګار)۱۸۳ (، لکه:
زما دلبره- د تا له درده
سترګې مې سرې دي- ګونه مې زرده...؛

دا وروسته څلوریزه که څه هم یوولس څپیزه ده، خو بیا هم لکه د لس څپیزو په څېر لارغه یې ده
چې د هرې مسرې لومړی توټه یې پېنځڅپیزه او دویمه یې شپږ څپیزه راځي:
د خدای لپاره- د دوست په روی دې وه
د وفادارو- ښکلو په خوی دې وه
\\\\\\
د رنځورانو په های هوی دې وه

کاظم شیدا نه یوازې زیاتره څلوریزې)رباعیات(له ورته ماتو مسرو سره پېیلې، بلکې یو لږ
غزلې یې هم په ورته څپیز- خجیز ویلې دي:
- لویې که مومې، زنهار لویې کړه
چې مکافات شته، جز نیکویي کړه
وابنه په خوله کې، د کهکشان نیسي
حال د اسمان وینې، فتنه جویي کړه...)هماغه ۸۵۵ (؛

د)اوسني (شعر یو ورته ځېل:
د زړو پر ملک یې، وار چلاوه چې،
هغه واکمن چا، له تخت راکښېست...
چې یې غمې ول، د هسک برم ستوري،
چا یې له سره، آخول راپرېست؟)اند و واند ۳۱۵ (.

یوه دولس څپیزه مسره چې ړومبۍ نیمکۍ یې پېنځڅپیزه او دویمه هغه یې اووه څپیزه راغلې ده:

نه پېنځوس سل او، دوه سوه کاله پرمخ،
نه څوارلس سوه، شپږ زره کاله پرشا...
تباه برباد کړو، هسې افراط و تفریط،
ځئ چې راخپل مو، کړو دا خپل نن و سبا !)رزم و بزم ۱۴۰ (

همدا راز یوه داسې دیارلس څپیزه بېلګه چې د یوه سندرغاړي)احمد مرید (له مخکې چمتو کړي کمپوز سره سم یې لومړۍ مسرې له آره اووڅپیزې او دویمې یې شپږ څپیزې راغلې، خو د نابرۍ)تصادف(له مخې یې د پای بیت لومړۍ مسره له یوبرابر دوه اووڅپیزو ټوټو څخه رغېدلې او یوازې وروستۍ هغه یې لس څپیزه ده چې پر دوه پېنځڅپیزو ټوټو وېشل شوې ده:

چې په انګار د شونډو، دې کړم کباب کباب
نو راته مه ستوه، اوس یې شراب شراب
باڼه دې غشي غشي، وروځې لیندۍ لیندۍ
سترګې نرګس نرګس، مخ دې ګلاب ګلاب...
بیا به هم لاس وانخلې، ستا له زړې مینې زیار،
که وي ثواب ثواب، که وي عذاب عذاب !

همدا رنګه ځینې ولسي شعرونه، په تېره غزل هم درواخله، لکه د پاینده محمد کړه وال دا بېلګه:
////////////// اشنا نه راځې

دا لاندې پېپیلی متل د یادشویو څلوریزو غونډې له ورته څپیز- څجیز تول و تال سره ورته ځانګړتیا لري:

دا عقل ستاوو، که دې پور کړی دی؟
پرون سر سپین وو، نن دې تور کړی دی !

ښایي، په پارسي او عربي هغه کې د دې راز شعر څرک هم ولګي، څکه په پښتوکې یې نومېرونکی او نوموونکی، تر مکنزې هم له مخه، استاد رشاد دی، او هغه، لکه په لومړیو شننو کې یې چې یادونې راغبرګې شوې، تر ډېره د همدغو ژبو له ګوتپېره پښتو شعري سېستم، او په دې لړ کې بېلابېل رغښتي ځېلونه)ژانرونه (ورڅېړلي دي.

څپیز کمی زیاتی

لکه په تېره دولس څپیزه ماته شعري بېلګه او همداراز)د بدلمېچ د لومړی چاپ **۵۸- ۵۹**مخ (د غني خان او خوشال په اړوندو بېلګو کې یې یادونه شوې، په پښتو څپیز- خجیز سېستم کې خج تر څپې لومړی او زیات بنسټیز ټاکنده نقش لوبوي او په دې توګه په یوه شعري څېل کې د یوې څپې کمی زیاتی کوم ناسکیندی تولیز تاوان نه پېښوي. په دې لړ کې هغه شعري څېل راځي چې له څپای سربیت)مطلع(سره راپیل شوی وي، په تولیز ډول یې ناپښېلیزې یا بېقافیه)غیر مُصرَّع(مسرې تر))مُصرَّعو ((هغو یوه یوه څپه زیاته راځي، لکه په دې لاندې بېلګو کې:

بیا له کومه راپیدا شو دا بهار
چې پر هر لوري یې ملک کړیو ګلزار...
درست پښتون له کندهاره تر اټکه
سره یو د ننګ په کار پټ و اشکار...)خوشال، پ (؛

ګوره هسې کردګار دی رب زما
چې صاحب د کل اختیار دی رب زما
څه مانې چې د دنیا او د عقبا دي
د همه واړو معمار دی رب زما...)رحمان (؛

هر زمان پر هر ساعت خیال د مین
په سینه کې مې خرخېږي لکه ستن
له نیستۍ سروې موندلې سرلوېي ده
خودې پر بباسې ننبتر له بېخ و بن...)کامګار ۷۴ (؛

- پر دې خاوره مال و سر بایللي ما
-درد و غم د زمانې زغملي ما
پرځای کړی یې ما ننګ و نام ناموس دې
ترې غاوره غلیمان شړلي ما...)سوزونه او سازونه ۴۸-۴۹ (؛

- لوید یځیانې نن سبا درومې پرشا
لېږدوې د لاس کځوړې چې پر شا

له کور اور و چوچ و پوچ نورې بېزارې
داچې خوښې دي له کوره پر سارا)اند و واند ۲۰۸ (؛

- که يو وخت مې پر دنيا پرې شوه ځيره
او مرگ واښته زما د ژوند شيره
وير ژړا به پر ما نه کوئ له دوده
نه خيرات يوه پيسه او کسيره...)د مرجانونو خانگې ۲۷ (؛
غولوې به مې په نن سبا ترخو
ماته غوره يوه))نه((ده له سل))هو((
داچې ستا ژمنې زما تر ژوند اوږدې شوې
ورېم به خاورو ته اسره ستا د ککو...)گلکخونه ۹۳-۹۴ (.

۴- څپرکی
پښبېله)قافيه(، پښبېليز آرونه
او ويارونه

لومړۍ برخه

پښبېله يا قافيه(Rhyme) او پښبېليز آرونه

لکه په لومړۍ برخه کې چې يادونه وشوه، قافيه له آرې شعري مقولې)مخيّله موزون کلام(سره نه، بلکې له راوروسته غځېدلې هغې))مخيّله موزون او مقفی((سره په تړاو تر څېړنې لاندې نيول کېږي))پښبېله((د استاد رښتين له خورا ښو نيولوجېزمونو څخه ده او دودول يې ښځايه نه دی. پخوانی انګرېزي انډول يې رايم rime وو چې د زړې فرانسي له rime څخه يې سرچينه اخېستې وه، خو راوروسته يې د ريتم rhythm)وزن(تر اغېز لاندې ليکدود rhyme ته راوښتی دی. الماني انډول رايم Reim هم له))منځنۍ کره الماني((بنې rim او بيا له هماغې زړې فرانسي rime آره اخېستې ده .

د عربي نومونې له مخې قافيه جولېزه)لفظي(همغږې او مانيزه ناهمغږې ده، له دې ثرګنداوي سره:

که لفظي يووالی د همجولېزو)متشابهو(وييونو)لکه ګته د سنګ او ګته د فايدې په مانا(په بڼه وي، نو د مانيز توپير له مخې سره بياهم همقافيه کېدای شي، که نه، لفظي توپير يې سره اړين دی. په اروپايي شعر کې چې همجولېز وييونه دې سره همپښبېلې)همقافيه(شوي وي، چېرې مخې ته راغلي نه دي. په دې ډول پښبېله داسې راپېژني:

د الماني سیند کښونکي (Wahrig) په وینا: له بېلا بېلو سرغړونو سره د یوې یا ډېرو څپو هماهنگۍ ته قافیه وایي، په دې آړ چې سرغړونه یې سره یوراز نه وي؛ د انګرېزي)Collins(لیکوال یې: په شعري لیکو)verse lines(، وییونو یا څپوکې د پای غږونو سمې سمیا قافیه یا قافیې بلل کېږي.

هغه وییونه چې وروستي غږونه یې سره همرنګ وي، د عربي په څېر په لویدیزه نومونپوهنه)ترمینالوجۍ (کې هم پښپلویي)قافیي کلمه(بلل کېږي، لکه واخلئ الماني Reimwort . ترکوم ځایه چې راڅرګندېږي، اروپایي پښپلي، په بله وینا ، پښبلغړونه)قافیي توري یا ارکان(د عربي یا پارسي دې غوندې دومره ډېر او پېچلي نه دي، د ساري په ډول تر))روي((له مخه واوېل یا حرکت په پام کې نه نیول کېږي، او په دې لړکې انګرېزي command|demand د غورو قافیو له بېلګو څخه ګڼل کېږي.

قافیه اندیشم و دلدار من
ګویدم مندیش جز دیدار من
حرف و ګفت و صوت را برهم زنم
تا بې این هرسه با تو دم زنم)مولانا (

یا د)بهار (له پاس راوړل شوې بېلګې دا یوه کړۍ:
صنعت و سجع و قوافی هست نظم و نیست شعر
ای بسا ناظم که نظمش نیست الا حرف مفت
او یا:
د خیال انځور ستاد بېساري ښکلا ،
د قافیې په قاب کې نه ځاییږي...
ستا د موسکا د نوو نوو رنګینو سېمفوني،
نور په شپېلۍ رباب کې نه ځاییږي !
)پوهه او ګروهه ۷۷(؛
او د مولاناتر اغېز لاندې:
. کله چې راپېښه شي
پر کورد شعر،
سترګې دې عروض و
هم بیان شي بیا...

شونډې دې له شونډو سره
شي همقافيه هله !
)زما نړۍ ۷۹(.

آره او نا آره پښبپله

آره قافيه هغې ته وايي چې قافيه يې له يوه يوو ستوي ويي رغېدلې وي، لکه:
څو يې پاتې ستا له مرگ نه کړم نامړه
چـــې په څوړه د ولس کې غواړې لوړه
)سوزونه او سازونه ۳۵(؛

که له دوو وييو څخه جوړه وي، نو يې نا آره يا)معمولي (بولي، لکه:
که دې خاوره که هوا ده
تــــاته راغلمه هېواده)هماغه اثر ۳۶(؛
- - -
که ساقي د پيالې ستوکاندې ماته
هـــغه دم به صد ساله توبه کړم ماته
- - -
ژربه رسوا شي د مضمون دزده
جامه غمازه د جامه دُزده
کله پتېږي له مبصره
متاع په بلخ کې چې د قندز ده)شيدا ، ديوان۸۴۴،۱۹۲۵ (؛

شيدا)هماغه ۳۲۱ - ۳۲۹ (په پرله پسې درو غزلو کې د اړوند ويي د پای ځپې په توگه))-ته((
او وستربل)ته(سره غاړه غړۍ کړي اوپه دې چم يې دواړه ډوله پښبپلې سره اخښلې راخښلې
دي، لکه: چا ته، سباته، ماته)شکسته(، زياته، حناته، خودآراته، دلرباته، رعنا ته، خاک پاته،
تحت الثرى ته، دارالشفاته؛...زياته، شيداته؛ بيرته، چرته، درته.

همجوليزي پښبپلي)متشابه قافيې(

دا چې له دوديز- عربي پېژند)تعريف(له مخې قافيه جوليزه)لفظي(همغږي او مانيزه ناهمغږي
ده، نو په دې ډول همجوليز يا متشابه وييونه)homonyms & homographs(، په بله وينا ،

هغه وييونه چې غړېزې)لفظي (او هم ليکنۍ ښې يې سره يو رازوي او ماناوې يې نه، نوسره قافيه کېدای شي. د ساري په توګه ګټه)سنګ (او ګټه)فايده (سره په يوه شعر کې غاړه کول، نه يوازې پښبلېز ويار)قافيي عيب(نه رامنځته کوي، چې لا شعري رنګيني هم زياتولای شي. د استاد رشاد په وينا)ولي محمد ! (مخلص د درست غزل پښبلې تر پايه))سپيني ((له ګرنيزو رنګا رنګيو سره راوړې دي. داسې پښبلې په لومړي ليد سره سرې ته ښخونده بياځلي)تکراري (برېښي، خو همدا چې يې پر مانيز توپير سرخلاص شي، نو بيا ځنې خوند اخلي. دا دی،دلته يې اړوندې شعري بېلګې وړاندې کوو:

اور د مينې هسې پوخ کړم
چې خامې راکې هېڅ نشته..
نور د ژواک لپاره ځواک شوم،
نور مې ډار نشته له نشته !)وينه او مينه ۸۵ (؛

- کله دې واره ښتانه ښتانه
کاشکې يومخ شې ښتانه ښتانه...)د مرجانونو ځانګې ۱۰ (؛

- ترڅو به پرمخ نغاړو هريو)خپله (خپله لاره
ببللې ببلا ببله يو له بله خپله لاره
شو سر د تباهۍ پر ګرنګونو باندې ځکه
چې نه مو کړه توپير له پردې)خپله (خپله لاره
که سوې د بري برم د نيلي، وخت رانښکلې نه کړې
دا و نه کړه هېڅکله مو - را)خپله (خپله لاره
په ځان پسې مو رنګ کړه ترشا پلونه په لوی لاس
کړه پرې مو هم د تېښتې - په)خپله (خپله لاره...) ساندې او سندرې ۲۷ (؛

-))لبمه ((د ډېرګړي په توګه د)سترګې (او د يوګړي په توګه د)کسی (په مانا او له داسې نورو ګړدودې مانيزو توپيرونو سره په دې لاندې غزل کې داسې جوړه جوړه راغلې، هغه هم لومړی يې پښبله او دويمې يې لړ يا رديف رامنځته کړی دی:

نه لوتوې چاوبل چې لېمه لېمه
تاخو زما لوټ کړه په لېمه لېمه
ښخ دې چې لېمه راته لېمو کې کړل

ښکاري ټول جهان راته لېمه لېمه...)د مرجانونو ځانګې ۱۸ (؛

- - -

-))اېستی ((د لیکوال په یوه غزل کې، یوخوا له بېلابېلو ښېلښتي)اشتقاقي، شبه اشتقاقي (رغاونو او بلخوا له یوځو ګړنو) اصطلاحاتو (سره هم لړوډېرې ورته پښېلې رغولې دي:

د وخت توپان پر مخ اخېستی یمه
د برم له تخت یې راکښې اېستی یمه
زه د مهال یو سپین نالوستی کتاب
که چا به تش هسې پرانېستی یمه
یو سپین ازاد ، بې تول و تاله شعر
نه چا پېیلی، نه امېستی یمه
سترګې پر لار ورته په نن سبا کې
ډېرې یې د ژوند له ژندرو اېستی یمه
چې یې یوه هم پرځای کړې نه ده
په هسې ژمنو یې تېر اېستی یمه
شیطاني لمسو په ګناه د میني
له ارماني فردوس را اېستي یمه
نغاړم پرمخ دا ، خپله لار به بیاهم
څه که یې اوس ترې، راجارا ېستی یمه
بیا به هم پاڅم، ملابه سمه کړم زه
نول و ناورین که راپرې اېستی یمه
تل ځم پر مخ، که څه هم سم له لاسه
ناخوالو شاتګ ته اړا ېستی یمه
پوره مې نه وه، که نه څو واري یې
ژوندی پر قبر ننه اېستی یمه
د تلژغوراندې بلهارۍ پرښتې،
د مرګ تر پولې پورې اېستی یمه !)۱۰-۵-۰۲ (؛

- - -

-))سراخېستی ((همجولیزه)همزمان ترښتي (پښېلې یې هم په یوه څلوریزه کې:

تا که زما غم دی پر سر اخېستی،
زه هم دا ستا غم یم پر سر اخېستی...

دا ستا په مينه کې ټول نوم و نښان،
په بيه ما د مال و سر اخېستی.)اند و واند ۲۲۸ (.

غبرګې پښبلې)قافيتين (

هغه شعر چې غبرګې پښبلې)قافيتين(ولري، غبرګ پښبليز يا ذوالقافيتين (double rhyme) بلل کېږي چې په دوديزه شاعرۍ او بيا پښتو دې کې يې ښېلګې ډېرې راغلې او لا له جوليزو انځورونو)صنايع لفظي (څخه هم ګڼل شوي دی.هغه دا چې شاعر د يوې پرځای دوې غبرګې قافيې په يوه غزل، قصيده يا بل شعري ځېل کې سرترپايه، يا په لومړيو څو کړيو کې راوړي. ښېلګه يې لکه په لاندې غزل کې چې هممهال يې لومړي دوه بيته سر پر سر))مصرٌع((هم راغلې دي:

چې رامات کړ ها ببلوره، تورک شاهين وزر زما
پښتنې مينې ته مات کړ، نازنين نظر زما
يه زړګيه ! ته چې وينې، دا رنګين دوتر زما
دوتر نه دی، دی خونين دوتر زما
ننواتې يم راغلی، پر زړه غوځ له رقيبانو
و پېزه په تورو څنو ، دغه خوږين پرهر زما... تر پايه)ګلکځونه۷ (؛
استاد رشاد)←لومړی خپرکی (د غفورلېوال د)) ←هوسۍ ((په ازاد
شعرکې هم يوه ورته ښېلګه سهي کړې ده:
د هغو دنګو شائلميو ژنيو مرګ وم چې شپېلۍ غږوي
چې چېرته ناستوي په کږدۍ کې او سپوږمۍ نخوي

غبرګې پښبلې او غبرګ لړونه

هڅاندليکوال اسماعيل يون چې که پخپله د ازاد شعر هميونی دی ، بياهم له قافيوال شعر سره دومره لېوالتيا لري چې دبېلابېلو ډولونو ، لکه بې رديفه قافيوالو ، رديفي قافيه والو ، غبرګ قافيوالو... هغو د ښه ترا ډا ګيز ونې او پېژندنې لپاره يې هندسي نښې نښانې ورټاکلې دي. په دې تړاو يې د اسحاق ننګيال))خيبري تنده ((نومی غزل پرمخه ورغلی چې په پښبليزو)مصرٌعو (مسرو کې يې پرله پسې غبرګې غبرګې قافيې او غبرګ غبرګ رديفونه کارولې، له غبرګو پښبلو يې هم دويمې هغه بياترپايه))چستې ((راغلې دي، لکه:

ټول عمر درنه ده، سپکېدو ته يې چې پرې نږدې
خاوره پښتنه ده، او پردو ته يې چې پرې نږدې

پرېږده خیبري تنده، چي بیا په وینو ماته شي
ګرمه معرکه ده، وچېدو ته یې چې پرې نږدې...
)سمسور او بپانه، ۱۴-۲-۱۰(

ډ بر پښبلي

همدا راز د عربي ذوالقافیتین ترخنګ په پښتو کې ډبرپښبلی یا ډ بر پښبلیزوالي او یا ډبرقافیوالي هم دود درلودلی چې ((زنځیري چاربیتي ((ورسره جوړېدې او نومول کېدې. دغه کار هم، لکه)ذوالقافیتین (نن سبا کوم شعري انځور نه بلل کېږي، بلکې یوازې سندریز خوند و راکښون زیاتوي. څنګه چې اړوندې چاربیتي زیاتره د لوستو))نیم ولسي ((ناظمانو له خوا جوړېدې، نو د پښتو قافیو د تنګسې) ! (له کبله د بېخرته عربي او پارسي پورویېونو کارونې ته اړوتل. وروستی بېلګه یې د سید طاهر بینا هغه وه چې پر ۱۳۵۱ل. کال یې په کابل مجله کې خپره کړې وه او ډ بر عربېزم یې لیکوال یوې سوچه پښتو))ځلور کړېزې ((ویلو او خپرولو ته اړېستی وو:

خدا یږو که له میني به دې وګرځم
ستا له سترګو وګرځم
یه زما د زړه سره !

واخلي پرښته، که څه هم سا له ما
وابه نخلي هېڅکله خو تا له ما
څو نه شي پخپله ته جلا له ما
زه به مې له خپل هوډه و نه ګرځم
ستا له سترګو وګرځم
یه زما د زړه سره !

...)سویس، ۱۲-۲-۱۹۷۰(

لړ)ردیف(

لړ یا ردیف هغه ویی یا وییغونډ، غونډله یا غونډله غونډ دی چې تر قافیې وروسته په هماغه یوه جوله او مانا په اړوند شعري څېل کې ترپایه راغبرګېږي. لکه چې له مخه یې یادونه وشوه، په قافیوال شعرکې د دغي برخي زیاتونه د عربو نه، بلکې د عجمو)پارسیوانو (نوښت بلل شوی او موخه یې د لاښه ترا تول وتال، په بله وینا، موسقیت سمبالتیا انګېرل کېږي. ردیف ته د

قافيې د يوه پايڅوړ په سترګه کتل کېږي او په دې توګه که له پښېلې سره لړ يا رديف و نښلول شي، لړواله پښبله)) مردفه قافيه ((بلل کېږي.

لکه په تېر ځېرکي کې چې ورته نغوته وشوه، د رديف ډېر اوږدوالى هسې يو ډول او فېشن دى او تل خوندور نه پرېوځي. په کلاسيک پېر کې يې له ستر خوشال پرته د نورو په هغوکې دومره اوږدې ببلګې نه ليدل کېږي، مګر په ننني غزل کې ببخي دود و مود ، يا ډول و فېشن ګرځېدلى او ځينې لا ترې د کاراسانۍ لپاره کار اخلي.
نه ځپيز رديف، لکه خوشال:
له حاله بې خبر شه که شته شته که نشته نشته)ک.۲۹۴ مخ(.
- خادم:
خادم باد سبا يم، که وم وم، که نه وم نه وم)د مرغلرو امېل، ۲۸ مخ(.
- ف. ګران:
لامې د شببو ګلان پرېږده چې خړوبه شي
تــرې د اوبو ګلان پرېږده چې خړوبه شي)۱۳(
- فردا:
ګوره اننګو ، ته دې اوښکې مې جرګه درځي
تـــمه د خولګو ، ته دې اوښکې مې جرګه درځي)د ګلپانو پرخې، ۴۹ (
دا سوى ستې وطن پرېږدئ چې لړو خاندې
دغــه غيرتې وطن پرېږدئ چې لړو خاندې
يوولس ځپيز، لکه:
... مرمه بې له تانه ما مه پرېږده يوازې....
د تاندزلمي شاعر شهاب الدين پکتياوال په يوه سندريز نظم کې دولس ځپيز رېکارډ ټينګ کړى دى:
سره ګلونه راته وايي، ارمانونه راته وايي
ګودرونه راته وايي، زما غرونه راته وايي...
)ليکوال،پېښور، ړومبۍ ګڼه جنوري ۲۰۰۲ ز(

په دې توګه دغه راز نه ځپيز رديفونه دوه دوه بشپړ غونډونه)رکنونه(جوړوي او يوه ځپه يې پاى ته سرباري راځي، دا چې د دغو غونډونو پر کومه کومه ځپه خج راځي، د اړوندې مسرې په نورو غونډونو قياسېږي. په درو ګونو)وګړني، ليکني يا ديواني او اوسني آزاد (شعري ډولونو

کې داسې ښېلگه تر اوسه لیدل شوې نه ده چې لومړی ځلور ځپې یې ناخجنې وي، یا په بله وینا ، یو غونډ یې نه وي جوړ کړی او پر پېنځمه خجنه ځپه یې پیل موندلی وي. مانا دا چې خج هېځکله له ځلورمې ځپې تېری نه کوي او که نه، هغه شعر به هورومرو بې تول و تاله)بې وزنه(وي. د همدغه آر)اصل(له مخې ځینې اوړده)پور- (وییونه په پښتو شعر کې هډو هېڅ راتلای نه شي، لکه)اهورامزدا (یا)نیکاراگو (چې د پښتو خجپوهنې)اکسنتولوجی(له مخې یې منطقي یا عادي خج پر وروستۍ ځپه راځي، حال دا چې دغه ځپه پېنځمه ده او تر ځلور ځپیز غونډ)رکنه(وتلې ده. له)لارغه یې یامات شعر (پرته، پر بله هره)پېنځمه، شپږمه... (ځپه یې خج راوړل له پښتو وینگ سره اړخ نه لگوي.

دویمه برخه

پښپلیز ویارونه)قافیي عیبونه(

تر هغې د مخه چې قافیي ویارونه او اړوند ردیفي ویارونه تر ځېړنې لاندې ونیسو پکار ده قافیه او ردیف وپېژنو:

پښپلیز غږونه)قافیي توري(یا نمت ویي رانغاړي او یا یې وروستۍ برخه، لکه: اند- بند- جنگ- دنگ- خوږ- ځوږ... داسې چې د نظم له پیله تر پایه پورې یې د ښپلاښپلو ټاکلیو توټو)مسرو (په پای کې هغه تکرار کړې وي. که د یوه بیت هره مسره قافیه او ردیف ولري، ښیا وایي چې دغه بیت دوه)دوره (لري او که هماغه وروستۍ مسره یې قافیه او ردیف ولري ښیا وایي چې دغه بیت یو)دور (لري، په بله وینا ، غیر مصرع دي ردیف هم په)دور (کې راځي د قافیي او ردیف توپیر په پای کې دی چې قافیه تر پایه له هماهنگو اوازونو)حرفونو (څخه جوړه وي او مانیز یو والی نه لري، مگر ردیف تر قافیې وروسته په هماغه یوه جولیزه)لفظي (او مانیزه بڼه ښیا ښیا راغبرگ کېږي.

که په یوه شعر کې قافیې هم جولیزې او بډمانیزې)مختلف المعانی (وي، هم کېدای شي، د ښپلاښپلو قافیو په توگه وګڼل شي، لکه سره)طلا (او سره)جمع سرخ (، په بله وینا ، د یوه شعر قافیې کېدای شي پر هماهنگو سربېره همجولیزې)متشابه (هم وي په دې آر چې مانیز یو والی ونه لري او د ردیف آر همدا دی چې له پیله تر پایه هماهنگ ، همجولیز او هم مانیز اوسي.

دا دی، دلته د یوشمېر مینه والو په پار د دودیز قافیې سېستم او اړوندو آرونو او ویارونو یو څه لاسوهلی نچوړ وړاندې کوو او په اتم او نهم څپرکي کې یې ښیا له نوي گوتپېره څه ناځه راغبرگوو.

د قافيې ارکان)ستنې (، اوازونه)توري (

د عربي استادانو د قافيې توري)اوازونه (اوه نه، بلکې نهه بللي دي چې هر يو ځانته نوم لري. په دې ټولو کې د منځ توري ډېر ضروري دي چې بې له هغه قافيه نه جوړېږي او له نورو اتو توريو څخه ځلور د مخه او ځلور ورځنې وروسته راځي، خو د دغو ټولو راوړنه)همېشه يا همزمان(اړينه نه ده. مطلب دا چې کله وي او کله نه وي. د دغو توريو نومونه دا دي: ردف، قيد ، دخيل، تاسيس روی، وصل، مزيد ، خروج، نايره. په دې ټولو کې)روی (اساسي توری او د قافيې د ملا تير دی او نور يې مرستيالان او ملګري دي)سمندر ، د قافيې کتاب، د پېښور چاپ، ۸ مخ، د رښتين اخيستنه، وږمه د ۱۳۴۲ کال ۱-۲ ګڼه، ۸-۹ مخونه(.

روي او ترې وړاندې وروسته اوازنه)فونيمونه(

روي د قافيې زړی)هسته(جوړوي داسې چې نور اړوند ارکان يا اوازونه ترې مخکې او وروسته راځي. دا د قافيې د يو راز اوازونو)حروفو (په لړ کې همدغه اواز دی چې د مخه تر دې يو همرنګ بېواک)کنسونېنټ (يا ناهمرنګ بېواک له يو راز واوېل يا حرکت)زور، زېر، پېښ (راغلي وي او ورپسې نور ټول اوازونه ـ حروف (همرنګ وي، لکه –ن- په ځان، اسمان، جهان... يا –ب په مکتبونه، منصبونه، غضبونه... يا –ګ- په جنګ، بنګ، تنګ... کې. يا -ر- په شکره، خبره، مرغله، خوندوره... په اور، چغهار، سهار او يا په وير، تدبير، ودير... او په لور، خپور، ځلور، کور... کې.

"روی " هرومرو بېواک غږ)کنسونېنټ (نه وي، بلکې خپلواک غږ)واول (هم وي، لکه)و (په ککو، دردو، پښتو... په کړاو، پړاو، لګاو... يا په نريو، پسرليو، کيږديو... کې.

تر روی وروسته اوازونه)که وي (وصل، خروج، مزيد ، نادر او تر مخه اوازونه يې قيد ، ردف،)او تر دا منځ حرکت)حذو (، دخيل)تر دا منځ حرکت)اشباع (، تاسيس)الف (اورس)فتح (بولي.

که روی حرکت)زور، زېر، پېښ (ولري يا د ژبپوهنې په نومونه يې واژه څپه جوړه کړې وي، "مجرا " بلل کېږي او که ساکنه وي، تر مخه حرکت يې بايد تر پايه يو راز وي "چې دغه رو رازوالي ته "توجيهه " وايي. قافيې وياړونه)عيبونه (په لاندې ډول دي:

۱- اکفاء: که "روی " ګانې سره توپير ولري "اکفاء " بلل کېږي او دا هغه مهال نابشل کېدونکی ويار دی چې ځای يې يو نا هموتوځی)هممخرج (اواز)توري (ته ورکړل شوی وي، نو دومره ويار نه ګڼل کېږي. په دې ډول "م-ن، ر-ړ " يا "ن-ڼ " يا د س او "ص " په يوه "روی " کې راوړل روا دي، لکه: په "کوڼه، پښتونه، غړونه " کې.)رشاد (.

د لر وتوځي، په بله وینا ، ناهموتوځي)روی (ښېلګه، لکه د محمد نور په دې لاندې بیت کې چې
)ب (او)ت (سره روی شوي دي.
)مستـه نجلۍ ګرځي شـتاب کې
نېغه ګرځـي منګی به مات کي (
دلته پر روي سربېره ردیف هم بدلون موندلی دی.

۲- ایطاء په یوه شعري ټوټه کې د قافیې غبرګون)تکرار (ته وايي. په غزل کې تر اووم بیت او په بوللـه کې تر خوارلسم بیت مخکې قافیې تکرار ویار ګڼل کېږي، په دې ډول غزل متې یو ځل د قافیې تکرار اجازه لري او بوللـه خوارلس بیته وروسته بیا بیا دغه چانس تر لاسه کولای شي. د دوبیزې)مثنوي (په یوه بیت او د بند لرونکي شعر په بند کې قافیې تکرار ځرګنده ایطاء بلل کېږي. البته په څلوریزه کې هم همداسې ارزول کېږي.

۳- سسته قافیه، په پښتو شعر کې یوه سسته یا سپکه)خفي (ایطاء بلل کېږي او هغه دا چې د قافیې د ورته تصریفي پایلو په توګه وي، لکه:
مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې شوې
طیلـــــــسان زمردي واغوسته غرونه
)ښکارندوی: پخ۲۲ (؛

...چې له آله له اولاده سره وسول
خدای دې نه کا څوک دا هسې مظلومان
چې په اور کې یو د بل لپاره سوځي
ما لیدلي نه وو هسې مخلصان
)رحمان ۱۱۱ (
چې کوټلي وي په تېغ ستا د چشمانو
سر حلقه دی د جمله وو شهیدانو
ستا وصال د سر پرېکړو دی دلبره
ژوندي نه مومي جنت بې مردګانو
)هماغه ۱۲۴ (.

۴- چسته قافیه، چې تر ګردانۍ پایلې)تصریفي خاتمې (د مخه اوازونه)توري (یو راز وي،

په بله وینا ،)روی (وګرځي، دغه راز قافیه تر سستې هغې ډېره خوندوره راځي، لکه:

لېوني شول پښتانه په منصبونو
خدای دې ما ژغوري له هسې غضبونو
د کنګاش علم دچا دی، د تورزنو
لکه څوک لولي قرآن په پر مکتبونو
)خوشال: ک، ۱۷۶ (؛

مه شه خوښ د پادشاهۍ پر تخت ختلو
همېشه يې غم کوه د پرېوتلو...
هغه زړه عبدالقادره چې مړه وي
پر ګوګل د ننه نه دی د ساتلو
)قادر ختک، پخ۲۳ (؛

مه وای هسې کلی چې د چرګو کولمې خورینه
شل خېمې په کور کې د نېستۍ له غمه مرینه
بل فکر يې هېر دی خو په غم د زرو پول دی
نر، ښځې يې واړه تنګې تنګې لرینه
)خوشال: ک، ۲۵۳ (.

۵- عدول)سرغړاوی (دري ډوله دی)۱(د اوښتي پېر)مغیره حالت (نه پرځای کول)۲(د قافيې سمون لپاره له اړوندې قافيې کلمې څخه يو څه کمول)۳(پر کلمه يو څه ور زیاتول)۴(یا یې کره لیکنې بڼه اړول او یا)۵(د صفت و موصوف او یا خبر و مبتدا نه سمون.
)۱(لکه د استاد رشاد په لاندې شعر کې چې پاس يې د پښېلوییونو)قافيې کلمو (یادونه وشوه:

زار و زبـــــــونه بیده پښتونه
په سترګو ړونده په غوږو کوڼه

دلته پښتونه باید د بلنپېر)ندایه حالت (له کبله)پښتانه (وای او کوڼه)کاڼه (، ړوند)ړانده (.
یا لکه د خوشال بابا د بازنامې په دې بیت کې:

لوی هنر دی د بازانو په ساتل کې
مګر دا هنر پیدا شي په کابل کې؛

او یا هم د ښکارندوی د بوللې ځینې بېتونه، لکه:
مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې شوې
طیلسان زمردي و اغوسته غرونه
سپینې و اورې ویلېده کاندي بهېږي
لکه اوښې د مین پر گرېوانونه
هر پل رنې ویالې بهاندې خاندي
له خوښیه سر وهي له سینگړونه
)پخ: ۲۲ (؛
د رحمان بابا)۴۹ (په یوه غزل کې هم "اغیار " په اوښتي "اغیارو " بڼه نه دی راوړل شوی:
چې مې یار ولید پر سیمه د اغیار گډ
لـه غیرته مې لېمه شول پر خونبار گډ
او یا یې په یوه بل غزل)۵۱ مخ (کې:
هومره جور لکه یار له ما سره کا
نـــــه دی هومره جور د اغیار
او یا هم په ورپسې مخ کې:
خـــو جفا قبوله نه کړې د اغیار
وبه نه وینې په سترگو مخ د یار
البته دلته له کړنیـ ژبې سره سم "اغیار "یوگړی)مفرد (کارول شوی دی.

)۲ (له قافیې وېې څه کمول، لکه:
کـــه مین زه پر گلزار یمه پر ځای یم
که د مخ یې په) نندار (یمه پر ځای یم
)خوشال: پ ، ۲۰۲ (.

)۳ (پر قافیې وېې څه ور زیاتول، لکه:
ای حـــضرته ولاړم زه د عشق په لور)ه (
ورغلم حوض کوثر باندې فی الفور)ه (
)جلال الدین: قافیه، ۱۸ (

۴) د هم قافیه کولو په هڅه پر ګړنۍ بڼه دکره لیکنۍ بڼې اړول، لکه: فسادي)فسادي(له)بیاتي(سره انډولول: کې:
بیا یې خوله په دا حیله سره بیاتي کړه
د وصال رشته یې غوڅه فساتي کـــړه
)هماغه ۲۴(؛

د خوست یو ولسي شاعر له خپل ګړدود سره سم)بریدونه( )بریدینه(کړي او له)اخرینه( )سپینه(سره یې همقافیه کړي دي چې د کره لیکني ګړدود)معیاري پښتو(پر وړاندي هم))سناد ((ویار ګڼل کېږي)د ردیف په بدلون سره (او هم عدول:
توبه مې دې وي خدایه زمانه شوه اخرینه
تګې برګې شوه ډېره څوک خبره نه کړي سپینه
که زه ختا غږېږم ورونو فکر وکړئ دي ته
پر درېیمه ورځ یوم واخلي بیا پردي وهي بریدینه
)هماغه ۱۹(.

هر ګوره پښتو کړ شوي)مفغن(پور وییې ډېرو شاعرانو همداسې کارولي دي، لکه د حمید په دغه وروسته بیت کې چې)لیلی(یې له)خولې(سره همقافیه کړې ده:
یا ناره د نیم بسمل مرغه له خولې ده
یـــا مجنون ته معما ښکلې لیلې ده

۵) د مبدا او خبر)ایښی وایښونی(نه سمون هم په عدول کې راځي، لکه په لاندیني شعر کې:
پښتونه ستا د توري وار دی
مړی دې ګور کې انتظار دی

۶- اقوا، تر "روی" د مخه حرکتونه)حذو (بدلون ته وایي، لکه:
زه پـــــــروت بې علاجه د درو مې وکړه غور
لمبې دې پر ما بلې کړې چې تا کړ کمیس تور
دلته)ر(روی و)و(ردف بلل کېږي او دواړه)واوه(یو راز نه دي.
)جلال الدین: ۱۷(.

د کامګار ختټک)دیوان: ۷۴ مخ (په یوه غزل کې ساکنه روی)-ن (راغلی او په دې توګه منځنۍ حرکت)زورکی (یې لړو ډېر له زور او پېښن سره بدل شوی او اقواء ویار یې رامنځته کړی دی:

هر زمان په هر ساعت خیال د مین
په سینه کې مې څرخېږي لکه ستن...
له نېستنۍ سروې موندلې سر لویې ده
خو دی پربباسي نښتر له بېخ و بن...
د دنیا له غمه ځکه خلاص کامګار شه
چې د زلفو غېل یې پرېوت پر ګردن

د حمزه شینواري د)راځه چې یوه جوړه کړو جونګړه په ځنګل کې (او د غني د)زما محل (په شعر کې پورتنی اقواء عیب لیدل کېږي. همدارنګه د غني په دې شعر کې:

چـــې تېرېږي بېوفا عمر زما
د ژوندون له ښاخه ځي ثمر زما

رحمان بابا خو ځایه ورته کار کړی دی، لکه:

- سل ځله که وخوري ناصحان ځیګر زما...
- تېر شو په دا تمه پر در ستا عمر زما...

۷- سناد یا د ردف بدلون چې تل یو خپلواک)واول (وي، لکه په ګور)قبر (او ګور)ګي (او یا)ګلګون ( )سیګون او شبخون (سره د)رنګین (همقافیه کول، لکه د سید رسول رسا په دغه شعر کې:

سهره ګلګون د برسات
ماښام میګون د برسات
د شپې شبخون د برسات
موسم)رنګین (د برسات

یا د صنم ګل)د اولمیر (په اواز کې دا بیت:

نوی مـــــین یمه زه
نوی غمګین یمه زه

)۲ (تعدي)تېری (د نفاذ بدلون ته وایي. نفاذ تر روی وروسته هر حرکت)زور، زبر، پېښن (ته

ویل کېږي، لکه په لاندې بیت کې د)ر (د حرکت بدلون:
چـــې راواړوي ته سترګې شرمګینې
زړه مې روغ کاندي دا تورې سرمګینې

)۷ (غلو ، د روی د حرکت بدلون ته وايي. هغه دا چې یو ځای ساکنه وي او بل ځای متحرکه او یا يې حرکت سره توپیر ولري، نو د غلو ویار)عیب (منځته راوړي، لکه د پورتني بیت په)شرمګینې (کې)ر (زورکی لري او په)سرمګینې (کې غړوندی)سکون (.

)۸ (د فشار)خج (بدلون) زموږ په نومونه: خجونج (چې د قافیې په هماهنګه برخه کې خج بېځایه شي، لکه د)توره "سیاه" ، سپوره، کمزوره... (په لړ کې توره)جنبه، ډله (راشي. خجیز انډول البته بې له هغې د پښتو شعر له بنسټیز)سېلابوتونیک (آر څخه ګڼل کېږي او یوازې په قافیې کلمه نه چې د مسرې په هره برخه کې که دغه انډول ویجاړتیا ومومي، وزن ته وټ رسوي، لکه په لاندېنیو قافیه کلمو کې:
چې مدام په زنکدن یم له اشوبه
لــــه دا هسې زندګیه توبه توبه
)هماغه ۲۳ (؛

)۹ (لړونج یا د ردیف بدلون که جولیز وي یا مانیز یو ستر ویار ګڼل کېږي، ځکه ردیف باید د یوه نظم له سره تر پایه همجولیز او همانیز وي.

د حمزه شینواري په لاندېنې غزل کې "ګډ" له آره د "مخلوط" په مانا ردیف شوی او بیا وروسته د "رقاص" په مانا هم راغلی دی:
چې مکېز دې کړو دلبر وسره ګډ
نظر څه و، شو کوثر ورسره ګډ
زه له عقله خبر نه وم چې سر که وه
ما په کړو د عشق شکر ورسره ګډ
ده بېګاه د چا په مستو سترګو څښلي
واعظ څه و، شو ممبر ورسره))ګډ ((
)غزوني ۴۱ (؛

د ملنگ جان په دې لاندې شعر کې ردیف)دی (یو ځل مفرد او بیا)دي (جمع راغلی دی:
پښتونه ستا د تورې وار دی
مړي دې گور کې انتظار دي
یا د دولت لوانې په لاندې شعر کې چې د ښځینه مرستیالکړ)ده (پرځای یې نرینه)دی (کارولی دی:
ښه صفت د پاک سبحان دی - چې حضور په هر مکان دی
لمونځ، زکات، کلمه، حج شو- بل روزه د رمضان دی)ده ( )جلال الدین: ۲۱ (.

۵ - څپرکی
د شعر پېنځګوني رغنده توکونه:

ژبه- تول- واند- اند- ولوله

)ژبه- وزن- خیا ل- فکر- احساس یا عاطفه(

که پر نړیوال کچ لا تر اوسه د ادب او بیا په ځانګړې ډول د شعر د هنري ارمان او ټولنیز ارمان، په بله وینا پر)ژب ښکلاییز- ژب اندیز(دیالکتیکي تړاو ټینګار کېږي، نو پښتو شعر هم کومه بېدودي)استثناء(کېدای نه شي او د دې لید توګي پخلی کوي:
شعر په کره کېښکلې او اهنګینه ژبه د اند و واندیا خیال او فکر ولولیز یا عاطفي تړاو ته وايي، په بله وینا: شعر د احساس، واقعیت او تخیل ښکلې او زړه راکښونې غوټه ده چې آهنګ)وزن(لري او لوستونکی او اورېدونکی ترې خوند اخلي. شعر د هنر خورا لوړ ځېل)نوع(دی، تر بل هر ډول هنر یې ډګر لږ و ډېر پخپله زېږندویه برخه کې د هغو توکیو له پلوه چې د ځرګندونې وسیله یې ګرځي، لنډ تنګ او محدود دی... شعر په داسې وییونو ځرګندنه مومي چې هم غږ دی او هم منظره او هم ځانګړې افاده شوی سوچ)تصور(. همدا خبره ده چې شعر د نورو هنرونو توکي پخپل ځان کې رانغښتي دي...)دوست ۲۷۵- ۲۷۲ مخونه، د بېلینسکي پر اخځ(.

په دې توګه دغه وروسته پېنځګوني رغنده توکونه)متشکله اجزا(ژبه، آهنګ یا تول)وزن(، واند)خیال(، ولوله یا احساس او اند)اندېښه((د شعر د هستی جاج بشپړوي او د چا خبره د شعر مانۍ پر دغو پېنځو بنسټونو ولاړه ده: ژبه، اهنګ، واند، ولوله او اند.

۱- ژبه، پیدا ایښت، پېژندنه او کارونه

ژبه د انسانانو تر منځ د پوهاوي د ټولنیزې اړتیا له مخې د دوی د ګډ ډله ییز کار او ګډ ژوند په بهیر کې راهستېدلې ده، له ځان خبرۍ)خود آګاهی یا شعور (سره هممهالې او همآرې)همنشاء (ده. دا مانا چې انساني ځانخبري د ژبې غوندې د هماغې یو شانې اړتیا زېږنده ده او لا په رښتینې توګه شعور لومړی ځلې ځان د ژبې په جامه کې راڅرګندوي او رښتیاینه)تحقق (مومي.)کاسپر- وو کل ۱۳۲(.

هماغسې چې انساني ټولنې له خورا ساده ګۍ څخه مخ پر پېچلتیا او بشپړتیا یون کړی دی، دغسې ورسره ژبې هم همدغه بهیر تر شا پرېښی دی. لومړی بنې یې هسې د لاسو، سر، ګوتو، سترګو، وروځو، پزې، شونډو، غاښو، ژبې، اوږو او نورو غړیو خوځونې او نغوتنې)اشارې (وې، بیا یې جړو پړو غږونو، چغو پغو او شور ماشور ته ترونې غړیز غونډال)نظام، سېستم (ته لوړتیا موندلې او له دې سره د پوهاوي)کمونیکېشن (یوه غور ترینه او اسانترینه وسیله ګرځېدلې ده.

دا چې د ژبې د پیدا ایښت لومړنۍ څرکونه او بیایې د یوه غونډال)سېستم (په توګه راڅرګندېدنه او بشپړېدنه څومره مهال پرشاځې، د پینځو لکو او یو میلیون کلونو تر منځ کلونو اټکلېږي. خو د دغه ګردمهال په اوږدو کې یې د انسان په ټولنیز ژوند کې هاغومره کارنده چار و اغېز نه وو درلودلی، لکه څومره یې چې په تېرو لسو زریو کې.

وګړپوهان پر دې ګروهه دي چې په دغه لس زرکلن مهالپېرکې د انسان ژوونیزه یا بیالوجیکې او بیامغزي او عصبي پرمختیا یا بشپړتیا ډېره پخه او ان د چا خبره له نشته برابره وه. مګر پر ځای یې ټولنوټیزه)اجتماعي- اقتصادي (بشپړتیا پرله پسې ګړندۍ شوې او نن سبا خو یې کورټ برېښنا وزمه یون پرمخ اخېستی دی. د انساني پړې درغښت هغه ژوونی)حیاتي (بدلونه چې د پایښت په ګټه یې پرېوځې، د جنونو او د زېږ لړۍ د پایښت)بقای نسل (د مېکانېزم له لارې ورپسې راتلونکو پښتونو یا نسلونو ته ورلېږدوي. خو ټولنیزه بشپړتیایې د ټولنې په مټ لېږدا مومي او یوازېنۍ لېږنده وسیله چې انسان یې په واک کې لري، هغه))ژبه((ده. هغه څه چې نن ورځ ترې مونږ د تمدن او فرهنګ په نامه برخمن یو، له پنځ)طبیعت (سره د انسان د زریو زریو د مبارزې پایله او ییږه ده.

ټولنې دغه ګرده پانګه د سیده او ناسیده، یا د چا خبره رسمي او نارسمي زده کړې له لارې تر

موږ رارسولي او موږ يې پرخپل وار له ژياتونو او کرونو سره راتلونکو ته ورلېږدوو او دا هرڅه له ژبې پرته کورټ ناشوني دي. که ژبه له ټولنې واخېستل شي، د ټولنې څرخ پر ټپه درېږي، انساني ټولنه يون و خوځون له لاسه ورکوي او شيند پر شيند کېږي. بشري تمدن او فرهنګ له منځه ځي او وګړي يې د زرګونو زرګونو کلونو لرغوني ژوند و ژواک ته ورستنېږي.

تر پاسنيو څرګندونو وروسته ژبه داسې پېژندل کېږي:
ژبه د داسې تړوني غږيزو پيلامو)نښو (يو غونډال)سېستم(دی چې د يوې ټولنې د وګړو ترمنځ د تړاو يا وبله پوهاوي)کمونيکېشن(لپاره کارول کېږي. پيلامه دا مانا چې له ځانه پرته د يوه بل څيز استازي وکړي، د بېلګې په توګه)سور رنګ د خطر پيلامه ده (چې له ځانه وراخوا ياني د))خطر ((ښکارندويي کوي. دلته سور رنګ))ښووندیا دال ((، خطر))ښوولی يا مدلول ((او د ښووند او ښوولي ترمنځ تړاو))ښووندويي يا دلالت((بلل کېږي؛ دغه دلالت له آره همغه))مانا ((ده چې موږيې له تړوني پلوه څنې اخلو.

ژبنی پيلامې هغه غږونه دي چې انسان يې د خپلو ويندو غږيو او ساهوا په مټ رازېږوي او د چارچاپېري بهرنی نړی څيزونو، پېښو او د چاپېريال او همدا راز زموږ دخپلي دننی))ذهني ((نړی د پديدو)ولولو، نګېرنو، انګېرنو، جاجونو، غبرګونونو، اندونو، واندونو، هيلو، ارمانونو... (د څرګنداوي لپاره پر کار اچوو.

موږ خپله ژبه په وړکينه کې هغه مهال چې د منني يا اخېستني جوګه يو، له خپل ټولنيزچاپېريال)کور، وړکتون... (څخه زده کوو. په روږدي)عادي(ډول يو کوشنی چې شپږکلنی ته رسي، له ژبني پلوه يو رسېدلی))بالغ ((انسان بللای شو. مانا دا چې تر دغه منګه يې د خپلې ژبې پر غږيز سېستم لاسبری موندلی، د هغې آرې او کارندي پښوييزې)ګرامرې (بېلګې يې زده کړې دي او په اسانه يې کاروي. له غټېدو سره پکې د پښوييزو او غږيزو د بېلګو کارونګ ننوبېږي او چاښول کېږي او پرله پسې نوي نوي چمونه او وييونه پکې زده کوي او کاروي.

داچې وايو، ژبه د فرهنګ ارابه يا څرخ دی، مانايې دا ده چې د تېر په څېر زموږ ګردې انديزې او واندېزې)خيالي او فکري (پنځونې، په بله وينا، علمي او هنري هستونې د همدغه اوزار په مټ رښتيا ينه موندلای شي او بس. د هنري پنځونو په لړکې ادبي دا بيا تر بل هر راز هنره له ژبې سره، لکه نوک و اووری نه بېلېدونکی تړاو لري او هېڅ دا سوچ نه شي کېدای چې يوه ادبي هستونه دې له ژبې پرته شونتيا ومومي، ان که هغه هستونه د پانتونومی ياچوپ فيلم ښه هم

ولري. نو دا څه هېښنده)حیرانوونکي (نه ده چې ادب))ژبنی هنر ((بلل شوی دی. په داسې حال کې چې يې د ناپېيلې)نثري (برخې له ګڼو څېلونو سره، پېيلې دا له جوليز او مانيز دواړو اړخو له پلوه هېڅ د پرتلې نه ده. په)و (ګرنی او ېجه کې ښايي، دا توله سره څه ناڅه برابره وي، خو په ليکنی او بيا))کره ((دي کې له آره د پرتلې خبره ګړ سره ناشونې بربښي. کوم شعري څېلونه هم چې نن سبايي وينو، په لوی سرکې دوه دي: پښيليز)قافيه وال (او ناپښيليز)ازاد (، او بيا پکې په ځانګړې توګه له دوو څېلو سره کار لرو: غزل او نوی ازاد شعر؛ غزل پر کلاسيک او نوي وېشنه مومي او ازاد هم پر توليز)موزون (، ناتوليز)سپين (او ناپېيلی)منثور (شعر. [اړوندو څېرکو ته دې مخه وشي]

او بيا که له ژبني ګوتپېره ورته وکتل شي، شعر د ژبې له يوې داسې کره، کېښکلې بڼې سره کار لري چې بل هېڅ ادبي ډول يې نه لري. د يوه کره))هنري ((شعر په پنځونه او ارزونه کې کره او کېښکلې ژبه له دوه ګونو اړخو، په بله وينا، د دوو تيوريکو تولیو)مقولو (پلوه پامور بلل کېږي:
)۱(ژب - ښکلاییز اړخ يا تولی او)۲(ژب - انديز اړخ يا تولی. زموږ کړنيزه د غږېدنګ او ليکنګ ژبه پر خپلوار د هغې ذهني او نه نګېرېدونکې)نامحسوسې (ژبنی بڼې يو عيني او نګېرېدونکی))انځور ((دی چې له ورکينې مو له اړوندو دويونو)قاعدو (سره ذهن ته سپارلې او پرله پسې مو بشپړه او کره کړې او له اړتيا سره سم يې پر کار اچوو او بيا چې شعري بڼه ورکوو، د چا خبره يو انځور پر بل انځور اړوو، نو په دې توګه شعر له آره
))د انځور انځور ((دی، خو دا دويم يو امرلی، چاڼلی او نچوړلی انځور دی.

د پارسي شعر ستونځ)قله (شاعر احمد شاملو)مړ، ۲۵ اګست ۲۰۰۰ (شعر و ژبه سره همپېري بولي چې هم يې شاړ شډل)بدوي (وګړي بولي او هم دوديال)متمدن (؛ د دې خبرې دا دليل رامخته کوي:
))... شعر موږ ته د ژوند حس رابښي او د هستی له ژورو سره مو اروا ته تړاو ورکوي. موږ تول په خپله دننه کې دبته اړتيا لرو چې له يوې پرمختللې، ژورې او خبرې)اګاه (اروا سره ژوند وکړو. د شعر جوهر ازمېښت دی. شاعر د هغو ازمېښتو له زېرمتونه چې وار له مخه يې ليدلي کتلي، نګېرلي او انګېرلي، يو غورچاڼ راخلي، هغه سره اخښلي راخښلي او په ژبه کې نوي ازمېښتونه راپنځوي...

په دې توګه مو شعر دوه کارکړنه)فعاليتونه (مخې ته ږدي:

یو دا چې، کولای شي، د یوه لوښي اوزار دنده پرځای کړي او ازمېښتو ته مو ژورتیا راوښيي او هم پر یوه داسي رڼه ښيښه واوړي چې دغه ازمېښتونه پکې ننوب) فلتر (شي.“)پاشائی: از زخم قلب...ص ۱۹(

ستر شاملو د یوې ټاکلې او چاڼلې وییپانګې، یا د ده په خپله خبره))شعري یا شاعرانه ژبه((په کلکه ردوي او هغه هم د خپل بډای ازمېښت په لاسوندچې ډېر له پامه لویدلي او شاړ شډل وییونه یې په شعرکې رادود کړي او د تخیل په متې یې، د چا خبره))شاعرانه((کړي دي، نو ځکه وايي:
))... هغه کسان چې وايي، شعر د یوې داسي ژبې ازمېښت دی چې)د شعر ژبه (یا)شاعرانه ژبه (بلل کېږي، تېروتي دي. دوی انګېري چې ګوندې شاعر د ښکلو او خوږ غږو وییونو پسې لټه کوي)خو زما په خیال (هغه څیز چې شاعر یې په ربښتیا سره په لټه کې دی، مانا لرونکي وییونه دي... ، ژبه څو اړخیزوالی او زیاته رنګارنګي لري او شاعر باید په هغو ټولوکې چاڼ وکړي. هغه وییونه کېدای شي، لوی او ستروي یا واړه او کم ارزښته، خیالي یا ربښتیني، زاړه یا نوي، علمي ادبي یاد لاري کوڅې او ورځدودي... ((.
له چاڼه یې موخه دا نه ده چې هماغه غوره یا ټولمنلي ترې را واخلي، بلکې غوره او ناغوره هر راز چې وي، را وايې خلي او په ترڅ کې ورسره هماغه ناشاعرانه هم شاعرانه کاندې !)همداراز: ۴ - څېرکی، ژبه یا د شعر بهرنۍ جوله؛ ۱۱- څېرکی سر تر پایه(.

۲- تول)وتا ل (، وزن، بحر، مېتر **Metre** یا ریتم **Rhythm**
ریتم د ورته)مشابهو (توکونو او ډېر اړخیزو نا ورته ځېلونو)وارینټونو (یو له بله اړخ بدلون ته وایي. په ټولیز ډول)تول (یوه داسي هنري قانونمندي ده چې په ټولو هنرونو کې له لږ و ډېر پیاوړېتوب سره له بېلابېلو لارو څخه ربښتاینه مومي او راڅرګندېږي. تول د ځای او مهال یوه ټولځیزه)کمپلکسي (هماهنګي ده، یا په بله وینا ، د اوډون په توګه د ټاکلیو مهالي یوونونو)یونټونو (دننه خو ځون او د مهالي ښو پرله پسېوالی)توالي (دی.

پخپله ژوند هماهنګ)موزون - ریتمیک (سازمان موندلی، د ساري په توګه وايي: د ورځې هماهنګي، د موسم هماهنګي، د کال هماهنګي...، یا وایو: پوهان د ژوند د ریتم په څېړنه بوخت دي. ریتم د نورو هنرونو غوندې په ادب او بیا په ځانګړي ډول شعر کې یو رغنده بنسټیز او اغېزښنده توک دی چې دلته د ژبنۍ ښې په وسیله رامنځته کېږي.)کاسپر- ووکل ۱۴۳(.

دوست)۲۷۲ (د روسي ادبپوهنې اصطلاحاتو قاموس په اخځ ليکي:
"ريتم، بحر، وزن درې واړه په يوه مانا دي، په بديعي وينا کې سيستماتيک متوازن او د وينا ټاکليو او سره ورتو واحدونو ځانګړې راغبرګېدنې)تکرارېدنې (دي چې په بېلابېلو)تونيکو، سېلابيکو او سېلابوتونيکو (شعري ډولونو کې سره توپير لري... ".

بنو وال)۱۱ مخ (د زهرا خانلري په اخځ د شعر وزن داسې راپېژني:
شعر د وييونو داسې يو غونډ دی چې له يو يا څو ګړنيو غږيزو يوونو)واحدونو (څخه رامنځته کېږي او دغه هر يوه)واحد (ته مقطع، هجا، سېلاب، يا څپه ويل کېږي.
نو د شعر وزن د ګړهار په غږونو کې يو اوډون يا پېيون)نظم (دی او دا چې د ګړهار د غږونو له ځانګړتياوو څخه کومه يوه د دغه پېيون)نظم (بنسټ ګرځي، د شعر تول)وزن (بېلابېل ډولونه مومي. که د څپو مهالي اوږدوالی د وزن بنسټ جوړ کړي، دغه وزن کمي)څومره ييز (بلل کېږي که څپې د غږونو د لوړتيا او سپکتيا، يا په بله وينا، د زېر و بم له مخې سره غاړه غړی شي، بيا کيفي)څرنګيز (وزن رامنځته کېږي. په بل ډول کې يې تش د څپو شمېر د پېيون)نظم (د پيدا ايښت آر)اصل (ګرځي... ".
د نومهالې ژبپوهنې پياوړيايرانی استاد دوکتور محمد رضا باطنی وزن)rhythm (تر هرڅه له مخه) دخج، اهنګ، غاړې، بېلتون... تر څنګه(د ژبې د يوه نازنځيري توکي په توګه راپېژني او د انګرېزي او پارسي هغه د پرتلې په تراو ليکي:
))... په انګرېزی کې وزن د خج پر بنسټ ټيکاو لري ياني يو)stress-timed (وزن دی، په داسې ترڅ کې چې پارسي وزن پر څپه باندې ټيکاو لري، ياني يو)syllable-timed (وزن دی. په بله وينا، کوم مهال چې په انګرېزی کې د يوې غونډلې داداينې لپاره پر کار لوېږي، د خجونو په شمېر پورې اړه پيدا کوي، په داسې حال کې چې په پارسی کې دغه زماني کچه دهغې د څپو په شمېر پورې اړه لري، پايله دا چې د پارسي څپو وينګ، که خجنې وي يا ناخجنې، څه ناڅه يو اندازه وخت په کار لري. دغه ځانګړتيا پارسي ژبې ته داسې يو ډوله)يکنواخت (وزن ورکوي چې د يوه موټور يا ماشين اواز ته ورته بربښي، هغه هم چې له يوه ټاکلي څرخ يا دور سره پرمخ ځي يا حرکت کوي. په سرچپه ډول ، انګرېزي ژبه له زماني پلوه د خجنو او نا خجنو څپو ترمنځ توپير راوړي. که په يوه ← غونډيا رکن)foot (د وزن د کچ و مېچ د واحد په توګه، د ناخجنو څپو شمېر زيات وي، سره رانجتېږي چې د اداينې مهال يې د هغه ورپسې فوټ هومره وي چې ښايي څپې يې ترې کمې اوسي. د ساري په ډول د دغه وروسته درو انګرېزي غونډونو)عبارتونو (د اداينې مهالپېر سره يو برابر دی، ځکه له دې سره سره چې لومړی غونډ يوه څپه لري، دويم دوې او درېيم هغه درې څپې، او د پېژند)تعريف (له مخې هر فوټ يوازې يوه خجنه څپه درلوداى

شي:
mán, a mán , a milkman
دغه اکر بکر انګرېزۍ ته داسې نانډوله وزن ورکوي چې د مخابرې د مورس توریو اواز غوندې پر غوږو لګي او له دې کبله له پارسي وزن سره ستر توپیر لري. له دې پلوه د دواړو ژبو په زده کړه کې ستونزې رامخته کېږي: هغه انګرېز چې پارسي زده کوي، ناخجنې څپې هم سره راکښېنکاږي او را لنډوي یې، پارسیوان بیا چې انګرېزي زده کوي، په سرچپه ډول، ناخجنې څپې یې غځوي او له دې سره د وینګ مهال تر اړتیا زیات اوږدوي).باطنی: زبان و تفکر چاپ هفتم، تهران۱۳۸۰ص۱۸۵-۱۸۶)
په دې توګه، همدغه ژبني وزن یا ریتم پارسي شعر هم تراغېز لاندې راوستی او د انګرېزي)اونورو اروپايي ژبو (او پښتو پر خلاف، رکنونه او بیا درست سکښت او تقطیع یې د خجونو پرځای د څپو له مخې کېږي.
له دې کبله ریتم)تول، وزن(، د دودیز او کلاسیک))قافیه وال((شعر له څلور ګونو بنسټیزو رغندو توکونو څخه د یوه توک په توګه د شعر شمزۍ او هډوانه)استخوانبندي(جوړوي او بې له دې څخه شعر، "شعر" کېدای نه شي. که یې څه هم نور درې توکه پوره پوره سمبال شوي هم وي.

رایم)قافیه(یې که څه هم کوم اړ)شرط(یا رغنده توک نه بلل کېږي، بلکې شته والی یې کله کله یو لړ ربتمیکي تشې او نیمګړتیاوې ډکوي، لکه د روسیې خواته یو تورکي تبر))یاکوتان((چې تول زور پر قافیه اچوي او هغه هم د مسرې په منځ کې کاروي او په دې ډول یې مخکې وروسته وییونه په لوستنو او سندرو کې د هماغې قافیې تر سیورې لاندې راځي او د چا خبره نغري یې)د استاد رشاد له مرکې څخه(، که نه په تولو مانا بشپړ سمبال ریتم)وزن(رایم)قافیې(ته هډو هېڅ اړتیا نه لري، خو دا چې له یوناني انتیک)لرغوني(پېره رانیولې، په تولو اروپايي ژبو او بیا ختیزو ژبو کې یې تر ننه پورې ورسره اوږه پر اوږه ملتیا کړې او تر اسلام را وروسته یې زموږ او سنیو)آریاني(ژبو ته لیاره موندلې او لا موږ ورسره خپل نوښت)ردیف(هم ملګری کړی دی، نو یو واریز غورځول یې بیا په ځانګړي ډول زموږ ځانساتو ختیځ ذهنو ته ناشوني او نامنوني پربوځي، په لویدیځ کې قافیه)ردیف خو هېڅ دود نه دی درلودلی(له پېړۍ دوو راهیسې،که یو مخیز زنې ورتړل شوې نه دي، خو لکه پخپله کلاسیک شعر،هغه رنګ و رونق ورپاتې نه دی.

په ټولیز ډول د نړۍ په ژبو کې له درو غورو وزني ډولونو سره مخامخېږو، یا په بله وینا درې غوره شعري ډولونه شته:)۱(څپېز ډول چې شعري)مسرې(یې د څپو د شمېر برابرۍ له مخې جوړېږي؛)۲(تونیک یا خجیز ډول چې یوازې تون یا خج)د آهنګ په استازۍ(شعري تول رامنځته کوي او)۳(سېلابوتونیک یا څپېز- خجیز شعري ډول دی)د زیاتې څرګندتیا لپاره:)دوست ۲۸۵-۲۹۰ مخونه(.

تر دغه منځ توپیر دا دی، هغه ژبې چې ازاد خج لري، په بله وینا، خج یې د هر ژبني توک په هره برخه کې راتلای شي، سېلابوتونیک شعر ورپورې اړه لري، لکه: پښتو، روسي، انګلیسي، الماني او ځینې نورې ژبې او سېلابیک یا څپېز شعر په هغو ژبو اړه لري چې خج یې جوت)ثابت(دي، لکه فرانسي چې خج یې تل په پیل کې راځي یا پولنډي چې پایمېخ)ما قبل آخر(ته یې راځي)د پروفیسور الکساندر ګروینبرګ(د څرګندونې له مخې)کابل د ۱۹۸۸ د مې شلمه(.

د پښتو له درې ګونو شعري ډولونو)ګړنیو، لیکنیو او وسنیو ازادو(څخه یوازې لومړی هغه د سېلابوتونیک تول په کارونه کې لږ و ډېره ناندولې لري. مګر په دغو نورو دوارو ډولونو کې یو راز دویمند)باقاعده(سیستم شته او هغه دا چې له هرو څلورو څپو څخه یوه خجنه راځي او هغه هم په دې ډول چې یا یې لومړۍ څپه خجنه وي، یا یې دویمه یا یې دریېمه او یا هم څلورمه. په دې توګه هر ګړنی)شفاهي(، دیواني)لیکنی(او)اوسنی(ازاد شعر له دغه راز څپېزو غونډونو)رکنونو(څخه رغېدنه مومي او له آره همدغه غونډونه د پښتو ټولیز شعر، کوشنۍ ترینې ټوټې)مسرې(دي، خو د دود له مخې کوشنۍ ترینه دیواني مسره اوه څپېزه)یو غونډ او درې ناخجنې سرباري څپې چې بل رکن نه پوره کوي(ده او ګړنی شعر یو غونډیزه یا څلور څپېزه کوشنۍ ترینه مسره لري او د اوسني ازاد شعر کوشنۍ ترینه هم هغه یو غونډیزه راځي او په ځینو ځانګړیو اکرو)حالتو(کې تر درې څپیزې، دوه څپیزې او ان یو څپیزې پورې وره کېدای شي.

د خج دریځ)موقعیت(له مخې شعر څلور ډوله غونډونه یا کوشني واحدونه لري)دلته خجنه څپه په)´_(او ناخجنه څپه په)_(ښوول کېږي:
)۱(هغه غونډ چې له څلورګونو څپو څخه یې لومړۍ هغه خجنه وي، په دې ډول: ´---
)۲(هغه غونډ چې له څلورګونو څپو څخه یې دویمه خجئه وي، په دې ډول: -´--
)۳(هغه غونډ چې له څلورګونو څپو څخه یې دریېمه هغه خجنه وي، په دې ډول: --´-
)۴(هغه غونډ چې له څلورګونو څپو څخه یې څلورمه هغه خجنه وي، په دې ډول: ---´

د زیات ځر ګنداوي لپاره د پاسنیو ځلور ګونو غونډونو)رکنونو (پر بنسټ
شعري بېلګې وړاندې کوو:
- پر لومړۍ خجنه څپه پیلېدونکی شعر ́ - - -:
توره چې تېرېږي خو ګوزار لره کنه
زلفې چې ولول شي خو ګوزار لره کنه...)خوشال (،
شوم مستانه په یو نظر زما ګوهر پرېوتو
خېمو کې شورشو چې خیالي علي اکبر پرېوتو) سردار علي (؛
غاړه غجې را شه چې ارمان دې وباسم نجلۍ
نه دې پېژنم نجلۍ)مولوي سردار (،
مستې نجلۍ لاړې شتاب کې
نېغه لاړې منګی به مات کې)محمد نور (؛

- پردویمه - ́ - - -:
له تا نه چې جدا شم په ناکام پر ورځ و شپه
نه خوب نه مې خوراک وي نه ارام پر ورځ و شپه)هماغه (؛
غنم وو که اوربشې بوجۍ کړې خلکو تشې
مخلوق شو ناکرار علیزات کړی دا ګفتار دی
بنده نن دې اختیار دی

- پر دریمه - - ́ - -:
که زه نه وای تا به ځان لره بلل خوک
پر پالنګ به دې دا هسې در ختل خوک...)هماغه (؛
الهي د محبت سوز و ګداز را
په دا اور کې د سهي سمندر ساز را...)حمید (
او همداسې نور ډېری شاعران.

- پر څلورمه څپه - - - ́ - :

د ←لس څپیزې ماتې څلوریزې هره نیمګۍ مسره له سېمې پر څلورم څج پیلېږي، لکه د خوشال، حمید ، قلندر او نورو. خوشال یې بیا تر دولس څپیزو ماتو څلوریزو او بیا غزلو او نورو شعري ځېلونو پورې د ورته څج ګنې بېلګې لري:

وګړي واړه، کارونه خپل کا
مردان هغه دي، چې کار د بل کا...
- بلبل هرچاته، دا خبرونه کا
وخت د بهار شو، غوټۍ ګلونه کا...
- خوک چې ارام ګټي، د نېکو نام ګټي...؛

د حافظ نظام نه څپیزه دوییزه)مثنوي (هم همداسې درواخله:

- وایي ویونکي د دې کیسې
چې تل یې ښکار وو د ښې هوسې
چې د عربو د ملک یو مرد وو
خجسته نام او په عقل فرد وو...)۵۹مخ(؛

د زینب هوتکې ویرنه هم ترپایه پر څلورمه څپه پیلېږي:

- ږغ سو چې ورور تېر له دنیا سونا
کندهار واړه پر ژړا سونا...؛

د سوات صاحب د یوه مرید له پنځیزو څخه:

- زه غازالدین ستا مدح خوان شوم
خود نو مشهور پر کل جهان شوم
چې له دنیا هر وخت روان شوم
هلته مې غواړه له رب قدیره
د سوات صاحبه کامله پیره....

ترکلاسیک یې په اوسنۍ، په تېره ازاد شعر کې بېلګې ډېرې لیدل کېږي او لنډۍ خو یومخ پر څلورم څج پیلېږي چې یوه بېلګه یې د کتاب پر دوتنه انځور شوې ده. ځیني نور)و- (ګړني شعرونه او بدلې، په تېره هغه سروکي چې د لنډۍ سرچپه بڼه لري، هم په همدې لړ کې راځي، لکه:

په انتظار کې د جانان ولاړه یمه
بارانه مه راځه مابنام دی

[نورې بېلګې په اړوند څپرکي کې]

د وزنونو شمېره

هماغسې چې د نورو ژبو شعرونه ریتمیکي)تولیزې (شونتیاوې، یا په عربي- پارسي نومونه)ترم، اصطلاح (، وزنونه یا بحرونه یوه ټاکلې شمېره لري، دغسې پښتو دا هم له خپل ځپیز- خجیز رغښت سره سم یوه ټاکلې پوله بریدډرلوای شي. دا دی، موږ هم د لومړي ځل لپاره د دې جوتونې هڅه کوو، چې پښتو له خپل یادشوي سېستم سره د څومره وزنونو ججوره لري او شمېره یې څو مره اټکلېدا ی شي، هغه هم په لاندې ډول:
څنګه چې د پښتو شعر مسره په دودیز ډول د څپیز څومره والي)هجایي کمیت(له مخې له پېنځه ځپیزې تر شپاړس ځپیزې رسي او له دې سره ۱۲ وزنه لاسته راځي، نو که دا شمېره له پورتنیو ځلورو خجیزو ډولونو سره په ځلورو)۴(کې ضرب کړو، اته ځلوېښت وزنه ترې جوړېږي. دغه شمېره بیا له ← مات یا لارغه)وقفه یې (شعر سره دوه برابره شپږنوي)۹۲(او له پایخجي قافیوال شعر سره پرې بله اته ځلوېښت)۴۸(شمېره ور زیاتېږي، نو یوسل و څلور ځلوېښت وزنو ته رسي او چې د ازاد شعر مسره پېزه رنګارنګي)له یوې ځپیزې تر دوپېنځوس ځپیزې (ورسره په پام کې و نیسو، په نورو ټکو، ۵۲ له یو سلو ځلورځلوېښتو ۱۴۴سره جمع کړو، ټول = ۱۹۲ توله)وزنه(لاسته راځي.

په هره توګه ښایي، د دې غورو او بنسټیزو وزنونو په ترڅ ترڅ کې یو شمېر څېرمه هغه هم و نومېرلای شو او شمېره یې د ډېرو ژبو تر هغې تېرې وکړي!
استاد مکنزي)۳۲۳(د غونډ یز)رکني(پیاوړي خج)–☐ (ترڅنګ د نورو درو رکني څپو)ویې (کمزوری خج)–☐ (هم کارېږي، لکه په دې لنډۍ کې:
پرلویو غرو د خدای نظر دی- پر سر یې واورې وروې چاپېر ګلونه
Pər lòyo γró|də xwdā☐y nazár| day = Pər sàr ye wā´|wre òrawí|čāpèr gulú|na

په روسي شعر کې بیا دغه سېلابوتونیک سیستم چې په اتلسمه پېړۍ کې د تریدیا کوفسکي په سېلابیک شعر پسې را وروسته دود شوی دی، د پښتو هومره جوت)ثابت(دودونه لري، کله پر دوو ځپیزو غونډونو)ستوپو (شننه مومي چې پر دویمه یا لومړۍ څپه یې خج راځي _ لومړی ډول یا مب او دویم ډول خري بولي او کله درې ځپیز غونډونه)ستوپې (را اخلي چې هغه هم کله پر لومړۍ څپه خجنېږي، کله پر دویمه او کله پر وروستۍ څپه چې دغه

درې واړه وزنه هم بېلابېل)داکتیل، امپفي برخي او اناپیست(نومونه لري، لکه په دې لاندې بېلګو کې:

//////تردې وروسته دې څلور واړه مخه کلیشه شوي مخونه عکاسي او همدلته دې واچول شي//////

)د پوهنمل عبدالحکیم حلیم په مرسته(.

فرانسي شعر

د فرانسي شعر د تونیکو سیلابیک سېستم په تړاو د نجیب منلي د لیکنې یو نچوړ چې تېرکال یې له کابله رابرېښلیک کړی وو:

))په فرانسي ژبه کې خج د کلمې پر وروستي سېلاب راځي، خو که کلمه په داسي یو سېلاب پای ته ورسېږي چې واوېل یې «ګونګ E» وي، نو بیا خج له ووستي نه مخکې سیلاب باندې راځي.د فرانسي شعربنستیز توک مسره)vers = English Lin(ده چې د سېلابونو شمېر یې وزن ټاکي)شپږ سېلابي وزن، اته سېلابي وزن، لس سېلابي وزن او سېکندري(دويمي) دولس سېلابي وزن یې تر ټولو مهم وزنونه دي(.د څو مسرو له یو ځای کېدو څخه بند)strophe(جوړېږي چې د بند اړانه د مسرو د وزن او قافیو له ترکیب سره تړلې ده. یو شعر له څو سره ورته، یا مخکې له مخکې تعین شوي ترکیب والا بندونو څخه جوړېږي: د بېلګې په توګه په «سونې SONNET (کې څلور بنده وي چې لومړي دوه یې څلور او وروستي دوه یې درې درې هموزنه مسرې لري او د قافیو اوډون یې داسې وي:

ABBA ABBA CCD EED یا ABBA ABBA CCD ED

په کلمه کې هر واوېل یو سېلاب جوړوي، خو که د یوې کلمې په پای کې ګونګ E راشي او ور پسې کلمه په کانسوننټ پیل شي دا سېلاب حسابېږي او که په واوېل پیل شي نو لومړۍ په دویم کې مدغم کېږي. د مسرې په پای کې ګونګ سېلاب هېڅکله نه حسابېږي. د دولس سېلابي سېکندري(دویمي (وزن مسرې هرو مرو)په شپږم سېلاب پسې (، یا دوه)په څلورم او اتم سېلاب پسې (وقفې لري. مخکېنې یاد شوي اصل ته په پام، د وقفې سېلاب که ګونګ وي، نو په ورپسې سېلاب کې په واوېل پیلېږي چې وزن خراب نه شي.((

د آریاني ژبو څپېز سېستم

په پخوانیو آریایي)ویدي او اوستایي(، زړې پارسي او را وروسته په پهلوي، پارتي او باختري)د ډېرلیکونو په لاسوند (سېلابوتونیک یا لږ تر لږه یوازې سېلابیک او یا یوازې تونیک سیستم له ورایه برېښي. همداسې یې لږ و ډېر په نوې پارسۍ کې هم دروا خله)وګورئ

بنوال: ۱۱-۱۲ او ۲۰-۲۲ مخونه (، دغه راز د رخت اسوریګ؛ دوست ۲۹۱-۲۹۳ مخونه؛ د هیلموت هومباخ د سره کوتل او سیمز ویلیمز د ناور او رباطک ډبرلیکونه او د مایر هوفر د زړې لاسلکښنې متني بېلګې د پاملرنې وړ دي.

پوهاند رشاد هم، لکه په لومړي څپرکي کې یې چې یادونه وشوه، په ادبیاتو پوهنځي کې د عروضو او قافیې او عمومي ادبي فنونو تر اوږد مهالي تدریس وروسته نور دې پایلي ته رسېدلی وو چې د خلیل بن احمد عربي عروضي)مېتریک (سیستم ان پر پارسي شعر هم تر اسلام را وروسته په وچ زور تپل شوی او منل شوی دی، که نه په اسلامي پېر کې یې هم ډېرې سېلابوتونیکي بېلګې لیدل شوې او وګړنې)فولکلوریکي (هغه خو یې لا څه کړې؛ اوسنی ازاد)← سپېد (شعر خو یې ورځ پر ورځ خپل ګړندي ګامونه اخلي.

دا چې د ژبپوهانو)آریانپستانو (په الواک عربي ابېځې)الفبا (سیستم د نوي پارسي پېر پیل جوړوي، دا راښیي چې د واوبلي نښو)توریو (نشتوالی پارسي شعر د عربي عروضو منني ته چمتو کړی دی. واولو ته علتیه توري ویل او کنسوننټ یې اصل شمېرل، ښایي له یوناني پېښو څخه یې سرچینه یا الهام اخیستی وي او له یوناني پېره رانیولې، تر اتلسمې او ان نولسمې پېړۍ پورې یې یوناني مېتریک)عروضي (سیستم پر منځنیو او اوسنیو اروپایي ژبو تپل، ښایي له همدې ذهنیته رنګ اخیستی وي چې تر هغه مهاله اوازونو)فونیمونو (ته توري ویل کېدل.

پارسي شعر له څپیز تر عروضي سېستم

پارسي شعر هم د وزن له پلوه، له آره څپیز- خجیز یا لړترلړه څپیز رغښت درلودلی دی. نه یوازې تر اسلامي- عربي پېر له مخه، بلکې راوروسته، له نوي پېر)اتمې پېړۍ(او بیا یوولسمې پېړۍ راوروسته چې د عربي ترڅنګه یې د دویمې اسلامي ژبې په توګه سر راپورته کړای شو، له یو لړ بېدوییو)استثناوو (سره د عربي متریک سېستم راخپلولو ته اړېستل شوه او ورو ورو یې وګړني شعر ته هم سرایت وکړ، او هغه هم په دې چې غرېږوهې یې ورسره څه ناڅه اړخ لګولای شو. خو بیا یې هم ورسره په تړوله کې پوره اړخ نه دی لګولی. د ساري په ډول که واوبلېزم، لکه خوځندي یا حرکات)زور، زبر، پېښ (چې لنډه)ي (او اوږده)ې (ورسره هم زیاتره غاړه کوي، یومخیز په پام کې ونیول شي، په بله وینا ، له درو حرفي سېمبولونو))و-ا-ی ((سره یوځای په تقطیع کې راوړل شي، هرو مرو یې استثنأ تر قاعدې تېرې کوي او څپیز تول و تال ته بېرته

ورگرځي. قربانعلي همزی) پامير 20-3-1367 (د خليل بن احمد د عروضو تر پيدا ايښت له مخه د پارسي شعر مخينې ته گوته نيسي او ليکي:

))شعر فارسی- دری نیز همین مراحل را پیموده است یعنی از همانسرود آتشکدهٔ کرکوی)فرخنده پاذاروش- خنیده گرچاسپ هوش(و از همان زمزمهٔ کودک یعقوب)غلطان غلطان همیرود تا لبِ گور(و بالاخره از همان ترنم آغازین حنظلهٔ باغیسی تا سپیده دم پیدایي شناسنامهٔ عروضی خلیل بن احمد هزاران فراز و نشیب انکشافی را پیموده است ولی باز هم ابستایی نپذیرفت با بیدارشدن انقلاب))نیمایی ((، بی آنکه زوال پذیرد ، باز گام تازه تری به میدان رشد گذاشت... ((.

دلته غواړو لومړی د يوه پهلوي)هجايي (شعر بېلگه وړاندې کړو:

پهلوي)منځنۍ پارسي (شعر نوې پارسي ژباړه

فرخته باد روش درخشنده باد روشنی

_ _ /_ _// ـ

خنيده گرشاسب هوش مشهور باد روح گرشاسپ

_ _ /_ _// ـ

همی پرست ارجوش همواره پر جوش است

_ _ /_ _// ـ

می نوش... می نوش می بنوش می بنوش

_ _ /_ _// ـ

دوست بدا گوش دوست درآغوش باشد

_ _ /_ _// ـ

بافرين نهاده گوش شکو همندانه بشنو

_ _ /_ _// ـ

هميشه نيکی کوش هميشه نيکی کن

_ _ /_ _// ـ

دی گذشت و دوش ديروز و ديشب گذشت

_ _ /_ _// ـ

شاهانه خا ايگانه ! ای شاها صاحب يگانه !

_ _ /_ _// ـ

باڤرین شاهی !　　　　شاه پرشکه وهی !

_ _ /_ _ /_//　　　　ـُ

)د پوهاند قویم له یادښتو څخه، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي، د کرکوي اورتون له سرود څخه **۲۵**-**۳**-**۲۷** ل(.

یوه وګړنۍ)فولکلوریکه (بېلګه چې لومړۍ يې د څپو او فشار)تون (له مخې تقطیع کوو او بیا يې د عروضو له مخې)د پوهنوال بېنو وال په مرسته، د ژبو او ادبیاتو پوهنځۍ **۲۲**-**۳**-**۲۷** (:

پیراهن زر دوز

_ _ _ /_ _ //　　　　پوشیده یی امروز

در میله ی نوروز

_ _ _ /_ _ //　　　　بر قامت موزون و رسایت مزه میته

پیراهن زرد دوز　　　　پوشیده یی امروز

مستفعلن مفعول　　　　مستفعلن مفعول

در میله ی نوروز　　　　پر قامت موزون و رسایت مزه میته

مستفعلن مفعول　　　　مستفعلن مفعولن مفعولن مفاعلن

په هره توګه کله چې پارسي سندرو ته غوږ ونیسو، د وییونو خجونه پکې پر خپل اکر نه پاتې کېږي، لکه واخلي په دغه پاسنۍ بېلګه کې، ان په کره ادبي شعروغزل، لکه د لاهوتي په هغه کې چې احمد ظاهر يې را اوروي، ورته خرک نګېرل کېږي، د ساري په توګه د))زند ګی ((او))بندګي ((پاي

خجونه پر پیل خجونو بدلون مومي، او له دې سره))کلّ شئ یرجعُ الی اصلیه ((را پر زړه کوي !

بله بېلګه یوه دوه بیتي ده چې له متني پلوه د زیاترو دوه بیتیو غوندې)هزج مسدس مخذوف(وزن لري او له سندریز پلوه))څپیز- خجیز ((، په دې ډول يې لومړۍ د سېلابوتونیک وزن له مخې تقطیع کوو چې د ځینو پښتو شعرونو غوندې يې هر رکن پر لومړۍ خجنه څپه پیلېږي:

از بالا باران امد

_ _ _ /_ _ //　　　　ـُ　　ـُ

یارم به دالان امد

_ _ _ /_ _ //　　　　ـُ　　ـُ

یک بوسه طلب کردم

_ _ _ /_ _ //　　　　ـُ　　ـُ

چشمش به ګریان امد

ـــ ـ ـ / ـ ـ// ٔ ٔ

عروضي رکنونه: مفاعلین، مفاعلین، فعولن

که د دو بیتۍ د وروستۍ رکن)فعولن(پر ځای)مفاعل(راشي، نو هزج مسدس مقصور بحر یې بولي. دلته توپیر دا دی چې په سپلابوتونیک سکښت)تقطیع(کې لنډه څپه د لنډې څپې او اوږدې دواړو په وړاندې راتلای شي، مګر په عروضي تقطیع کې لنډه د لنډې او اوږده د اوږدې څپې پر وړاندې راځي. عروضي)مېتریک(شعر دا مانا چې مخکې له مخکې پر ټاکلیو بحرونو او رکنونو)افاعیلو(باندې وویل شي او بله دا چې په عروضي هغه کې د وییونو خج)د کلمو فشار(منطقي وي، په بله وینا، له ژبنی)فونېتیکي(دریځ سره سم په عادي ډول پر خپل ځای راځي.

مګر د ځینو ژبو په سپلابوتونیک شعري سېستم کې دغسې منطقي او طبیعي نه راځي، بلکې د سندریز کمپوز له مخې په دواړو حالاتو کې خپل آر دریځ له لاسه ورکوي، لکه د پارسۍ په پورتنیو دوه ګونو بېلګو کې. پښتو شعر بیا، که څه هم د عربي یا یوناني هغه پر خلاف د نورو ډېرو خپلوانو)هندواروپایي(ژبو غوندې ځپیز- خجیز)سپلابوتونیک(دی، خو د ګرامري غونډلې په ځبر یې په شعري غونډله کې وییخجونه دیوازېنې)ټولیز(زورور خج تر سیوري لاندې کمزوري راځي او اهنګ یې هم ورسره په ورته ډول دري ګوني)لوړ، ټیټ او هوار(دریځونه راخپلوي او یوازې موزیکال هغه یې هرګوره، د ګرامري غونډلې له هغه سره توپیر پیداکوي.)همدارنګه: دوست ۲۸۹ مخ(.

دغه راز هر عروضي پارسي شعر دواړه ډوله تقطیع کېدای شي، د ساري په توګه، د ابو القاسم لاهوتي یو شعر)زندګی آخر سر آید بندګی در کار نیست(چې عروضي بحر یا وزن یې رمل مثمن مقصور)فاعلاتن فاعلاتن فاعلات(دی، د احمد ظاهر د سندریز تول و تال له مخې یې په سپلابوتونیک سکښت)تقطیع(سره کټ مټ، لکه د پښتو شعر غوندې هره څلورمه څپه خجنه راځي.

نه بد لېدونکی پښتو سېستم

لکه څنګه چې په سریزه او دویم څېرکي کې پرې ټینګار وشو، په پښتو کې فونېتیکس او پویېتېکس)غږ پوهه او شعر پوهه(سره ډېر نژدې او نه شلېدونکي اړیکي لري، دا مانا چې ځپیز- خجیز جوړښت یې د شعر تول)وزن(، یا په لنډه وینا، د شعر رغونې لپاره ټاکنده بنسټ

جوړوي. ښیواکغونډونه)کلسترونه(او له دې سره اوږدې اوږدې څپې یو خوا او فونیمیکې)ژبنۍ(ارزښت لرونکې خجونه بلخوا ، او هغه هم ناجوت یا ازاد خجونه ددې توسن شوې دې چې پښتو شعر دې سیلابوتونیک اوسي.)دوست ۲۸۷ مخ(او د عربي یا پارسي غونډې پرې د نورو او بیا ناخپلوانو ژبو شعري دویونه)قواعد(او په ځانګړې ډول عروض یا مېتروم تپل یو بې سر و بوله کار وبلل شي.

پایلنیوی

لکه څنګه چې پښتو ځانته جلا ژبنی جوړښت لري او ګرامري او نور رغاوني)ساختاري(دویونه)قواعد(یې له همدې خپلې ځانګړې رغاونې څخه راابستل کېږي، نو دغه راز یې شعري رغښت هم ځانته جلا او خپلواک دی او د بلې ژبې دویونه ورسره سمون خوړلای نه شي. له دې کبله ریتم)تول یا وزن(د پښپلیز)قافیه وال(شعر له څلورګونو بنسټیزو رغنده توکونو څخه د یوه توک په توګه شمزۍ ور جوړوي. که څه هم نور درې توکه)اجزاء(یا توکه یې پوره پوره سمبال شوي هم وي. هر ګوره په دې لړ کې رایم)قافیه(کوم آړ)شرط(نه بلل کېږي، بلکې شتون یې کله کله یو لوړ ریتمیکي)وزني(تشې او نیمګړتیاوې ډکوي، که نه په توله مانا بشپړ سمبال ریتم)تول ، رایم(قافیې(ته هډو هېڅ اړتیا نه لري، خو دا چې په ځینو ژبو ، لکه زموږ دوی کې یې تر اسلام را وروسته پېړۍ پېړۍ دود او کاربدنه موندلې او سترګې او غوږونه ورسره ډېر روږدي شوي دي، نو غورځول یې ورته یو نادوده او کورټ ناشونی ښکاري.

پایله دا چې پښتو شعر عروضي)مېتریک(نه دی او ځانته جلا یوه خپلواک سیلابوتونیک رغښت لري، خو لکه څنګه چې په روميي څېړکي کې یادونه وشوه، نه د بهرنیو پښتو پوهانو)مورګنستیرن، مکنزي، دووریانکوف...(او نه زموږ د لیکوالو)دراني، منلي...(لیکنو او څرګندونو دومره هر اړخیزه او پرله غښتې)سیستماتیکه(ښه درلودلې، څکه په توله مانا یې دغه ځانګړې سیلابوتونیک دویونه)قواعد(را ابستلي، او بیا ډلبندي کړي او تطبیق کړي نه دي.

په دې توګه زموږ دغه کتاب او په تېره دا دویمه کره کړې او غځولې ښه یا ابډېشن تر وسې وسې دا راز ډېرې پوښتنې او غوښتنې ځواب کړې دي چې
په راتلونکیو څېړکیو کې د پښتو ژبې او شعرو ادب مینه والو مخې ته ایښوول کېږي.

۳- واند یا خیال)تخیل((Imagination)

تر ژبي او اهنگ)وزن(وروسته د شعر د درېيم رغنده توک واند يا خيال راځي. دلته له عربي خيال څخه موخه فعلي يا مصدري بڼه))تخيُل((دی او ترڅنګه يې په لړو ډېر مانيز توپير)تخييل(هم کارول کېږي. د شعر د دغه آر و رښتيني، په بله وينا، بنسټيز،)انيوازېني(هنري رغنده توک تر نامه لاندي هغه ټول هنري يا بديعي)ښکلاييز(اړخونه "ايماژونه، په بله وينا، عيني او ذهني انځورونه، لکه تشبيه، استعاره، حسن تعليل، بداعت، کنايه، ايهام، اسطوره، جناس، طباق، تلازم، تخيل، تمثيل، ښنده)مبالغه(... او همدارنګه اسطوري او سېمبولونه راځلي. نن سبا د ژبني اړخ پر وړاندي چي د شعر بهرنۍ جوله)شکل(جوړوي، دغه څيزونه د شعر)دننۍ(جوله بشپړوي، نو که دغه دننۍ جوله نه وي، بيا ورته شعر نه، بلکې هسې پېيلي وينا)نظم(وايي.

شعر د هنر د خورا لوړ ډول په توګه واقعيت په هنري انځورونو يا خيالي ايماژونو څرګندوي، تر دي چي تر بل هر ژبني هنر، يا په بله وينا ادبي ژانر له هنري انځورونو سره ډېر سر و کار لري. که مورږ د بديعي)ادبي(اثر وييونه او توکونه له مرغلرو سره ورته وبنيو، نو وبه وايو چي نثر د دغو مرغلرو د يوه صندوق مثال لري چي د هري مرغلري لپاره يې ځانګړی ځای ټاکل اړين نه دی، خو شعر داسي مرغلين هار ته ورته دی چي ټولي مرغلري يې په داسي مزي کي پېيل شوي چي د هري داني لپاره خپل انډول او تناسب ټاکل شوی دی، په دي توګه د شعر ژبه د نثر د ژبي په انډول ځانګړي ښکلا لري...)دوست ۲۷۵ مخ(.

انځور، تصوير، هغه څيز دی چي يوه انديزه او ولوليزه)فکري او عاطفي(غوټه په يوه زماني شېبه کي راښکاره کوي. انځور په يوه ټاکلي نقطه کي سره د دوو بېلابېلو نړيو د دوو څيزونو کړۍ کول دي. دغه دوه يا ډېر څيزونه سره کېدای شي، عاطفي او يا فکري ظرفيتونه ولري او هم د دود له مخي په داسي بېلابېلو مهالونو او ځايونو اړه ولري چي د انځور په وسيله سره پر يوه ځای راټولېږي. د انځور جوړوني ځواک د تخيل د ځواک غورترينه برخه ده. د تخيل ځواک، په بله وينا، بشپړ شور و هيجان چي د دي لپاره پر کار اچول کېږي، بېلابېل احساسات، څيزونه او ازمېښتونه چي په بېلابېلو مهالونو او ځايونو پوري اړه ولري، په يوه ځانګړي شېبه کي سره غاړه غړۍ کړي او يا ورته يو له بله سمون ورکړي او په يوه ناپايه زماني شېبه او يوه لنډ تنګ چاپېريال)مکان(کي يوه پراخه ورشو څرګنده کاندي.

د تخيُل ځواک، تش يو له منځۍ)مرکز(څخه سرکښه تېښته او پاشوونکی ځواک نه دی، بلکې د بېلابېلو اکرونو او له طبيعته د انسان د ادراک راز راز جاج اخيستنو د غاړه غړی کولو لپاره

یو ځواک دی. تخیل له حافظې څخه سیده تومنه او توښه اخلي. کله د حافظې زماني پرله پسېوالی (تداوم) خوندي ساتي او کله د حافظې هر څه سره یو له بله پاشي او هغه هم د دې لپاره چې د حافظې ځینې برخې وساتي او د انځورونو په وسیله یې سره خوا پر خوا کېږدي او یوه فکري او عاطفي کړۍ رامنځته کړي. له دې کبله د انځور جوړونې ځواک تر یوې کچې پورې هماغه د تخیل ځواک دی.. رضا براهني، ۷۵-۷۷ مخونه.

روهي واند (خیال (د شعریت د یوه اړین رغنده توک په توګه داسې رامخته کوي:
د شعر تر ټولو اساسي او مهم توک تخیل دی. ځینې ادبپوهان د "تخیل" پر ځای د "تخییل" کلمه غوره ګڼي، خو څرنګه چې د "تخیل" کلمه عمومیت لري، نو دلته له همدغه متداول لفظ څخه کار اخلو (خواجه نصیر طوسي (په (عیار الاشعار (کې ویلي دي چې د شعر غرض تخیل دی.

اما تخیل څه شي ته ویل کېږي؟ د تخیل اصطلاح ډېره اوږده تاریخچه لري. د لرغوني یونان له زماني نه تر اوسه پورې په دې باره کې ډېر بحثونه شوي دي او ډېر ځله د هغه مفهوم له Fancy او Fantasy سره ګډ شوي دي. دلته به په لنډه توګه لومړی تخیل شرح او بیا وروسته تعریف کړو. د اروا پوهانو په عقیده شیان او پدیدې د حواسو له لارې پر اورګانیزم باندې اغېزه کوي چې په لومړۍ مرحله کې احساس کېږي او بیا د ادراک پړاو ته رسېږي (پېژندل کېږي(. د ادراک له لارې انسان یو شی پېژني. کله چې هماغه شی غایب وي، احساس او ادراک هم محوه کېږي، خو د هغه شي اثر په ذهن کې یو تصویر (ایماژ (پرېږدي. ذهني تصویرونه چې هغه ته تداعي یادونه ویل کېږي او کله په بدله څېره کې تجلي کوي چې په دې صورت کې تخیل بلل کېږي. شاعرانه تخیل د ځینو په نظر شهود او الهام ته ورته دی او د ځینو نورو په عقیده په هغه کې یوه شعوري هڅه هم شامله ده.

د فلسفي قاموس (د مسکو چاپ، نولس سوه اوه شپېتم کال (تخیل داسې تعریفوي: "تخیل هغه استعداد یا قابلیت دی چې له واقعیت نه د لاسته راغلیو انطباعاتو پر اساس یې په بشري شعور کې هغه نوي حسي یا فکري ایماژونه (انځورونه (تخلیق کړي چې په ټاکلي شببه کې واقعي موجودیت نه لري.

تخیل نه یوازې په هنر کې، بلکې په ساینس کې هم اهمیت لري، ځکه د تخیل په واسطه فرضیې، ماډل مفهومونه او د تجربو لپاره مفکورې منځته راځي". اما په تخلیقي فنونو کې

تخیل یو اساسي عنصر دی. تخیل په شعر کې د تشبیهاتو، استعارو، ښېرو او اسطورو په بڼه تبارز کوي، دلته له اسطورې څخه مقصد د راتلونکي وخت ایډیالي تجسیم دی. ښېره)پورتریټ(د موجودو شیانو او پدیدو عیني تصویر دی چې د انسان په واک یا قلمرو کې وي، خو اسطوره یو ایډیالي یا ارماني تصویر دی چې په موجوده وخت کې د انسان له واک څخه وتلی وي. تخیل د ترکیب له لارې مختلف او نامتجانس شیان سره پیوندوي یا ګډوي..((.

شاملو)۲۲مخ(خیال د انځور په جاج داسې راپېژني:

"... خیال یا ایماژ)image(د حسي تجربې ذهني جوله یا رواني اغېزه ده چې د هغه حس د ټومب یا لمسون)تحریک(په ناسوبتیاکې راژوندی کېږي. له دې کبله خیال، د زړه او روان په سترګو د یوه څیز کتل دي. په هنري ډګر، په تېره شعر کې یوه داسې جوله خیال بولو چې شاعر په))مجازي ژبه((، په بله وینا،))شعري ژبه((کې ،داسې انګېرنې)خیالات(راپنځوي چې د څیزونو او انګېرنو)تصوراتو(غوندې ژوندي او ساکښن دي. او همدا خبره ده چې له ډېر پخوا راهیسې خیال د جولو)صورتونو(او بڼو)شکلونو(زېرموال)خزانه دار(بلل شوی دی...((

وراندې لیکي:

))د خیال جولې)صور، صورتونه(د شاعر لپاره په دې یوه ارزښتمنه سرچینه ده چې کولای شي، د ژوندیو ازمېښتونو)تجربو(د راجوتونې لپاره اغېزمنه پربوځي، او پرکار اچونې سره یې یوه ولوله)عاطفه(او یو اند ولېږدوي او همدارز د دې لامل کېږي چې یو لړ نوي رواني ولولې رامیدان ته شي.((

۴-نګېر یا ولوله)احساس یا عاطفه(

روهي د نومورې فلسفي قاموس پر اخځ احساس یا عاطفه د شعر د یوه بل اړین رغنده ټوک په توګه تر څېړنې لاندې نیسي:

...په شعر کې احساس یا عاطفه ضروري شرط دی. که شاعر درد، ارزو، اندېښنه، قهر او تاثرونه لري، نو لوستونکی یا اورېدونکی له داسې شعر څخه خوند نه شي اخېستلای.

)لیف تولستوی(پخپل اثر)هنر څه شی دی؟(کې په دې ټکي ټینګار کوي چې د شعر اصلي وظیفه دا ده چې مقابل لوري ته احساس ور نقل کړي.

)ساوستیانوف(لیکي چې: "په هنر کې قضاوت مفکوره او حقیقت په عاطفي بڼه تبارز وي" او "د هنر وظیفه یوازې معرفتي نه ده، بلکې هغه د انسان پر وړاندې مسالې طرح کوي، ژوند ته خوند وربښي او د نړۍ په ارتباط د ده عاطفي برخورد پیاوړی کوي".

)موري (وايي: "ستر شاعر د ژوند په باره کې د نتايجو د لاسته راوړلو لپاره هڅه نه کوي، بلکې په هغه کې يو کيفيت تشخيصوي. د ده عواطف چې په يوه بل کې يې تداخل کړی دی، ورو ورو په ده کې يو عادت رامنځته کوي. ځينې شيان او پيسې پر ده باندې له نورو زياته اغېزه کوي... زما په پوهه دا د شاعر د تجربې اسلوب عاطفي بنسټ دی".

د ايران ډېر مشهور شاعر او ادب پېژندونکی)نادر نادرپور (وايي: "من به آن چيزی شعر می گويم که در من انفعالی عاطفی ايجاد کند ، احساس و انديشه مرا بر انگيزد و مرا دستخوش نوعی هيجان سازد ".
شعر، که ښکلی وي يا هيجان پاروونکی يا تصوير درلودونکی، په هر صورت له احساساتو او عواطفو سره اړه لري) د انځور او ببلابېلو ژب -ښکلاييزو ډولونو په تړاو په دې پسې)شپږم (څپرکي اړوندې ځرګندونې هم پامورې دي (

۵ - اند)فکر، مفکوره (Thought, Idea
د اند)انديشه(تر ويي لاندې ټول هغه څه راځي چې د منځپانګې)محتوا (، مضمون، بلنې يا غوښتنې)اپيل (او پيغام په نومونو يادېږي، ياني، هغه څه چې شاعر ويلو او ځرګندولو ته ور هڅوي. له دې کبله دغې)انديزې (برخې ته)فکري محتوا (هم وايي. منځپانګه د يوه څپيز د ټولو ننيو توکونو)داخلي عناصرو (، ځانګړتياوو او بهيرونو)پروسو (غونډ يا ټول ته وايي. پر وړاندې يې جوله)شکل (ټيکاو لري چې پاس ياد شوي توکونه ژبه، وزن او خيال)بديعي اړخ(را اخلي د منځپانګې او جولې تر منځ يو ديالکتيکي تړاو شتون لري. جوله د يوه څيز جوړښت او يا په يو څه نوي مانا هغه بهرنۍ بڼه رااخلي چې په هغه کې د يوه عيني واقعيت د ځيزونو، پديدو او پروسو لېد وړ برسېرنې ځانګړتياوې راځي. د جولې جاج)مفهوم (يوازې د ځيزونو بهرنۍ، په بله وينا ، هندسي اړانه نه ده، بلکې تر هر څه له مخه هغه سازمان دی چې د هغه د ننني بهير د خپلمنځي اغېز يو ټاکلی ډول له بهرنيو آړونو)شرايطو (سره يو له بله تضمينوي. جوله د منځپانګې بډه)مقابله (نه ده او نه شي کولای له هرې غوښتنې)مطلوبې (منځپانګې سره ترسره کېدنه وموميي، بلکې په رغښتې)ماهيتې (توګه منځپانګه جوله ټاکي)کوشنی سياسي قاموس ۳۲۱ (. له)عاطفي (څخه موخه بيا هم همدغه بديعي يا خيالي او انځوريز اړخ دی چې څنګه يو شعر د ولولو او عواطفو د لېږدونې او پارونې جوګه ګرځي.

له دې کبله وايو:
شعر د طبيعت په چاپېريال کې د انسان لپاره د ذهني حالت زېږنده ده. په دې مانا چې شاعر له يو

داسي حالت سره مخامخېږي چي د هغه په پای کي د خپل چاپېریال له شیزونو او انسانانو سره یو ډول ذهني تړاو پیدا کوي او دغه اړیکي پخپل وار یو راز رواني تړاو دی چي شیزونه پکښ په بشپړ)مطلق(ډول خپله فزیکي او مادي بڼه له لاسه ورکوي او د شاعر د احساس او اند یوه برخه په پوراخلي. شاعر په دغه اکر کي د شیزونو د افسون تراغېزي لاندي راشي او دغه د هستیٔ راز د منطق او ریاضي او علمي حسابونو له لاري چي آرونه یي د شعر له تولیٔ)مقولي(ښخه بېخي جلا دي، نه، بلکي د خپل لید، اند او نګېرني)احساس(په وسیله رابرسېره کېږي. شاعر د شعر جوړوني په شېبه کي داسي اکر غوره کوي چي د طبیعت شیني شیزونه په همغه شېبه کي مني، خو شیني نور یي په سملاسي)موقتي(توګه له خپله ذهنه باسي او)شان(یو داسي سجده کوونکی ویني چي خپل پیوندونه له ټولو شیانو او انسانانو سره شلوي. خپله شېره پر خاورو مېني او هغه غیبي غږ ته غوږ نیسي چي له خاورو ښخه را پورته کېږي او د رواني درد درمل ګرشي)رضا براهني، طلا در مس، ۳-۴ مخونه(.

روهي)کابل مجله، ۸-۹ ګڼه، ۱۳۲۲(، په دې تړاو چي اند)فکر، مفکوره(د شعر له))پېښشګونو((رغنده ټوکونو ښخه ګڼل کېږي، یانه، د یوشمېر پوهانو د لید توګو په ترڅ کي رڼا اچوي:

))په هر شعر کي باید یوه مفکوره نغښتي وي، که د)باید(کلمه حذف کړو، نو داسي به ووایو چي هر شعر له شانه سره یوه مفکوره لري.)کارلایل(وایي چي شعر موزیکال فکر دی، خو شیني ادبپوهان مفکوره د شعر اصلي توک نه ګڼي. دا خبره)بېدل(ته منسوبه ده چي وایي:

)شعر خوب معنی ندارد(.

نامتو فرانسي لیکوال او فیلسوف)ژان پل سارتر(هم په دې باره کي شیني خبري لري، هغه شعر له ادبیاتو ښخه جلا کوي. د ده پراند،شعر د موسیقیٔ، نقاشیٔ او پلاستیک هنر په شان پخپله غایت دی. په داسي حال کي چي ادبیات له شان سره یو پیغام او رسالت لري هماغسي چي د موسیقیٔ اوازونه کومه خاصه مانا نه ښندي، شاعرانه الفاظ هم بي له دې چي پر خپل مدلول)نښانه(دلالت وکړي، د موسیقیٔ د نوټ په شان لفظي تصویر جوړوي. دغه تصویر د نقاشي تابلو، یا مجسمي او یا پرتمیني ماڼیٔ ته ورته دی چي فقط ښکلا منعکسوي، نه ضرورت او اړتیا....)د ښېلګي په توګه(دا شعر منطقي تحلیل ته ضرورت نه لري، شکه چي)تحلیل(شعر بېخونده کوي:

د آفتاب په کمند نه خېژم اسمان ته
نه ږدم بار لکه شبنم په دوش د ګلو

)شیدا (

)اسماعیل نوري)علاء (د (H.Coombes) خبره رانقلوي:
"ظریف ترین و برجسته ترین افکار فیلسوفان، روانشناسان و مردم شناسان و نظایر آنها ، صرفاً با ورود به شعر ، شاعرانه نمی شوند. کسی که شاعرانه فکر میکند ، خود شاعر است".
وايي چې نامتو ادیب)اډین (ته یوه ځوان مراجعه وکړه او ورته ویې ویل: "زه غواړم چې شعر ووایم، لطفاً ماته لارښوونه وکړه".)اډین (ورڅخه وپوښتل: "آیا د شعر ویلو لپاره کومه مهمه مفکوره له ځانه سره لرې؟". هغه په ځواب کې ورته وویل: "هو ، غواړم یوه مهمه مفکوره پر نظم راوړم".)اډین (ورته وویل: "ځه بچیه، له تا څخه شاعر نه جوړېږي".

روهي په داسې ترځ کې چې د سارتر نتیه)انکار (نه، بلکې یوازې د اډین خبره یوه ښنده ګڼي، خو بیا هم زیاتوي:
... دا د هغو ځوانو شاعرانو لپاره درس دی چې فکر کوي، ښه شعر یوازې هغه شعر دی چې مهمه مفکوره پکې نغښتل شوې وي او یا شعار پکې راغلی وي.
کله کله د یوه شعر ښکلا د یوې کلمې په استعمال پورې اړه لري. لکه په لاندې بیت کې د)عکس (کلمه د دویم ځل لپاره:
ما برفتیم و عکس ما باقی است
گــــردش روزگار بر عکس است

وګورئ د)الفت (د لاندې شعر په وروستۍ مصرع کې د)ګرد (کلمې شعر څومره خوندور کړی دی:
له کوم لوري را روان یو جهان ګرد وو
مخ او څټ باندې یې پروت د لارې ګرد وو
ما ویل څه دي ولیدل په دې جهان کې
ویلې دومره شومه یوه چې جهان ګرد وو
په دې شعر کې، نه د جهان د ګردوالي)د ځمکې کرويت (مفکوره او نه له دوړو او ګردونو څخه د جهان د ډکوالي مفکوره د لوستونکي ذوق او پاملرنه را پاڅوي، بلکې په هنري توګه د مطلب افاده د خوند التذاذ منبع ګرځي.

{روهي په وروستي))ګرد ((ددې خلوریزې))شعریت ((رازبادوي،هغه هم په غبرګ مانیزوالي،

بې له دې چې له دوو پاسنيو قافيو سره يې د وينګ توپير ته ځيرشي. د همجوليزې قافيي کلمې په توګه بايد د ګ په زور)فتحه(وويل شي، که نه،له نورو دواړو سره اړخ نه شي لګولای. دا به ومنو چې استاد الفت به په))زورکي((وينګ سره ځانته د تېښتې لار انګېرلې وي چې لږو ډېر له))زور((سره نژدېوالی لري او نورو شاعرانو هم د ادواړه واوېلونه)حرکتونه(سره غاړه کړې دي، خو بيا هم غبرګ مانيزوالی دومره هنري توک نه بلل کېږي، نو پايله دا شوه چې د نورو ډېرو شعرونو غوندې د استاد الفت دا څلوريزه هم له يوځه))تمثيل((پرته نور يوازې او يوازې فکري - فلسفي رنګ لري، يا د روهي په خپله نومونه))يوه مفکوره((رانغاړي او بس. که د روهي د اټکل پرخلاف د شاعر موخه))ګرد((نه، بلکې هماغه همجوليز پښېلويې))ګرد((اوسي، هم له پښېليز ويار)قافيي عيب(څخه ژغور مومي او هم د يوې ښېلې نوې مانا له راخپلونې سره يوځه هنري خوند راخوندي کولای؛ هغه نوې مانا دا چې ګرد د يوه ستاينوم دنده پر غاړه اخلي، ياني جهان هسې يو ګرديا غبار وو !}

په هره توګه، په پاسنيو پوهانو کې سارتر د کارلايل او نورو پرخلاف اند يا مفکوره د شعر له رغندو توکونو څخه نه شمېري او له دې پلوه يې د موسيقۍ غوندې له نورو هنري او بيا ادبي ځېلونو راجلا کوی، په بله وينا ، د يوه نرړه هنر په سترګه ورته ګوري.
بيا يې هم پخپله را لېږدوونکی))روهي((دا خبره داسې راتعبيروي:
له پورتنيو يادونو څخه بايد دا نتيجه وانه خېستل شي چې ګويا په شعر کې مفکوره نشته او يا مفکوره څه ارزښت نه لري. اصلي مطلب دا دی چې مفکوره په شعر کې هغومره ټاکنده نقش نه لري، لکه څومره چې په هنري او بديعي توګه د يوې مفکورې څرګندونه يې لري.

علمي پرنسيپونه، تاريخي فکتونه او فلسفي نظريې په شعر کې راتلای شي، خو شتون يې د شعريت معيار نه ګڼل کېږي.
علمي، اخلاقي او فلسفي مفکورې بايد شاعرانه شي. د شعر تابعيت ومني، په شعر کې جذب او الونيا شي او بېرته خپل ځان په هنري ميډيم کې راڅرګند کړي. د ايران نامتو شاعر)يدالله رويايي(ليکي: "مختصر آنست که شعر به کار و روزگار کاری ندارد.
نه نقل ميکند و نه می آموزد شعر تنهاست و از هر اجباری رها. بر سرنوشت خودش حکومت ميکند ونه بر هيچ سرنوشت ديګری بديهی ای نه به جامعه دارد ، نه به اخلاق، نه به ايمان و دانش و در عين حال بيم دارد ، از اينکه چيزی پست و حقير باشد ".

د شاعر مقصد دا دی چې علمي، اخلاقي، مذهبي او سياسي ارزښتونه هغه څه چې د شعر ذاتي

ارزښت ټاکي هنري او ايستېتيکي خصوصيات دي.

)ګل پاچا الفت(وايي: "تاسې له شعر او شاعر نه علمي حقايق مه غواړئ، د شعر هدف حقيقت نه دی، جمال دی". هغه کسان چې شعر د ژوند هېنداره يا د واقعيت انعکاس بولي او په عين وخت کې د نګه)خالص(شعر، فورماليستي شعر او نورو غير رياليستي شعرونو شته والی په رسميت پېژني، د خپل تعريف د توجېه کولو لپاره بايد د تناقض د حل لاره ولټوي. که چېرې غير ريالستي شعر ته هم شعر ويل کېږي)او د دغسې شعرونو شمېر هم لږ نه دی(، نو موږ نه شو کولای، واقعيت د شعريت معيار وبولو.
لنډه يې دا چې په هر شعر کې يو ډول مفکوره شته، خو تش د مفکورې شته والی د شعريت دليل نه ګڼل کېږي، بلکې مفکوره بايد په شاعرانه صورت تجلي وکړي.

د اند و واند توپير و تړاو
په دې کې څه اړنګ نشته چې اند او واند)فکر و خيال(دواړه له ذهني کارکړنو)فعاليتو(څخه ګڼل کېږي او دواړه د پېژندالواک)تيوري شناخت(له پلوه د انساني ځانخبرۍ)شعور(په لوړو پوړيو کې راځي.))شعور((ځو بېلابېلي پوړۍ لري، لومړنۍ پيلامه يې نګېرنه)حس(دی، همدا چې انسان له پينځو شپږو حواسو څخه د کوم يوه له لارې له يوه څيز يا پېښې پديدې سره اړاو تړاو پيدا کاندې، په بله وينا ،وېې نګېري)احساس کړي(، دا پوړۍ))حس((بلل کېږي-ژوي او بوټي په دغه لومړي پړاو کې له انسان سره ګډون لري.

دويمه پوړۍ يې پوهه ياخبرتيا))درک((دی او هغه دا چې کله په اتوماتيک ډول هغه))حس((اړوند وژي)اعصاب(د مغزو يوې ټاکلې برخې ته ور ولېږدوي او پوه شي چې څه خبره ده. دربيمه پوړۍ د انګېرنې)واند، خيال(ده او وربسې تر ټولو لوړه هغه د))اند، فکر((، چې د))جاج، مفهوم((پوړۍ هم ورته وايي؛ ژبه بيا پر خپل وار د دغې پوړۍ زېږنده او هممهاله ورته همدغه ژبه ښه ترا ربنتيانه او خرګنداوی هم وربښي. په دې توګه هغه څه چې واند)خيال(رازېږوي، له رښتينې)واقعيت(سره پوره او يا هم هېڅ اړخ نه لګوي، خو اړوند پيداوار يې هنري او ادبي پنځونې بولو؛ پر وړاندې يې))اند، فکر((بيا له رښتينې)واقعيت(سره سمون مومي او اړوند پيداوار يې پوهنيز او تخنيکي پنځونې دي. دا چې دواړو ذهني کارندويو په لړوډ بر توپير د انسان په ګټه نړۍ ته بدلون ورکړی او ورکوي يې، په بله وينا ، اوسنی تمدن يې راشونی کړی دی، نو وايو،)) اند ((خپل ځای لري او))واند ((خپل ځای.

مگر تر منځ يې دا دنده يېز توپير په دې جاج و مانا نه دی چې د چا خبره يو د بل په کارکې لاسوهنه نه کوي يا سره همکاري نه لري. يو پوهاند هم خپل کار له نګېر))حس ((ځخه راپيلوي، درک او خيال تر شا پرېږدي او هله))فکر ((ته رسي. د هوګو خبره،))تاريخ په افسانه کې دی او افسانه په تاريخ کې ((. د نورو انساني ټولنو په څېر زموږ د)ګړني ادب هماغه غوښنه برخه خيالي او اسطوره يې کيسې، نکلونه، کړنې او انګېرنې دي او همدغه فولکلور مو د))ليکني ادب ((سرچينه ده.

له خياله د يوه پوهاند د کاراخېستنې يوه څرګنده بېلګه له))ساينس فېکشن ((سره بوختيا ده. همدومره يو هنرمند او بيا شاعر هم د))اند ((مرستې او کاراچونې ته اړوځي او ټوليزه پوهه او خبرتيا)general knowledge(چې د يو لړ جاجونو)مفاهيمو (او هنري توکو او انځورونو، په تېره تلميحاتو او اسطورو کې ورته اړتيا پيدا کوي، له اند پرته ترلاسه کولای نه شي. د پيغام يا ټولنيز ارمان د رانغښتيا خبره خو ورسره په هره توګه نه شلېدونکی او سيده تړاو لري. د ساري په ډول، که))کاظم شيدا ((يوه ټوليزه پوهه خبرتيا نه درلوداى، دا دومره پېچلي او همزمان نوښتګرانه انځورګري يې څنګه رامنځته کولای شوه.
د شعرتخنيکي، په تېره ژبنۍ جوله خو له اند سره نېغ پر نېغه تړاو لري. همدا چې يو شاعر يو خيال راخپل کاندې، وار له واره يې د يوې ورېنده ژبنۍ جولې او جامې په هڅه کې کېږي او دغه کار اله ماله د اند په مټ
شونتيا او رښتيا ينه موندلای شي. په دې ډول بيا هم خپله خبره راغبرګوو چې ادب او بيا شعر يو ژبنی هنر دی.
د شعر زده کړيز يا ورهنيز)کسبي (اړخ بيا داند)فکر، مفکورې (ښکېلتيااو اړتياتر لا ښه ترا راجوتوي او په دې لړ کې د سيمې او نړۍ پر کچ د غورو شاهکارونو پرله غښتې لوستنه ستر نقش پرځای کوي. د دې مانا داده، کوم لوړ شاهکارونه چې تر موږه رارسېدلي، پرخپل وار پرې د ورتېرو هغو سيورى پرېوتی دی. دا يوه هسې کړنه انګېرنه ده چې شعر و شاعري يوازې او يوازې د يوې ځاني او زاتي ورتيا زېږنده، يا اسماني ورکړه او ياهم د کوم پير ملنګ پېرزوينه ده او بس !

که په کلاسيک شعر کې د تصوف له لارې فلسفه راخښل شوې، نن سبا بيا نوي شعر، په تېره ازاد، سپين او ناپيلي هغه ورسره دومره غاړه غړۍ شوې چې يو له بله بېلېدای نه شي؛ مانا داچې د تخيل تر څنګ يې فلسفي اندنه)تفکر (هم پوره راخپل کړې دی.
دا ببله خبره ده چې))کله ناکله يو شعار تر زرو شعرونو زيات منبت او ګرانبت درلوداى

شي((. د نورو لرې نژدې ژبو غوندې په پښتو کې د دا راز بېلګو شمير لږ نه دی. په تېر مهال کې، لکه د سترخوشال دا:

- پر جهان د ننګيالي دي دا دوه کاره
يا به وخوري ککرۍ يا به کامران شي
- درست پښتون له کندهاره تر اټکه
سره يو د ننګ پر کار پټ و اشکار

... او بيا:

د افغان پر ننګ مې وتړله توره
ننګيالی د زمانې خوشال خټک يم !

او په وسمهال کې يې د نوي غزل له سرلاري صنوبر مومند) کاکاجي (راپيلوو:

د ملا ژبه قرأت کې ترتړې شي
ترممبره چې شغار ستا د پنو ځي
پر کوم ځای چې د زمرو نوکې ر؟ېږي
عاشقان هلته پر څوکو د بڼو ځي
خدايه ! دابازار تالا کړې په مغلو
د مفلس حسن په يو موتی چنو ځي...؛

او بيا يې د چيې اندود له لومړيو ببر سرو څخه سيف الرحمان سليم رانغوو:

د وړو وړو خدايانو دې بنده کړم
لويه خدايه ! زه به چا ته سجده کړم
ملګرتيا که څو رندان راسره وکړي
دا حرم به يوه لويه ميکده کړم؛

يا يې دا لاسته راغلی شاه فرد:

د اقتدار حمام له ټولو نه جامې و ايستې
قاضي ته ګورم که خانجي ته، که ملاته ګورم...؛

او بيا يې د پښتني فلسفې د پليونو په سر سر کې حمزه راخلو:

- وايي اغيار چې د دوزخ ژبه ده
زه به جنت ته له پښتو سره ځم؛
- ما ټيټ ورته لېمه کړل، زما سر نه ټيټېده
شايد په محبت کې هم افغان پاتې کېدم؛

- وروځې، بانه، سترګې لیمه پښتانه
ښنګه یو ځای شو دا پېښځه پښتانه...؛
چې مې سر چاته ټیټ نه شي ننګیالی زما ژوندون کړه
زړه زما دې مسلمان وي، تفکر مې د پښتون کړه

غني خان:
- چې خازې شنې مې پر قبر وي ولاړې
که غلام مړ وم، راځئ توکړئ پرې لاړې
...یا به دا بې ننګه ملک باغِ عدن کړم
یا به کړم د پښتنو کوځې ویجاړې؛

د امین ا لحق د یوه غزل دا سربیت هم لکه متل را دود شوی دی:
اوس ګوزاره د زړه په وینه کوو
چې حالت ښه شو ، بیا به مینه کوو...؛
محمد شاه خیال:
- د خیبر دره خولار د تلو راتلو ده
په کابل او پېښور کې افغان یو دی؛
- خیال چې هرڅو فکر وکړ، بل څه ترې نه جوړېږي
اباسین دی منځګړی، افغان یو خوا هندکیان بلخوا ؛

- چې پیدا شوې، تا ژړل خلکو خندا کړه
هسې ومره چې ته خاندې، خلک ژاړي ؛
- پر نهاره دې خبرې په پښتو کړې
اوس پارسي وايې چې خېټه دې مړه شوه؛
اکبر خادم:
نه سل کاله د غلام په غلامۍ کې
یو ساعت د ازادۍ که ځنکدن وي

استاد الفت:
- نه ومه خبره، پرده مې لړه پورته کړه

نه دي دويلو ، هغه څه چې ما ليدلي دي...؛

اجمل ختټک:
- غټان غټان، لويان لويان پيدا دي
دوی خو له ځايه جنتيان پيدا دي...؛

پير گوهر چې د سولې شعر يې))شاعر امن ((ستاينوم ور په برخه کړ:
ځار دي امريکاله روس- روس دې ځار له چينه شي
غوارمه چې ټوله دنيا - مينه مينه مينه شي؛

))اکرام اله گران ((راننگوو چې که څه هم د اندود له پلوه د استاد الفت په څېر يو انتقادي رياليست دی، خو د هنري اړخ د سمبالونې له پلوه هم بيا د لرې پښتونخواد شاعرانو په لومړۍ ليکه کې شمېرل کېږي:
-...د ژوندون په کټورو کې، چاته قند دي چاته زهر
عجيبه غوندې وېش کېږي، د دوران په دروازه کې
دا چمن بلبلو ستاسو ، په ولله که د بل چاشي
خو يو څو سرونه مات کړئ، د زندان په دروازه کې...؛
رؤوف زاهد:
- ستا محلونه جوړېدای شي، خو جونگړه پسې نه
هغې ته ښه دي، ولې دېته لا حالات ښه نه دي...،
- سارا کې څوک دي، چې زاهد پسې به کاڼي ولي
اشنا د کاڼو گوزارونه خو په ښار کې کېږي...؛
محمد اعظم اعظم:
- د وفا ځمکې خړوب نه شوي اعظمه
ډېرې وينې مو ورکړې د زړگو دي...؛
بشير قاصر:
- اشنا که يو ځل راغلې، د مين زړه په يو ښتنه
لا مخکې له روژې نه، به اختر کلي ته راشي؛
اکبر سيال:
- تا دې د خپل غر په هر کمر کې گلاب وکرل

مورېته دې باروت زمورږ په غرونو کې ساتلي دي...؛

))لياقت سوز ((دومره نومور شاعر نه وو، خو هغه مهال يو شعار وزمې يوې ځلوريزې دومره نومور کړ چې په پېښور کې يې))ترقي پسندو ((د خپل دوتر سرليکه کړه او راوروسته لکه متل خوله پرخوله شوه، په يوه روانه او ساده ژبه، خو د سليمان لايق تر))انقلابي سرود:... کور د وړې کالي غواړو ((ډېره ښکلې او اغېزمنه:

چې هر تږی پکې وڅښي
او هر وږی پکې موړ شي...
ملا څه کفر به وشي،
که يو داسې نظام جوړ شي!

پروت و نېغ خيا ل

په شعر کې واند)تخيل(او ورسره پنځولې انځورونه دوه ډوله پر کار اچول کېږي:
پروت يا افقي خيال يا تخيل دا مانا چې شاعر د قافيوال شعر) غزل، بوللې، دوبيزې، ځلوريزې... (په هره مسره او بيت کې او د ناقافيوال)ازاد، سپين او منثور(شعر په هره ټوټه او غونډله کې هڅه کوي چې تخيل پرکار واچوي، په بله وينا، انځوريز او هنري يې کاندې. دغه چم زياتره په کلاسيکو او بيا د منځني ادبي پېر او وسني پېر د هندي سبک پليوني ترې ډېره ګټه اخېستې او اخلي.

په پخوانيو کې حميد او شيدا يادولای شو او په اوسنيو دوی کې پسرلی، کاروان، سالک، پروين، اند، جلان او يو شمېر نور غزلبول چې بېلګې يې په را تلونکي څپرکي کې وړاندې کېږي.

)۲(نېغ يا عمودي واند)تخيل(د ازاد، سپين او ناپيېلي شعر او لړو ډېر د نوي))مسلسل((غزل لارويان پرکار اچوي، په دې ډول:
يوه سوژه يا کيسه په څه ناڅه ساده ژبه راپيلوي او ورو ورو يې انځوروي. همداچې د))لکې نبش((داستان غوندې يې اچولې غوټه پرانبستل شي او پايله يې راڅرګنده شي، نو هله لوستونکی او اورېدونکی لکه يوه ښکلې انځورګري تابلو دومره ځانته ور وځکوي چې بيا بيا لوستو يا اورېدو ته يې هڅېږي.

۲- څپرکی
د شعر ژب - ښکلاییز اړخ
)ژبنۍ او هنري جوله (

دا یوه ټولمنلې خبره ده چې د شعر بهرنۍ جوله او جامه ژبه ده او د ننني جوله او جامه یې انځور. له انځور څنې موخه هغه ټولیزه هنري جوله ده او هغه واړه ښکلاییز یا هنري توکي او چمونه رانغاړي چې شعر له هسې عادي پېیلې او ناپېیلې ویناڅخه راجلا کوي او آر و رښتینی جوهر او هستي یې راڅرګندوي.
دا هم د شعر، په بله وینا،))شعریت((د مینه والو او په تېره تېره د ځوانو شاعرانو ښکچه اړتیا او لېوالتیا وه چې مورې یې د دغې سکالو راغبرګونې او غځونې ته راوهڅولو او یو ځانته جلا څپرکي مو ورته ځانګړی کړ. له دې سره دا شونتیا هم ترلاسه شوه چې د لا ښه ترا پوهاوي لپاره اړوندې شعري بېلګې په ازاد متېوړاندې کړای شو.

١(ژبه د شعر بهرنۍ جوله

د یوه))کره شعر((لومړی بنسټ))کره ژبه((ده. کره ژبه، لکه څنګه چې راپېژندل شوې، نه یوازې له رغاونیز پلوه د یوې یوازېنۍ لیکنۍ ژبنۍ ښې ښکارندویې وکړې او د څلورګونې وییپانګې اندول پکې پوره پوره سمبال شوی اوسي، بلکې تر بل هر کارونیز ډګره یې د کره والي خبرمه آرونه هم رانغښتي وي.

- سیمااو لنډون د کېښکلتیا په جاج بایدتر وسې وسې له پامه و نه غورځول شي. لنډ لنډ غونډونه او لنډې لنډې غونډلې، ان د پېچلتیا او ابهام تر بریده پرکار و اچول شي او لا کله ناکله د یو لړ توکو او پښوییزو آرونو پر تاوان هم پربوځي. په دې توګه ګړنې)محاورې(، څرګندنې)اصطلاحات(، بولنې)مقولې(، وراشې)وجیزې(... چې پارسیوان یې په یوه غونډ نوم)سخنان

کوتاه و قصار (بولي او همداسې متلونه هم درواخله.

))ایجاز ((چې د)) ایهام ((تر څنګ یې په ننني شعر کې پر سمبالتیا ټینګار کېږي، هم د سپما او لنډون جاج رانغاړي. هنري اوزار، لکه انځور)تشبیه، استعاره، حسن تعلیل، کنایه، نغوته)اشاره(، تلمیح، قرینه، ایهام، سېمبول، اسطوره... هرګوره پرخپل وار په دې برخه کې ستر نقش لوبوي چې دا بیا د هر ویناوال په هنري نوښت اړه پیدا کوي.]د ژبنۍ لاسبرۍ او کېښکلتیا زیاتې ځرګندونې د کتاب په پای کې[

- خوږغږي او بلاغت، په دې مانا چې یو ژبنی توک په سراسري ټولنه کې کرغېړن، سپک او بد لګي نه وي، یا په ملایي نوم‌ونه))رکاکیت او کراهیت ((و نه لري. هرګوره، د شاملو پر پلیونی د ساده پرګنو اړوند شاړ شډل او له پامه لویدلي)پیش پا اُفتاده(وییونه او نور توکي چې پخوانیو ویناوالو ترې ډېره کوله، نن سبا ، د ازاد ، سپین او ناپیلي شعر نوښتګرو تر ډېره شاعرانه کړي او دود کړي او نوي نوي ماناوې او جاجونه یې پکې رانغښتي دي. د وییونو ښه او بد هم په بشپړ ژبني یوون)واحد (، یاني غونډله)جمله(کې راځرګندېږي، هغه دا چې لومړی د ژبني پښوییز او مانیز او بیا سبکي)ستایلېستیکي(آرو معیار له پلوه او بیا د شعري- ادبي آرو معیار له پلوه پکې ښکلي او ښه ګوله)) هنري ((جوله او جامه ور واغوندي.)لانګندوین ۲۱ (

- غورچاڼ، بیا هم د شاملو په جاج چې په خو خو ژبنیو توکو)وییونو، غونډونو، بېلنګونو، ترنګونو او غونډلو (کې یوچاڼ او انتخاب وشي او هماغه ډولونه یې پرکار واچول شي چې د دغو نورو آرونو د سمبالتیا لپاره لاره هواره کاندي. غورچاڼ هم هله ښه ترا شونتیا موندلای شي چې شاعر پر اړوندو توکو پوره لاسبری ولري او له دغه پلوه یې ټولیزه ژبپانګه ښه ارته او بیرته وي.

د نړۍ د نورو یادو ژبو په څېر زموږ کره ژبه هم پر دوو بنسټونو ټیکاو لري، پر رغاونیز یا پښوییز یو والي)توحید (او وییپانګیز پراخوالي. یووالی دا مانا چې له ښېښمبرو، په بله وینا، څلورګونو)سوېل لویدیزو- سوېل ختیزو، شمال ختیزو (پښتو ګړدودي ډلو یو یوازېنی رغاونیز او پښوییز غورچاڼ را واخلو او بېلابېلې وییپانګې یې یو مخیزې.

په نورو ټکو کې، غږپوهیز)فونولوژیکي (، ګړپوهیز)مورفولوژیکي (، غونډله ییز)نحوي (او وییرغاونیز څېلونه)وارینټونه (یې سره یو)توحید (شوي وي او په وییپانګیزه برخه کې هره

ګړدودي)لهجوي(، زړه)ارکاييکه(، نوي رغښتي يا خپل لاسي)نيولوجيستي(او پورويزه)دخيله(پانګه پکې په يوه برابر ګډون لري او په دې توګه يوه يوازېنۍ کره ليکنۍ ژبنۍ بڼه تر هر اړوند ګړدوده ډېره پراخه او رنګا رنګ وي. {د زياتې خبرتيا لپاره: پښتو ليکلاربود، ۱۲-۲۱ مخ}

د ژبې ناپايه پټ توان)پوتنسيال(

ژبه، لکه چې په تېر)۵(څپرکي کې پرې خبرې وشوې، له ښخ و بنسته دوې بڼې لري، يوه يې د ننني، ذهني، ناتوکيزه، نانګېرېدونکې)غيرمادي، نامحسوسه، انتزاعي(بڼه ده او بله يې بهرنۍ، توکيزه ياجوليزه)عيني، ملموسه، محسوسه يا صوري(. لومړنۍ بڼه ، يا په بله دووده تخنيکي نومونه))دننۍ ژبه((دا مانا لري چې هر يوګړي)فرد(يې تر ۵- ۶ کلنۍ پورې په خپله کورنۍ او ټولنه کې د))مورنۍ ژبې((په نامه زده کوي او په ناځانخبرې ډول يې په ذهن کې د يو لړ دويو)قاعدو(، وييپانګې او غونډلو)جملو(په توګه ټينګه او ترينګه زېرمه پاتې کېږي ؛ پر وړاندې يې دا بله))بهرنۍ ژبه((همدغه توکيزه، مادي، صوري، کړنيزه)عملي(ياکارونيزه)تطبيقي(ګړنۍ او ليکنۍ ژبه ده چې له اړتيا سره سم ترې ويونکی کار اخلي، او د هماغو يو لړ لنډو تنګو)محدودو(وييونو او غونډلو له مخې نورې ډېرې)نامحدودې(غونډلې رغولای او پرکار اچولای شي. پښويه)ګرامر(هرګوره، وار له مخه په دننۍ او بيا ور پسې کړنيزه او جوليزه)صوري(ژبه اړه لري او دا يوازې ژبپوهان او پښو ييوهان دي چې د دواړو ژبنيو اړخونو اړوند دويې)قواعد(او دويونه)قوانين(رابرسېروي، سپړي او شني ، په دې ډول ژبه د زېرمه)انتزاعي(غونډلو او ورپسې د نورو راپنځېدونکيو جوليزو)صوري(غونډلو درستې ټولګې ته))ژبه((وايي، او د اړوندو دويو يادويونو شنني او سپړنې ته پښويه)ګرامر(.
په دې لړکې پښوييوه)ګرامرپوه(د غونډلو ډولونه، رغنده زنځيري توکي)وييونه، ګړونه، غړونه(او نازنځيري هغه)خجونه، اهنګونه، غاړې... (، بيايې ترمنځ تړاو ، اوډون، سمون)مطابقت(... او په پای کې يې جلا جلا او يوځايي ډلبندۍ او ماناوې ور څېړي.
د غه څرګندونې په لاندې ډول هم راغبرګولای شو:
هره ژبه دوه اړخه لري، ذهني، دننۍ، يا نانګېرېدونکې)نامحسوس، انتزاعي(اړخ او بهرنۍ، جوليز)صوري(، توکيز)مادي(، کړنيز)عملي(ياکارونيز)تطبيقي(اړخ، چې په لنډ ډول))دننۍ((ژبه او))بهرنۍ((ژبه يې هم بولي.

د ننۍ ژبه له يو لړ ټاکليو يا محدودو دوييونو)قواعدو(او توکو يا وييونو او غونډلو څخه رغېدلې، خو يو ناپای زېږندويه پټ توان يا بالقوه ظرفيت)پوتنسيال(لري. د ساري په ډول، که

وواېو، يو څوک پر يوه ژبه لاسبرى لري، يا يې زده ده ، مانا يې دا نه ده چې هغه د دغې ژبې هغه ټولې غونډلې)د ژبنيو واحدونو په توگه(زده کړې يا زده دي چې په هره برخه کې يې له هرې اړتيا سره سمې وکاروي، بلکې موخه دا ده، هغه ټاکلى)محدود (شمېر دوييونه)قاعدې (او وييونه او غونډلې يې چې ياد کړې دي، زېږندويه لوښه ځانگړتيا لري، ياني کولاى شي، له اړتيا سره سم د اړوندو محدودو قاعدو په مټ د محدودو توکو) وييونو، غونډونو، ترنگونو او غونډلو (پر بېلگه نور بېشمېره ورته توکي)په اتوماتيک، نيم اگاهانه او اگاهانه ډول، يا لږه کې پاملرنه(ورغوي او وکاروي؛ په دې لړکې اتوماتيکه، ناگاهانه او يا نيم اگاهانه رغاونې هماغه دي چې د دود له مخې ولسي رغاونې بلل کېږي، د اگاهانه هغو لپاره دويمنى)ثانوي(رغاونيزې مخبېلگې او مودلونه گرځي.
كه د ژبې دغه ناپايه زېږندويه پټ توان يا بالقوه لوښه ځانگړتيا نه واى، څنگه کېداى شوه، د بېلگې په توگه په انگرېزي ژبه کې دا ميليونونه ميليونونه کارول شوې غونډونه، ترنگونه، بېلنگونه او لنډې اوږدې غونډلې راوزېږي او وکارېږي، هغه هم له بېلابېلو جولو، جاجونو، موخو او ماناوو سره؟
دغه دواړه اړخه يا دوه ډوله ژبې له پټ توان يا بالقوه توان او څرگند يا با لفعل توان سره))ژبه((او څوک چې هغه خبرې، سپړي او شني، پښويپوه)گرامرپست(بلل کېږي.
دا چې زموږ په پښتو کې د انگرېزي، فرانسې، الماني او نورو لويديزو او بيا ختيزو، لکه چيني، هندي، عربي... ژبو هومره کارونيزه اړتيا نگېرل شوې نه ده، نو نه يې پټ توان يا زېږندويه ځواک هاغومره پرکار اچول شوى او نه يې پورتنې ترښتې توکې، بېلنگونه، ترنگونه،)ويې (غونډونه او غونډلې)اشتقاقونه، ترکيبونه، عبارتونه او جملې (ميليونونو ته رسېدلې. بنايي د نومهالې خبرتيايي- رسنيزې تېکنالوجى سره يې شمېره متې نيم ميليوني بريد ته ورنژدې شوې اوسي. د نورو ژبو په څېر پښتوآره او بنسټيزه وييپا نگه دومره ارته بېرته نه ده او د آرو او بنسټيزو وييونو شمېره يې اتيا- پېنځه اتيا زره اټکل شوې ده. دا چې ديادشويو ژبود وييونو شمېره ترې سلگونه ځله ډېره برېښي، د هماغو ترښتې توکو يېېره يا زېږنده بلل کېږي.

پښتو پانگې همدا اوس د مايکروسافټ د ۳۵ ژبو په لړ کې له څو لکيزو رغاونو سره پورتنې بريد يو څه راخپل کړاى شو.
پر مورنى ژبه زيات لاسبرى، له آره د زده کړې له لارې په ارادي توگه د هغې پر زېږندويه توان د زيات لاسبري موندنې مانا لري. داسې چې په ډېرو پېچلو او ډېر اړخيزو خپلځانې او ټولنيزو ډگرونوکې يې دغه لاسبرى زباد او پر کار واچول شي.

بدايه وييپانگه

شعر يوازې له ترڼگونو) تركيبونو(سره نه، بلكې له يووستويو وييونو، تېنگو ياپخوغونډونو)عبارتونو (او بېلنگونو)مشتقاتو (سره هم كار لري. نو ښه به دا وي، چې وويل شي، پلاني په ځپل شعر كې ښكلې وييپانگه كارولې ده.

په اروپايي سيندونو)ډېكشنريو (كې هغه وييونه چې پر آرې)وضعي، لغوي(سربېره په مجازي، استعاري يا كنايي مانا كارول كېږي، نو ورسره ليكي چې))figurative meaning ((يا))انځوريزه مانا ((يې ... ده، الماني يې تر ځنگ خپل سوچه انډول bildlich)تصويري(هم كاري. كه مانا يې اصطلاحي وي، نوبيا ورسره)idiomatic meaning (ليكي. زموږ سيند كښونكي يې پر وړاندې زياتره))اصطلاحي يا كنايي ((نومونه كاروي او ډېره لږه))مجازي ((نومونه. په ژبنيو څېړنو كې د لومړنۍ نومونې پرځای))گړنيز ((كارول كېږي او د دويمې هغې پرځای، يا يې تر څنگه))انځوريز ((؛))اصطلاحي ((يوه گډوډې رامنځته كوي، ځكه زموږ په دوديزه وييپانگه كې يې بنسټ))اصطلاح ((په دوو)گړنه idiom او تخنيكي نومونه term (، او لا د ځينو نيملوستو له خوا د))گړدود ((او))گړويزی ((په مانا هم كارول كېږي.

لكه څنگه چې د))شعري ژبې ((په تړاو څرگندونې و شوې، په ژبه كې ښكلې او خوږغږې يووستوي، بېلښتي)اشتقاقي (او ترښتي، په بله وينا ، تيار پر تياره))شاعرانه ((بېلنگونه او ترڼگونه او بيا غونډله پوهيز)نحوي(وييغونډونه)عبارتونه(او ورسره ورسره گړنې، څرگندنې، وراشې او نور توكي كم نه دي. ترڅنگه يې په كار ده، شاعر هم په خپل نوښت پكې زياتون راولي او له اړتيا سره سم د هغو تيارو))ښكلو شاعرانه ((وييونو تر څنگ هغه))ناشاعرانه ((هم راواخلي او د واند)تخيل (په نازكو گوتو ورسره دا هم))شاعرانه ((كاندې !

په دې لړكې ان د وييرغاونې د چمونو په راخپلونه ورته بېلښتي او ترښتي وييونه هم ورغوي او وكاروي، لكه د برې خوا)گلڅانگه، گلونه، گلوله، گلغوټۍ، گلمونگره، گلڅېره، گلپېغله، گلمينه، گلوييونه، نشت اباد ، ناچېرې، غزلبول، غزلبڼ... (ياد كوزې خوا)گلورين، گل پرهر، غزلزار... (هغه د))خوارحسن ((ترڼگ هم لومړی پلا د كاكاجي په غزل كې ليدل شوی چې راوروسته يې))غريب حسن ((او بيا سوچه ښه)خوار ښايست (هم ډېر دود شوی دی؛ استاد حمزه بيا د نږه گړويزونو)گړدودي وييونو (د دودونې تر څنگ د نويو شاعرانه رغاونو له پلوه گړسره د مخكښی وياړ گټلی، لكه، پښتون عشق، پښتنه مينه، لمر مخې، سپوږمۍ مخې... چې تر ليكواله پورې يې نورو هم پليوني كړې ده. د داسې ښكلې او ارتې بيرتې پښتو پانگې په متېر شاعر كولای شي، ځانته د انځور رغاونې لاره ښه ترا هواره او اسانه كاندې.

دا هم له یاده اېستل په کار نه دي چې ټول هغه چاڼلي او ښکلي توکي بیا هم تر هغې یوازې))ژبنی ((ارزښت لري چې تر څو په شاعرانه اوب)بافت(کې را نغښتل شوي نه او وسي. په ژبه کې هم دغه توکي د نورو وییپانګیزو توکو په څېر هله جوت او څرګند چار و دنده او جاج و مانا را خپلولای شي چې په بشپړ ژبني اوب، یاني غونډله)جمله(کې وکارول شي او په مبتدا یا خبر، یا دواړوکي ونډه ولري. د ساري په ډول، که ووایو اسحاق ننګیال)د ذهني انځورونو او سېمبولونو په تړاو (په پاسنیو شعروکې))سپین آس، د سپینو وریځو آس، د وریځو ګلان، وربښمیني پربنتې، د جنون جوغه، ښکلی سوداګر... ((ترکیبونه راوړي، مانا یې داچې په شعري غونډلو کې یې کارولي او هنري پسولونه یې ترې رغولې دي. پرته له دې کارونګ تش ژبني ترنګونه بلل کېږي، که یې څه هم په خپل نوښت رارغولي دي. هسې خو په ټولیزه ګرنۍ او لیکنۍ پښتو کې د ورته تشبیهي، استعاري، مجازي، کنایي، تلمیحي او ان سېمبولیکو او اسطوره یي ترنګونو ځرک هم لګولای شو، لکه:
د بوډۍ ټال، زما زړګی ، زما زمری ورور، شین زمری، شنه توتیان، ګلګڅ، ګلګخونه، د ګلو ځانګه، پرهار پانه، د سترګوتور، د زړه ټکور، د زړه ټوټه، د پېریانو تنور، د باغ ارم ښاپېرۍ، د مابښام ستوری، د سبا ستوری، د سبا سترګه، کاروان ستوری، د ستورو یاد اسمان کټ، مینه ناک، مینه وړی، مینه وړې، د رنجو خالونه، د سکرو خالونه...

څرګندني)اکسپرېشنونه(او بیا ګړني)ایډیمونه(خو کټ مټ لکه تیار انځورونه چې که په شعري اوب کې ورته شاعر ځای ور کړي او بل خیالي انځور)ایماژ(هم ورسره ملګري نه کاندي، یو شعریت راخپلولای شي. د ساري په توګه،))پور پرې کول ((په سیده مانا)د چا پور ور ادا کول(یوه څرګندنه ده او یوه بلیغ یا ادبي ژبنی توک دی، خو په مجازي مانا ، یاني په)مړل، ساورکول(مانا وکارول شي، پر))ګړنه((اوړي او شاعرانه کېږي، ځکه د شعر ژبه))مجازي ((ده او د عادي ژبې یوه اړولې او ښکلې بڼه ده؛ لکه څنګه چې استاد غضنفر هم پرې د))←مرسل مجاز، ((په ترڅ کې ښه ترا رڼا اچولې ده.

نوښتګر شاعر او کره کتونکی غفور لېوال لیکي:
((یو نیم وخت وییونه یا کلمات د رنګونو غونډې له یو بل سره ترکیب کېږي، سره ګډېږي او د تخیل په ځواکمن او هنرمن لاس ورځخه یوه ښکلې تابلو جوړېږي.

دغه رنګونه چې د خوږې، شاعرانه، اهنګ دارې او زړه راکښونې ژبې په وسیله بیان شي او

بېلابېل سېمبوليک مفاهيم د اند په مرسته وپېيي، دغه بيان صميمي او عاطفي وي، دېته نو يوه شعري، ښکلې تابلو ويلای شو. (( )د ساهو ياد ۲۵۷ (

په پښتو شعر کې خپل نږه شاعرانه وييونه او بيا رغاونې له نوي نوښتگرانه پېر سره رادود شوي دي. پخوانو)دېواني(شاعرانو چې څه پر ميراث را پرېښي، نژدې سل په سل کې همغه سولېدلي پورويېونه دي چې پېړۍ پېړۍ پرې لومړۍ پخپله دوددوونکو او رغوونکو پارسي شاعرانو شخوند وهلی، بياهندي- پارسي شاعرانو او هله دوی)پښتنو(. په دې کې يوازې ببلنگونه او ترېنگونه)مشتقات او ترکيبات(، نه چې لا يووستوي وييونه، هغه هم له اړوندو انځورونو سره راپور شوي دي.

تر ستر حمزه پورې لب، لعل لب، لبان، چشم، چشمان، زلف، زلفان)زلفي(، رخسار، گلرخ، گلرخسار، گل اندام، گلرو، سيمين بر، دلبر، دلربا، دلارام، محبوبا، عشق، عاشق، معشوق)معشوقه(، شيدا، جان، جانان، جانانه، يار، آشنا، نگار، مې، ميگون، ميفروش، مينوش، مدهوش، ميخانه، خم، ساقي، پيمانه، خمر، خمار، مخمور، زيبا، زيباروی، زيبارويان، ديدن، ديدار، فراق، هجران، وصل، وصلت، وصال... کارول کېدل تر دې چې)و (گړني شعرته يې هم لار کړې ده او دودېز ناظمان خو پرې لا تر اوسه شخوند وهي. حميد له دې سره سره چې تر ستر خوشال راوروسته يې يو څه نږه پښتو پانگه کارولې، خو ان د خپل پښتو شعر په ستاينه کې هم پارسي ترنگ کاروي:

له حيرته پارسيوان گوته پر غاښ کا
چې حميد))سخن سازي((کړي په پښتو کې

د ښاغلي منلي)ځلورم څپرکی(په خبره دغه راز ببخرتو پارسي پورونو پښتو پښويه هم اغېزمنه کړې ده، د ساري په توگه د يار، دلدار، دلارام، جانان، نگار، دلبر، دلربا... د نوړې)جنس(توپير نه کېږي د پارسي شعر پر وړاندې د پښتو شعر يوه رومانتيکي ببلتيا)امتياز، مميزه(د نرينه لپاره د ښځينه نوړې کارونه ده او د ښځينه لپاره د نرينه هغه: له شهی، شهو، نازولې، مينې، مينه وړې، سپوږمۍ مخې، هوسۍ سترگې، کبلۍ سترگې، لمرمخې، گل مخې، گلمينې، گلڅانگې، گلونې، گلورينې، گلپېغلې... سره)) راغله، لاړه ((ويل کېدای شي، خو له دلبر او دلارام، يار، جانان... سره نه، نو که يو مين))يار مې راغله((ووايي: د يوه گرامري سرغړاوي په توگه ترې څه خوند نه شي اخيستای، ځکه يار، لکه نگار، جانان، دلبر، ماه جبين، مهرخ... له ببواک يا کنسوننټ پايلې سره په پښتو کې نرينه گڼل کېږي او ښځينه

کارول يې همغه مين ته هم خوند نهورکوي او که)) يار يا جانان مې راغی ((وو ايي، بيا به هم ځنې دومره خوند ونه شي اخېستای ! همدا راز يوه مينه)عاشقه (له))کمر باريک ((نه پېدې نه شي څه خوند اخېستلای چې يو ښځينه ستاينوم ګڼل کېږي؛ نه نرينه. شاهد ، صنم او کوم بل يونيم خو په دې لړکې له پخوا راهيسې د))نرينه معشوق ((لپاره ځانګړی شوی دی

زموږ د نوي ازاد شعر تکړه پليونی انجينر ستانه مير زهير پر دې ګروهه دی، چې که دا ډول له دود ومودہ وتلي، ډېر سولېدلي او کرغېړن)مبتذل(پوروييونه د))سېمبولونو ((په توګه وکارول شي، دومره تاوان نه لري. په دې کې هم څه ارنګ برنګ نشته چې اوسنيو نوښتګرو شاعرانو داسې ډېر پخواني سولېدلي وييونه پر سېمبولونو اړولي، لکه ګل و بلبل، يار، اشنا ، عشق، مينه، فراق، هجران، وصال، بېلتون، پيوستون... خو بياهم د نړه او سوچه انډولونو منښت او ګرانښت تر پورو)پارسي او عربي (انډولونو زيات برېښي.

د ولسي شاعرۍ په ←دويم ډول کې د دوديزې پورويپانګې پدل لومړی ملنګ جان مات کړ او بيا ورته نيملوستي خاطر اپريدي د خپل حمزه استاد تر سيورې لاندې د غزل رومانتيکې ژبه لاپسې پښتنه کړه ، تردې چې نورو يې هم پليوني وکړه او ورسره ورسره د دېرو او اوجرو ټنګ ټکور هم تر ډېره پښتني جوله راخپله کړه.

۲ (بديعي يا ښکلاييز توکي...

ښکلاييز توکي مو په تېر)پېنځم (څپرکي کې د واند)خيال، تخيل (تر سرليک لاندې و څېړل، دلته يې بيا هم د ژب - ښکلا ييزې ټولې د دويم ټوک يا برخې په توګه د بېلګو په وړاندېينه نور هم پسې غځوو. خو په سر سر کې دا خبره بيا راغبرګوو چې))خيال ((د شعر هنري يا بديعي)ښکلاييز (اړخونو يا توکيو د پنځونې وسيله او سرچينه ده، په بله وينا ، د ژبې،تول او اند ترخنګ))واند ((د شعر له رغنده ټوکو)اجزاوو (څخه ګڼل کېږي او له دې پرته شعر د يوه ځانګړي هنري ځېل په توګه نه، بلکې د يوې هسې پېيلې وينا)نظم (په بڼه راڅرګندېږي. موږ که څه هم، د دود له مخې هغو ګردو ښکلاييزواړخونو ته خيالي انځورونه، صور خيال يا "ايماژونه" وايو ، تشبيه، استعاره، هنري صفت، مجاز، حسن تعليل، بداعت، جناس، طباق، تضاد)contradiction(، تقابل)contrast(، تلازم، تخيل، تمثيل، مدعاو مثل، ښنده يا مبالغه)exaggeration(اغراق)apotheosis(... او ان اسطوره)myth(، علامه يا سېمبول

(symbol)، کنایه ، تلمیح (الوژن)، تشخیص (پرسونېفېکشن) او انطاق (انیمېشن) او داسې نور چې ډېر لږ څرک یې د پښتو په ګڼون په دودیز عربي- پارسي ادب کې لیدل شوی، خو زموږ په نوي شعر کې یې تر لویدیز اغېز لاندې یو څه زیات دود موندلی. په دې لړ کې ښایي د))نګېرګڼون(((یا))حس آمیزي((انځور چې لاتیني انډول یې پرادوکس (paradox) دی، زموږ په دودیز ادب کې لږه یا ګړ سره مخینه و نه لري.

دا څه هېښنده نه ده چې د انځوریزوالي (ایمېجېزم) په نامه ادبي او بیا شعري ښوونځی هم دا راځرګندوي چې یوازې له انځورونو سره کار لري، خو داسې نه ده او سېمبونه هم کاروي، لکه څنګه چې پیلامیز واله (سېمبولېزم) هم په سرچپه توګه د سېمبولونو ترڅنګ انځورونه هم رانغاړي. همدا راز که نن سبا پر سېمبول کارونګ ټینګار کېږي، مانا یې د اړوند ښوونځي))سېمبولېزم((راخپلول نه دي؛ هسې خو وسمهالی پرمختللی))انسان ژمنی((شعر د جولیزې رنګارنګۍ او راښکون په موخه د ایمېجېزم او سېمبویېزم په ګڼون له نورو تېرو هېرو اېزمونو (ناتوریالېزم، سوریالېزم، ایمپرېشنېزم، ایکسپرېشنېزم، ایکزېستنشیالېزم... او اوسنیو (پوست مودرنېزم، مېجېک ریالېزم... (ګردو څخه لږ و ډېره ګټه اخلي، که څه هم له ببخ و بنسټه د انتقادي ریالېزم ، ټولنوال ریالېزم او بیا هومانېستي ریالېزم پر وړاندې رامنځته شوي دي.

د بدیعي صنایعو تر نامه لاندې زموږ دودیز هنري توکي یو مخیز)) هنري ((نه ګڼل کېږي. په دې کې بیا جولیز (لفظي) هغه نن سبا ګړ سره په هنري توکو کې نه شمېرل کېږي، لکه: تجنیس خطي (جنان-حنان)، شبه اشتقاق، مشجر، ذوالقافیتین (double rhym)، ارسال المثل، ارسال المثلین، تضمین، توشیح (acronyl)... همدارنګه په))صنایع معنوي((کې هم ځینې توکي، لکه تضاد ، تقابل، لف و نشر، اړ(معما) یا موخې (چیستان)، د تاریخ ماده... په هنري انځورونو کې راتلای نه شي، بلکې دا په))بیان((اړه لري او په ټولیزو ژبنیو او ادبي ښېګڼو ، لکه بلاغت (rhetoric)، ایجاز (conciseness, brevity)، ایهام (amphibology)، ذومعنین یا غبرګ مانیز (synonym)، کثیرالمعاني یا ډېر مانیز polysemous...کې شمېرل کېږي. هرګوره، هغه وییونه چې استعاري یا مجازي ماناوې ولري، په شعري اوب (بافت) کې دننه ښه ترا پر انځورونو بدلېدلای شي.

مجاز او ډولونه یې

نه یوازې په لویدیزه ادبي ترمینالوجۍ کې د شعر ژبه انځوریزه (figurative) بولي، بلکې زموږ د دودیزې- عربي ادبپوهنې یا فنونو دننه دننه په))علم البلاغت((کې هم شعر د ژبې اړولې،

غيرمستقيمه يا))مجازي((ښه بلل شوې ده. د))مجاز((غونډنوم يا مقوله ببيا تولیز انځورونه رانغاړي چې تشبيه او په تېره استعاره يې له غورو هغو څخه شمېرل کېږي. کومه نښه چې د يوه ويي د آرې او انځوريزې يا فيګوراتيفي مانا تر منځ توپير را پر ګوته کوي، هم ورته ترم دود لري، لاتين يې))context((دى او عربي اندول يې هم))قرينه((. دا دى، دلته د همدغه سکالو په تړاو د استاد اسد غضنفر د يوې وېړې ليکنې)مرسل مجاز او د هغه ادبي اهميت، رڼا ۳ ګڼه ۱۳۸۵ل (لنډيز وړاندې کېږي:

:

))د بيان په علم کې هغې نخښې ته چې موږ پوهوي چې کلمه په مجازي معنى راوړل شوې ده، قرينه وايي. البته د کلمې د حقيقي او مجازي معنى ترمنځ بايديوه رابطه وي. داسې نه شي کېداى چې له يوې کلمې هره مجازي معنى واخلو. په ...)ځناور د جنګ له محاذه راغى(جمله کې بې رحمه بنيادم ځکه ځناور بلل شوى چې د دواړو په خويونو کې شباهتونه شته.. که د ځناور پرځاى غرڅه راوړو، بيا به څنګه وي؟ بيا به هم فکر کوو چې د غرڅه مجازي معنا منظور ده ځکه د جګړې له محاذونو د راتګ قرينه مو پام د غرڅه مجازي معنا ته اړوي، خو څرنګه چې د حقيقي او مجازي معنا تر منځ يې رابطه نه شو موندلاى، نو وايو چې په نومورې جمله کې د غرڅه کلمه معنى نه ښندي، بې ځايه راغلې ده. کله چې کلمه په مجازي معنا استعمالوو، نه يوازې قرينه، بلکې د حقيقي او مجازي معنى ترمنځ رابطه هم ضروري ده دې ډول رابطې ته د بيان د علم په اصطلاح)علاقه(وايي.

د مجاز علاقې ډېر ډولونه لري د بلاغت عالمانو يې تر شلو ډېر ډولونه شمېرلي دي...((.

د دغو تړاوونو)علاقو(، په بله وينا، د مجاز ډولونه داسې را لنډولاى شو:

)۱(ټول و ټوک)کل و جزء(چې يا له ټول څخه ټوک راواخلو، لکه په دې غونډله کې: افغان)افغانان(ځوک ورکولاى نه شي؛ يا سرچپه يې لکه: ځان)ملا(مې خوږېږي؛

)۲(ټوليز او ځانګړى)عام و خاص(چې يا له خاصه مراد عام وي، لکه: د غره سرى)سړي(، نه سړى)سړي(کېږي؛ يا سرچپه، لکه: جهان)کور، هېواد...(راباندې اور شو؛

)۳(لوښى او منځپانګه)ظرف و مظروف(چې يا له لوښي)ظرف(څخه منځپانګه)مظروف(موخه وي، لکه: وياله بهېږي، يا سرچپه، لکه: اوبه)وياله، نل...(بند کړه؛

)۴(علت او معلول چې يا له علته د معلول مانا واخلو، لکه: د يتيم له آهه)ازاره(ځان ژغوره؛ د

سرچپه ډول لپاره دا انګېرنه په زړه پورې ښېلګه ده، په سخته سیلۍ کې چې څوک شهید کړشي، وايي:))څوک شهید شوی دی((، موخه دا چې د شهید شهادت له کبله))سیلۍ((رالوتې ده ، خو له آره سیلۍ د دغې پېښې لامل شوی، ځکه دښمن له داسې کابو نه ګټه اخلي، یانې دلته له معلوله د علت مانا اخېستل شوې، یا علت و معلول سره ادل بدل شوي دي؛

5(اړه او اړوند)لازم و ملزوم(چې لازم و ملزوم سره رد و بدل کړشي،لکه په دې غونډونو)عبارتونو (کې:
ګل او خوږبویي، ورځ و رڼا ، شپه او تیاره، لمرو پلوشې، اورو تودوخه... ؛ په دې لاندې سروکي کې دواړه اړخه سره غاړه غړې شوي دي:
سپینې باریکې لېچې تشې ګرځومه
بنګړیوالې تروری زموږ کوڅې ته راشه

نور مجازي ډولونه یا تړاوونه، لکه: تول و تولنوم)مضاف و مضاف الیه(، ستاینوم او نوم)صفت و موصوف(،)مشبه و مشبه به(، لږی او ډېری)اقلیت و اکثریت(، اړ و پېچ)تضاد (،ځای او ځای نیوی)مکان و مکین(او داسې نور چې د پاسنیو په ګډون ډېر یې له آره د ژبې په اوبجه)قلمرو (اړه لري، هغه هم، یا د عادي ویونکیو د پېریو پېریو هستونه ده. ځکه لکه چې څو ځله راغبرګه شوه، د بلې هرې ژبې په څېر زموږ دا هم سرببره پردې چې له ببخ و بنسټه د ذهني او انتزاعي ژبنۍ بڼې یوه اړولې، نګېرېدونکې، عیني، په بله وینا ، مجازي بڼه ده، یوه غوښنه برخه یې د مانا له پلوه له دویم ځلې اړولو توکو جوړه ده. بې شمېره وییونو، وییغونډونو او غونډلو د آرو)وضعي(ماناوو ترڅنګه، دویمي)مجازي(ماناوې، هغه هم ډېرې له مجردو ماناوو سره راخپلې کړې او په ورځني کاروني بهیرکې، هرګوره د هغو نورو ډېرې توکو هومره نه، بلکې له اړتیاسره سم رامخته کېږي. دوه او څومانیز وییونه، ګړني)محاوري(، څرګندني)اصطلاګاني(او بیا له وګړني ادب سره ګډ توکي، لکه متلونه، اړونه)چیستانونه(، موخۍ)معماوې(... او ور پسې ځانتني فولکلوریکې پنځوني)لنډۍ، بدلې، غاړې، نارې، سروکې... (یې خو په لا کره اړونو کې راځي. له لیکني- ادبي بهیره بیا د پرمختللیو فرهنګي ولسونو هومره لا دومره نه دي ورګډ شوي.

په لویدیځ کې د)**figure**(او)**metaphor**(ترغونډنومونو لاندې له کنایې، تشبیه، استعارې او یو څو نورو انځورونو پرته، نور مجازي)فیګوراتیف(ډولونه د ادبپوهنې، نه بلکې د ژبپوهنې له ټولیو)مقولو (څخه بلل کېږي او د ژبې د کره او غوره سبک و ستایل په

ځانګړتياووکې راځي. د ساري په توګه د داسې ورته ځانګړتياوو پر بنسټ انګرېزان دوه ډوله انګرېزي، کره او ناکره انګرېزي (formal and informal English) سره توپيروي.

د دې خبرې د زيات رڼاوي په موخه چې د ژبې او ادب ترمنځ په ټوليز ډول د مجازي ډولونو همغه ټولمنلي انځورونه په ادب اړه مومي او نور يې په ژبه. د بېلګې په توګه يې ((paradox او contradiction)) ((په نومونو دوه ډوله له انګرېزی را اخلو. دغه دواړه وييونه سره هممانيز يا لږ تر لږه ورته مانيز دي او موږ يې اړ و پېچ)تناقض، تضاد (مانا کولای شو ، خو ړومبی يې د شعرو ادب نومونپوهنې ته لار موندلې او په ځانګړي ډول د شعر يو ذهني انځور))نګېر ګډون((يا))حس آميزي((ورسره نومول شوی دی، خو له دويم وېيي څخه د يوې ژبپوهنيزې نومونې کاراخېستل کېږي، د ساري په ډول امريکايي ژبپوهاند))لانګندوين ٨ مخ((په)هاري يو ټوټه کاغذ و ښنبه (غونډله کې))کاغذ ښنبل (( )يو پښبوييز او مانيز اړوپېچ)تناقض(بولي، خو په شعرو ادب کې دغه هم له يوه ښکلي اوب-چاپېريال او قرينې سره ورته ذهني انځور))حس آميزي((جوړولای شي او په دې توګه))کونترادېکشن((هم د))پرادوکس((ترمينالوجيک جاج و دريځ راخپلوي.

هسې خو په ټوليز ډول، هر راز توکي د خيال په مټ د شعر ژب- جوليز او اوريز رنګ و خوند رامنځته کولای او له ژنبې اوېجې نه شعري هغې ته لوړتيا موندلای شي. دا هم د يادونې ده چې کله ناکله د يوه غبرګمانيز وېيی، غونډ)فقره، عبارت(او يا غونډله)جمله(شعر ډېر خوندروي، لکه د استاد پژواک په دې بيت کې د))پژواک ((په دوه مانيزولو سره:

زه پژواک يمه په غرونو کې لوی شوی
دا چې چپ يم، دلته غروکمر نشته

دغلته يې په آره لغوي مانا)انګازه(د خپل لنډنوم په کارونه درست بيت دوه مانيز کړی دی: عادي ژبنۍ مانا ترې دا اخېستل کېږي چې له خپل غرني ټاټوبي څخه لرې اوسېدو ته اړوتلی او اوس يې هغه ساهو ژوند او ازادې غورځې پرځې ارماني؛ خو ده د))پژواک ((په دويمه)لغوي(مانا له رامنځته کړې))حسن تعليل((او))تلازم((سره له يوې پرې او پېغوره شاعرانه تېښته کړې او هغه دا چې د کابل په خبر په يوه سياسي منځۍ کې ترې ، واکمنو بندېزونو او يا هم يوې))تنخاګۍ((ازادۍ او ورسره ورسره د مبارزې توان بلوسلی دی!

ليکوال د خپل آر نامه په کارونګ او غبرګ مانيزونګ د استاد پژواک هومره نه، خو لږ تر لږه

یوه شعري رنګیني))تلازم ((رامنځته کړې دی، لکه د یوه غزل په پای کې:
... وینو نه زرغون مې پس له مړینې نه
ګل به وي پر قبر نښانه زما
شي به مې بلبل بیا))مجاور ((زیاره،
وایي به د مینې ترانه زما !)ګلوییونه ۳۴(؛

- - -

د یوه څلوریزوالې ویرنې په وروستۍ ټوټه کې:
- له درانه خوب سر راهسک کړه ګرانې مورې،
چې له سویسه دې راغلی مسافر زوی !
پر مهال د ځنکدن دې یادوه چې،
اوس دې قبر ته ولاړ آ))مجاور ((زوی !
)سوزونه او سازونه ۴۱/مزینه، ۱-۱-۵۱(؛

په یوه بل پای بیت)مقطع (کې لنډنوم د اړوند متل))چې په ناز لوی شي- په زیار زړېږي ((په وړاندې وروسته کولو سره له آرې مانا سره غاړه غړې کړې دی:
- چې په ناز لوی شي، په)) زیار ((زړېږي،
زه په زیار زوړ شوم، په ناز زړېږم.
)ګلکخونه ۲(

همداسې په دغه بله بېلګه کې یو ځانګړی نوم))دوست ((په غبرګو ماناوو راغلی دی:
چې یې دوست ترې، پر زړه داغ لکه لاله ولاړ،
زیار په کومو سترګو ولاړ شي هامحفل ته !

همغږیزي

لویدیز ویناوال هم لږو ډېر ورته چمونه پر کار اچوي، لکه په مسره یا هره شعري ټوټه کې له ورته او هموتوځو)هممخرجو (غږونو، په تېره واوبلونو کار اخلې چې دودیز))تجنیس ((او))شبه اشتقاق ((هم دغلته څه ناڅه ونډه اخېسای شي؛ په لویدیزو شاعرانو کې له دغه پلوه ستر الماني شاعر ګویټې)۱۷۴۹-۱۸۳۲ (پوره نوم ابستلی دی.

د ستر خوشال په شعر کې په ناځانخبرې ډول داسې څرکونه ډېر تر سترګو کېږي، لکه په دې

لاندې بیتو کې)ک، گ، ر، ن،د ، ت، ټ(:
- پر جهان د ننگیالي دي دا دوه کاره
یا به وخوري ککرۍ یا به کامران شي
- درست پښتون له کندهاره تر اټکه
سره یو د ننگ پر کار پټ و اشکار

د حمید په شعر کې هم داسې ډېرې بېلگې موندلای شو. د)س، ص، ز، ژ، ل(پرله پسېوالی، لکه په دې سربیت)مطلع(کې:
خط پر مخ د صنم راغی، که سپوږمۍ شوه په هاله کې
دا یې غابښ په خوله کې زېب کا، که ژاله شوه په لاله کې...
په ورپسې بیت کې له)ک-گ(پرله پسېوالي سره د یوه)ش(په درېځله راغبرگونه انځوریزه بڼه نوره هم پسې ورښکلې کړې ده:
دا زما له غمه شین زړه، پکې خیال د یار د شونډو
هسې رنگ زېب و زینت کا، لکه مې په شنه پیاله کې

او یا یې هم په یوه پای بیت)مقطع(کې اوورېزو)ل، ر(، ستونیزو)ه،ح(او غاښیزو)د، ت(غږونو له اړوند انځور سره جولیز راکښون څومره زیات کړی دی:
لا هله حمید کسکر په محبت وو
پرښتو چې جوړاوه په ترتیب ورو ورو

لیکوال بیا په ځانخبرې توگه له دې چمه ښایسته ډېر کار اخېستی دی، لکه))خ-س-ش-ز-ر((په یوه غزل کې:
دا کوڅې ستا پر سپین مخ خوږې ورې شوې
که زما پر سباوون تیارې خورې شوې
ستا د سترگو د خیال سیورۍ چې پرې ولوېد
پر ورشو مې د ارمان تورې تیارې شوې
ستا د برندو کتو ټکه نه وه، څه وه
ورسره مې چې اسرې خاورې ایرې شوې...)گلوییونه ۲۳(؛
د یوه غزل په وروستیو دوو کړیو کې د نورو همرنگو خپلواکو او بېواکو)واوېلو او کنسوننتو(ترڅنگ)گ(او)ج(بیا تر گردو یو په زړه پورې کونترست رامنځته کړی دی:

زه ګناهګار بیا هم جوګه د جنت شوی نه یم
که سره او تور غبرګ دوزخونه مې تر شا پرې ایښي
د جنګ و جهل و جنایت جهنمي لمبو کې،
تور سکاره شوي برخلیکونه مې تر شا پرې ایښي !
)ساندې او سندرې، ۸۹مخ(؛

په یوه نیم ازاد شعر کې یې د غبرګ مانیز))ډاګ((او ورسره د رغاونیزو او ګرنیزو)اصطلاحي(ماناوو په ورزیاتونه سر تر پایه دا دوه تمغږونه او نور څېرمه یا نژدې هغه)د-ت-ن-س-ځ-ر-ز(شعرته یوه خوږغږي او رنګیني وربښي:
سترګې سترګې له ډېر خاره
چې کوږډاګی ډاګي راشي
نه وي ډاګ د یار له لورې
زړه مې ولګي له ډاګه
پاتې بیا پر وچ ډاګ باندې.

ها بېوارې تلوسې مې
اندېښني وپاروې بیا
بهیر جوړ پر مخ د اوښکو
اسوېلې سلګۍ سلګۍ شي
ولولې شي سوې ساندې.

د زړه وازدو په سوځون
تورې شپې پر ځان روڼې کړم
ورته خوشې په اسره کې
ورځې هم شي هسې تېرې
بیرته لاس تر زنې لاندې.

د مینې ځوانۍ ژونده،
نن سبا کې څنګه تېر شوې؟
بېلتانه و ځبولې،
پردېسیو تاند لباند کړې،
نهیلیو لاندې باندې !
)ګلګځونه ۷۷-۷۸ / سویس ۱۰-۴-۷۱ ز(

تر))پلوشین نارنجیستان ((سرلیک لاندې يې په يوه ازاده ببلګه کې په پوره ارادي توګه ډېر زور پر)ش-ښ-س-خ-ځ (او بیا پر)ج–چ–ر–ز-ژ-ړ(اچولی دی:

د اسمانځکو دنګو غرونو سپین واورین ستونځونه،
د غاړو مورګو او ورشوو تاند ښېراز شینیلي،
د ګلګڅونو غځېدلي لړی...
د سرو رېدیو ، سرو بامیو ناپای بریدې دښتې
- دا دزرتشت د اورتونونو ځلي-
او د شینکو شینکو رودونو جادوګرې نغمې...
واړه ښکېللي د تیارو طلسم.
*
نور د سپېدو هینداري تشي برېښي
د سباوون د پلوشین نارنجیستان له انځور
او د اسمان شنې لاژوردې موسکاوې
نورې لنبېږې د تیارو د تور ښامار کومي ته.
*
برېښنا د شنډو ګورو وریځو ګوګل نه ځیروي
چې د باران هېر کړی نوم يې وکښي بیا
د زړه پر دړه...
او د باور د ښېرازیو پیغام
وبورنوي د ګلباغچو د نهیلۍ خوبونه.
*
اوس به
د زغم تالا والا سترې ستوماني جوپې،
-د لمر تر ښار-
د مرګاني چوپې چوپتیا تور واټنونه
ځنګه و نغاړي نور
او د دې ځمکې د نتلو دوزخیانو د ناپایو اورو وینو
په سرو کښلي کیسې...
څوک د رحمت پرښتې چېرې

د بې نیازه ټولو اکمن تر غوږه ورسوي !
)نوي پېړۍ او نوي زرۍ ۲۳-۲۴ (؛
او خاطر په یوه سربیت کې نرم تالو ییز غږونه))ک،گ، ږ((سره
ثومره په خوند پېيلي دي:
هسې راته ګوري، لکه نه چې راته ګوري
نېغ مې له زړګي وځي کاږه چې راته ګوري؛

په پای کې د زبير حسرت دیوه غزل سربیتونه راخلو چې د)ځ، ز، خ او زورکي (په راغبرګولو سره يې نور هم ښکلی کړی، خو که د ده د شمال ختيز والو پرځای یې د نورو درو ګونو ګړدودي ډلو کوم استازی، لکه کاکړ، غلجی یا خټک یې واوروي، یا ترنمي او یا هم سندریز کاندي، له ښکلا سره به يې راکښون هم غاړه غړی شي:
زه نه جاروځم، چې جاروځم نو خپل مخ ته وځم
اواره ګرد یم، ځم وځم، چې هر اړخ ته وځم
زه هره ورځ وايم چې نن به لرې وخته وځم
وخت سره څه وکړمه، هره ورځ ناوخته وځم...
)ليکوال، ۱۴ ګنه ۲۰۰۲ ز (.

ښايي، د نورو تېرمهالو او وسمهالو په شعرو کې چې له پښتو پانګې يې زيات کار اخيستی وي، هم دلته او هلته خال خال ورته همغږۍ وموندل شي، خو د يوې هسې برابرۍ يېبره به وي !

ذ هني انځورونه او ښېلګې يې
تېرمهالي)وګړنۍ او کلاسيکې (

زموږ په کلاسيک او دوديز شعر کې د بر زور پر عيني)محسوسو (انځورونو اچول شوی، پر وړاندې يې ذهني)مانيز، مجرد (هغه او بيا سېمبولونه او اسطورې له نشته برابر دي. په منځنۍ ادبي پېرکې ښايي، شيدا)۱۱۳۵-۱۱۹۴س (يوازېنی شاعر وي چې يو څه زياته ګټه يې ترې اخيستې ده. حميد)۱۰۸۳-۱۱۴۸ س (سره له دې چې په پښتو کې د هندي سبک بنستوال او بيا))موشګاف((ګڼل شوی ، له دومره ښندې کار نه دی اخيستی، که نه، د پارسي شاعر هلالي د شاه و ګدا کيسې په ژباړنه کې يې له دغه پلوه خپله وړتيا پوره ازمايلې، تر دې چې يو راز))نوی پنځون((، يا په پارسي نومونه))بازسرايي((بلل کېدای شي، په تېره د))دريای خون((پر))دوينو اباسين(((اړونه)سېمبولايزونه(؛ دلته يې هم د هماغو لومړيو درو بيتو پر وړاندې يينه

بسنه کوو چي استاد رښتین د همده په نامه د دېوان په سرکي راپېژندلي او دېرو همداسې انګېرلي دي:

شعر نه دی دا خوناب د زخمي زړه دي
یا وتلی دستي دم له خولې د مړه دی
یا له ښاره د حیرت وتلی فوج دی
یا د وینو اباسین وهلی موج دی
یا نعره د نیم بسمل مرغه د خولې ده
یا مجنون ته معما ښکلې لیلې ده

د دې لامل او لاسوند چي حمید ولې په خپله آره پنځونه کې دومره ژور نه دی تللی، ښایي دا وي چي نه یې غوښتل، د شیدا په څېر، پښتو د هندي سبک د بېخرته پرسنايزېشن بلهاري کاندي او له ورته نیوکې))... په وحشي الفاظو ده کړ ویران شعر ((سره مخامخ شي!

د عیني او ذهني انځور سره داسې توپیربري چي اړوند توکي يې نګېرېد ونکي)محسوس، ملموس(وي، د ساري په ډول که سترګې له بادام سره تشبیه کېږي، نو دواړه توکه یا اړخه)مشبه او مشبه به(یې، نګېرور)محسوس(دي. همداسې استعاره هم در واخله چي مستعار له او مستعار منه دواړه اړخه یې نګېرېدونکي دي، لکه د شیدا په دې شعر کې:

د غنچې د رباط ور په واکېدو دی
قافله د رنګ و بوی د رومي سبا شو

دلته)غونچه(د مشبه په توګه هم یو عیني څیز دی او)رباط(د مشبه به په توګه هم. پر وړاندې یې په دې بل تشبیهي اضافي ترنګ)قافله د رنګ و بوی(کې بیا، که دواړه اړخه عیني یا محسوس هم دي، خو مشبه)رنګ و بوی(له پرسونیفېکېشن)تشخیص(سره مجرده ښه را خپله کړې، نو ټول انځور ورسره له عینیته، ذهنیت ته ور اوښتی دی، په بله وینا، یو ذهني انځور ځني جوړ شوی دی.

دغه شاعر په دغه بل بیت کې لا پسې ژور تللی دی:

د آفتاب په کمند نه خېژم اسمان ته – نه ړدم بار لکه شبنم پر دوش د ګلو

دغلته په لومړی مسره کې)) کمند ((یو سېمبول دی، ځکه خپل مستعار له)وړانګې(یې له لاس ورکړی او)شبنم(او)ګلو(ته یې هم له)شخیصت(ورکولو سره تشبیهي، په بله وینا، استعاري انځور ذهني کړی دی.

په په دې لاندې لنډۍ کې))بېلتون ((دیوه مستعارله په توګه نانګېرېدونکی یا مجرد دی، خو مستعار منه)شخص (ورسره نګېرېدونکی یا عیني راغلی او هغه هم یو وار په لومړۍ او بیا په دویمه مسره کې، خو سره له دې د دود له مخې دواړه استعاري انځورونه ذهني او همهال)تشخیص personification) بلل کېدای شي:

بېلتون پر تنګه کوڅه راغی

ما وېل سلام دی، ده وېل کوردې ورانومه

دا بله بېلګه تر هغې هم تېرې کوي:

داسې دې مخ په سالو پټ کړ

لکه چې شپه پر ورځ خواره کړې تور جالونه

څنګه چې داغلې سلمی شاهین)د پښتو ټپې ۲۱ (له خوا د دې راوړې لنډۍ په دویمه مسره))لکه چه شپه ورځ باندې خور کړې تور جالونه ((کې د فارغ بخاري پښوییز)ګرامري (سمون)خورپرخواره بدلون (سکته رامنځته کوله، نو ما یې پورتنۍ بڼه آره وانګېرله !

او له دغې بلې ورته ټپې څخه بیا))←ټپیزه ((رغول شوې ده:

پرما دېره د غم جوپه ده،

څه د ویرونو شرشپه ده،

پرخوله مې دا سوې ټپه ده...

نن مې پر چولې بیابان شپه ده،

د جاج کلا ، د غم بنګلې به جوړومه !

)اند و واند ۳۱۴ (

په هره توګه نن سباکره کتونکې د یوه شعر په))هنري ((ارزونه کې تر عیني انځورونو، ذهني انځورونه او بیا سېمبولونه، هغه هم نوي نوي ډېر ټاکنده بولي. په نوي غزل او په تېره تېره نوي)ازاد (او سپین شعر کې د دوو ذهني انځورونو))تشخیص یا تجسیم شخصیت personification ((او))انطاق animation ((کارونګ همزمان ډېرو وییونو سېمبولیزوني)- zation symbo li (ته لیاره هواروي.

د دې لپاره چې په ننني شعر کې نوی دود شوی سېمبولېزم، او ان مېجیک ریالېزم مو ښه ترا پېژندلی اوسي، د استاد غضنفر له یادې شوې ارزونې)د جلان جادوګر هنر (څخه د ایما جبزم په تراو دا په زړه پورې خبرې راخلو:

))په شلمه پېړۍ کې د شاعر یوه مشهوره نظریه ایماژېزم نومېږي. د دې مکتب پیروان وايي چې د شعر مقصد تصویر دی. خو نور اکثره ادبپوهان وايي چې که تصویر ماناوې وښندي، خو یو

نیم ځل بیا داسې نه وي، تصویر یوازې د تصویر لپاره وي. دواړه مثالونه:

د خپل ارمان غوندې یم، وراندې څمه شاته راشم
د جګ غره کاڼې شوم چې وخوځم، بېدیا ته راشم

دلته د ژوند یوه ژوره تجربه او مانا وینو. موږ خوشاله یو چې مخ پر وړاندې روان یو، مګر مرګ ته د نژدې کېدو او د ژوند د ختمېدو په بیه. او دابیت بیا یرف اصویر دی:

د شپې په توربخملو اننګو کې راته خاندې
د ګورو غرو په منځ کې د ځنګل غوندې جانان

دغه بیت مو سترګو ته یوه منظره دروي، خو دامنظره د ګونګ بنیادم غوندې پته خوله ده. په همدې بیت کې یوه بله ستونزه چې د تصویرګر جلان په ځینو نورو بیتونو کې یې هم وینو، لیدلای شو. دلته د تصویرونو بیروبار او د بیروبار په وجه د تصویرونو تتېدا وینو. د شپې تور بخمل اننګې یو انځور دی، د ګورو غرونو منځ بله منظره ده او د ځنګل غوندې جانان بل انځور دی. شپه چې اننګې لري، نو داخو پرسنفکېشن)یو ډول استعاره (دی یعني شپه بنیادم ته ورته شوې ده. نو د یوه بنیادم په اننګو کې د بل بنیادم)جانان (وجود څنګه سترګو ته ودروو؟ بیا په توره شپه کې خندا څنګه ووینو؟ او جانان چې د ځنګل غوندې شي، نو څنګه یې باید تصور کړو؟

له نوښت سره ډېرې مینې، که د ده شعرته کمالونه وربخښلي، یو نیم ځای یې ستونزې هم ورپیدا کړې دي. دی چې پر ابتکار ورک مین دی، ممکن هغه کلمې توجه ډېره جلب کړې چې تر اوسه پورې نورو شاعرانو نه دي کارولې. دا نوې کلمې هم کله کله د ده په شعر کې مشکل پیدا کوي. ده ویلي دي چې:

نن به دې جلانه غرنې خوې رومانتیک کړه
په دې مسره کې د رومانتیک کلمه له دې کبله نه چې نوې ده، بلکې په دې خاطر چې مانا نه ښندي، ښه نه لګېږي.

د بېلګې په توګه کله چې د ستر خوشال په)که زه نه وای، تا به ځان لره بلل څوک... (بیت کې بل شاعر))تا به ځان لره ((پر))عشق به تا لره ((و اړاوه، اړوند انځور یې یو څه ور))ذهني ((کړ او ورسره ورسره یې))اخلاقي ((هم !

دا دی، دلته له همدغه پلوه لومړی له دېواني)کلاسیک (پېره، هغه هم یوازې د حمید د دې یوه بیت په وړاند بېنه بسنه کوو:

ځکه ما د عشق په توره ځان شهید کړ

چې مې نه رسي د صبر پر کفن لاس

وسمهالې)پښېليزې، ازادې، سپينې (شعري بېلګې
په نوي پېرکي د داسې)) ذهني ((انځورونو او سېمبولونو کارونګ د شلمې زېږدې پېړۍ له درېيمې لسيزې سره د))خدايي خدمتګار ((سياسي- فرهنګي غورځنګ او وروسته د صنوبرحسين مومند کاکاجي)۱۸۹۷-۱۹۲۰(له))ولسي ادبي جرګې ((سره راپيلېږي. همداغسې چې مولوي احمد د نومهالي هنري نثر يا))ناپېيلي شعر ((بنسټ ايښی، کاکاجي هم پر خپل وار د يوه رښتيني، هنري او ورسره ورسره ژمن شعر پيلامه رانښلولې او په خورا ښکلو مخبېلګو سره يې په پوره ازادي توګه دا رانبوولې چې غبرګ ارمانونه سره څنګه غاړه غړۍ کړي او ونغاړي را ونغاړي، لکه د کاکاجي د يوه غزليز شاهکار چې پر لاس راغلی څو بيته يې له مخه وړاندې شول او يايې له))فرهنګ زبان و ادبيات پښتو ۲۷۹ ((دا بله بېلګه:

راشه اخر وخت دی، دم کرم وکړه
دوه سلګۍ مې تا وته ايسارې دي
تا خو صنوبره هېڅ غزل نه وې
دا خو د کامل او حمزه چارې دي

او بيايې د ورپسې پښت له کينو او ښيو پليونو او په سرسرکې استاد حمزه وايي:
ستا په تبسم يې حوصله وکړه
او ښکو بوربنډلو مې شپېه وکړه....

او بيا غني خان، طوفان، اجمل خټک، سيف الرحمان سليم، امين الحق امين، ايوب صابر، سلطان صابر، قلندر مومند، رسا، کامل، مفتون، مجذوب، اسير، لياقت سوز، رؤوف زاهد، اعظم، اياز داودزی، وهمي، قمر راهي، قمر انديش، قمر نړيوال، قمر طايزی، پير ګوهر، ډاکتر اسرار، سايل، اکبر سيال...

او دا چې په وسمهال پېرکې يې پرله پسې پرمختيا او پراختيا موندلې، نو ګڼې بېلګې يې وړاندې کوو، هغه هم په دې موخه چې کره کتونکي يې له هنري يا ژب- ښکلاييز پلوه د اوسني پښتو شعر او شاعرانو د ارزونې، پرتلنې او بيا ډلبندۍ لپاره ښه ترا پر کار واچولای شي:

- ښاښکي ښاښکي لکه ستوري د سپوږمۍ له جامه څاڅم

پرخه پرخه پر گلونو د اسمان له بامه څاڅم
د څو تنو پرهرژلو وینه نه یم چې تویېږم
د زخمي زخمي ماحول له اندام اندامه څاڅم...)گلوییونه ۹۰ (،

- - -

- ږدمه سره گلان د لمر په څنو کې
نه ټومبم ځوزان د لمر په څنو کې
ستا ښایست کې ورک شوم، لکه ورک چې شي
ستوري د اسمان د لمر په څنو کې...)هماغه ۹۲ (،

- - -

- په نمنځ سربه د مزدک سپېڅلي لمر ږدم
چې تابوت د شپې پر ولو د سحر ږدم
چې د برم د نیلي سوې مې، سوبې ښکل کړي
له ښاخ ځکه به د میني تاج پر سر ږدم...) د مرجانونو څانگې ۲۵ (،

- - -

- دریغه، که د لمر د الماسونو څانگې ماتې شي
سم به ورسره د سهارونو څانگې ماتې شي
خدای مکړه، د شپې د بوږنوږو تورتمو په لاس
نورې د سپېدو د سپېدارونو څانگې ماتې شي...)هماغه ۲۳(،

- - -

- له وربښمینو کرشمو دي، د وفا خیالونه اوبم
له مالگینو مکېزونو، همدا ستا خیالونه اوبم
چې ورمې دي زیریگرې شي د گلبدن د عطرو
له ښکالو دې د راتللو، د ښکلا خیالونه اوبم...)هماغه ۲۷(،

- - -

- واورین فصل یې په رگوکې پرنده کړې د ژوند وینه
لا مې پاتې ده کیسه، د اور و وینو په کابل کې...
د تعمید غسل مې مینې ته، د زړه په وینه ورکړ
دا چې کړې مې دوه ارمانه، غځونې په غزل کې)هماغه ۸۱(،

- - -

- که مې توی د ورځې وینې، شوې په کومې د ماښام کې

شپه مې ځاځي لکه شمه، د سپېدو سهار په جام کې
څه خوږې خوږې شپېې مې، شوې د مينې شهيدانې
دا د چا قاتل په لاس مې، ورک اغاز شو په انجام کې...)هماغه ۴۵-۴۶ (،

- چې مې بلهارو وينو نه کړن نن سبا مخسورى
دا يې له سرو د مرجانونو بهيرونه ترهي
د ښکلا ښار مې د اور وينو په کفن کې نغښتي
نن مې د مينې له غزل که گلوييونه ترهي...)ساندې او سندرې ۲۲ (،

- پرېږده چې هيلمند مې تر هامون د سيستان ورسي
زيم ته مې ريښې د جلوهلې بيابان ورسي
زېرى د زرغا د خوبولو وچو غوړگو مې
بيا هم تر پيلغوږې شين ځادرې اسمان ورسي
دښتې دښتې کړيکې او دا غرونه غرونه کوکې به
هرگوره، دربار ته د زرتشت سپين تومان ورسي...)ناچاپ (،

درته د سرو سترگو توخمونه کرم
د ناز په پښو کې دې گلونه کرم
په رڼوبيو کې د ماتو اينو
د چوپتيا زړه کې توپانونه کرم...)ناچاپ (؛

.نو که تر هرڅه له مخه يوازې د))هنري ارمان ((له گوتپېره وکتل شي، بيا نو رحمت شاه سايل په دې لاندې شاهکار سره تر ټولو تبرمهالو او وسمهالو ميدان وړی دی.که په سرچپه ډول، د))ټولنيز ارمان ((له اړخه وځيرل شي، دا باور راپخوي چې له آره يې د يوه ژمن شاعر په توگه غوښتې دي، يو پيغام تر دې بريده ښکلې او سينگار کاندې او په همداسې شاعرانه کوډو يې په وروستۍ کړۍ کې راونغاړې:
چې په خندا ورته د خوږ زړه پرهارونه نه شي
چېرې دې هم ستا د ښايست غوټۍ گلونه نه شي
وړې مې د روح جنازه چېرې د خندا پر اوږو

په وینو سره دي چي شینکي شینکي خالونه نه شي
د نظر غشي مې پر زړه باندې په پام وروه
چېرې زخمي پکې دا ستا نازک یادونه نه شي
ویده دنیا یه د سایل قلمه مه لړزوه،
د فریادي اوښکو مات ستوري تندرونه نه شي !
)د ن. تکل په مرسته(؛

- - -

- څه ښکلی سوداګر دی، څومره ښکلی باران پلوري
یو آس د سپینو وریځو ،دی د وریځو ګلان پلوري
د ستورو په تېشو یې، جوړې کړې ورته ځنې
نن دلته په دې چم کې، یو کافر دی بوتان پلوري...
)ننګیال، سمسور اوبپانه(،

- - -

- یو باد را لګېدلی، ما له ځانه سره وړي
د زړه آس مې له باره د ارمانه سره وړي
د شپو پر اوښ یرغل دی، زموږ کلي ته راغلی
ګلونه او باغونه، له باغوانه سره وړي...
)ننګیال، لېمه او ومه ګنه(؛

- - -

- د غوړو کچکول مې واچوه پر غاړه،
درسته ورځ مې کړله تېره پر ولاړه...
ماوېل خیر به پکې ترنګ د رباب راوړم،
چا ویل کېده د رباب خو پرون ولاړه !)محمد آصف صمیم(؛

- - -

- جوړ د سهارونو مو پرهر نه دی
لمر د وینو ژی دی، لا خو لمر نه دی
اوښکې مو ولې ولې روانې دي
پېغلو منګي مه راوړئ ګودرنه دی...)کاروان، چنار خبرې کوي ۷۵(،

- - -

- نظر یې لوند په اوښکو لاس یو سي

د زړه له غره نه مې الماس يوسي
عشق راته رام کړ د شعرونو سيمرغ
له اسمانونو نه مې پاس يوسي... (کاروان، هماغه ۲۴۳)؛

- - -

- ترهغې به راته ګورې ، په شرنګا کې به دې ساتم
دا يو خبر پر ياد لره، زنځيره چې رالوېږي
لړ وار وکړه د خپل بابا ، شلخی درنه راکوز کړم
بيا خير زموږ د ړنګې، کوټې تيره چې رالوېږي
د اوښکو پر لار راشه، چې ګوګل کې دې خپل ځای کړم
له سترګو د خوارې جانان، تصويره چې رالوېږي
موږ خپله رڼا ورځې، دې کوځو کې په تيندک ځو
نو خير دی پکې وخت، ناوخت فقيره چې رالوېږي
پردې پردې سرونه، دې شينکې لمن کې ګرځي،
همدغه ورځې شپې دي، يه پاميره چې رالوېږي !
(اجمل اند ، ځپوکې انځورونه)؛

- - -

اند ښښنه د يوې ونې پر سر نشته
اند ښښنه د يوه باغ د رژېدو ده
که يوه چينه ړنده شي باک يې نشته
د تمام کلي وياله پر وچېدو ده.
(کاوون توفاني، د باد په کنډوالو کې ۸۲)؛

- - -

- کله نا کله چې سپرلی زموږ پر چم راشي
ځری د سپينو هېرو شاته پسې سم راشي
د تور راڼکي په سندرو به مې سامينځله
اوس سهارونه تته ژبه پر تورتم راشي...
(پيوند ، لېمه ۱۰ ګڼه)؛

- - -

- يو غمی د سيند په تل کې رانه ورک شو

نه پوهېږم په څه چل کې رانه ورک شو
اننگو کې دې زما د کتو فصل
ټوکېدلی وو ، په گل کې رانه ورک شو...)علم گل سحر ، پاس سپوږمۍ (؛

- - -

- ډېوه گې مو د فکرونو دې ځلاندې
نوی نسل یو ، لرو ارادې تاندې
موږ برجونه د وحشت د کلا مات کړل
موږ پوره کړې د شیطان د مرگې ساندې...)اکبر ، د گوتو خاپې ۳۷ (؛

- - -

- د غوټۍ وینې پرتې دې پر گلونو
اوښکې توی کړې پرې د پېغلو وربلونو
ډېرې مینې ارمانونه خاورې کړې
دې بدرنگو او ترخو ترخو کلونو...)زړه سواند (،

- - -

موږ خو لارې ورته ځارو ، پېغلې بیا ورته رانغلې
مات بنگړې او مات منگې ترې ، پر گودر دې پاتې شوې
خدایزده کومې ښاپېرۍ به ، په پلو کې وې وروړې
د کابل د اوښکو څاڅکې ، پر خیبر دې پاتې شوې
)زړه سواند ، وینې پر گلاب وینې؟ ۸۹ (؛

- - -

- راځې کارغان سُر د غزل مې په چغار وژني
په شاعر زړه کې مې نغمه نغمه بهار وژني
پر موږ یې نه لوربېږې شونډې د ښکلا چې گل شي
رقیب تورمخی د ښایست د خندا وار وژني...)سیداسدالله اسد (؛

- - -

- هېنداره د یادگار مې ماتېده چې ته راتلې
له شنه اسمان رلۍ راورېده چې ته راتلې
د ستورو په کاروان کې چې ناڅاپه منځته راغلې
- که څوک نه وایي ، که وایي
حقیقت به بر ملا یي

دغه چا مسلمان کړې
چې اوس موږ ته اسلام ښايي
دا چې اوسي په وجود کې
دا زموږ په متهو پايي...)مجید قرار، لېمه۱۲گڼه(؛
- د گل درو موسم ته وايه چې په تور تمبو کې
د پښتونخوا د غرونو زرکې، انتظار کوي
څوک شته چې دا پيغام، د امن تر سفيره يوسي
په وينو سرې خولې ماشومان، درته ازار کوي)اکبر سيال(؛
- - -
- له موږ بېوسو نه د عمر منزلونه تښتي
څه تېوکه شوې چې له هر يوه نه پلونه تښتي
د نازنين خوب انځورونه د کابل له شپو نه
لکه د پېغلې له کمڅو نه سره گلونه تښتي)لال پاچا ازمون(،
- - -
- دا سرينده ترېې ښکارېږي، خپله ټنډه ژاړي
بې بندوباره سيند ته گوري، خپله ونډه ژاړي
ستونې يې لوند په نغمو نه کړ، يکه زار هم چېرې
د دېوال سيورې ته له نورونه، پرځنډه ژاړي...
) هماغه، څنگه دې هېره کړمه ۲(؛
- - -
- له اسوېلو سره مې لوبې کوم
د زړه زخمونو سره مې لوبې کوم
په ماتو ماتو سپينو اوښکو اشنا
وړو سلگو سره مې لوبې کوم...)نظيف تکل، شبنم پر پاڼه ۳(؛
- - -
- روح کې مې ناخې يو غزل چايې ښکالو وړې ده
گوندې اشنا مې رخه بيا په ترانو وړې ده
که مې رښتيا شول د کوثر د فوارو خوبونه
د کوم سراب هيلې مې تنده په اسرو وړې ده...
)سعدالله ميوند، د ساهو ياد ۹۳(؛

-بیا د اجل غشی له کمان نه وتی
لکه))ننگیال ((زړه له))امان ((نه وتی
بدی ته هومره چمتو شوی مرگی
څومره چې ژوند نن له احسان نه وتی...)برکت اله کمین،هماغه۸۲ (؛

- د ښایست د پسرلي له شنه بهیره
د نرگسو د گلابو جنازې ځي
میکدې، هنر کدې يې رنگې بنگې
د شاعر او د شرابو جنازې ځي...)عبدالله پیکار، هماغه ۳۷ (؛

- څو منزل مو د سیلۍ په وزرو تلل وي
تیندکونو سره مل به سربښندل وي
دا وربښمینه غبږ د یار اغیار نشتر کړې
راته څوبه د گلخانگو ماتېدل وي...)ظفر اهتمام، هماغه ۱۱۸ (؛

- د گلاب ښار ته مې پر سردې د لمبو پگړۍ
وخت یې له سر نه کوزې کړې د وړمو پگړۍ
غېږه ورکړې د لمبو غېږې ته هرې کوڅې
د هر کنډر پر دېوال تاو دي د لوگو پگړۍ...)عارف خزان،لېمه ۷گڼه (؛

-...چاړه پر لاس چې له غوسې نه توروشین گرځمه
زه د رقیب پر شونډو ژبې ته ښېرې لټوم
تورمانه ستا د پښتنو پر بڼ يې اور پورې کړ
څو ستا غزل یم چې مړ نه یم لا ایرې لټوم)اجمل تورمان، شمشاد ۱/۵ گڼه (؛

دربغه چې دا ستا د اننگو خوله هم زه وای
پرخې ته چې گورم، د گلونو پر سرونو
مات پر ما نظر کړه چې سپېر سترگې هک اریان شي

دود مې کړه د خپلو محلونو پر سرونو...)خاطر اپريدی (

- يو خاموش پيغام مې مات کړل
د اوږدو خيالو لاړونه
تر غوږونو يې را تېر کړل
څو اشنا غوندې ږغونه
خوبولې سترګې مو ږم
يو نغمه مې تر غوږ کېږي
په رګو کې وينې ناڅي
د زړه مراندې مې شرنګېږي..باري، جهانې، لېمه ۷ ګنه (؛
- - -
- لاس مې نه رسي د هيلو ګرېوانه ته
د جګ شاخ مېوه مې تور مردار کارغان خوري
)نجيبه سارا بياباني جونګړه۲۲ (،
- - -
تا چې زما پر لاره د قدم لمنه ونيوه
مام په پاکه مينه ستا صنم لمنه ونيوه
اوس دې چې دا مړې هيلې ژوندی په تلوسو کړلې
تېرو خاطرو ته مې د زغم لمنه ونيوه...)هماغه۱۲۱ (؛
- - -
- چې په ګوګل کې مې رازونه ژاړي
د نم پرځای سترګې رودونه ژاړي
دغه ناسور ګوزار د تورې نه دی
زما پر زړه د خولې زخمونه ژاړي...)صفيه صديقي، نالوستی کتاب **۵۲** (؛
- - -
- ...شپې د ارام نرم لاس
پر هر يو سر راکښلی
د ورځې شور و غوغا
پر چوپتيا ځان سپارلی...
***

خو د اسمان ماشومان
دغه خیر سترګي ستوري
شرم و حیا نه لري
موړ ته بیا هم راګوري)اکبر بری، مساپر،۱۲۱-۱۲۵ (؛

- مابنامه پوري شپه ده، تر سهاره پوري شپه ده
دا نن زموږ له کلي نه، تر بناره پوري شپه ده
د میني د سندرو ، یوه بله نغمه مړه شوه
د ویر د غمرازۍ مو تر ستاره پوري شپه ده...)داود وفا ، لېمه درېیمه ګڼه (؛

- ولاړم تېپه شومه د طور له سره
زه د موسی له زړه نه ووتمه
رسا مي ستا په زړه کي ځای ونیوه
چي د دنیا له زړه نه ووتمه)حبیب نثار، ځانګي ځانګي ارغوان (؛

- راځه والوځو جوړه د اسمانونو غېږ ته
د ستورو پړک ته د سپوږمۍ د مابنامونو غېږ ته
د میني بڼ ته به کړو ستوري په لمن کي راټول
ورنه به جوړ کاندو امېل د ګرېوانونو غېږ ته...
)رحیمه پښتونجار، سمسور اوبپانه (؛

- چي یي خیال وو پاس له هسکه د لمر سیوری شو
چي پالل یي سپین ستوري اخر ستوری شو
چي په مینه مهذب وو ، چي د ګلو پر مذهب وو
هر ګل پرخه پرخه خپور د ګل همزولی شو)وهاب بریال، هماغه۲۸۲ (؛

- ستا د راتلو په انتظار یمه لا
د خیال خوبونه مي شړلي نه دي
ما د بڼو د انتظار ګردونه
په ترمو اوښکو لا مینځلي نه دي)ذبیح اله حسن، بهیر، دوتنه (؛

- ترنگ به شم د))سور ((او د))تارو ((مرانديِ به ونيسم
زه هغه غزل يم چې د زړو مرانديِ به ونيسم
ځو که مې اشنا ستا د بڼو رقيبان پرې نه ږدي
باد به شمه باد ، ستا د کوڅو مرانديِ به ونيسم...
)ببرک مياخېل، هيله ۹ گڼه (؛

- ستا د ستم کيسې کومه ځمه
خاورې پر سربانديِ شيندمه ځمه
د زړه په شاړو کروند کې اشنا
د عشق داني هسې کرمه ځمه...)قسيم ابرون، هماغه (؛

- لکه يو ستورى له اسمان پرېوتم
جانانه غېږ کې دې ارزان پرېوتم
لکه شبنم د سرو گلونو پر سر
اوښکه پر سر د هر گرېوان پرېوتم...)نغمه، هماغه (؛

- د مينې لاروى يمه، صنم ته مې وربولي
دا داسې بتکده ده، چې حرم ته مې وربولي
دا زړه راسره رخه، لرې ځکه خو يارانو
چې چېرته مينه نه وي، هغه چم ته مې وربولي...)بازمحمد عابد ، هماغه (؛

- گردجن به ځنگه شي رخسار د نظر
مورې په اوښکو مينځو لار د نظر
د عشق د خداى عذاب کې راغلې اخر
شېخه چې ودې ويشته ښار د نظر...)صديق بدر، هماغه (؛

- راشه چې اشنا غزل دې کړم، ټپه دې کړم
راشه د وختونو د سپرلې خوږه ورمه دې کړم
راشه، د سپوږمۍ له پلوشو درته امېل جوړ کړم

راشه چې د حسن د ښکلا بله ډیوه دې کړم...
)امان الله نصرت، هیله ۱۱ گڼه(؛

- - -

- د شب پرستو)شپې پالو (سپکاوی په سهارونو کوو
موږ د منصور مریان مینه په دارونو کوو
بیا به خرڅ شوی یوسف بیرته خپل کنعان ته راشي
بیا ترې تعبیر به د وحشي وحشي خوبونو کوو...)خانزمان کاکړ، هماغه(؛

- - -

- د ژوند په رنگینو کې، د ښکلا په اینه کې
بند کړی په جادو یمه، یوچا په اینه کې
د مینې روایته، دې نه نور به لا څه سپک شي
مین درته هم گوري، د دنیا په اینه کې...)عبدالهادي حیران، ښکلا ۲۱ گڼه(؛

- - -

- ستا دمخ ډیوه چا پو کړه چې ماښام شو
ستورو وژړل دا لمر ولې بدنام شو
د سرو وینو پر لاړ راغلم ستا درشل ته
چې پر پلونو مې راشین دا لاله فام شو...)کریمه رسولي، هیله، ۸ گڼه(؛

- - -

- دلته د گلو ښایست هم، په بدرنگیو اخلي
دلته همېش پسرلي هم ، په بیرته تللو ستایي
دلته په زړو کې تش کینه ده، مینه نه ښکارېږي
دلته له ورایه یو او بل. په بدو کړلو ستایي...)مینه صابر وردگ(؛

-- -

- د ښکلا هسک نه شه رابر جانانه
پر ما را وغوړېږه لمر جانانه
زما د ذهن او د خیال پر پانه
د انځورگر زړگي منظر جانانه...)منقاد رودوال، هیله، ۴ گڼه(

- - -

- د ژوند مراوې سندره مې رباب کې راولم
د وینو شپو کیسه د عشق کتاب کې راولم

دا سر ربه ! مات شوی، خو ټيټ شوی چا ته نه دی
خو تا ته يې پښنځه وخته محراب کې راولم...) اسمعيل يون، هيله ۱ گڼه (؛

- - -

- پياله د وصل ومونده لېوني
څيرې د راز کړله پرده لېوني
عشقه تنها پر تا يې راوړ ايمان
بل چا ته نه شول پر سجده لېوني...) محمد حسن حقيار هماغه (؛

- - -

- چې له نازه به کړې وې د تنکو گلونو څانگې
په نڅا ورته راتللې به د لمر زرينې وړانگې
د سهر نسيم په مينه په ورو ورو به تخنولې
بلبلانو په سندرو ترانو راپاڅولې...) گل مکۍ بازيد خېل، لېمه ۳ گڼه (؛

- - -

ته مې وروستۍ هيله شه، مينه مې شه
پر زړه رانږوځه، وينه مې شه
يا مې د ستورو ټال کې و زنگوه
يا ژوند ته شپه جوړه کړه، مړينه مې شه) محب سپين غر، هماغه (؛

- - -

- نن خو يوه پښنه عجيبه وکړه
پاتې شه په سترگو کې مې شپه وکړه
راشه او ټول عمر پکې واړوه
خيال نه مې) دې ! (د بيرته تلو توبه وکړه...) اجمل اټک، سمسورپانه (؛

- - -

- نن مې ښايسته جانان د سرو گلو پېرلو ته ځي
د زړه قاتله د زړگوټو قتلولو ته ځي
خومره زما غوندې ببوسه به ورگوري او تر
د سيند څپه ده د ببوزلو قتلولو ته ځي...) عبدالهادي هادي، هماغه (؛

- - -

ـ زه چې تخليق شومه، پر سيند د شباب پرېوتمه
په يوه څپه لکه مانۍ د حباب پرېوتمه

د ژوند تیارو کې یې نژدې ملګرې زه ګڼلم
خو پر سهر له سترګو زه لکه خواب پر بو تمه...)مصطفی سالک، هماغه(،
- څوک بتکده ودانوي، چا جوماتونه جوړ کړه
دلته خو نشته داسې خلک، چې یې زړونه جوړ کړه
راشه چې ستورو ته مې ستا، د راتلو غږ کړی دی
ګوره هېنداري د سپوږمۍ، ته یې ځانونه جوړ کړه...)سالک، لېمه،۴ګڼه(؛

- - -

- ځم په ښکار پسې د زړه په باز مرغۍ رانیسم
رڼلۍ وهلې، وزرماتې توتکۍ رانیسم
لکه چې تېر عمر مې بیا په واپسۍ کې راغی
) نه چې د ژوند تېر پسرلی مې بیرته بیا راغلی(
چې په اوبو کې تصویرونه(انځورونه) د سپوږمۍ رانیسم...
)نورشاه نوراني، هیله، ۱۹ ګڼه(،

- - -

- مه وهه ظالمه دغه ښکلي پرمخ مه وهه
دا د ګلو ځانګه نازولې پرمخ مه وهه
نه شي تینګېدلای د دوی آه ته دا جګ غرونه هم
دا د ګل غوټۍ، دا خندېدلي پرمخ مه وهه...)قیوم مینه وال، هماغه(؛

- - -

- چې قاتل ته ښیي لار زموږ د کلي
ورپسې به وي ازار زموږ د کلي
د خپل کور پته پخپله ورته وایي
دا ساده ساده هوښیار زموږ د کلي...)هېواد شېرزاد، روزګان،۲۲/۲۱ګڼه(؛

- - -

- چې سره غرمه شي، له ګرېوان سره سندرې وایم
لکه ساده ماشوم، له ځان سره سندرې وایم
ستوري لاسونه پرکوي، سپوږمۍ ګډېږي ورته
زه چې شپېلۍ کې، له جانان سره سندرې وایم...
)صالح محمد صالح، هماغه(؛

- - -

- د خيال وزرې مې کمکي اند ته پرواز ورکوي
هم مې معصوم زړګی د چا زړه ته اواز ورکوي
درخو په لاسو کې څونډۍ ورته د مينې راوړ
څکه ادم چې نن رباب ته نوی ساز ورکوي...)ذبيح احساس، هماغه(؛

- - -

- يو زړه دی غمجن شوی، په ګوګل کې ايسار شوی
د تېښتې لار يې نشته، په مورچل کې ايسار شوی
د سرو شونډو خوناب نه يې، پياله کړه خپله ډکه
رندانو سره مست شو، په محفل کې ايسار شوی...
)نفيسه ماليار کوچۍ، سمسور(؛

- - -

- ښادي سخته، غم اسانه کورته راشي
بې بلنې، بې پرسانه کورته راشي
په ورتلو راتلو يې ستړی کړم، خو ولې
ريبار تش لاس، پښېمانه کورته راشي...)افضل ټکور، لېمه ۴ ګڼه(؛

- - -

- نه سر د تيټېدو لرم، نه ژبه د زاريو
جنون ټکورومه، په اورونو د خولګيو...
نېستۍ دي، بې ارزۍ دي، ديدنۍ دي، نامېندۍ دي
پر سر راسره درومي، لکه چتر د وړليو...)معصوم هوتک، لېمه ۸ ګڼه(؛

- - -

- خدايزده چې کوم تشويش اخېستې به وه
راغله موسکۍ شوه لاس يې وغځاوه
زما د ذهن پر رڼه هېنداره
تار د تېره الماس يې وغځاوه...)شرر ساپی، ښکلا ۲۹ ګڼه(؛

- - -

د شب پرستو)ماښاماپالو (سپکاوی په سهارونو کوو
موږ د منصور مريدان)پليوني (مينه د دارونو کوو
بيا به خرڅ شوی يوسف بيرته خپل کنعان ته راشي
بيا ترې تعبير به د وحشي وحشي خوبونو کوو...)هماغه اخځ(؛

- ساقي د)ا (ستا د مرحمت لپاره
څارو قسمت د خپلو زړو لاره کې
په خپل همت به یې زرغون کړي ګانده
کاروان روان د غرو میرو لاره کې...)ابراهیم همکار، رڼا۴ګڼه(؛

دا هم زموږ د هندي- پارسي غزل د اوسني مخکښ پاتوړي استاد صدیق پسرلي یو دوې بېلګې:
- د مجهول پړاو پر لور مو ، هر نفس اخلي ګامونه
د سېلاب پر اوږو باندې، خار و خس اخلي ګامونه
نه پر وینبه څه ارام شته، نه په خوب کې څه هوسا شو
په هوس اخلو ګامونه، که هوس اخلي ګامونه...)د نی کوڅه(؛

- زما په ماته خوله کې چې مانې و هڅېدې
د حسن په لېموکې بهانې و هڅېدې
پرچا به لمر ختلی وي، پرچا به شي ماښام
که بیا راستنېدونکې زمانې و هڅېدې...)هماغه(.

په ازادو بېلګو کې
ورک شه
ورک شه
یه خزانه،
دا تک زېړ زبېښلی مخ دې...
ما په تبر کې
پرتا بایلل
سره او سپین و شنه زرغون پسرلي واړه !
)اند و ژوند ۳۳-۳۴(؛

- ستا پر سرو شونډو مې
پرتم د سورکو وینو ناخي
او دا زما ژیړو زبېښلو ولولو لره

د سترې مینې
د نوو نوو تکلونو ترانې اوروي !

- - -

- ستا مرمرین لاسونه
دوې اسماني پرښتې
زما د اندوژوند د ذهن پر اوږو تل ناستې
او را لیکي زما د مینې برخلیک !

- - -

- ستا ښایسته ښکلي پلونه
د ناز خرام انځورګر،
زما د یون بدرګه
او د لمر ښار لره زما د رسېدلو شعر !

- - -

- ما ستا د لمرمخ د لیدو په اسره
د ګومان تورې وریځې وشیرلې
په الماسي تېزو شتیو د باور د بریښنا !
)رزم و بزم ۸۹-۱۳۲(؛

- - -

- کاشکې خوب شوای
چې مې ځای لکه رانجه شوای
ستاد سترګو په ککو کې !
)اند و واند (؛
- ته تیره تیره
سراسر غلې غلیا ،
زه ترږې ترږې
ستا د تیږې تیږې غږ
د اوچتیا هغسې !
)هماغه۲۰۰ (؛

- - -

- که د انځرو ونه ګل ونیسي

زه به مې سترګې باغ کې وکرمه
او تر سبا پورې به
د ورېمي لار وڅارم،
او دا ټوټې،
ټوټې،
ټوټې،
زړه به مې
د شنې ورېمې پر لاره،
پاڼې،
پاڼې،
وشیندمه...
)کاوون، د باد په کنډوالو کې۱۴۰ (؛
- - -
- بارانه ووربېږه،
ووربېږه
چې سارایي ګلونه
د وچکالۍ څپېړو و ریږول
او د غوټېو شونډې
د سرو تناکو په څولیو کې ټالونه وهي
)ننګیال، هغه شپېې، هغه کلونه (،
- - -
- نیمه شپه ده، نیمه شپه ده
د سپوږمۍ څانګوته ناست یم
یو څو سیوري راته ناخي
لکه ډمې عرباني.
د جنت پیالې یې راوړې
څه وربنمینې پرښتې دي؟
رانه اخلې تاج د عقل
د جنون جوغه یې راکړه...
اوس د زړه پر پاڼو لیکم

ستا د دوه سترګو غزلې
لکه خداى چې مينه ليک کړه
دا د حورو په لاسونو.) ننګيال، جنوري١٩٩١ (؛

- - -

- زموږ په خړو کروندو کې
د اورونو سرې ولې بهېږي.
موږ هم په ليپو ليپو ،
دا سرې سکروټې جام پر سر اړوو.
د خپلو وچو شپېو ،
د کلو تندې ته پر اور باندې اوبه ورکوو ،

-...-

د جنتونو شنو فصلونو ،
زموږ د کلي له باغونو سره ،
لا له پخوانه مخه ښه کړې ده !
)فاروق فردا ، لېمه ٦ ګڼه (،

- - -

- هلته د غره شمله کې مينه شنه شوه
او يوه څانګه يې قامت شوه د))چا ((
)او يوه څانګه يې شوه ونه د چا (
))چا ((ورته ګام پورته کړ
خداى خبر څوک وو ، مګر
ماته يې سيورى د شاعر ښکاره شو.
)غفور لېوال، لېمه، اوومه ګڼه (؛

- - -

- دا خپل بد راته د چا له ښو نه ښه دي
که مرې مرمه
برېښنوي مې د زړه مراندې
په دردونو يې درد پرېږم)پيوند ، د سپنما ياران ٩٩ (،

- - -

- د نامردو د خبرو ځواب کړاى شم

خو:
د ځواب توري شرمېږي په ځواب)هماغه۱۱۲ (؛
- - -
- زه لا پرخپلو اوږو بار وم
هېڅ امام مې نه وو
چې جنازه مې وکړي،
خو د نړۍ د تقديرونو پاچا
زما په برخه کې بيا ژوند وليکه
هوګې، خرپې د کوم ملنګ د پاکو پلونو راغی
او د غنمو دوه درې وږي يې
د نور په ګوتو،
زما سپېرو څنګوکې ورو وتومبل
ماته يې ژوند وبانبه
او زه بيا ببرته))زه ((شوم)حکمت ماليار، هيله، ۱۹ ګڼه (؛
- - -
- د تقدس لمر ته
تود شومه، لړوغورېدم
نو ما
ايمان ترې وغوښت
وې يې
زما غوندې يو لمر شه او)خپل (ځان وسوځه
چې د ابهام په دښت کې
توره شپه رڼا غواړي
ما وې زه ستړی يم،
بېوسه يم، وبرېږمه
د سولې په چم،
ماته يو کور راکړه ببکوره يمه !
وې ويې، د مينې ښارته کډه وکړه !
ما وې هغه چېرته دی لار راښيه !
وې يې

گرېوان څیرې او ځان بربنډ کړه،
بیا په خپل پوست کې پټ شه
د مور)د (رحم ماشومه !
یوه ښایسته رویا ده.)امان الله ساهو ، د ساهو یاد ۱۷۰-۱۷۱ (؛

- - -

- ستا د یونلیک
آ ناتمامه کیسه
لکه بسمل مره نیمژواندي پاتې؛
ستا د ارمان ارمان ژوندون
د امېدونو غوټې
لکه د تت اسمان سپېدوکي
لا لهاندي پاتې...)لطف الله مشعل، هماغه ۱۰۵ (؛

- - -

- یو تصور وو،
یو خیال وو، د خوب لیده وه
چې تبر شول پر وختونو مهالونو...
رابه نه شي بیا هغسې ښه وختونه،
ستر خیالونه...)قادر انډیوال، هماغه ۹۱ (؛

- - -

- ته هلته یې،
که زه لاس وخوځوم، که یې ونه خوځوم.
لکه وږمه هسې پر پلې لاره
لکه سپېدار باندې چا نوم لیکلی
لکه په خوب کې څوک پر ستورې مین...ببکسیار، هماغه ۳۷ (؛

- - -

- ما مې دا خپله هیله
ستاد کمخو پر څوکو
هسې لیدلې اشنا
چې تورې شپې ته پر سر
د لمر له کوره ځنې

شغلي د نور لټوي...)ن.تکل، هماغه ۵۲ (؛

- - -

- زه يې په زور له ميکدې وا يستم
او ته پخپله خو ښه
له هغه ښکلې کعبې بېرته راغلې
)له هغه ښکلې کوره بيرته راغلې... (
نو
زاهده ووايه اوس
)نو، ته اوس ووايه زاهده راته، (
زما او ستا مينه کې څومره فرق دی؟)ع. سحر، پاس سپوږمی ۱۳ (؛

- - -

- چا کابل لوټ کړ ياره
چا جلال)ا (باد تالاکړ
زما د زړه بازار لا تاته
غوړېدلی پروت دی)رحمت شاه سايل،ژوندون، جون ۹۷ (؛

- - -

ماته ستر کابل په ژوبله ژوبله ژبه
وويل:
زه د خپل ولس، خپلو بچو له لاسه خوارېم)صابر هماغه (؛

- - -

- ستا د موسکا د ښاپېری
وربښمين لاسونه مې
پر زړه پرېوتل،
داسې پرې ولګېدل
لکه ملهم چې د کابل د يتيم،
پر زخم ووهې
او ورغېږې !)طاهر کانی، سمسورپانه (؛

- - -

- که راته وبخښې تول ستورې
د لمرو په شانې

او اوبه راکړې د سپوږمۍ د چینو
جامې مې جوړې کړې د حرید) ! (او شبنم...
زه به دې ټولو باندې څه وکړمه
زه به دې ټولو ته تفسیر څنګه شم
د دغو ټولو د بلوغ حسن به څوک وستايي
زما دهستۍ زما د ښایست بها) بیه (به څوک وټاکي؟
زما خاوند ، زما مېړه، زما)بې(تفسیره حسن
ببګا د بل چا پر پالنګ ختلې
و ماته نه راګوري
څکه هغه دویم واده کړی دی !)پروین ملال، ښکلا ، شلمه ګڼه(؛

- - -

- وطن مې لکه د وینو غوټۍ
لکه د اوښکو څپه
لکه له شونډو پرشاشوې موسکا
لکه له زړه نه راوتلې سلګۍ
د ویر پر پاڼه باندې ونړېده.)حنیف بکتاش(؛

- - -

-- چې منګولې مې جانانه !
ستا پر سرو منګولو کېښووې
سره ګلاب مې
په لاسونو کې
راشنه شول.)نور محمد لاهو ، هیله، ۱۱ګڼه(؛

- - -

-...یه د سپوږمۍ د یخو یخو پلوشو څښتنه
زما روان راوبیښ کړه !
هغه رومان چې وېروونکې فلسفې و مینځې،
دغه رومان مې د وطن د ښار یو شپول کړه،
چې د اسختچارې دښمنان مې د ښارونو ګلالې وګړې
له خپلو څانګو نه نور نه شوکوي؛
- غوارې چې ماهېره کړې

زه به دې هېره شمه ! !؟
نو ته به خپل زړه ته
څه ووايې
دروغ...؟
نه باور نه کوم
ته دروغجن نه يې !)فريده هوډ ، هيله، ۱ګڼه (؛
- - -
- د سبا نسيم يې غوږ ته زېرى راوړ
چې به بيا غوټۍ ګل کېږي
انتظار نو ختم شوى
پر چمن به خوشبويي شي
شنې غوټۍ به سره ګلان شي
چې په هيلو د سباوي
ها چې ژوند ته هوسېږي)خالد بارګامی، لېمه، ۱۰ګڼه (؛
- - -
-... سر تر پښو يو اسوېلى يم
اوښکې اوښکې يم دردونه
خوشالۍ له ما نه تښتي !
ټول ګوګل مې هديره شو
درست غمونه پکې ښخ دي
زما دا هيلې پسې ژاړي
زه به دومره ورته وايم:
چپ شئ !
چپ شئ ژړا بس کړئ !
مات تقدير سره به څه کړو ؟)عزيزه صديقي، هماغه (؛
- - -
- ستا د واده سندره
زما په زړه کې نيمه خوا پاتې شوه
د خنداګانو اداګانو او خوښيو ډالۍ
زما له سترګونه د اوښکو په نوم وڅڅېدې

ځکه چې ما به شمېرل ستا د ښادۍ ګلونه...)صفیه، هماغه ۴۸ (؛

- - -

- - -

- دا خپل دروغجن باور په کاڼو ولم،
لکه حاجي چې
په مکه کې د شیطان ښېره
په کاڼو ولي !)عارف خزان، لېمه، ۸ګڼه (؛

- - -

- شین سهر وو غوړېدلی
د لمر سترګه په اسمان کې
د جانان د مخ په شاني ځلېدله... نجیب اله وصال)هماغه (؛

- - -

- لکه د خوړ پر تیرو
او یا د کاڼو پر کور
چې نابېره سېلابونه راشي
ستا د یادونو توپاني څپو پر ما هم
زلزله راوسته،
او ستا د مینې په سوداکې اشنا ،
لکه یاغي غرڅنۍ
د بوټو منځ کې مې بې سده غوندې لار وهله
او د طبیعت پر یوه پاکه غونډۍ
د شنه اسمان له لاندې،
د ملنګانو په څېر
مخ پر قبله پرېوتم)درمحمد خپلواک، لېمه۱۲ګڼه (؛

- - -

- زما ځواني، خواږه خواږه مې د ځوانۍ خوبونه
هېچا تعبیر نه کړه،
خو د جنګ په سوځنده لمبو کې وسول
زما ویده خیالونه
بس را ونه تخنېده،

بې روحه پاتې شول،
ويده پاتې شول ! !؟)صفيه، د ټولګې پر دوتنه(؛

- - -

او په پای يوه داسې ازاده ببلګه چې د وسمهالي پرمختللي شعر سېمبولونه رانغاړي:
- بيا د وړانګو پر آس سپور
او د نور نېزه په لاس کې
د لمر اتل رادانګي و ميدان د معرکې ته
ښخوي د نېزې څوکه
بيا د شپې په تور ټټر کې
ورڅوي ډبرين زړه د ترږميو
رنګوي د کوهوس د تورو لوبو
تورې خونې
جوړوي د مينې غرونه
له زرينو پلوشونه
دروي د يار پر کلي
رونې بيرغ د رڼو هيلو.)خليل مخلص، هيله ۱۹ ګڼه(؛

- - -

- زه مين وم، زه عشق وم
زه مين يم، زه عاشق يم
له کوم وخته چې زه پوه شوم
پر دا خپلو جوړه لاسو
د هر يوه په توپيرونو
له هغې شېبې تر اوسه
ما دې ډېرې مينې کړې...)عزت الله پېژاند، هماغه(؛

- - -

- ما د رنځور لالي پرهر ته نذرانه کړئ خلکو،
لوګی لوګی مې کړئ،
د سپېلنو په شانې !
بيا نو لاسونه جګ کړئ،
خدای ته زارې وکړئ !

چې پرهرونو ته یې
بیرته شفاور کړي !
په ژړا سرو سترګو ته یې
بیرته خندا ورکړي...
ما نذرانه کړئ ورته،
ما نذرانه کړئ ورته !)هارون ګران، شمشاد ۱/۷-۲ ګڼه (؛

- - -

ژوند د))ژوند ((لپاره ژوند دی
ژوند د))خوند ((لپاره مرګ
بویه ژوند د عنقا سیوری
د هوس له سیوري لرې...)تاج محمد یاری، شمشاد۱/۴-ګڼه۲ (.

د سپین شعر بېلګې:

- د بېلتانه زړو دېوالونو
زما او ستا ګډ اواز
کلابند کړی دی،
نو راشه
چې په ګډه سره
دا زاړه دېوالونه
له بېخه را ونړوو
او کلابندي ماته کړو !)اند و واند ۹۲ (؛

- - -

- زه د خپل ځان مړی
په خپلو سپېرو لاسونو)باندي (نه ښخوم
په سپېرو خاورو کې.
د ژوند په دې تیاره قبر کې
زه د خپل د رڼاګانو
د لمرونو قتل نه کومه.
یه خدایه ماته زنده ګي را ،

یوه ښکلې جانانه زنده ګي،
مستي مستي، نغمه نغمه، ټپه ټپه زنده ګي.
یه خدایه مینه راکه،
ما ته محبت راکه،
دغه احساس را
داسې قوت راکه چې
زه د لمرونو د رڼا تخمونه وشیندمه
)حبیب تاثیر، لمبه، دویمه ګڼه ۲۰۰۴ (؛
- - -
زما پر دې وچو او شودیارو شونډو
کلونه کېږي
د خوښۍ د زېري
باران راغلی نه دی.
د امېدو سترګی جرس مې
د زړګي دلویو غرونو منځ کې
د لویې لارې پر سر
د پسرلي تازه تازه وږمو کاروان ته
انتظار باسي...
خو ستا د وترو وترو شونډو
پسرلی خنګه د سرو
او)د (تازه ګلونو
د بڼ په غېږه کې تل
موسکۍ موسکۍ ښکاري ! !؟
)طاهر کانی، سمسور پانه (؛
- - -
- هرڅه کېدای شي، خو
دا هېڅکله نه شي کېدای چې
زه به ستایم او ته به د بل !
داخیال دی دا محال دی،
دا حقیقت نه لري،

دا محبت نه لري...
ځکه چې مینه یو عبادت دی
او عبادت درواغ نه شي کېدای !)د پنجرې مرغۍ ۱۱۰ (؛
په پای کې هم د فرهاد پېلوځي د نیم مونډې او نیم سپین شعر یوه بېلګه:
ستا د ښکلا خبرې لیکم
درته یې د زړه په وینو
خدایږو چې ښکلې لیکم
جانانه ستا لپاره
زما د زړه زخمونه...)رڼا۴ګڼه(.

تلمیح)Insinuation(

تلمیح)Insinuation (چې شاعر په خپل شعرکې یوې پېښې یا کیسې ته نغوته کوي او پکې یې رانغاړي، مانا دا چې کنایه او تضمین او ان اسطوره هممهال پر کار اچوي. د تېر مهال ادبي پېر په استازۍ د ستر خوشال پر
دوو بېلګو بسنه کوو:
زمانه پر خلقو هسې ازماینت کا
چې یوسف د قبطیانو زرخرید شه)شو ()پ۳۱۰ (؛
- ده په لاس د بختِ نصر ظلم و اخبست
زه د ده له لاسه بندلکه دانیال)پ۵۸۴ (؛

- - -

- د جمشېد پر زرین جام یې صبر نه کړ
خه ارمان یې د ګدای لرګین کچکول شه)واصل، وییزبرمه۱۸۲ (؛
په اوسنیو شاعرانو کې د سیف الرحمان سلیم یو شعر د یوه ښکلي تلمیح په برکت د یوه متل په
څېر ګرځېدلی ژبې لارکړې ده:
- زما زړه هم پاچا خان دی زده که ستا قیوم خاني ده؛
او د لیکوال یوه ورته سیاسي بېلګې:
- هسې یې زړه راباندې ډک دی، ته وا
فلسطیني حماس موساد ته سپاري
- لا خورا ازموې شیرینه مینه
کرور بیستون چې ما فرهاد ته سپاري ساندي او سندرې۲۳-۲۴ (؛

- - -

لا دي مجبوره شي غلام دې نه شي
پښتون، مغول دې شي، بهرام دې نه شي
کعبه د زړونو کې زموږه خدایه
په عشق چې پوه نه وي، امام دې نه شي...
)صدیق بدر، هیله، ۱۹ گڼه(؛

- - -

تر لیکوال راوروسته علي گل پیوند له دغه هنري ځانگړتیانه تر بل هر همزولي شاعر، ډېر کار اخیستی دی. په یوه ځلوریز وال او یوه ازاد شعر کې یې د انبیأ سورت ۲۳ آیت ته دوه رازه نغوتې کړې، په بله وینا ، اخیسته یې ځنې کړې ده:

- چې څه کړمه زما خوښه
چي څه وایم، هغه کېږي
نه له ماکړي ځوک پوښتنه
نه مي لاس پکې رپېږي...)د سپنما یاران ۵۴(؛
وی خدای یو دی
دغه لمر او سپوږمۍ دواړه
چي څه نبه دي، څه نابنه دي
ټول د ده په)وشه !(شته دي...)هماغه ۲۰(؛

او داهم د لیکوال د یو لړ تلمیحاتو یوه بېلگه، چې په یوه ازاد شعرکې یې دوو غبرگو سورتونو))زلزال((او))الشمس((ته نغوتې کړې دي:
ولیدل ما په غړولو سترگو،
په دغو خپلو گناهگارو سترگو
چي هغه دنگ و پولادي برجونه،
ها نا لاسبري اسمانڅکي مانۍ...
څنگه رارژي،
اوړه اوړه او رانجه کېږي پسي،
ستوري سپوږمۍ،
د ورتو ورتو رڼو اوښکو په څېر-
د هسک له سترگو راتوییږي پسي.
د لمر هینداره ده یو مخ

تورو لوخړو ، شنو ډېوزو ، ګردلو نغاړلي،
د ورځې نوم نور له کلیزې د مهال لښلی... ترپایه)ناچاپ(؛

- - -

- که چېرې وپوښتم چا:
پېژند ګلوي مې څه ده،
په کوم هېواد او سیمې اړه لرم؟
دومره به وو وایم چې:
هابیل مې نوم
او د ادم بچی وم،
جنتي خاوره یې دوزخ کړه پرما
او
اوس مې سوې ستې پاتې درنګه
لېږدوي چېرې پر اورو
خپل قاتل ورور
-قابیل-
د کوم بېنوم و بې نښانه نشت اباد
د مریستون پر لوري.)زما نړی ۱۰۴(.

سېمبول)Symbol(

سېمبل یا سېمبول چې عربي انډول یې)علامت(، پارسي)نماد(او پښتو دا یې)پیلام(دي، په ټولیز ډول هغه څیز یا پدیده ده چې له ځان پرته د یوه بل څیز یا پدیدې څرګندوی اوسي. په ژبه او ادب او بیا شعر کې هغه ویی دی چې د آرې او ټاکلې مانا پرځای یې یوه بله مانا راخپله کړې وي،لکه په اوسني شعر کې چې له))لمر((څخه)ازادي(مانا اخېستل کېږي، په بله وینا ، لمر راسېمبولوي. په دودیز شعر کې له))لمر((څخه زیاتره د عیني انځورونو)تشبیه، استعارې...(په رغاونه کې کار اخسېتل کېده،لکه:
مخ دې لکه لمر، د لمر غوندې یا په اړوندو ترنګونو)لمر مخې(او ځانته د سېمبول په توګه یې د کارونګ چېرې بېلګه نیمه پیدا شي، لکه د رحمان بابا په دې شعرکې:
چې اسمان یې مخ پټ کړی په سحاب وو
خدای و ماوته ښکاره کړ هغه))لمر((بیا
سلېمان لایق ترې په))انقلابي سرود((کې بیا هم تشبیهي تولوال ترنګ)اضافي ترکیب(

رغولی دی:
گرم شه لا گرم شه یه)د ازادی لمره ! (.

تشبیه او استعاره دواړه انځوره که عیني وي یا ذهني، هله پر سېمبول)Symbol (اوړي چې له تشبیه نه)مشبه (لرې کړشي او)مشبه به (پاتې شي او له استعارې نه چې مستعارله هیسته شي او)مستعار منه (پاتې شي)له استاد غضنفره په مننه (. هرگوره، دا ورانپوهاوی و نه شي چې په اوسني کره شعر کې کارېدلي او کارېدونکي سېمبولونه، یوازې له شتو انځورونو)تشبیهاتو او استعاراتو (څخه د یاد شوي))زېږنده دي، بلکې د اړوندو شاعرانو د خپل نوښت او څه ناڅه د الهام اولاروی یېبره هم گڼل کېږي.

د پښتو کلاسیک پېر شعري سېمبولونو، هم لکه د نوموړو انځورونو غوندې زیاتره له پارسي هغه الهام اخیستی، لکه واخلې))لعل ((د شونډو،))بادام ((یا)نرگس (د سترگو،))دام ((یا سنبل د زلفو د سېمبول په توگه. خو دا چې په پښتو کې یې هماغه آر انځورونه ډېر کارول شوي دي، نو هغه لومړنی راکښون نه لرې. هرگوره، که کوم پښتو شاعر ورته خپله پښوییزه جوله او جامه وراغوستې وي، یو څه خوند و اغېز راخپلولای شي، د ساري په ډول یې د)لب (پرځای)شونډې (، د)چشم (پرځای)سترگې (او د)زلف (پرځای)زلفې (په پام کې نیولې وي او اړوند سېمبولونه یې ډېرگړي)لالونه، بادامونه، دامونه (کارولې وي؛ سنبل خو بې له هغې په پښتو کې یو نوږنوم)اسم جنس (دی او ډېرگړی هم کارېدای شي.

څنگه چې له ښه مرغه په زیاترو وړاندې کړو نوښتگرانه اوسنیو بېلگو کې سېمبولونه ښایسته ډېر راغلي دي، نو دغلته یې له نورو بېلگو نه تېرېږو.)د سېمبول د لازیاتې پېژندگلوی او بېلگو لپاره: د شاه سعودلیکنه، لېمه ۹-۱۰ گڼه (

اسطوره)**Myth**(

عربي اسطوره، انگرېزي مېتڅ myth چې له یوناني mathos څخه آره اخلي او مانا یې)ویی، خبره (ده. دیني پوهنغونډ)Religion Encyclopedia(

لیکي چې یوناني لوگوس logos هم په همدې مانا دی، په دې توپیر چې لوگوس په استدلالي ښکالوه)بحث (کې کارول کېږي او مېتوس هغه ویی

دی چې په کیسه او روایت کې راځي. په دې توگه په کیسه او افسانه کې هر کارېدلی یا کارېدونکی ویی اسطوره بللای شو او په ښکالوه)بحث (کې ټول کارېدونکي وییونه لوگوس

نومولای شو. لوګوس راوروسته د)پوهنې(
په جاج په یوناني کې د –لوګي او په لاتین کې د –لوجي په بڼه کارول شوی او عربي د))لغت((
په بڼه د)ژبې(او)کلمې(په جاج و مانا راپورکړی دی.
)د اسطورې د بڼه ترا پېژندنې لپاره: شاه سعود ، د پوهاند زیار په شعرکې مېتت یا اسطوره، لېمه ۱۰ ګڼه(.
دلته د دې ټکي هېرول هم په کار نه دي چې اسطوره په یوه مهال کې سېمبول هم دی، مانا دا چې د غلته بیاهم له سېمبول، په بله وینا ، له اسطوره یې سېمبول)mythological symbol(سره مخ کېږو ؛ په همدومره توپیر چې پر سېمبول باندې پوهېدل اسانه دي او دا کار د کتنې)مشاهدې(او لوستنې اوربدنې له لارې کېدون موندلای شي، خو اسطوره یې سېمبول د پوهېدنې لپاره څه غور و ژورتیا اړینه بربښي. د ساري په توګه بې له دې ځوک پر))اهریمن((نه پوهېږي چې څه راسېمبولوي او موخه مانا یې څه ده !
که له بل ګوټپېره وکتل شي، هره اسطوره او بیا اسطوره یې شعر و کیسه دننه دننه له سېمبولونو سره کار لري، په بله وینا ، د اسطورې ژبه له آره سېمبولیکه ده. نو کله چې د اسطوره یې سېمبول نومونه کاروو ، موخه مو په ټوله کې د هماغې ټاکلې اسطورې یو بیاځلي سېمبولایزېشن دی.

په هره توګه، اسطوره که یو خواد شعر په ژبنۍ سیما او کېښکلتیا کې تر سېمبول هم ډېره ونډه اخلې، بلخوایې د ننۍ هنري جولې په رنګینۍ کې لا په زړه پورې ونډه پرځای کولای شي. ځکه زیاتره یوه درسته کیسه او شأنِ نزول رانغاړي. هرګوره،))مېتولوجي((نومونه)اصطلاح(مو هم چې تر نورو هنرونو یې په شعرکې د کار اخېستنې زیات ټینګار کېږي، وار له مخه سترګوته)Myth(نېغ دروي. که نه د دې توک په ګډون ګرده هنري رغنده ټوکونه یا اوزار، لکه څنګه چې پرله پسې مو راغبرګ کړل، یو مخیز د))خیال((زېږنده بلل کېږي او یو هم بهرنۍ رښتینې)واقعي(هستې نه لري او په دې ډول تر))مېتولوجۍ((غونډ نوم لاندې راځي.

له هنر او بیا شعر سره د مېتولوجۍ نه شلېدونکی یا))دیالکتیکي تړاو((دا رازبادوي چې انسان د رښتینې یا واقعي نړۍ تر څنګه له))خیالي((هغې سره هم اړ او تړاو لري. هغه نار ژېدلې ارمانونه او نا خړوبېدلې هیلې او غوښتنې یې چې له وړکینې راهیسې ناځانخبرې)تحت الشعوري(نړۍ ته چار ناچار ورتمبول شوې او زېرمه شوې، بې له دې چې پوه شي، د بته یې اړباسي، د همداسې یوه خوالګر په لټه کې شي یا د چا خبره یوې))خیالي((نړۍ ته پنا یوسي. نو که یو مخیز یې ورخړوب نه شي کړای، د یوه مُسکن))درد ارامي((درمل هومره خو یې ور سپکولای او ارامولای شي؛ استېتیکي)ذوق خړوبېدنه(ښکلاییز، یا په ساده ژبه، خوند

اخیستنه که غریزه یې هم وي، له هماغي ناڅانخبرۍ))زېرمې ((سره تېینګ و ترینګ تړاو لري.
نېکمرغه به لا هاغه وي چې د مینه وال پرځای یې پخپله د پنځونې ویاړ ولرلای شي. هغه چې دا
یوه لار هم پسې نه اخلي، یا به یې رواني ناروغۍ ځوروي، یا به بېلارې کېږي او نور به ځوروي.

راځو دېته چې یو شاعر هر څومره ډېره او هراړخیزه))مېتولوجي ((راخپله کړای شي، هغومره
نوښتګر پرېوځي. په دې لړکې پر بېلابېلو ذهني انځورونو او سېمبولونو سربېره))اسطوره ((
هم پوره په پام کې ونیسي. داسې هم نه چې پر دودیزو پښتني)دېو، ښاپېرۍ... (او سامي)هابل
و قابل، لیلا او مجنون... (اسطورو بسیا پاتې شي، بلکې لا زیات زور پر آریایي)اګنیو،
اسورا، دېوتا... (، آریاني)اهورا، اهریمن، میترا... (او بیا پر نړیوالو، لکه یوناني)زیوس،
پرومېتوس، لوګوس... (، رومي)افرودیتا، فلورا... (... هغو واچوي. ځکه دواړه لومړنۍ دا ډېرې
سولېدلې او د چا خبره ګړسره د کرغېړنتیا)ابتذال (تر بریده رسېدلې، هغه هم له ډېر لږ جولیز
او مانیز ادلون بدلون سره!

لیکوال ښایي، د نوي شعر ړومبنی استازی وي چې هم یې په زړو دودیزو اسطوروکې د ادلون
بدلون هڅه کړې او هم یې د دغو نورو په کارونه او دودونه کې تر ټولو زیاته ونډه پرځای کړې
ده. په دغه تړاو د شاه سعود له خوا په یاده شوې لیکنه کې له اړوندو بېلګو او هم له نویو کارول
شویو هغو څخه پر یو څو بسنه کوو:
لومړی له د پخوانیو نورستانیانو د خدایګوټو)ارباب الانواعو (له څو نومونو راپیلوو چې په
))الینا ((نومي ازاد شعر راغلي دي:
یوش)د شر خدایګوټی (؛ ترسکن)د انګورو او نورو شرابو - لکه سته، خدایګوټی (؛ یمرا
)پنځګر (، مرا)تر ګردو لوی پنځګرچې تراوسه پرې لوړې (؛ ګېش)د ښېګنې خدایګوټی (؛
اندر andr)د کرکیلې او ښېرازۍ خدایګوټی (...)سوزونه او سازونه ۱۳۰ = ۱۳۵ (؛ او بیا ځینې
)آریایي، آریاني، سامي، یوناني او رومي (اسطورې د اړوندو بېلګو په غور چاڼ کې وړاندې
کېږي:

- نوري د ایوا د اهورا د مزدک خلي زما
د اواز سیوري اهریمن په غشو ولي زما
ما د بهمن په پاک قلم واړه له سره وکښل
چې د ازل قلم په برخه ول لیکلي زما،
- - -

- د لمر څرک له نارنجباغه، پر وږانګنو وزرونو
هسک د عرش مزدک پر لوي، براق وزمه والوتلې
ته که ولاړې تر معراجه د ناپای ښایست تر ستونځه
ماسره کیسې د مینې، دې لا هسې خوبولې،

- - -

- څه د مهال زلیخایي ناخوالو
ښکلی یوسف کړ په تزویر زولانه
پرې ! شي پرځای د بېګناه))حسنک ((
کوم ګناهګار امیر وزیر زولانه...
)ناچاپ(،

- - -

- د منصوری مینې زباد نه دی، څه دی،
دا چې د دار پر لورې لار لنډوو
چې بې اجله مرګ ته ماتې ورکړو
موږ د))لزار ((پر لورې لار لنډوو
د اورتونو د خوګلنو په یاد
د))نووهار ((پر لورې لار لنډوو...؛

- - -

- غږ مې نه رسي تر عرشه، د اسمان لارې اوږدې شوې
دبوتایان راته راښېرمه، د یزدان لارې اوږدې شوې...؛

- - -

- روان تخت د سلیمان به څه ارمانم
لکه لمر کړم د))سبا ((پر لورې لاره
- ما امرلې یې د مینې په تړون کې
له دایوانه، د مزدا پر لورې لاره...
)زیار، ناچاپ(؛

- - -

- شمر نظر مې زړه ترې سترګو کې
اشنا حسین خاطر شړې سترګو کې
خیالي رستم مې پر تندي پرې ولې

څه جادو ګر کاڼي راوړې ستر ګو کې...
)اختیار سباوون، لېمه ۵ ګڼه(؛
په ازادو بیلګو کې:
- مه شه
چې رود د کهکشان کړي غلی
د اهورا د هسک د لمر
پاک و سپېڅلی تلبلاندی اورتون
او دا د ځمکې ټول پاکړي مومنان اورپښتې و سولوي
له نهیلیه خپل تندي د زره تشت د مړو نغرو
پر خو ګلنونو باندې
پربېږده لمبې د ببزواله اګنیو
- لکه سرکښی قهرژلی اورشیند -
چې تک تور کاڼي له یومخې پر ویلوب بدلوي،
تورتپې خیرې د دایوا د ګناهونو واړه وسوځوي...
)د سبرونو نڅا ۷-۸(،
- - -
- ستا د ښکلا، ناز و ادا په زمزمې چینه کې
لامبي زما د پاکې مینې د شعر ښکلې حورې
چې د کعبې د سپېڅلتیا د لمر د خدای د نمنځ طواف په نیت
احرام وتړي
پرېږده،
- د خدای په کور کې -
زما د شعر دغه سپېڅلې حورې،
د سر په سترګو له نژدې وګوري
چې د ببلارو))امتیانو)) د تورتپو ګناهو له اغبز
د))اسود تیږه)) هسې نوره هم توربږې پسې.
پرېږده زما د جنتې مینې د شعر پرتمینې حورې
هلته وروړاندې د))مینا)) په پښنوکې
ننداره وکړې د جمرو د کاڼو،
- ها د سجیل د سرو سکروټو کاڼو -

له هرې لورې چې راووري هسې
پر تورو دربلو شیطاني اراواوو.
پرېږه،
زما د))خلیلي ((مینې د شعر نازولې حورې
کړې د لوی خدای په پاک سپېڅلي جنتي حرم کې،
په انګازوکې د))تکبیر ((او د))لبیک ((د نارو...
دا خپل ځانونه درورې،
دا خپل سرونه بلهار !!!
)د سبرونو نڅا ۱۵(؛

- - -

- ته یې سپېڅلې،
ته اروا د مریم!
...لا د قابیل، هابیل کیسه ده
د هرچا پر ژبه
او د بلقیس او سلیمان مینه
له ټولو هېره،
ځمکه فساد نیولې،
اسمان کې ورېځې دي د کرکې خورې.
لا د یزید توره ربېې لاسونه... تر پایه
)سحر، هماغه ۱۹-۲۰(؛

- - -

-- د مېتراد مړینې ښادیانه کې،
د بلهارو داېوو پر درنګو باندې
د تورو اراواوو او بسیو ګډامې ته
اهریمن د تورې شپې د برې ساز غږوي.
)مفتاح ساپی، نیمګړې انځورونه ۷۸(؛

- - -

ډاکتر بسم الله امیر چې په ایران کې یې فلالوجي او بیا اوېستا لوستې، په خپلو ساده نظمونوکې یوه نیمه آریاني اسطوره کاروي، لکه د))کره چغ ((د ټولګه ګۍ په لسم مخ کې:
زردشت،اهورا مزدا ، اهریمن، خنثئیتي)یوه دېوه یا ښاپېرۍ(، وېکر ته

(vaēkərəta) کابل !).

پوهنمل نظري د)نړۍ د ادبیاتو افسانه یي الوتونکي (تر سرلیک لاندې په لرغونو ختیزو او لویدیزو ادبیاتو)او فولکلورونو (کې بېلابېل افسانه یې، په بله وینا ، اسطوره یي مرغان راپېژندلي دي،لکه:
الکونوست)روسي (، با)مصري (، پېنګ هونګ)چیني (، ګارودا او جتایو
)هندي (، تندر)سوېلي افریقا (، ققنوس)مصر (، عنقا)عربي (، پیسا)امریکایي بومي (، رخ)مراکش (، دیماج)پرسیا (، اویمګیګ)بین ا لنهرین(، سیمرغ، ملاچرګک او بوتیمار)افغانستان، ایران او نور(.

نظري په دې تړاو لیکي چې د دې الوتونکو ډېر ډولونه په)خیالي انځورونو او ځانګړتیاوو کې (یو له بل سره لروډېر ورتوالی لري، خو توپیر یې د اړوندو ولسونو له بېلابېلو دودونو جالونو او ګروهو زېږنده بولي...)د پوره پوهاوي لپاره: ښکلا ۲۹ ګنه ۲۸-۳۱مخ(.

ګران نظري په دغه ډله کې یوناني))کسپیراتوس ((یا))د توپان مرغه ((نه دی راوړی چې نن سبا پر نړیوال کچ د پرمختللي - چپي شعر یو په زړه پوري اسطوره یي سېمبول ګرځېدلی او نژدې ده، په پښتو او پارسي شعر کې هم د دودیزو) ققنس، عنقا ، هما... (ځاینا ستی شي !

نګېر ګډون یا حس آمیزي)Paradoxy(

دا په دې مانا چې شاعر له یو حسه د بل حس کار واخلي، د ساري په توګه د)ستا غږ اورم(پرځای)ستا غږ وینم(ووایي. په دې ډول چې کوم انځور رغوي، عیني، نه بلکې ذهني بلل کېږي. هر ګوره، دا وړ انځور د عربي، پارسي، پښتو... شعر نن سبا له لویدیځه راخپل کړی او په تېرمهال کې یې هېڅ څرک نه دی لګېدلی او په وسمهال کې یې هم د پارسي هومره پښتو ته لاره نه ده موندلې. له دې لامله یې سم له لاسه متېې یوه بېلګه د نوي او ازاد شعر مینه والو مخې ته ږدو:

...لالهاند بادونه بیاهم
لا هغسي
سا نیولي لاري څاري
د راتلو ستا
چې دې بوی کاندي

جړوالی د وېښتانو...

)نوي پېړۍ او نوي زرۍ ۳۳ (؛

- - -

- زه دې پسرلیه له ګلانو نه
- پوه شه)د انسان د وینو بوی اورم(

)(؛

- - -

- د کښې دنیا په ذهن کې
- د شنو چغو کرښې کاږم

چې:

د سره تاریخ په پاڼو کې تلپاتې ترانې شي،

زمانو ته افسانې شي.

)کمال مستان: هېواد ورځپاڼه، ۲۳-۷-۶۲(،

- - -

-- د ځنګله د لګېدلي اور له منځه

او د جګو جګو ونو

د مات شوي رنګ د چغو

یوې خړیکې راته وخندل له ورایه

ما وېل اور دی سوزوي مې

چې کتل مې

د غزلو یو شین غرېوو

د ننګیال پر شونډو کېناست)کمال مستان، لېمه ۶ ګڼه(؛

- - -

د دغې لنډۍ د لومړۍ مسرې))سپوږمیه سر وهه راخېژه... ((په بل ګړدودي ځبل))سپوږمیه کړنګ وهه راخېژه... ((کې هم یو راز))نګېرګډون((لیدل کېږي، ځکه))سروهل((د))سر راهسکولو یا ښکارېدلو ((ګړنه ده او لید ورې کړن دی، خو))کړنګ وهل((د لیدو پرځای د اورېدو له حس سره تړاو لري.

حسن تعلیل)Poetical aetiology(

حسن تعلیل چې زیاتره د))عیني((انځور په توګه کارول شوی، د اړوندو توکو له تولیز یا

برخيز ادلون بدلون سره))ذهني ((ښه را خپلولای شي. د زاړه پښتو ادبي پېر د ښکارندوی له بوللې)پټه خزانه ۵۲ (څخه يې دا بېلګه را خلو:

پر هر کال اټک د ده ښه راغلی کاندې
غوړوي پر څنډو خپل پاسته سالونه

او بيا يې دبشپړې ذهني انځور په توګه له منځني پېره لومړی د حميد دوې حسنِ مقطعې را اخلو:

لا به کله حميد مينه لېونی کا
په کاته شو ورته کسي د زنځير کج،

د حميد سوزنده شعر وسوم وسوم
دا اواز کاندې رباب له زېروبمه،

- - -

او يايې دا سربيت:

غره مه شه که پر پېښو دې ناخوال پرېوت
د سېلاب له پابوسيه دېوال پرېوت

- په چشمه به د آفتاب سرسبزه نه شي
د شبنم دانه يې ويلې کړه مجذوبه)شيدا ، ديوان۳۲۰ (؛

او وروسي هم يوه وسمهالې بېلګه:

- سمندرمو شو د اوښکو ، د هيندارو توپاني بيا
ځکه شوه د مرغلرو ، پردې سيمه ارزاني بيا...)هماغه۱۳-۱۴ (؛

- - -

- سترګې چې د سترګو پرلار ، زړونه وړي
څوک د توري شپې به، چرته غله ګوري)حمزه (؛

- خاطره، يار دې په خيبر کې اوسي
ټوله دره له سپېلنو ډکه ده

مدعا)و (مثل

دا يو داسې انځور دی چې شاعر په يوه مسره کې يو اند يا واند څرګند کړي او په بله کې يې مثل د زباد لپاره وړاندې کاندې. کله هم داسې کېږي چې يو انځور په بل انځور ښه ترا جوت او لا زړه

راکښونکی کړي. استاد اسد غضنفر په دې اړه داسې څرګندونې کوي:
))مدعا مثل د هندي شاعرۍ خورا مهم خصوصيت دی. دلته د مرکبې تشبيه غوندې ((څو مشبه او مشبه به موندلای شو خو له مرکبې تشبيه یې فرق دادی چې په مدعا مثل کې شاعر هم یو ذهني مفهوم عيني کوي او هم د مشابه مثال په راوړلو سره د يوې ادعا ثابتول او توجيه کول غواړي. دغه تخنيک په کلاسيکو استادانو کې تر هرچا ډېر د شيدا په شاعرۍ کې وينو. په اوسنو کې ښاغلی جلان يو داسې څوک دی چې له مدعا مثل سره يې جوړه ده. مثال:
وخت څومره ساده دی چې تېپي مو په رسۍ تړي
چا پر)په (شګو رېګو د درياب مخه نيولې ده
په اوله مسره کې شاعر يوه ادعا وکړه. په دويمه مسره کې يې د هغې د اثبات لپاره تصويري مثال راوړ. دلته هم د مرکبې تشبيه غوندې د مشبه او مشبه به ارتباط وينو.)چا (د وخت،)تېپي (د درياب او)رسۍ (د شګو رېګو معادل دی. يو بل مثال:
وژني مې ګام په)پر (ګام خو بيا هم مينه ناک دی جانان
د سندرغاړي سل عيبونه يو هنر پټوي
چې دلته سل عيبونه د ګام پر ګام وژلو ، هنر د جانان د مينې او جانان د سندرغاړي معادل دی. د مدعا مثل بېخبنا د تشبيه وي خو د تشبيه ادات پکې نه وي او وجه شبه هم اکثر وخت پکې نه بيانېږي. (()د جلان جادوګر هنر، بهير۱۷-۷-۲۰۱۰ (
دغه انځوريز چم په هندي سبک کې زيات پر کار اچول کېږي. له دغه پلوه په پښتنو پليونيو کې حميد په هر ډول، خوشيدا بېخپوره له ميرزا بيدل سره سيالي کړې، خو لومړی يې له ستر خوشاله راپيلوو:

د عالم ډېرې خبرې، د جهان واړه لښکرې
زړه مې نه ښورې له ځايه، غر خو هسې وي کنه
)خوشال،پ (
حميد يې يوه داسې ښکلې بېلګه لري چې د بيت په دويمه مسره کې يې مدعا راوړې او په ړومبۍ کې يې ورته مثل:
لکه سر د پسه پر اور غاښونه سپين کا
هسې ماته له ډېر غمه خندا راغله؛
_ _ _
او د شيدا يو څو غوره شاهکارۍ:
- کړي اثر د درد ناله پر سختو زړونو

تل د دف په وهل چغې جلاجل کا)دیوان۱۳۷(،
- د گریانو سترگو آب سوزان آتش وي
گوره ابر ! اور د برق پر خرمن بل کا)هماغه۱۴۰(،
- د صورت په قوت څه شي بې اسبابه
په شبنم کې کوم نهنگ شناوري کا)هماغه۱۲۸(،
- حقارت د افتاده کړه گردن گشه
راغی غرلمن پرغاښ و خاکِ پاته)هماغه۳۲۲(،
- بلندي مې د کهسار په پستیِ بایله
راغلم زه لکه سېلاب و دې صحراته)هماغه۳۲۵(،
- گلرخان یوسي عصمت د زاهدانو
اور د شمعې په صحبت کې دامن تروي،
- فلک بار دی د اکراه پر هرچا ایښی
گوره حال د انحنا په هر هلال کې)هماغه۷۷۰(،
- د مردانو پر تېغ کله زنگ اثر کا
نه کړه شام د هلال توره مکدره)هماغه ۳۸۰(،
- وانبه په خوله کې، د کهکشان نیسي
حال د اسمان وینې، فتنه جویي کړه)هماغه۸۵۵(؛

- له اسمانه د چا زور برابر نه دی
زمان ځي پر خپله مخه، شپې تېرېږي
قافلې له لارې نه سي اړولای
کاروان ځي پر خپله لاره، سپي غپېږي...
)باري جهاني لېمه۱
په سپین شعر کې:
که څوک د لوړتیا ججوره و نه لري،
په هسې وزرو لوړېدای نه شي...
که نه،
ولې به یې:
له موږ که ښکالکی جوړولای
او مېږی به یې مرگ ته سپارلای !

)رزم و بزم ۹ (؛

مخامختيا يا تقابل)Contrast(

په دوديز))بيان و بديع ((کې تقابل، تضاد ، طباق، لف و نشر، هم له شعري))صنعتونو ((څخه شمېرل کېږي، خو په لاتيني نومونپوهنه کې د دغو درو سرو پر وړاندې يوازې contrast ډېر کارول کېږي که څه هم له لېکزيکي)لغوي پلوه (دغه ترم يوازې د تقابل انډول دی، د تضاد هغه contradiction او داسې نور، خو په شعر، او نورو هنرونو کې زياتره له همدې لومړی نومونې کار اخلي. contrast په شعرکې هماغومره اړين بربښي، لکه په انځورګری کې د رنګونو په تړاو ؛ په همدومره توپير چې په يوه شعرکې د رنګونو پرځای له ژبنيو توکو سره، له جوليز او مانيز دواړو پلوه، کار لري او هغه دا چې دوه توکي)ويي، وييغونډونه، غونډلې له بېلابېلو جولو او ماناوو سره يو د بل پروړاندې کارول کېږي. سره له دې چې کونترسټ لکه تمثيل، تجنيس، تلازم او داسې نور پر نړيوال کچ انځورونه نه بلل کېږي او له ټولېزې ليکنی يا ادبي ژبې او بيا))نظم ((سره د))شعر ((بريد ليکه رغولای نه شي، خو په ښکلاييز رنګ و خوند کې يو ټوليز چار و نقش پر غاړه اخلي. په دې توګه يې هماغه بېلګې راچاڼوو چې يا انځور رامنځته کوي او يا د نورو هنري توکو په ښه تراځلېدا او ښکلاکې مرسته کوي، لکه په دې وروستـه بېلګو کې:

- که تېرېدونی، که پرېوتونی
که څوک ښه يونی، که څوک بد يونی

)خوشال، وييزېرمه۱۴۷ (

- په هرڅه کې ننداره د هغه مخ کړم
چې له ډېرې))پيدا ييه- ناپديد ((شو

) خوشال، پ-۳۱۰ (؛

ستر خوشال په دغه بله بېلګه کې د ننبه کړو وييغونډونو له کونترسټ سره د بيت دواړې مسرې سره هم مخامخ کړې دي:

نوره))واړه پښتونخوا ((پرځای مېشته ده
))يو دازه ((دي زماني پکې منصور کړم)پ ۵۹۱ (،

او ياهم:

توره چې تېرېږي، خو ګوزار لره کنه
زلفي چې ولول شي، خو خپل يار لره کنه
شېخ دې نمونځ روژه کا ، زه به ډکې پيالې اخلم
هر سړی پيدا دی، خپل خپل کار لره کنه

)پ ۲۷۵ (؛

-ضرورت کا لکه))غر ((په لمن دفعه
د))چولې ((فکرونه ولې پرېشان کړې؟
)شیدا ، پ۷۴۷(،
- په کور او کلي پورې آتش کړه
ترک خراسان)و (، روم و حبش کړه)هماغه۸۵۴ (؛

چې مې چاته سر ټیټ نه شي، ننګیالی زما ژوندون کړه
زړه زما دې مسلمان وي، تفکرمې د پښتون کړه)حمزه (؛
- د وړو وړو خدایانو دې بنده کړم
لویه خدایه زه به چا چا ته سجده کړم
ملګرتیا که څو رندان را سره وکړي
دا حرم به یوه لویه میکده کړم (؛

-اوس ګوزاره د زړه په وینه کوو
چې حالات نبه شو، بیا به مینه کوو...

- ستا د ښایست بهارستان نه خاندي
زما زمولتی ګلستان نه خاندي
لکه غاټول پسرلي پرېښووم پر داګ
که ګل پرهر مې پر خزان نه خاندي
دي بې سهاره ترورمی شپې واکمنې
لمر، سپوږمی، ستوري پر اسمان نه خاندي...
)ساندي او سندرې ۵۷ (؛

-بنده ګان لوټو د ورځې، څو د شپې یادوو خدای
په لمنځو، روژو، حجونو او عمرو یادوو خدای
ملا وایي هرڅه کړې کړه، خوخدای مه باسه له یاده
موږ ګناه مینځو په اوښکو، په توبو یادووخدای

دا بمبلي اوږدې ږیرې مو پرې ابښې هسې نه دي
ننواتي په زارو، واښه پرخولو یادوو خدای
)یو نظم د کاروان پرغزل ۸-۱۰-۲۰۰۳ (

- - -

- دا مندړ که کلیساده، که جومات
یا اورتون دی، که د مینې خرابات
ببل ببل ور دی، ستا د کور پر لوري مات
لویه خدایه، هرې خواته دی ستا ذات!
)هادي، لېمه ۱۲ گڼه(؛
- له ورځې تنبتم چې له شوره ډکه ستا غوندې ده
شپې ته پناه وړمه، شپه چوپه ده زما غوندې ده
په دغه دښته کې شاید د مینې قتل شوی
په دغه دښته کې اوس هم د زړه دړزا غوندې ده
...)جیلاني جلان، تاند اوبپانه(

- - -

چې قاتل ته ښیي لار زموږ د کلي
ورپسې به وي ازار زموږ د کلي
د خپل کور پته پخپله ورته ښیي
دا ساده ساده هوښیار زموږ د کلي
)هیواد شېرزاد، روزگان ۲۱-۲۲ گڼه(؛

- - -

پر کلي کله کله باد و باران یو ځای راشي
لکه مین ته چې غماز و جانان یو ځای راشي
څه ښه تصویر جوړ کړي چې لاس کله دروغځوم
ستا ښکلو سترگو ته موسکا او خپگان یو ځای راشي...
)عزت الله شمسزی، تل افغان اوبپانه(.

په ازادو بیلگو کې:
- چې بالښت یې د تاووس له بڼو جوړ وي
او بړستن یې د سمورو له پوټکو

په څه توګه به د کبر لور اګاه شي
چې خواران او بېوزلان زموږ د کلي
ـ د طالب او مجاهد په واکمنۍ کې ـ
د ځوځانو، مارکونډو له پاسه خوب کا !
)عنايت پويان، منصوري چغې (؛
- - -
- واوره باران نه دی
چې په يو رپ کې ودرېږي،
واوره چې ورېږي،
واوره چې ورېږي
نو ورېږي
او ورېږي.
)استاد شپون، تاند اوبپانه (؛
- - -
- که ستا د ناز پر شونډو،
د لمر پيغام نخېدای،
ما به مات کړی وو د شپې د اوږدېدو طلسم.
هله نخل به مې د ځلېز له سپوږمۍ ،
ستورو سره
او ستا د مينې په درووږ کې به مې
زړخله ځان بلهاري کړی وو خپل...
خو، زه خواشينی يم چې:
ته يې لاهسې په درشل کې
د مزدک د ناز غرور ولاړه،
او زما خوله د بېژبۍ له تورو خاورو ډکه !
)نوې پېرۍ او نوې زرۍ ۴۲ (؛
- - -
- شپه ګېنې ونيوه،
چو په چوپتيا پر ربړېدا وکړ پيل،
د کاروان ستوري اسمان لار و نيوه،

شعر راوټوکېده.
که د هر شعر پیل و پای دی،
لوی ښنبتن په خپل قلم لیکلی
خو ته یې زما د هر یو شعر د تول و تال ګلپېغله !
)ناچاپ(.

- - -

داهم د))زړه او خوله((ترسرلیک لاندې په یوه سپین شعرکې مانیز او جولیز غبرګ کونترست یا تقابل:
تا له ماسره د خولې خبره وکړه
اوما له تا سره د زړه.
زه دې په خوله وغولېدم
او زړه مې درکړ،
خو ته پر خپله خوله و نه درېدې
اورادې نه کړه...
هو،
داچې ته نه غواړې،
له ماسره د زړه او خوله لار یوه کړې
او یوخوله زړه راسره
پر یوه لار پل کېږدې،
نو بس:
نوره دې رانه خوله ونیسه،
خوله مې مه لټوه
او زړه مې مه سپړه،
او ښنګه مې چې درکړی،
هغسې یې روغ رمټ بیرته راکړه...
نوره نو،
زیاتې ته یوه شه او خوله دې
او
زه یوه شه او زړه مې !!؟
)اندوژوند۹۴-۹۶(.

انځورنګ یا تمثیل (play)

انځورنګ (تمثیل (، لکه څومره چې په داستان کې ارزښت لري، په شعر کې یې هم لري او هنري ښکلا او راکښنون ور زیاتوي. په ← انځوریز یا مصور (illustrated) او په تېره کیسه یي (allegorical and parabolical) شعر کې خو له رغنده توکونو ګڼل کېږي. په لویدیځ کې شعر، که په هر ابزم اړه ولري، کیسه یي بڼه راخپله کړي، پلاټ، تېم، پیل و پای او کرکټرونه لري.

انځورنګ یا تمثیل په سهي مانا باید د یوې پېښې یا صحنې داسې انځورګري وي چې لوستونکی یا اورېدونکی پکې خپل ځان ووینې، په نورو توکو، داسې ونګېرې چې هغه هرڅه یې په مخ کې تېرېږي.

د پښتو ازاد شعر په ورو ببلګو کې هم له هماغه لومړیو څخه رادود شوی، خو په ځلوریزوال یا په پارسي نومونه)چارپاره یې (قافیوال شعر کې ړومبی ځل اجمل)جنت،د پېغلې دوییزې ترڅنګ (، لایق او فاراني او په نیم ازادو اوږدو هغو کې پژواک)کلیمه داره روپۍ (او بیا پوهاند مجروح)ځانځاني ښامار... (رادود کړی او په څه ناڅه لنډ او بشپړ ازاد شعر کې یې د را دودوني ویاړ د ازاد بهیر د یو شمېر غورځاونو په برخه شوی دی.

د کیسه یي شعر پیلامه له آره له اسطورو سره رادود شوې، په بله وینا ، د دغه شعري ځېل ژبه تر هرڅه له مخه مېتولوژیکه رادود شوې او بیا هله یې تمثیلي او سېمبولیک رنګ و خوند راخپل کړی دی. په پښتو کې د دې ژانر پیلامه استاد پوهاند مجروح رانښلولې چې په نیم ازاد شعري کالب کې یې د اروپایي لرغوني پېر د اسطوره یې یا مېتولوژیکي شعرونو په پلیونې، هغه هم زیات له رواني او فلسفي پرداز سره، څه د نا اشنا سندرو او څه د)ځانځاني ښامار(تر نامه لاندې ښایسته ډېر کیسه یي شعرونه کښلي دي.

ادبپوه لیکوال اسداله غضنفر د استاد مجروح د ونډې په تړاو دغه راز شعرته د سېمبولیک روایت نومونه کاروي او روایت هم داسې راپېژني:

))روایت په ادبي اصطلاحاتو کې ((د هغو خیالي یا واقعي پېښو بیان ته وایي چې ارتباط سره لري. له سېمبولیک روایته منظور دا دی چې په دې اثر کې تر ډېره حده، له پېښو، ځایونو، کرکټرونو او مفاهیمو هم لومړی او مستقیمه معنا اخلو ، هم د پردې شا ته نورې معناوې پکې

موندلای شو. د ځانځاني ښامار لیکوال.. له سپمبوله همدا معنا اخلي... ((د لا زیات پوهاوي لپاره:)ځولۍ، لومړۍ او دویمه ګڼه(.

زموږ تاند لباند ادبي- فلسفي لیکوال اسد اسمايي د لېوال پر هوسۍ نندارمه د سریزې په ترځ کې (د سپمبول تر څنګ تمثیل د شعر د ولولیز)عاطفي (راکښون لپاره اړین بولي او دوسمهالو نومیالیو شاعرانو له نوښتونو یې ګڼي:
))سپمبول او تمثیل په اروپايي شعر کې د عاطفي هیجان په بڼه د)رمبو (،)ولرن (او)بودلر (په اشعارو کې ځان څرګند کړ... ((

غفور لېوا ل بیا په بشپړ ازاد کالب کې لنډ او اوږده تمثیلي او کیسه يي شعرونه نور هم پسې پښتني کړي او یو شمېر سپمبولیکي او رومانتیکي او بیا نیم تاریخي- ملي اسطوره یي)mythical (کیسې او نندارمې یې رادود کړې چې د نورو لویو او وړو ترڅنګ یې د))هوسۍ ((او))ارشاک او اوشاش ((په نامه په خپلوا که بڼه خپرې کړې هغه، خورا په زړه پورې بېلګې دي.

په دغه لړ کې)) هوسۍ ((نندارمه)ډرامه(اروابناد پوهندوی اسمايي له خپلې ادبي- فلسفي شننې سره داسې راپېژني:
))... د لېوال د هوسۍ منظومه یوه داسې شوې هڅه ده چې د خپل زړه خبرې د افسانوي سمبولونو په مرسته وکړي.د ښکلا سمبول)د توروسترګو مېرمن(د شپېلۍ په اسرار آمېزه غږ زړه بایلي.)مغروره پېغله(چې د تورو سترګو له مېرمنې سره ورتوالی لري، د شاعرانه تخیل په ځواک او شپېلۍ په کوډو درې ځله بیا بیا ځان راڅرګندوي، لکه)هېلن(چې څو پېړۍ وروسته د ګویټې د شاعرانه تخیل په ځواک بیا څرګند پږي... ((

څنګه چې د درو واړو یاد شویو ویناوالو اوږده کیسه یي او تمثیلي اثار په خپلواکو بڼو چاپ شوي دي او وراندېینه یې د دې کتاب له ججوري بهره ده، نو دلته یې همغه وړې، هغه هم زیاتره یوازې تمثلي بېلګې په لاندې ډول د مینه والو مخې ته ږدو:
... هلته د وچ ډاګ پر لمنه باندې
د مني باد ته یوه کېږدۍ ریږېږي
په دې کېږدۍ کې یوه رنځوره ښځه
اوربلوي او له دردو ژړېږي...
)سمسور اوبیانه، له نصیر سهامه په مننه(؛

- د ساهو قبر ته ولاړم، شپږ بجې وې، سپين سهار وو
ژوند مې وليده ويده وو. مرګ مې وليده، بېدار وو
بيا مې لمر طرف ته پام شو، يوه بله ورځ يې راوړه
خو پر مخ يې ژېړ زعفران وو، چې خپه وو، که بېمار وو...
(شاه سعود، د ساهو ياد ۱۰۹)؛

- لاسونه او پښې ځانته، رانژدې کړو چې ماښام شي
له وېرې ښخه بندې، دروازې کړو چې ماښام شي
پر ورځ د زاهدانو، غوندې ګرځو په کرار
بدلې د بلا غوندې، ښېرې کړو چې ماښام شي...
(حبيب تاثير، برېښليک).

په ازادو بېلګو کې:
- څه ښايسته
رنګينه شپه
د خوارلسمې،
څه عطرينه
سپرلنۍ وږمه چلېږي!
د ((خيالي)) پر غرڅپو باندې روانه،
وړې راوړې
د ګلګخونو
پيغامونه...
او زه بوخت
پر ننداره
د هسک د پېغلې
چې بېباکه
بې پروا
لوڅه بربنده
په رڼوب

د څپاند سيند کې،
کړي لمبا په مينه مينه !
)زما نړۍ ۴۹مخ ۲۵-۵-۹۴ز(؛
- - -

- پر ګلکڅو د سپينو وريځو پسرليو زما
سرې سيلۍ د پاڼرېژ رالوتې،
په تورو نمرو کې ځان نغښتی اسمان،
په وير وېرژلي ناوکۍ مې د زمولي چمن،
د راپرېوتو سپېدارو په ناورين،
د لښېدلو بلبلانو په ياد.
// // //
باغ په زمو للو اند ښېنو کې ډوب دی:
د چمبېليو ، رمبېليو وږمې
د باد له کومې، لوښېدلې لارې
د کوم ناچېرې نشت اباد پر لورې ولېږد بدې...
)هماغه۹۲ -۹۳(؛

- - -

- باران ورېږي،
توپان چغې وهي.
د دې ساړه ژمي لاسونه د توتيانو بچې
له شنو خوبونو پاڅوي
په يخ نيولو ګوتو
د شنو ښکو حرم څېرې ورنه زړونه باسي... تر پايه
)ننګيال،... (؛
- - -
- شپه تورې پر لاس لکړه
پر همدې لاره شوه تېره
موږه دوارۀ ورپسې ځو
ستا خندا يو ښکلی تاج دی

پاس پر زلفو سهر ا ېښی
مادي ملا نه لاس چاپېر کړ
ستا پر ولي مې سر ا ېښی
دوا ړه ځو د ځنګل لو رته...
)غ لېوال، خله چې ته خپه شي۱(؛

- - -

- اوبه يې تېري کړي پر ړېره
لاس يې پرېمينځلو
ژبه پاکه پاکه...
خو:
د سبا د وينو ځاځکي پر لمن پاتې شو !
)پيوند ، دسپنما ياران۱۰۱(،
- نرۍ لار زموږ له کوره
د شنو شوو په ځنګل کې
د پستو وښو له پاسه
ان، تر سينده رسېدله...

-...-

ترووږمۍ وه
يو څو سيوري راپسې شو
زموږ له کوره تر ګودره
جام د پرخې يې رامات کړ
نور يې پرېښوو م چې ځمه !
)هماغه(؛

- - -

دا خلور خړ د يواله
دا په لرګو پوښلې خونه
څومره مې بده راتله
اوس ترې وتلای نه شم
دلته مې مور وېديده
...)درياخان، تاند اوبپانه(؛

- - -

- مامې چې غبرګې سترګې
پاس د اسمان تټر کې و ګنډلې
او بیا ښه ځیر شوم ورته...
ماوې چې ګوندې له ماښامه مخکې
د پراخ اسمان تټر کې وګورم
روښانه ستورې ! !؟

)خسرو سنګروال (؛

- - -

- درسته شپه
اړخ پر اړخ
د بانه کټ کې اوړم،
ستاتر پلو لاندې
په نرمه غېږ کې،
یوه شېبه)زه د (ارام په تمه
مورې ماشوم شومه بیا
غوږ پر اواز
ستا اللو ته پروت یم !)ازمون، ښکه دې هېره کړمه۲۴(.

- - -

- دا زما ګوتې ته ګوره
هاچینه در معلومېږې
ها د دوو غونډیو منځ کې
شین نرې پیوند یې وینې
سپین ګړونګ درمعلومېږې
کتورې یې د سپوږمۍ چې
پاس پر سربانډې نیولې
تا ته وایم ځیر شه ګوره
دغه لاندې مېنې وینې
چې تر کوچو دې لا سپینې
دغو مېنو ته وربار دې

توري کړې د لونګو
زه هم کله کله پیایم
د نظر یو رمه هلته !
)ومان نیازی، لېمه ۱۱ ګڼه(.
- - -
- هسې د کابل پرانګیو
یوه اوښکه ده
زه لکه ماشوم
ترېنه کیسې غواړم.
سره شي هیله هیله شي
د لمر سیوري ته پټه شي
غلې شي ګونګی شي
راستنه شي
راته نه وایي
بس څنې راوګرځم...
)سید منتظرشاه، هیله ۸ ګڼه(؛
- - -
- اخر مې ولیدل د استاد ماشومتوب د تابلوګانو
څو کوشنې کورونه
مثلثي)څو دړېګوټیز (باموته
او د څو رنګه دېوالونو منځ کې
په پردو پټې رنګارنګې کړکۍ
څو هلته
ته وا څوک نه اوسېږي...
)احمد تکل، لېمه ۵ ګڼه(؛
- - -
اغلې سلمی شاهین)د پښتو ټپې ۵۰ (په یوه ټپه کې))تمثیلي مخاطبه ((په نښه کړې ده:
یاري د زور خبره نه ده
اشنا ته وایه چې خوله سمه څوځوینه

په کيسه يي)پرابوليک (شعرکي د انځورنگ)تمثيل (بېلگې:

- ستا د گل بدن له عطرو
پر پاسته وربښمين پالنگ ستا د سينې وم
مست بېسده خوبولی
له ماښامه تر سهاره

ترخو...
ستا د لمر ښايست زرينو وړانگو
ستا د گل مخ سباوون په رڼو پرخو
له درانه خوبه راوېښ کړم
او شوې هله مې روڼې
خوبوړې سترگې
په تلپاتې تورتم روڼو
رڼاگانو !
)د سبرونو نخا ۲۲ (،
- - -
- سپينو کوترو د بامونو پر سر
په خپلو سرو منبوکو وليکل چې:
ځوک به تر))غرو ((زموږ د مينې پيغام ورسوي؟
کلونه وشول،
له آخوا د اور لمبې بلېږي
او راسوځي مو د الوت وزرونه !
)هماغه ۲۲ (؛
- - -
- ما وېل،
چې ولېږدوم
دا خپله توره کېږدی،
- لکه د ستورو ببړی-
د پلوشو په مراندو
هسکه د لمر تروربوی...
خو د تورتم د واښو لاسونو

مراندي کړې پرې
زما د تورې کېږدۍ
او کړه يې بيرته رانسکوره
د نېستۍ پر تورو خاورو باندې...
اوس،
هسې ناست يم
لاس تر زنې لاندې
چې دغه توره سپخېدلې،
ړنګه بنګه راپرېوتې کېږدۍ
څنګه راټوله کړم له تورو خاورو،
څنګه يې وپېرمه بيا له سره
او پر هماغه وچ خاورين ځمکني غولي يې بيا
ودرومه بيرته نېغه

د پخوا په شاني !)هماغه ۱۰۷-۱۰۸ (؛

شعري ترڼګونه)ترکيبونه(

په شعري کره کتنو کې دا زياته دود ده چې وايي: پلاني شاعر خورا ښه او ښکلي))ترکيبونه((هم کارولي دي. په دغه تړاو استاد اسد غضنفر داسې ليکي:

)) په ترکيب کې چې له دوو يا تر دوو ډېرو کلمو رغېږي، يوه نوې مانا مومو. ترکيبونه پر څلورو ډولونو وېشلای شو: اضافي، وصفي، تشبيهي او استعاري ترکيبونه. د پښتو پخوانو شاعرانو به ترکيبونو ته ډېره توجه نه کوله. په شلمه پېړۍ کې د هنر دې اړخ ته توجه وشوه... د جلان جادوګر هنر، بهير ۱۷-۷-۲۰۱۰ ((.

دلته))ترکيب ((د وييپوهنې او بيا وييرغاونې) Word formation (په جاج نه، بلکې د غونډله پوهنې)نحوي (په جاج کارول کېږي او له همدې اړخه د ژبپوهنې په نومونه کې نحوي ترڼګونه)ترکيبونه (، په بله وينا ، غونډونه)عبارتونه، فقرې (بلل کېږي. په دې توګه لومړي ډول ته))نحوي ترکيب ((ويل کېږي او دويم ډول ته)لغوي ترکيب (.

لومړی ډول د دوو يا زياتوويېونو او وييکو)اداتو (يوه ټولګه ده چې په يوه غونډله)جمله (کې د يوه شننوړ او ونجوړ)قابل تعويض (يوون)يونټ، واحد (په توګه يو ټاکلی پښوييز او مانيز چار پرځای کوي، په نورو ټکو ، يوه غونډله لومړی پر غونډونو وېشل کېږي ، لکه
واخلې)سپوږمۍ او زمرى- د مازيګر پر درد بجو- په ملې بس کې- يوه ستراد بې بنډارته- ځي (

غونډله. لغوی ترکیب بیا له دوو یا زیاتو وییونو او وییکو څخه داسې رغښت مومي چې نه یوازې شننوړ او ونجوړ نه وي، بلکې پر دې سربېره يې بېلابېل رغنده توکي له نحوي پلوه د یوه یوازېني فشار او)حالت: اصلي، مغیره (اړوند)تابع وي، لکه: پیمخی، سترګوړی، تمځای)تمځی (، ژبپوهنه، کتنپلاوی، له اوښکو ډکې سترګې، ژب-ساپوهنه...
په دې لړکې شعري غونډونه یا))ترکیبونه ((هم د نورو غونډونو غوندې تر هرڅه له مخه د اړوندو غونډلو)جملو (د یوونونو)واحدونو (په توګه، د جولیز، نحوي جوړښت، چارو مانا له مخې په پام کې نیول کېدای شي او هله بیا له شعري- هنري پلوه؛ او داچې له آره نحوي غونډونه دي، نو اړینه نه ده چې تل دې رغنده توکي یوازې خپلواک وییونه وي، بلکې، لکه له مخه چې ورته نغوته وشوه، ناخپلواک هغه) وییکي: د ، له، په، پر، تر، سره، لاندې، باندې، کې، پورې، پسې، او... (هم رانغښتای شي او په دې لړکې د همدغو څلورګونو ترنګونو))توالی اضافات((چې په دودیزو ادبي فنونو کې ويار)عیب (بلل کېده، اوس يې په ښېګڼو کې شمېرل کېږي.
دادی، دلته يې څو بېلګې وړاندې کېږي:
برندې سترګې، لکه: د اسمان ستورې، په سترګو سترګو کې، پر بلې ولاړه نجلۍ، سر پر زنګون، د وختو د اسوېلو تر سیورې لاندې، پر وربښمین بستر د ناز، د لمر په څنو کې، د ښېراز باور ګوګل، د ګل او بلبل په ژبه، بادونو لولنګرو، د کرلو پرنډو وینو د ګلمینو ګلبڼونه، د سپېدو د خزانزمولو سپېداورنو شنه خوبونه...)ساندې او سندرې ۲۲، ۸۲... (.
هرګوره، استاد غضنفر شعري ترنګونه په څلورو نومېرلو)مشخصو (ډولو اضافي، وصفي، تشبیهي او استعاري هغو کې رالنډ کړي چې هغه هم د نوموالو غونډونو یوه برخه رانغاړي. که نه، یوازې په نوموالو کې اضافي دا پېنځه ډوله دي، همداسې توصیفي، بدلي، عددي، متممي، قیدي... او ورپسې فعلي ډولونه هم همداسې درواخله.
په هره توګه، د ترنګونو هماغه ساده ډولونه هم چې د دوو خپلواکو)ساده یا مشتقو (وییونو تر څنګ له اضافي)د (پرته پکې نور وییکي دومره برخه نه اخلي، تر یووستویو وییونو څخه د شعري انځورونو) اېماژونو (، په تولیز جاج، د))شعریت((لپاره ښه ترا لیاره هوارولای شي، او د ژبني پوتنسیال د آر له مخې يې زېږون ناپایه)نامحدوده (دی، په بله وینا ، شاعر يې له اړتیا سره سم هرڅومره ډېر رامنځته کولای شي او هېڅکله له تنګسې سره نه مخا مخېږي.

استاد غضنفر هڅه کړې، د جیلاني جلان د شعر دارزونې په ترڅ کې هماغه څلور ډوله رابرسېره کړي:
))د مازیګر په)پر (زیړ جبین به ګل ګل وکړل شي
دا ځوان ګودر به اوس د نجونو په مذهب غړېږي

دلته زيړ جبين وصفي ترکيب دی. د مازيګر زيړ جبين، استعاري ترکيب دی. ځوان ګودر هم استعاري ترکيب دی. مانا دا چې ګودر له انسان سره تشبيه شوی دی. بيا د تشبيه يو اړخ يعنې مشبه به)چې دلته انسان دی (حذف شوی او يوازې يوه ځانګړنه يعنې ځواني يې ياده شوې ده او د نجونو مذهب اضافي ترکيب بولو ، ځکه مذهب مضاف او نجونې مضاف اله دی.

متل دی وايي، د شال او شړۍ نه سره کېږي، خو په پکتيا کې شړۍ ښکلې او رنګين لباس دی.

جلان وايي:

دې ته سور غرور هم ګونډه ماتی شي، سجدې کوي

دا د پسرلي شړۍ د لمر په)پر (اوږو ښخه ده

دلته سور غرور وصفي ترکيب)غرور موصوف او سور صفت دی (او د لمر اوږې استعاري ترکيب دی. د ښاغلي جلان شاعري له اسعاري ترکيبونو مالامال ده. د ده ترکيبونه کابو ټول د ده خپل دي.

ژبپوهان وايي چې په ځينو ژبو کې ترکيب جوړول اسانه دي، خو په ځينو نورو کې اسانه نه دي... . جلان د نوي انځور د جوړولو لپاره، د مانا د رسولو لپاره او بل د تناسب په خاطر ترکيبونو ته مخه کوي. دی وايي:

زموږ د کلي له اسمانه هر چا کړې ولجه

چا ترېنه لپو کې سپوږمۍ وړې چا لمر وړی دی

دلته د کلي د اسمان ترکيب په وړيسې مسره کې له لمر و سپوږمۍ سره هم د انځور په بشپړولو کې برخه اخلي، هم تناسب زېږوي. (( )د جلان جادوګر هنر، بهير ۱۷-۷-۲۰۱۰ (

دا خبره چې ترکيب جوړول په پښتو کې د نورو ژبو اوبيا پارسي هومره اسان نه دي، سمه نه ده، ځکه، لکه چې په همدې څېرکې کې رڼا واچول شوه، هره ژبه))يو ناپايه رغاونيز پوتنسيال لري((، دا بېله سکالو ده چې په پښتو او بيا شعر و ادب کې له دغه پټ توانه د نورو او بيا پارسي ژبې هومره کار يا ګټه نه ده اخيستل شوې !

مرکب تشبيهات

استاد غضنفر په اړونده ليکنه کې د دغې شعري ټولۍ)مقولې (په تړاو ليکي:))له ترکيبونو چې راتېر شو، د جلان د شاعرۍ بله مهمه ځانګړنه مرکب تشبيهات دي. په دې جمله کې چې وايو، هغه د سپوږمۍ غوندې ده، يوه مشبه او يوه مشبه به لرو. که مشبه او په تېره مشبه به تر يو زيات شي، دابيا مرکبه تشبيه بلل شوې ده. جلان له دې درکه هم په پښتو کې ډېر سارى نه لري. جلان وايي:

چې پسې وژاړم بنه وژاړم دمه مې وشي

لکه ناروغ نه چې په يخو اوبو تبه ووځي

دلته ژړا او یخي اوبه او د تبې وتل او دمه کول سره تشبیهي ارتباط لري. مرکب تشبیهات بشپړې منظرې راکوي او د تصویر جوړولو عالي ډول دی... ((.

هنري صفت

استاد غضنفر دا بدیعي صنعت داسې راپېژني:... کله چې صفت یاد کړو او موصوف پرېږدو ، د صفت دې ډول خیال پاروونکي استعمال ته هنري صفت وایو... . د خوشال خټک په دېوان کې د هنري صفت مثالونه نسبتاً ډېر دي. په اوسنو کې جلان یو هغه شاعر دی چې د هنري صفت کامیاب مثالونه لري:

پرون یې تاپسې دنیا چڼ کړه خبر یې کنه)که نه(

سپینچکه، لمر درنه یو څو جلوې په پور اخلي

چې دلته د سپینچکه صفت د موصوف له ذکره پرته راغلی دی... (()د جلان جادوګر هنر، ادبي بهیر۱۷-۷-۲۰۱۰ (.

سبکي ګډوډي)اضطراب(

زموږ د دودیزو ادبي فنونو او نوي ادبپوهنې استاد ، غضنفر د غه تولی،)مقوله (له یوې بېلګې سره داسې راپېژني:

))... د سبک له اضطرابه منظور دادی چې کومې کلمې یاد لیکلو کوم طرزونه چې یو له بل سره نه کوشېرکېږي، سره یوځای کړو. د ښاغلي جلان په دا لاندې بیت کې د ساینس او مقالې د ژبې کلمات د ادب او غزل د ژبې له کلماتو سره یوځای شوي خ کوشېر شوي نه دي او د سبک اضطراب یې پیدا کړی دی:

هلته ساینسدان د لوړ تخنیک په تار ډېره تړي

دلته ګلژبې سمندر په یوه خبره تړي

نوي شعري جاجونه)مفاهیم(

پر نړیوال، سیمه ییز او هېوادني یا ملي کچ د سېمبولونو او اسطورو تر څنګ یو لړ سیاسي، فرهنګي... جاجونه)مفا هیم(، د وییونو، ترنګونو یا غونډونو)عبارتونو (او بیا نومونو)ترمونو (تولیو)مقولو (، ګړنو او متلو په بڼه، چې د رسنیو له لارې یې وسمهالي شعر ته لار موندلې او زیاتره پر ن،یوالوسېمبولونو اوښتي دي، په وسمهالي پښتو شعر کې هم نن سبا په آره یا اړولې بڼه لړو ډېر را دود شوي دي، لکه:

تورو سپین، توراداغ، د خطر زنګ، سور څراغ، زرغون څراغ)وربښوول یارناکول(، ښې،

ښیلاسی، کیڼ)لاسی(، پرمختللی)مترقي(، ځانساتی)کنسرواتیف(، سمونوال، تور)بنسټپال(، توره)دیني بنسټپالي یا ارتجاع(، سور)کمونېست(، سره)کمونېستي ارتجاع(، سپین)پانګوال، پانګواک(، سپینه)پانګوالي ارتجاع(، نړیواک)جهان سالار(، نړیواکي)جهان سالاري، جهانباني(، نړیخور)جهانخوار(، زبرځواک، شپږم ستون)رسنۍ(، پېنځم برج)سوسیالېزم(، صلیبي جنګ یا جګړه، د تعمیدلمبا)غسل تعمید(، سمندري غله، بېل یې کړه، اېل یې کړه)تفرقه انداز و حکومت کن(،خوره او مه مره)بخور و نمیر(، کورډوډۍ کالي یا کورکالي ډوډۍ، توري اوبه، ترتورو اوبو آخوا)oversea-s(، شمال و جنوب)شمالي نیمه کُره او سوېلي نیمه کُره(سپین چک، د غروي اوښکې)اشک تمساح(، د مرګ و ژوند خبره)سوال مرګ و زنده ګی(، د تونل پای)نه ښکاربدل...(، توره طلا)تېل(، یانکي)امریکایي(، چوپ ډېری)اکثریت خاموش(، مختوپاني چوپتیا یا ترتوپانه مخکې خاموشي، فاضلهٔ مدینه، دعاج ماڼۍ یا برج، تاج محل، د خوراړو)جذامیانو(ټاپو، له زانګونه ترګوره...؛ د ظلم و تېري سېمبولونه، لکه یزید، شمر، حجاج، چنګېز، هلاکو، تېمور، مغول او ورسره ترلې مغلو اله، هیتلر، موسولوني، فرانکو، پلپوټ، پېنوچېټ او بیا ورسره زموږ خپل همهالی سیال...؛
پرنړیوال کچ یو لړ تاریخي نومیالي او اتلان، لکه سپارتک)دروميي مریيانو سرغندوی اتل(، سزار، هراکلس)یوناني پهلوان(، سکندر، کېلو پاترا)د مصر ټولواکمنه(...؛ او بیا زموږ خپل دا، لکه یما، جمشېد)او ورسره ترلې: جام جم(، ویشتاسپ، ګشتاسپ)لرغوني شاهي اسپه کورنۍ ترټولو له مخه د پښتنو له ساکي نیکونو سره تړاو درلودلی(، ساک یاسهاک، سړبن، غلجي، غرغښت، ببټني،کرلاڼي، ویما، کنښکا،اوشاش، زرینه)ساکي ټولواکمنه(، روکسانه یا رخشانه)د سکندر ساکه-پښتنه مېرمن(، زرتشت)زردشت(، سپین تومان)د زرتشت ستاینوم(، یا نیم تاریخي اتلان، لکه سیستاني کک، رستم، زال، اسفندیار، کابلۍ روبابه او سودابه...؛
او زموږ بشپړ تاریخي او ملي اتلان، لکه:
ابراهیم لودي، شېرشاه سوري، بایزید روښان، خوشال خان، میرویس نیکه، نازوانا، احمد شاه بابا،اکبرخان، عبدالله خان اڅکزی، محمد جانخان، غازي ادي، امین اله خان لوګری، میربچه خان، مسجدي خان، محمد شاه بابکرخېل، ایوب خان، ملالۍ، ملامشک عالم، محمد عثمان تګاوی،د هډې صاحب، چکنور ملاصاحب، د ترنګږو حاجي صاحب، امان الله خان، غفارخان، صمد خان، میرزا علیخان...؛
د نړیوالو تاریخي-جغرافیایي ځاینومونو، لکه بابل، نینوا... ترڅنګ زموږ پخواني او یوناني، لکه: باکتریا، باختر، بخدیانا، پاروپامیزاد، اکسوس)امو(، اندوس)اباسین(، اراکوزیا

)ارغستان، گندهارا)کندهار !(، هريوا)هرات(، مرغنا)مرغاب(، نياسايا)ميمنه(، زرنگيا)سيستان(،کبورا)کابل(، لو کرنا)لوگر(، الينا)نورستان(، لام يا لمپاکا)لغمان(، پروانتا)پروان(، کاپيسا ، پنتهېر)پنجشېر(، گنزه)غزنی(، ويهارادک)وردگ(، ناگرويهارا)ننگرهار(، اجنپور)رحمت ځواکمن(يا د استاد حبيبي د څېړنې له مخې دنپور)جلال اباد(، باگرام)پېښور(، اوديانا)سوات(سواتسو)د سوات سيند(، روه، روهيستان، روهليکنډ....
استاد پژواک د لومړي شاعر په توگه خپل ملي دا ړومبی ځل په پښتو شعرکې ترډېره کارولي دي او ليکوال په يوڅه زياته کچه، چې هرگوره استاد کهزاد په خپل زاړه تاريخ کې له څه ناڅه))فلالوجيکي ((تېروتنو سره له اوېستا او شاهنامې څخه راچاڼلي چې پر وړاندې يې د دوست شينواري)افغانستان په اوېستا کې(يو څو بېلگې له تاريخي ژبپوهنې سره يو څه زياتې باوري برېښي.

۷ - څپرکی
د وګړني يا ګړني پښتو شعر
جوليز رغښت

د هرې دوديالې)مهذبې، متمدنې(ټولنې ادب تر هر څه مخکې پر ګړني او ليکني ادب وېشنه مومي:
)و (ګړنی)شفاهي(، يا ولسي)فولکلوري popular(ادب د هرې ټولنې په هماغو لومړنيو بشپړتيايي پړاوونو اړه لري چې ليک يې لا نه درلود، خو دا ورېتيا پکې وه چې د نورو هنرونو په څېر دغه ژبنی هنر هم وزېږوي او د نثر يا نظم په بڼه يې يو بل ته خوله پر خوله او سينه پر سينه ولېږدوي او له دې سره يې زېږندوی يا ويونکی د زمانې له ياده ووځي، بيا نو د اړوندې ټولنې يا ولس ګډ مال شي او کوم ټاکلی يو ګړی)فرد(يې پخپل نامه نومولای نه شي.
کله چې ټولنه د ليک و لوست پړاو ته ورګډېږي او ورو ورو پکې ليکنی ادب وده ومومي، نو)و (ګړنی ادب هم هماغومره ورو ورو له دوده لوېږي، هم د پنځونې له پلوه او هم د کارونې له پلوه. دا ځکه چې ادبي او رواني تنده يې نوره زياتره په دا دويم ادب خړوبتيا مومي او)و (ګړنی هغه يې ورسره هسې په څېرمه ډول خپل نيمژوانده شتون پر مخ بيايي او پخوانی برم ورته نه پاتې کېږي، او په پای کې هم د خپلې ټولنې يو تاريخي- فرهنګي ټوک)جزء(او پاتوړې)ميراث(ګرځي.

"په ډېرو وروسته پاتي ټولنتیزو اړیکو)اجتماعي- اقتصادي مناسباتو (کې د ښکېل انسان ډېر ساده)ابتدایي (انگېرنې، اندونه او ولولې د هغه د ژوندانه د توکیز)مادي(او مانیز چاپېریال انگازه ده. اړتیا هغه دي ته رابولي چې وانگېري، سوچ او اټکل وکړي او خپلو رواني تمایلاتو ته هنري بڼه ورکړي ".)کرگر: ځو ادبي یادونې، ۴۵ مخ(.

زموږ په پښتني ټولنه کې چې ډېری یې په لیک لوست نه پوهېږي، د)و (گړني ادب زېږون لا لږو ډېره شته دی. دغلته تر پرمختللیو سیمو زیاتره)← بېنومه او نیمخرگند (ولسي ادبي ژانرونه زیات دود لري او ان تر دې چې هره خبره یې له لنډۍ یا متل سره وي او یا د کوم ولسي شاعر له یو نیم بیت سره.
په ځینو سیمو کې خو تر اوسه، یا تر پرونه یوازېنۍ)و (گړنۍ بڼه پاتې شوې ده. د ساري په توگه د ېرش ځلو ښت کاله له مخه د پکتیا او پکتیکا په سیمو کې د لیکني ادب څرک هېڅ نه لگېده او یوازې) و (گړنی شعر و ادب او ورسره ترلی ټنگ ټکور واکمن وو ، لکه واخلې، د ← دویم یا نیمخرگند غوندې اړوند "شیبران " چې په سملاسي)فی البدیهه(ډول یې له ټنگ ټکور سره شعرونه او بدلې ویلې او دا چې نالیک لوستی ول، همداسې گړني به پاتې کېدل او یا به د هر چا ببرته هېرېدل. په خوست او ځاځیو کې دغه راز شیبران د یو لړ نویو را پیدا شویو لیک و لوست والا شاعرانو تر څنگ لا هغه پخوانی گرانښت او منښت لرو ډېر ساتلی دی.

انگرېز پښتو پوهاند د پښتو)و (گړني ادب دوه گونی وېش لپاره زموږ تر کورنیو)دودیزو (پوهانو ، څه ناڅه یوه غوره تخنیکي برید لیکه راکښلې، لومړی))بېنومه ((برخه یې، رښتینې وگړنی برخه بللې او ورسره ورسره یې د دارمستېټر غوندې)**popular songs** (نغمې، سندرې نومونه کارولي او له دویمي سره وگړنی شعر) **popular verse-s**(. مانا دا چې له آره سندرې او نغمې رانغاړي او دویمه برخه یې پر وړاندې، هر گوره))شعرونه ((، په بله وینا ، د لومړی هغه رښتیني برخه وار له مخه یوه))سندریزه ((پنځونه ده او دویمه وار له مخه یوه))شعري ((پنځونه.

بلخوا لیدل کېږي، دغه دویمه برخه هم یو رنگ نه ده او د ویونکیو اکر وکر)حالت و هویت (یې سره توپیر لري او هغه دا چې په دوی کې څوک نیمخرگند دي او څوک پوره څرگند ، نو ، دېته اړ وځو ، په ټولیز ډول)و (گړنې سندرې) **popular songs** (او وگړني شعرونه popular verses شعر پر دوو نه، بلکې پر درو غورو ډلو یا ټولیو)کټېگوریو (وویشو:

لومړۍ ډله هغه سملاسي)فی البدیهه(لنډي نغمي راځي چې د کار پر وخت، پر لاره او یاهم له ملي اتڼ سره بولل کېږي، د وګړني شعر دا برخه زیاته آره او رښتیني بللای شو ؛ زیات دودیز رنګ لري او بېنومه ده.
دویمه ډله چې ویونکي یې نیمځرګند یا نومورکي دي او د ځانګیزو سندرغاړو له خوا بولل کېږي. په دې ډله کې، د لومړۍ هغې تر پلیونۍ او اغېز لاندې ویل شوې لوبې، بدلې، بګتۍ، لنډ لنډ رزمي، بزمي ... شعرونه راځي.

دریېمه ډله هغه ده چې ویونکي یې پوره ځرګندو نومور دي او د ځانګیزو سندرغاړو له خوا بولل کېږي. په دې کې مقام، رباعي، غزل، چاربیته او)ببیلې(داستان راځي چې غزل یې ، هرګوره له ادبي هغه سره خورا ډېر توپیر لري. (( )مکنزي ۳۲۰ مخ(

ځرنګه چې زموږ خبرې تر هر څه له مخه د پښتو شعر پر ځپیز- ځجیز سېستم راځرخي، نو پر همدې لومړۍ یا بېنومې برخې یو څه ډېر تمېږو او له دویمې نیمځرګندې او درېیمې ځرګندې برخې سره ځکه ډېر نه پېچېږو چې دا دواړې برخې د پښتو شعري سېستم لپاره آر بنسټ نه، بلکې د لومړۍ آرې او نره وګړنۍ برخې سره په ګډه پر خپل خپل وار د ادبي)لیکنۍ، دېواني(برخې ترمنځ تش د یوه پله هومره چار پرځای کوي. دا دی، درې سره برخې پر خپل خپل وار پرله پسې د مینه والو مخې ته ږدو:

لومړۍ: آره، رښتیني او بېنومه برخه

دا برخه تر دویمې)نیمځرګندې(هغې ډېر ځپلونه)ژانرونه(لري. ځیني یې له آره یوازې سندریزه لوښه او کارونګ لري، یانې د ټنګ ټکور لپاره راپنځول شوې او پنځول کېږي، لکه غاړې، سروکې، ببولالې، شین خالۍ، نیمکۍ یا د اتڼ نارې؛ ځیني یې، یوازې او یوازې ترنمي لوښه او کارونګ لري، لکه، کاکړۍ، غړانګې، د ویرساندې، د ناوېو ساندې یا چغیانې، د اتڼ نارې، د نکلو نارې، د ماشومانو سندرې ، د میندو سندرې، للو سندرې یا للووې او د بېنومه ولسي ډلې داسې نور لوی واړه ځپلونه؛ او ځینې یې لکه لنډۍ او لنډه کۍ شعرې، ترنمي او سندریز دربواړه کارونګ ډولونه لري.

د رغښتي تخنیک له پلوه دا درست ځپلونه د ټولیز پښتو شعر سره د پرتلې وړ دي؛ هرګوره، د نکلونو یو شمېر نارې چې هایکو وزمه ازاده بڼه لري او یا هم د سپین شعر بڼه، له ناځیزه تول و تال سره، بې له هغې له ځپیز- ځجیز سېستم سره اړخ نه لګوي. پر وړاندې یې ببیلې هغه تر ډېره

دغه سېستم رانغاړي اویوه نیمه نانهولي یې، لکه څنګه چې وتلي شاعر او لیکوال))عبدالباري جهاني، لروبر او بپانه((یې د بېلګې په توګه د فتح خان برېڅ د نکل په تړاو یادونه کړې، د نکلچیانو له خوا د بیا بیا راغبرګوني یا خوله پرخوله کېدني زېږنده برېښي.

په هره توګه، په ټولیز ډول د پښتو سوچه وګړني همدا لومړی پېیلی ادب یا سندري popular songsد جوړښت له پلوه آري او پخوانی برېښي او څپیز- خجیز)سېلابو تونیک (جوړښت لري، تر دې چې د) پېیلي(دویم او درېیم ډول او بیا لیکني، دیواني او ازاد شعر لپاره مخبېلګه ګڼل کېږي.

موږ د څپیز- خجیز شعري پښتو سېستم له پلوه د دغې لومړۍ وګړنۍ برخې له بېلابېلو څېلونو څخه دوه غوره څېلونه)لنډۍ او سروکي (تر سپړني او شنني لاندې نیسو.

۱. لنډۍ

لنډۍ د پښتني وګړني ادب یو داسې شعري او سندریز څېل)ژانر(دی چې د خومره والي، ټولیزوالي، ګرانښت و منښت له پلوه ورسره بل هېڅ څېل سیالي نه شي کولای. بېلابېل نومونه او ستاینومونه ، لکه لنډۍ، ټیکۍ، مسرۍ، ټپه،اواز، بدله، سندره)لایق(، ټپی، ټپکۍ)یادویګا(، غریبۍ، غرنګۍ)رفیع(، یې هم زموږ د خبرې پخلي کوي. بل ارزښت یې په دې کې نغښتی چې د پښتو آر او رښتیني شعري))څپیز- خجیز((سېستم یوه ټیپیکه مخبېلګه ګڼل کېږي. که د د غه تولیز)وزني(رغښت له پلوه د)ګړني او لیکني(قافیه وال او ازاد شعر رانغاړي، د مسره ییزې نابرابرۍ او ناقافیه والۍ له پلوه بیا په ځانګړي ډول د ازاد شعر لپاره یو داسې پوخ بنسټ جوړوي چې پردیو پېښو او پلیونۍ ته د چا پلمه نه پاتې کېږي او نه څوک پر اوسني پرله پسې رادوډېدونکو ازادو شاهکارونو دا ټاپه لګولای شي.

لنډۍ یو داسې څېلواک دوه مسره ییز، په بله وینا، یو بیته شعر دی لومړۍ مسره یې نه څپیزه او دویمه یې دیارلس څپیزه ده چې وروستۍ ناخجنه څپه یې یو موزیکال اهنګ رامنځته کوي. له خجیز پلوه یې له سره تر پایه پر هره خلورمه څپه یو غوره یا پیاوړی خج ټیکاو لري او تر څنګه یې نورې څپې په اړوندو وییونو کې خپل خپل خجونه هم ساتي، خو د هماغو غورو یا پیاوړو شعري خجونو تر اغېز لاندې کمزورتیا مومي ، خو بیا یې هم که ویونکی یا بولونکی بېخي وغورځوي، په بله وینا ، له تول و تاله یې بلهار کړي، نو د بل هر شعر په څېر د غه ټولمنلی وګړنی شعرهم له ژبنۍ او مانیزې نیمګړتیا سره مخامخېږي.

د اهم د لنډۍ د بې کچه گرانښت او منښت ښکارندوییي کوي چې د ښېنومه)و (گړنیو شعرونو او بدلو تر بل هر څېله یې پنځون او زېږون زیات دی او هېښنده یې لا دا چې پر نالوستو پرگنو سرېبره پکې لوستي او بیا شاعران هم پته او ښکاره برخه اخلي؛ او رښتیا هم له ډېرو ښېلگو څخه یې دا څرک پوره لگېدای شي چې پنځگر یې باید هرو مرو لیکلوستوال او پاخه وینا وال اوسي، نه یوازې له هنري، بلکې ژبني پلوه هم لکه چې وایي:

دیدن مې کورته پسې یوړ
پر قدردان اشنا مې ځان بیقدره کنه

دا بله ښېلگه خو لاڅه کړې، څه کړې چې د حمید مومند د دېوان د کومې لاسکښنې)قلمي نسخې(پر دوتنه را پاتې ده او له سبکه یې هم دا پوره جوتېدای شي چې د همدغه نومیالي شاعر رغاونه اوسي:

سینه مې دېگ ،زړگی مې غوښې
اوښکې اوبه دي، ښېلتون اور پسې کوینه

د امیر شېرعلیخان)شاهي پېر۱۸۲۳-۱۸۷۸(په نامه هم د ځینو ښېلگو یادونه کېږي، او دیوې داسې ښېلگې څرک یې لگول شوی چې د واکمنۍ او ژوند په وروستیو شېبو کې یې له ډېرې نهیلۍ نه پر خوله راغلې وه:

د غم لښکرې راپسې دي
د پادشاهۍ تاج مې پر سر له ملکه ځمه

د دې لپاره چې(د دغه ولسي مرغلرو د))غلا((مخنیوی شوی وي او ورسره ورسره))←هایکو (نه وي ننگولې، لیکوال یې تر څنگه له پېنځیزوني)تخمیس(سره))← ټپیزه((نومې شعري لړۍ را ښېلولې او نن سبا یې ښایسته ډېر دود موندلی دی.

ترنگتوک)euphony(

لکه پاس چې ورته نغوته وشوه ، لنډۍ له ټاکلي څپېز- خجیز انډول سره سره پر یوه ناخجنه موزیکاله، په بله وینا، پر یوې خوږ غږې یا ترنمي څپه پای ته رسي. مانا دا چې د دغې وروستۍ)دوویشتمې(څپې خوږغږې د څپېز- خجیز انډول ترڅنگه د لنډۍ یو بل رغنده ټوک گڼل کېږي او نشتون یې رغښت له پوښتنې سره مخامخوي؛ د شعر په توگه یې یوه څپه کمېږي او له موسقي پلوه)موزیکال(اهنگ له لاسه ورکوي. دغه ټوک یا توک))ترنمي څپه((یې یا زور)a-(وي، یا)-مه(او یا هم) -نه(. په یو مهال کې له دغو درېواړوڅپو څخه هره یوه د ور مخکې)یوویشتمې (خجنې څپې له یوځه اغېز سره لنډۍ ته یوه خوږغږې یا خوش آهنگې

وربښي او پر همدې لاسوند له درو څخه هره يوه څپه هم ايوفوني)euphony(بلل کېږي چې پښتو انډول يې ترنګتوک يا ترنمي توک کېدای شي. دغه درېګوني څپې سره د خوږ غږی له پلوه پردرو پوړيو وېشنه مومي،)-نه(په لومړی پوړی)درجه(کې راځي،)-مه(په دويمه اوزور)-a(کې ځينې کورني او بهرني داسې انګېرې چې يوازې همدغه درېيمه د لنډی پايڅپه رغوي، په داسې ترڅ کې چې دا دومره ترنم نه لري او يوازې هله يې موزيکاله لوښه زياتېږي، چې ترې له مخه)-م(يا)-ن(راغلی وي، لکه په دې بېلګه کې:

اخر به خاورې شې بدنه ــ که دې هرڅو پر وطنو وګرځومه)يا: -ساتمه،

-ليکمه، ځمه، يمه، شمه، خېژومه...(

که نه په يوازېنې ځان دومره راکښون نه لري، او ليکوال يې هم تراوسه متې دايوه بېلګه ، هغه هم د يوه دبوګلی)پښه يې(ملا پر حواله را يادښت کړې ده:

په پېښور کې مې زړه تنګ شو ــ کله به درشمه پراخه دبوګله !

په هره توګه،)ـمه(او)-نه(هم کېدای شي، د همدغه درېيم ډول په څېر عادي ژبني توکي اوسي او يا هم هسې د موزيکالو)ترنمي(توکو په توګه په پای کې سرباري شوي وي، د ړومبي ډول بېلګې، لکه:

- د خوشالی ياران مې ډېر وه

چې ښادي ولاړه، ټولو پورته کړل لاسونه

د لېونی ارمان پوره شو

پر لاره ځي په کاڼو ولي زيارتونه

برېستن دې واغوسته ويده شوې

پر زړه دې نشته د ياری سوی داغونه

- بس که چې مور دې کنځل وکړه

نامرې تاته مناسب نه وه مينه

بلبل د زړه په غم اخته شو

غوټی د زړه سودا کوي د زړه دننه

ظالمه دا ظلم دې بس دی

چې يو دې خوار کړم، بل دې ورک کړم له وطنه

د دويم ډول بېلګې چې ترنمي توکي يې پر ژبنيو هغو ور سرباري شوي اوسي، ببخي ډېرې دي او دلته يې پر يوڅو بسنه کوو:

- د بېلتانه په کور کې راغلم

برخې قسمت شوې، زما غم په برخه شونه

څوک مې له حاله خبر نه شو
بېلتون مې بیا پر لمن اور ولګاونه
څوک مې له حاله خبر نه دي
دننه زړه مې هجران دړې وړې کړنه
- څه شو که ناسته مې دلې ده
اروا مې ستا پر کټ منګولې لګوینه
څله ودرېږې یار مې نه یې
یار مې هغه دی چې غونچې څنې ساتینه
باده پر باد مې سلام وایه
پر هغه باد چې د اشنا پر لوري ځینه...

د لنډۍ بېلابېل کارونځایونه

لنډۍ تر هرڅه له مخه یو شعري لوښه، وینګ او کاربډنګ لري او له آره د بې لیک لوستو پرګنو له پنځونو څخه ګڼل کېږي او په ورځني ژوند کې یې زیات کاربډنګ په همدوی اړه پیدا کوي. یو خواترې په ورځني ګړني بهیرکې لکه وراشې)وجیزې(یا متل کار اخلي او بلخوا پرې د یوه هنري پیداوار په توګه خپل ښکلاییز خوب)ذوق(او تولنیز ارمان خړوبوي او هغه دا چې په اواز کې یې انګازه کوي او بیا یې له سندریز پلوه له نورو سره هم شریکوي. سکالووې یې پر رزم وبزم او یا د یادویګا)۲۳۴مخ(په خبره پر مینه او جنګ جګړه راڅرخي، د مینې او رومانس بېلګه یې د خالو خان(د محمود غزنوي سرلښکر)د مینې(محبوبې)لنډۍ راوړې او د رزم یې د میوند د ملالۍ هغه.

. د دې لپاره چې د ټولمنلي شعري او سندریز ځېل)ژانر(په توګه مو د لنډۍ کارونځایونه ښه ترا پېژندلي اوسي، دا سې یې ور ډلبندي کوو:

الف- د وراشو او متلونو غوندې ترې په ورځني ګړني بهیرکې کار اخېستل کېږي.
ب- په څېرمه توګه سندریز ډګرته ور ګډېږي، هغه هم، په خپلواک ډول:
)۱(په اواز کې انګازه کېږي،)۲(له سازاواز دواړو سره غاړه غړې کېږي او)۳(په ناخپلواک ډول له سروکیو سره د سندریز کمپوز په بشپړتیا او سمبالتیاکې کارنده ونډه اخلي. په دغو درو سرو سندریزو ډګرو کې ډېرې رنګارنګۍ راخپلوي. د اواز له پلوه بېلابېل سیمه ییز او ټبرني او بیا بېلابېل وګړني رنګونه رانغاړي، د ساري په ډول، کندهاریان یې یو راز انګازه کوي،

ننګرهاریان یې بل راز، او په هغوکې بېلابېل ټېرونه، کوچیان، پوونده، سارایان بل راز او کلیوال او ښاریان یې پسې بل راز؛ همداسې یې له ساز اواز او بیا یې په ناخپلواکه توګه له بېلابېلو غاړو سروکیو سره بېلابېل رنګونه او ځېلونه دراوخله.

لنډه کۍ چې په منګلو او ځاځیو کې دود لري او د لنډیو تر څنګ په څه ناڅه ورته سندریزه توګه ځنې کار اخېستل کېږي. څوارلس څپې رانغاړي، پر لومړي خج پیل مومي او زیاتره یې په سمه نیمایي کې سا کښنل کېږي او تر پایه یې هره څلورمه څپه خجنه راځي، لکه:

جونه په)پر (باغ ګډې شوې، تالا یې کړه ګلونه؛

ته په دا ډاول جوړه یې، که زه در مین شومه؛

په دغه درېیمه بېلګه کې یې شپږ څپې وروسته سااېستل کېږي او ورپسې اته څپې راځي:

وه بادشاګردي ده، ټول یاغي شول وطنونه)علي محمد منګل، فولکلوري وړمې(.

۲ (سروکي

سروکي نیمګړې سندریزې ټوټې دي چې په خپلواک ډول نه بولل کېږي، بلکې، لکه پاس چې یادونه وشوه، د لینډیو په مټ و ملتیا ترې خپلواکې سندرې رامنځته کېږي، ځینې پښتو فولکلوربستان یې د پخوانیو خپلواکو شعرونو یا سندرو پاتشوني انګېري. ګڼ شمېر جولیز ډولونه او بېلابېل اهنګونه یا طرزونه.

د ژبني او شعري یا څپیز- خجیز پلوه زیاتره له دوو غونډلو، په بله وینا، دوو مسرو څخه رغښت مومي او لړوډېر د یوې لنډکۍ غونډلې یا مسرې په بڼه وي. دا چې په یو لړ ځېلونو، په تېره مستزاد ډوله سرو کیوکې دویمه مسره له لومړۍ سره څپیز- خجیز انډول نه لري، لاسوند یې دا دی چې دغه دویمه یې له سندریز تول و تال سره ځانته جلا)وزن یا ریتم(لري او یا هم د لارغه یې مسرې غوندې پر پښځمه څپه خجنېږي. بلې خوا ته څنګه چې له ټیکیو)لنډیو (سره ویل کېږي، نو هغه هم د خپل تول و تال اړوندوي. یوه مستزاد ډوله بڼه یې داده:

پاس په باړه کې اوبه ګډې وډې ځینه

شینواري لونګینه

لومړۍ مسره په څلورمه)- ړه(او دویمه په دویمه خجنه څپه)-وا-(پیل کېږي. د سروکي جوړښت زیاتره په)مستزاد (ډول وي، لومړۍ مسره یې اوږده او دویمه یې لنډه راځي، خو څپیز او خجیز انډول یې تل برابر نه وي.

مگر يو لړ سروکي د)سر (چپه مستزاد جوړښت لري، داسې چې لومړۍ مسره يې لنډه او دويمه يې اوږده وي. خو ښپيز او خجيز انډول يې سره په هر ډول همېشه يو راز نه وي. اوږدې مسرې په دواړو ډولو کې زياتره د لنډۍ)دويمې (مسرې هومره اوږدوالی لري او خجونه يې هم ورسره همداسې سمون خوري، خو وړه مسره يې په)مستزاد او چپه مستزاد (دواړو ډولو کې پر لومړۍ يا دويمه څپه خج راځي چې چپه بېلگه يې هم دا ده:

۱- لونگ کرمه

که لو مې گډ کړ ياره تا به راولمه

لومړۍ مسره پنځه ښپيزه ده او پر دويمه څپه باندې يې خج راغلی دی. دويمه کټ مټ د لنډۍ د دويمې مسرې غوندې ديارلس ښپيزه ده او پر څلورمه، اتمه او دولسمه څپه خجونه راغلي دي:

۲- لو دی د غنمو ياره

گېډۍ راوا چوه بنگړي راغلي دينه

)ياره لو (

لومړۍ مسره اته ښپيزه ده او خجونه يې پر لومړۍ او پنځمه څپه راغلي دي، دويمه بيا هم د لنډۍ له دويمې مسرې سره ښپيز او خجيز سمون لري، مگر په تون)آهنگ **intonation** (کې ورسره يو راز نه ده، دا مانا چې دلته د لنډۍ غوندې اهنگ څوړ نه، بلکې لوړ ځي، ځکه سندرغاړی ورپسې پتليز د لومړۍ مسرې يوه برخه)ياره لو (راغبرگوي او اړ دی چې اهنگ هماغسې لوړ وساتي، دغه د اهنگ لوړوالی ساتل د سروکيو يوه ټوليزه سندريزه ببلتيا ده.

۳- لېونۍ)و (لاړه شه گل راوړه

که دلته نه وي له کندوه پسې واوړه

دغه سروکی هم له سرچپه والي سره سره د ښپيز او خجيز جوړښت له پلوه له لنډۍ سره هېڅ کوم توپير نه لري، مگر يو خوا د دواړو مسرو قافيه والی او بل خوا، لکه چې په لومړيو کې وويل شول، اهنگ هم خپل نقش لوبوي چې له لنډۍ سره په وزن)ريتم (کې توپير راوړي.

۴- په انتظار کې د جانان ولاړه يمه

بارانه مه راځه مابنام دی

دا سروکی که مخکې وروسته شي، کټ مټ ترې لنډۍ جوړېږي په دې شرط چې آهنگ ته يې هم بدلون ورکړل شي. که څه هم آهنگ په ټوليز ډول د پښتو شعر په سندريز اوډ)کمپوز (پورې اړه لري که نه په عادي لوستنه، شننه او سکښتنه)تقطيع (کې آهنگ په پام کې نه نيول کېږي.

۵- نن مه راځه جومه)جمعه (ده

سبا ته راشه چي اخره چارشنبه ده

دا سروکی هم، لکه دربیم هغه له قافیه والو سروکیو څخه ګڼل کېږي. لومړۍ مسره یې او ه څپېزه ده چي پر دویمه او شپږمه څپه یې خجونه راغلي دي او دویمه مسره یې د څپیز او خجیز انډول له مخې د لنډۍ دویمي مسري ته ورته ده، مګر دا چې، نه د لنډۍ غوندي ترنمي توک)-ه، نه(لري او نه یې اهنګ پربوتی پای ته رسي، نو ښېخي ورسره یو راز نه شي ګڼل کېدای.

۲- سپیني باریکي لېچي تشي ګرځومه

بنګړیوالي ترورې، زموږ کوځي ته راشه

د دي سروکي دواړي مسري د څپیز شمېر له مخي د لنډۍ له دویمي مسري برابري دي، خو د خجیز او بیا موزیکالي څپې له پلوه ورسره یوازې لومړۍ دا اړخ لګوي. دویمه ټوټه یا مسره یې له موسیقي پلوه ګړ سره جلا اهنګ لري: د))بنګړیوالي ((دربیمه څپه)-وا-(ډېر لوړ او انګازور موزیکال اهنګ لري او د))ترورې ((ړومبنۍ څپه)ترو-(یو نارورډي پیاوړی خج اخلي، بیا لارغه)وقفه(رامنځته کېږي او وریسي لنډه کې غونډله عادي خبري)نحوي(لویدونکی اهنګ راخپلوي، مانا دا چي ګرد موسقیت لومړۍ مسره))سپیني باریکي لېچي تشي ګرځومه((او بیا پر))بنګړیوالي((او))ترورې((ورټولېږي او ښکاره ده، ورسره را ماتېدونکي لنډۍ هماغسي غځوني کوي.

بابولالي، شین خالۍ، د هوتکو نارې، د کاکړو غاړې یا کاکړۍ، او داسي نورې ورته سندرې د شعري جولي له پلوه د سروکیو په لړ کي راځي او د هماغه دود او دوی)قانون(پر بنسټ یې رغېدنه او شننه تر سره کېږي، په بله وینا هره خلورمه څپه یې خجنه راځي)د پورتني اثر اړوندي څرګندوني دي وکتل شي(.

اتل)شمله- لندن، لومړۍ ګڼه ۵ - ۹ مخ(له ببلاببلو یاد شویو سندرو سره د))لنډۍ((ببلاببل سندریز اهنګونه یا طرزونه راپېژندلي، یا په سرچپه وینا، د لنډیو په تړاو یې یو لړ سروکي له ببلاببلو اهنګونو سره راښوولي دي. مانا دا چي نوموړي لیکوال د سروکیو اهنګونه د لنډیو له اهنګونو سره ګډ یا التباس کړي دي، نو که خبره یې دلنډیو د اهنګونو په تړاو وای، نو بیا ورته اړینه وه چي په نومبرلي ډول همدا لنډۍ په خپلواکه او ګوښي توګه د سیمو او ګروډو له پلوه تر شنني لاندي ونیسي او هله یې د ویلو راز راز))ترنمي ((طرزونه راډلبندي کاندي. ځکه له سروکیو سره د لنډیو په خپلواکو اهنګونو کي نه راځي، بلکي د سروکیو له خوا پرې پلي کېږي.

د اهنگونو کومه شمېره هم چي ښاغلي اتل له سروکيو سره د لنډيو په نامه ټاکلې، له آره د اړوندو سروکيو د اهنگونو شمېره ده، نه د لنډيو. هن که سروکی د لنډۍ په منځ کې رانغوځي، يا يې ياترې مخکې وروسته راغبرگېږي او ياورسره پخپله لنډۍ يو مخيزه يا برخيزه)قسمًا (تکرارېږي، دا بېله خبره ده.

په هر ډول، لنډۍ له آره يو شعري څېل يادول دی، او نور))بېنومه((وگړني ډولونه يې پر وړاندي سندريز ډولونه دي. په دې توگه د دې پرځای چې د لنډۍ اهنگونه و نوموو، وشمېرو او ډلبندي کړو، په کارده، وار له مخه د دغو نورو، سندريز ډولونه يا اهنگونه پر گوته کړو، ويې نوموو، ويې شمېرو او سره ويې وېشو. هرگوره، له دغو اړينو تخنيکي يادونو سره سره د ښاغلي اتل له بېلابېلو سروکيو سره د لنډۍ دڅو سندريزو ډولونو يا اهنگونو يادونه گټوره ارزوو او د گران مينه والو د ښه ترا پوهاوي لپاره يې بې گټې نه بولو.

هرگوره، دلته يې له دوځلو ښېتو څخه تش يو څو بېلگې له لنډ لنډ جاج سره را اخلو:

لومړی تيرايي اهنگ

د لنډۍ دا سندريز اهنگ)طرز(ددواړو مسرو د وروستيو څپو يا وييو له غځولو يا کشالولو سره رامنځته کېږي او په پای پای کې يې))مرم شيرينه ياره((ورسره راماتېږي، په دې بېلگه:

ما د کوچي له عمره ځار کړې~~~
چې د سهار اوريې بلېږي ترېنه ځينه~~~
مرم شيرينه ياره !

دويم تيرايي اهنگ

په منځ منځ کې د بېلابېلو سروکيو په راگډولو سره رامنځته کېږي:

ځان يې زړو جامو کې جوړ کړ~~~
))شابه پر لوړه تيرا جنگ دی~~~((
لکه په وران کلي کې باغ د گلو وينه~~~
))شابه پر لوړه تيرا جنگ دی.((

درېيم تيرايي اهنگ

د لنډۍ پای ته يو سروکی راماتېږي)اتل يو نومېرلی يا مشخص سروکی را پر گوته کوي(، لکه:

خدای دې د رود د غاړې گل که~~~
چې د اوبو په پلمه درشم بوی دې کړمه~~~

))لونګين تور ياري يې ګرانه ((

سندريز- خجيز انډول
ځيني سروکي د سندريز طرز يا اهنګ)کمپوز (د يوه ترنمي)ايو فونيک (غږ له زياتوني سره خجيزه نانډولي هم له منځه وړي او ياېې لږ تر لږه راکموي. دا وروسته بېلګې يې خورا ښې بېلګې جوړوي:
)وه (وه نانا وروکي
ماله د زلفانو څوکې

د دې په زړه پورې سروکي ږومبی غونډ)رکن (له څلورو انګيوييونو)طبيعي صوتونو (رغېدلی چې ږومبنی هغه يې سرباري کړ شوی اېسي او له دې سرباری سره يې د لنډۍ په څېر څلورم هغه خجن شوی، په بله وينا ، خجيز انډول يې برابر شوی دی. خو دا چې د نورو ډېرى سروکيو په څېر يې د دويمې مسرې خج پر څلورمه نه، بلکې پر پينځمه څپه راغلی، د ماتې مسرې دريځ يې راخپل کړی دی. پر دغه پاسني سروکي باندې اوس اوس سندر غاړو نورې مسرې ور زياتې کړې او لوبه يې ترې جوړه کړې چې ځيني ځانګوال يې د ولسي پانګې يو راز غلا او يا هم يوه ناروا لاسوهنه ګڼي.
د دې بل سروکي ترنمي توکی د دويمې مسرې په سرکې سرباري شوی دی:
- بند کړه تاويزونه ليلا
"وا " سپينه روپۍ دې پر وربل وهي ټالونه
" ليلا"
لومړۍ مسره اته څپيزه ده چې په لومړۍ او پينځمه څپه کې خجنتيا لري، که څه هم د پای څپه)- لا (يې هم خج اخلي، خو څنګه چې د پښتو شعر د ټوليز دود پر خلاف د څلورمې څپې په توګه خجنه نه ده، په بله وينا تر دړو څپو وروسته نه، بلکې تر دوو څپو وروسته خجنه شوې ده، نو ښايي دا غونډ ويی)ليلا (د سندريز کمپوز له پلوه وروسته ور زيات شوی وي. دا راز زياتونه د دويمې مسرې پای ته هم په ډاګه څرګند ېږي، کټ مټ لکه)وا (د دويمې مسرې په سر کې، البته سم له لاسه)ليلا (دلته د رديف بڼه غوره کړې ده که نه دويمه مسره د لنډۍ له دويمې هغې سره بشپړ څپيز او خجيز سمون لري.

ښايي دا پاس سروکی له هغو کمپيښو سروکيو څخه وګڼل شي چې د ټوليز)عام (خجيز دود پر وړاندې نادودي)بې قاعدګې (لري او هغه دا چې لومړۍ مسره يې تر دويمې خجنې څپې)وا (

دوې څپې وروسته خجنه څپه)څه (لرې او ورپسې بیا هم دوې څپې وروسته بله څپه)و (خجنه راځي. دویمه مسره یې بیا په څلورمه خجنه څپه)-یا- (پیل مومي او په دې توګه د لنډۍ د دویمې مسرې غونډې دیارلس څپېزه راغلې او خجونه یې هم هماغسې پر څلورمه، اتمه او دولسمه څپه راغلي دي.

دا چې د دغه سروکي دواړې مسرې سره هم د دغه خجیز انډول له پلوه سمون نه لرې او یوازې څپېز انډول یې سره سم دی، دلیل یې کمپوزي توپیر دی، ځکه په ډېرو سروکیو کې د مسرو دغه موسیقي ځانګړتیا یو راز نه ده څرګنده ده چې خجیز او څپېز برابرى یې سره هم سمبالېداى شي که نه، لکه هماغه تېر سروکی:

پاس په باړه کې اوبه ګډې وډې ځینه
شینواري لونګینه

- د دغه بل سروکي د دویمې مسرې په منځ و میانه کې د دوه څپېزې)سترګې (لومړۍ څپه راغبرګېږي او په دې چم د سندریز تول و تال سره شعري دا هم سمبالتیا مومي، په نورو ټکو د ماتې مسرې په توګه په رابېلې شوې خجنې څپې)ستر- (پسې پښځمې خجنې څپې)_سو- (ته لاره هوارېږي، هرګوره دغلته د دواړو مسرو پای څپې)-نه(د خجنتیاله کبله نه، بلکې د موزیکال اهنګ له لامله داوږده)ممدوده (الف هومره لوړېږي او))-نآ ((ویل کېږي او داچې لومړۍ دابیا راغبرګېږي، بیرته خپل آر ژبني اکر))-نه ((ته راستنېږي:

پاخېږه مجنونه)نآ (
لیلا ولاړه توري)ستر (- سترګې سره لاسونه)نآ (
پاخېږه مجنونه.....

د سروکیو د نورو جولیزو او مانیزو ځانګړتیاوو او پېیلتیاوو په برخه کې دې د دوست شینواري "د پښتو ولسي ادب لارې، ۷۵-۸۵ مخونه (هم وکتل شي.

دویم- د وګړني شعر دویمه یا نیمخر ګنده برخه

په دې برخه کې لوبې، بدلې، بګتۍ، مقامونه، چاربیتې، داستانونه، غزل او داسې نور راځي. دا برخه د لومړۍ هغې په توپیر له ببخ و بنسته شعرونه دي، نه سندرې مانا یې داچې لومړۍ د شعر په توګه پېیل شوې او بیایې هله ټنګ ټکورته لار موندلې ده. له دې کبله د ارمستېتر، مکنزي او نورو لویدیزو پښتو پوهانو غونډې یې))نغمې songs ((نومول په کار نه دې. تر دې چې تر ډېره د دیوانې)لیکنیو (شعرونو غونډې د سېلابوتونیک له ځانګړتیاوو سره اړخ لګوي

او داسې بربښي چې دغه ډول دې د ديواني شعرونو په پښتو ګړني شعر ته لار پيدا کړې وي. نه د نورو))سوچه ((يا لومړي ډول ولسي هغومره لرغونوالی لري او نه يې ويونکي هغومره يومخيز ناڅرګندوي. داستاد مکنزي)۳۲۰مخ(په خبره، کېدای شي، د دغه دويم راز))سندرو ((ويونکي ښايي پخپله هماغه بولونکي يا سندرغاړي اوسي.

په دغه برخه يو لږ رزمي بدلې هم راځي چې تر بزمي هغو هم په ولسونو کې ډېر ګرانښت لري او د تاريخي لنډيو په څېر د ټبرو ملي او سياسي پښتو انځورګري کوي، هغه هم د نيوکو، ستاينو، غندنو، او يا طنز په جوله او جامه کې:

نيوکه:

کابل ونيوه وزيرو

نن پرې ناست دی نادر خان

اخ، غازي امونول خان!

ستاينه:

همداسې يې ستاينې او غندنې هم درواخله:

جواري ستا د لنګر

خواره لکه شکر

خوند يې زيات دی له حلوانه

د هډې کامله ځوانه!

غندنه:

جواری ستا د لنګر

کلک پلک لکه بکر

نه ماتېږي بې سندانه

)) مانوکی ((غته شيطانه!

)رشيد وزيری، کابل۲۳-۱۰-۰۹(.

دربيمه څرګنده او نوموره ډله

دا برخه د دويم)نيمڅرګندي(هغې پر خلاف آر ولسي ځېلونه)لوبې، بدلې، بګتۍ... (دومره نه را نغاړي او زيات زور پر مقام، رباعي، چاربيته، داستان او غزل اچوي.

په پښتو کې بيا ګړنی، ولسي او يا وګړنی)فولکلوري(شعر يو بشپړتيايي پړاو هم لري چې د

بې ليکلوستو ترڅنګ دلته او هلته په خال خال نيم ليکلوستو شاعرانو هم تړاو پيداکوي، خو دواړه ډوله ويناوال پوره څرګند او نوموړ وي، لکه واخلې:

زرجان، سيد کمال، توکل، ميرا)ښبوه وال(، ميرا اپريدی، ډېراني، غريبي، باقي بانډه وال، محمد نور، محمد دين، عبدالخالق، عبدالصمد ، عيسی کندهاری، حاجي نور احمد فراهي، حکيم نور، بسم الله ځائی، درمحمد ځائی، محمد حسين شېرشاهيوال، سالم بړووال، صنم ګل، وزير ګل داسې نور.

هرګوره، په نيم ليکلوستو ولسي شاعرانو کې خانمير هلالي، ملنګ جان،
خسرو ، خاطر... بيا له ځلاندو او تلپاتې ښېرو ښخه بلل کېږي. خو سم له لاسه يې د نورو په استازی د ملنګ جان د هغې تولمنلي تراني پر رومبني بند بس راوړو چې تراوسني ملي سروده يې لېوال او مينه وال ډېر دي او په لويديځمېشتو افغانانو کې د هر سندريز بنډار سرخني)چاشني (ګرځېدلې ده:

دا زموږ زېبا وطن
دا زموږ ليلا وطن
دا وطن مو ځان دی
دا افغانستان دی...
)آر: دا پښتونستان دی (

نيم ولسي يا دوديز شاعران)لومړي چاپ ۱۵۲- ۲۵مخ(هغه ليکوال او زده کړه وال ناظمان دي چې د شعري يا هنري پلوه له ډېرو ولسي هغو سره د سيالۍ جوګه نه دي، خو بياهم د شعروشاعرۍ داوې کوي او نور شاعران او ليکوال يې هم د))منځپانګي ((تر اغېز لاندې له ولسي هغو لوړ بولي !
پر وړاندې يې بيا ، نه يوازې د يادشوو نيمليکلوالو ، بلکې د کندهاري عبدالخالق صادق)۱۳۲۰-۱۳۸۰ل(په څېر پوره ليکلوستوال او زده کړه وال، له خوراناميو شعرونو سره هم په))ولسي ((شاعرانو کې شمېري !)صالح محمد صالح، الفت ۲۵مه ګڼه(

موږ د داسې څه ناڅه پخو شاعرانو لپاره چې له ولسي او نيم ولسي شاعرانو او ناظمانو سره يې توپير شوی وي، د))دوديزوال((نومونه غوره کړې ده. په دې ډله کې ډېر نور مړه او ژوندي، ان لکه شېراحمد شيدا چې د حبيب اله خان په دربار کې د ملک الشعراء په نامه نومول شوی وو.

هم راځي. هرگوره، له جوليز او نظمي ځېلونو او کالبونو)غزل، بوللې، دوبيزې، څلوريزې، ترکيب بند ، ترجيع بند... (له پلوه يې کلاسيک يا کلاسيک وال هم په دې بللای نه شو چې بيا يې د کلاسيک پېر له سترو ستو ، لکه خوشال، حميد ، شيدا او نورو نوميالیو سره ټکر راځي.

۸- څپرکی
د دېواني یا لیکني پښتو شعر
جولیز رغښت

په اروپایي نومونپوهنه کې د)و (ګړني (شعر **PopularVerse** پر وړاندې دېواني یا لیکني شعر ته "ادبي شعر **LiteraryVerse**" وايي.

د پښتو شعر دغه ډول که څه هم زیاتره د پارسي هغه په پېښو د پښتو ادب کلاسیک پېر جوړوي، مګر رغښتي تخنیک یې په بنسټیز ډول تر ټولیز پښتو)سېلابوتونیک (دود او دوی لاندې راځي، نو له دې پلوه تر ګړني)شفاهي (یا وګړني)ولسي (هغه زیات پرله پېیلی)منظم (دی. له ګړني او وګړني شعره یې رواځنی توپیر په همدې کې دی چې هېڅکله)قافیه (او تر یوې زیاتې کچې)ردیف (له لاسه نه ورکوي او د همدغو دوو توکونو له مخې یې د پارسي یا عربي په لاروي بېلابېل ډولونه- غزل بوللـه)قصیده (، دویزه، څلوریزه، پېنځیزه... پاړکی یا قطعه، مستزاد، ترجیع بند... – منځنته راوړي دي. په دغو ډولونو کې یوازې)مستزاد (ډول له پښتو سروکیو او نورو ځېلونو سره اړخ لګوي چې دیوان والا یا پوره لیک و لوست والا شاعرانو ورسره دومره لېوالتیا نه ده ښوولې.

له دغو ټولو قافیه والو لیکنیو یا په بله وینا دېواني)تقلیدي (شعري ډولونو سره زما نور څه کار نشته او یوازې یوازې یې د پښتو شعر ټولیز سېلابوتونیک)خجیز- څپیز (آرونه تر څېړنې لاندې نیسم.

۲- هغه ډول شعر)که له دغو پورتنیو ډولونو څخه هر یووي (چې هره مسره یې په لومړی خجنه

ځپه پیل مومي، په لاندي بېلګو کې وړاندې کېږي:

تـــــوره چې تېرېږي خو ګوزار لره کنه
زلفي چې ول ول شي خو خپل یار لره کنه
)خوشال(

دا غزل په دیارلس ځپیزه مسره پیل شوی او دا چې وروستۍ ځپه یې خجنه ده، نو د پښتو شعر د یوې بلې سپلابوتونیکې ځانګړتیا له مخې یې)غیر مصرع(یا بې قافیې مسرې یوه یوه ځپه زیاته راځي.

خجونه، پر لومړۍ، پېنځمه، نهمه او دیارلسمه ځپه راغلي او په دې توګه غیر مصرع مسرې یې د مصرعو هغو غوندې پر خجنو ځپو پای ته نه رسېږي، بلکې وروسته ور زیاته شوې)څوارلسمه(ځپه یې ناخجنه پاتې کېږي او څنګه چې تر خج وروسته ځپیز انډول په دویمه پوړۍ کې راځي، نو د شعر په تولیز تول و تال یا وزن او ریتم کې کومه وته نه راځي، لکه:
ولې راته وایې چې پر ښکلو نظر مکوه
سترګې چې پیدا دي خو دیدار لره کنه...

یا:

سترګې دي که وروځې که یې زلفې که وربل دی
څـــــو توري بلا دي چې مې زړه پکې قبل دی
چېرته به خلاصېږي دا بلا تر زړه چاپېره
ښه که یـې ته ګوري لا په سرو لمبو اوربل دی

دغه غزل یو مخیز څوارلس ځپیز دی او پر لومړۍ، پېنځمه، نهمه او دیارلسمه ځپه خجنتیا لري.
همدا راز د خوشال ۱۳۰، ۳۹۴، ۴۰۴، ۴۱۷ او ۴۲۲... ګڼې غزلې هم دروا خله.

۳- هر هغه شعر چې هره مسره یې پر دویمه خجنه ځپه پیلېږي، لکه:

پـــــه زړه تر یار ځارېږم د پتنګ غوندې پېرې کړم
یو راز دی په دا کار کې که په خوله ورته ښېرې کړم

دا غزل هم د پاسني هغه غوندې له یوې مخې پېنځلس ځپیزه دی او دا چې د سر کړۍ او نورې قافیه مسرې یې په ناخجنه ځپه پای مومي، نو په بې قافیه مسرو کې یې د بلې کومې سرباری

ناخجني ځپې اړتیا نه ده لیدل شوې. د پوره ځرګندتیا او جوتتیا لپاره د خوشال له کلیاتو څخه)۴۷۱ غزل، ۲۹ مخ(را اخلو چې د لومړي بیت دواړه مسرې او نورې قافیه والې مسرې یې څوارلس ځپیزې دي، خو دا نورې یې پینځلس ځپیزې راغلې، ځکه لکه پاس)۲-۴(مو چې وویل، لومړی، په بله وینا ، قافیه والې مسرې یې په خجنه ځپه پای ته رسېدلې دي:

له تا نه چې جدا شم، په ناکام پر ورځ و شپه
نه وب نه مې خوراک دی، نه ارام پر ورځ و شپه
بل خیال فکر یې نه وي بې د یار له رویه مویه
د زړه پر حال خبر یم زه مدام پر ورځ و شپه

له مخینی ببلګې سره د دغې ببلګې ورتوالی همدا دی چې دلته هم پر دویمه، پینځمه، نهمه او دیارلسمه ځپه خج راغلی او نا ورته والی یې په دې کې دی چې د ړومبني شعر ټولې مسرې پینځلس دي او د دغه شعر مسرې څوارلس ځپیزې او نورې پینځلس ځپیزې دي. همدارنګه ۱۳۱، ۳۹۴، ۳۲۷، ۴۲۵، ۴۲۹... ګڼې غزلې هم دړ واخله.

ما تر اوسه د رحمان بابا په دیوان کې تر اتو غزلو پورې په لومړۍ خجنه ځپه پیلېدونکي شعرونه موندلي دي، لکه:

- سل ځله که وخوري ناصحان ځیګر زما...
- تېر شو په دا تمه پر درستا عمر زما...
- سر زما ، سامان زما ، ځار شه تر جانان زما...
- چېرته د یار شونډې چېرته غم د دل و جان...

- هر چې خپلې مینې خوار کړ خوار یې مه ګڼه...)۲۸۴(.
- مست د هغه مخ یم چې مستانې لري سترګې...)۲۸۷(.
- څه شو که خاموش یم ستا د عشق له آه سرده...)۱۳۹(.
- وخت د نوبهار دی زه جدا له خپله یاره...)۱۴۳(.

۴- هر هغه شعر، چې مسرې یې په دریمه خجنه ځپه مومي او وریسې نورې ځپې له ټولیز دود سره سم درې درې تر منځ ناخجنې او څلورمې څلورمې خجنې راځي.

دغه راز شعرونه په ټول کلاسیک او ان نننۍ قافیه وال او ازاد شعر کې ببخي ډېر بښت لري. د

رحمان بابا، حمید مومند، قلندر اپریدي... نژدې ټول هغه په درېیمه خجنه څپه پیل مومي او چېرې یو نیم یې په لومړي هغه پیلېږي- د دویمې هغې بېلګه یې ما تر اوسه نه ده موندلې. د خوشال خټک زیاتره شعرونه هم په درېیمه خجنه څپه پیل شوي دي، خو په خوا کې یې د لومړۍ او دویمې هغې بېلګې هم ښایسته ډېرې موندل کېږي.

دا دی اوس په درېیمه خجنه څپه پیلېدونکي شعري بېلګې په وروسته توګه وړاندې کېږي، داچې داراز خج د پښتو لیکني او دېواني شعر ډېرۍ برخه رانغاړي، پر یو څو لږو هغو یې بسنه کوو:

الهي د محبت سوز و ګداز را
په دااورکې د سهي سمندر ساز را)حمید ۱ (؛
ای مدام د نس په زېرمه مبتلا
ځانته ولې وېښوې ویده بلا
دانایان له دښمنانو سلا نه کا
ته په څه کوې د نفس شیطان سلا)حمید ۴۰۰ (؛

نن به شپه زما د یار پر کوم مکان وي
جلوه ګر به پر کوم هټ پر کوم دوکان وي)حمید ۴۰۰ (؛
چې په مهر یې نن مخ زما پر لور کړ
هم هغه مې په کور پورې د غم اور کړ)قلندر ۲۸ (؛
نشته ما څخه نور توان ستا د جفا
ستا رضا که اوس جفا کړې که وفا
خراب شوی ستا په غم کې هسې رنګ یم
چې مې نه شي کړای عرب عجم دوا)قلندر ۲ (؛

هېڅ مې نه زده نه پوهېږم دا څه پېر شه
چې دلدار مې د اغیار په شکل و خبر شه)رحمان ۱۵۸ (؛
چې پخته شي اشنایي
تر میان وځي جدایي
و طالب و ته وفا شي
د مطلوب بېوفایي)رحمان ۲۲۷ (؛

هغه یار چې ښایسته دی تر افتابه
مخ به کله را څرګند کا له نقابه
ښلتانه په زړه زهیر کړم بې حسابه
یو سبب وکړې یا مسبب الاسبابه
چې زما ملاقات وشي له احبابه)رحمان ۲۷۲ (؛

صورتګر چې ښه‌صورت پر دېوال سازکا
کل عالم یې په‌صفت زبان دراز کا)خوشال ۱ (؛
حقیقت راته ښکاره شو د هر چا
باور نشته پر اشنا ، پر نا اشنا ،
چې پر سر دې سوګند خوري ورځنې ډار کا
یوه ورځ به ستا د سر وکا سودا)خوشال ۱۲ (.

۵ - په دیواني شعرو کې د ولسي)ګړنیو (او اوسنیو قافیه‌والو او ازادو شعرونو پر وړاندې پر ځلورمه څپه پیلېدونکي شعرونه ډېر لږ دي. که څه هم دا د تولیز پښتو سېلابوټونیک شعر وروستی برید دی. مانا دا چې دا هېڅ‌ډول پښتو شعر پیل تر ځلورمي خجني څپې وړاندي نه دی لیدل شوی او که ولیدل شي، تور و تال)وزن(بیا هډو نه شي درلودای. په کلاسیک پېر کې یوازې مات یا لارغه یې)وقفه یې (شعرونه او هغه هم زیاتره لس څپیزې، ځلوریزې پر ځلورمه خجنه پای مومي چې د مات شعر له دود سره سم یې وروستي خج پر نهمه څپه راځي. دا ځکه چې تر لارغي وروسته له دویمي نیمي مسرې سره بدلېږي او د لومړۍ نیمي غوندي پر ځلورمه خجنه څپه پیل مومي؛ زیاتره سروکي)←۷-څپرکي (د ورته لارغو له لامله دغه خجونج رابښیي.
)۱ (لس څپیزې ماتې ځلوریزې چې پر ځلورمه او نهمه څپه خجنه کېږي په دې وروسته‌ډول دي:

)۱(
کله به راشي پر هند پراته
کله به کښېني ماته‌مخ راته
خو ته را درومې پکې ډیوې ږدې
غم به کا خونه د "حمید" میراته)حمید: ۴۱۱ (
دلته "حمید " یو څپیز لوستل پکار دي، کېږې چې له آره به یې پر ځای "ما " راغلی وو او چا به

پکي دا ونجون راوستی وي !

)۲(
د خدای لپاره د دوست په روی دې وه
د وفادارو ښکلو په خوی دې وه
د رنځورانو په های و هوی دې وه
...

د لومړۍ ځلوریزې ځلور واړه مسرې لس څپیزې دي او د دویمې له آره یوولس څپیزې دي، مګر دربیمه)غیر مصرع یا بې قافیې(مسره یوولس څپیزه ده. ځکه لکه څنګه چې وویل شول، په ځجپای شعر کې بې قافیې مسرې یوه څپه زیاتوي. دغسې په چپه ډول په دوو ناځجنو یا)درو ناځجنو (پای څپو کې یوه)یا دوه (څپې غورځېدای هم شي بې له دې چې تول و تال ته کوم لید وړ زیان ورسېږي. د ساري په توګه د غني خان قامي ترانه)ای زما وطنه(په دربیم بند کې تر ځجنې څپې وروستی غونډی دوې څپې کمې دي، مګر د موسیقۍ په پردو کې نه ننګېرل کېږي، تش سندرغاړی ځپل آهنګ یو څه اوږدوي. د قلندر اپریدي هغه تولې ځلوریزې چې په اوسني دیوان)د کابل د ۱۳۵۲ کال چاپ (کې راغلي دي، د حمید مومند د پاسنیو دوو ځلوریزو غونډې ماتې یا لارغه یې دي، په بله وینا په ځلورمه ځجنه څپه پیل شوې او د لومړي او دویم ځج واتن یې هم ځلور څپې دی، مګر د څپو د شمېر له پلوه یوازې د حمید له لومړۍ ځلوریزې سره سمون لري او دا هم باوري بربښې چې د همدغه استاد پر لاره تللی دی که څه هم نورو ډېرو شاعرانو هم دغه ډول ځلوریزې ویلي دي د قلندر ځلوریزې په لاندې ډول دي:

)۳(
زه دې د وصل په تمه ګرځم
هجران دې وسوم له غمه پرځم
که مې وصال وي له ځپل مینه
قلندر پر بل لور ګرځم

)۴(
زه دې له هجره تل امان غواړم
بې له تا زه مهر د بل نه غواړم
که دې نظر وي میرا و ماته
زه قلندر دې په در کې ژاړم

)۵(
زه په هجران کې دې مبتلا کړم
غریب همېش دې په واوېلا کړم
د رب لپاره جفا نور پرېږده
زه قلندر دې میرا جلیا کړم
)قلندر: ۱۵۵(؛

د کامګار خټک په ټول دیوان کې هم غزلې یو مخیزه په درېیمه خجنه څپه پیل شوې دي او یوازې ځلوریزې یې د حمید او قلندر هغو غوندې په ځلورمه خجنه څپه پیل مومي چې هماغسې لس څپیزې مسرې لري او دویم خج یې ځلور ځلور څپې وروسته راغلی دی.

)۶(
زما دلبره دتا له درده
سترګې مې سرې دي ګونه مې زرده
دا هومره جور پر ما تل مه کړه
وېره مې وکړه له آه سرده

)۷(
مه کړه په څه کړې هجره خونخواره
چې دې جودا کړ کامګار له یاره
یو ځل مې بیا کړه له یاره وصل
که نه وي مرمه د رب لپاره
)کامګار: ۱۸۳(.

)۲(د ماتو)لارغه یي (لس څپیزو، دوېیزو)مثنویو (بېلګې پر ځلورمه خجنه څپه پیل مومي او هغه هم د پورتنیو ځلوریزو غوندې په ورته څپیز او خجیز انډول لکه:
)۱(
که یون دی یون دی، مخکې بېلتون دی
له کسې غره څخه، ځي خرښبون دی

که وروره وروره ،خرښبون وروره
ته چي ښېلتون کړې، زما ویرته گوره
چي ځي مرغي له توري کرغي له
همزولي پاته، ځي څه برغي له...)پخ ۹-۱۰(

د حافظ نظام د "لیلی او مجنون" کیسه هم په همداسي لارغه یي)وقفه یي(یا مات ډول په دوییزه بڼه ویل شوې ده، لومړی خج یي ډېر څلورمه او دویم یي پر نهمه راغلی او د پښتو دوییزي له ټولیز دود سره سم یي ځیني بیتونه نه څپیز هم راځي، تر دي چي لومړی پیل یي هم په نه څپیز بیت شوی دی:

)۲(
وایي ویونکی د دي قصې
چي تل یي ښکار و د ښې هوسی
چي د عربو د ملک یو مرد وو
خجسته نام و په عقل فرد وو
متاع یي ډېره له هره بابه
څوک په حساب و څوک بې حسابه
)هماغه اثر ۵۹(؛

د خوشال دا دوې لس څپیزې ښېلگې هم دراخله:
- بلبل هر چا ته، دا خبرونه کا
وخت د بهار شو، غوټۍ گلونه کا...،
- وگړي واړه، کارونه خپل کا
مردان هغه دي، چي کار د بل کا؛

تر څنگ یي بیا، دولس څپیزه ماته څلوریزه هم لري:
څوک چي ارام گټي، د نېکو نام گټي....

)۳(د زینب هوتکي شپږیزه)ترجیح بند(ویرنه)مرثیه(په ماته بڼه نه، بلکي د عادي شعر په بڼه پر څلورمه خجنه څپه کښل شوې ده)پخ ۱۰۳(. همدا راز د بابا هوتک سندره هم دراخله)پخ ۵(.

ښوېبدنې او تېروتنې:
دیواني یا لیکني شعرونه لومړی د پښتو شعر د تولیزې "سېلابوتونیکي" ځانګړتیا پر بنسټ تر کره کتنې لاندې نیسو او بیا یې د قافیه والو شعرونو په توګه د قافیې او ردیف د ځانګړتیاوو له مخې چې په پارسي او عربي کې یې ټاکنه او پېژندنه شوې ده.

۱: د څپیز انډو ل ړنګېدنه

دا په دې مانا چې د یوه لیکني قافیه وال شعر کومه مسره یا مسرې تر سر مسرې، په بله وینا، سرکړۍ)مطلع(څپیز کموالی یا ډېروالی ولري او دغه کمی یا زیاتی خجیز انډلو ته هم وټه ورسوي، نو بیا وایو، د نومورې مسرې یا مسرو څپیز انډول ړنګ شوی، په بله وینا، څپیز- خجیز ویار)عیب(لري. هن، که د پای له درو کېدونیو)ممکنه(څپو څخه یوه، دوه یا درې واړه وغورځې او ورمخنی خج کمزوری نه کړي، نو کوم ویار نه ګڼل کېږي. د ساري په توګه که)غزل(، دربېیزه، څلوریزه، پېنځیزه... یا پاړکی)قطعه(، بولله)قصیده((... چې لومړی مسره یا بیت پر وروستۍ خجنه څپه پای ته رسېدلی وي، ورپسې بې قافیې)غیر مصرعي(مسرې یوه یوه څپه زیاته راتلای شي، تر دې چې کله کله دغې یوې څپې، نه زیاتوالی شعري آهنګ یو څه کمزوری کوي هم، لکه په دې وروستیو بېلګو کې:

ستا له خوا نه بېلېدای نه شمه زه
ستا له میني صبرېدای نه شمه زه
چې نیولې مې ده ستا د وفا لار)ه(
له دې لارې کږېدای نه شمه زه
نا امیده ستا د سترګو له ککو)نه(
لکه اوښکه څڅېدای نه شمه زه
یم رنځور ستا د پېغلوټو شمو)چې(
بې وصال دې رغېدای نه شمه زه
یم هغه ازاده مینه زیاره ستا
)یمه ستا هغه ازاده مینه زیاره(
چې په جبل کې ځایېدای نه شمه زه
)زنداني نغمې، ۲۴(؛

هر مطرب چې غورځی تاو کا د رباب

په دا تاو کې زما زړه کاندې خراب
چې سامع يې په نغمه په ترانه)شم(
ديوانه شم ګرېوان څيرې مست خراب
)رحمان: ۳۷(؛

که مسجد ګورې که دير
واړه يو دی نشته غير
يو مې بيامومند په هر څه)کې(
چې مې وکړ د زړه سير
)خوشال: ک.۱ټوک ۶۵(؛

ای مدام د نفس په زېرمه مبتلا
ځانته ولې وېښوې ويدې بلا
دانايان له دښمنانو سلا نه)کا(
ته په څه کوې د نفس شيطان سلا
)حميد: ۳ مخ(؛

شوم په دام د زلفو بند
ښه چې نه مې واخيست پند
عشق دې اور وو زه ورګډ شوم
پاکوبان لکه سپند
)کامګار: ۳۴ مخ(؛

که خبر وای له دې هسې رنګ خوارۍ
ما به نوم اخېستی نه وو د يارۍ
ستا د غم په درياب ډوب يم تر مرۍ
بې تا نه لرم هېڅوک د دستګيرۍ
مګر ته خپله لاس راکړې همدمه
)رحمان: ۲۷۸(؛

خوب به نه ورځي له ډېرې ستومانۍ
بوږنوي به يې د ملو بد گومانۍ
نه به وړاندې ځي زړور په ښادمانۍ
نه په ببرته شي راتلای له پښېمانۍ
له هر سپي به په اميد د امانۍ
چېړوسي کا د نمرۍ په مهمانۍ
چې دې يار پېښي دا هسې نرمه گرمه
ته په کومه حيا روغ گرځې بې شرمه
)حميد: ۴۰۲ (

دا کوم شرم دی کوم درم د ياری
دا پيوند دی بد نما تر وېزاری
چې مې يار پر توده ځمکه د خواری
کښېني پاڅي خوار حيران له ناچاری
او زه ښوی ښېرازه گرځم سپين سپېڅلی
)حميد: ۴۷ (؛

سنه زر سل پينځه شپېته ده
چې رحلت وکړ کامگار
پس له دې نه په دې کاله
پلار دده وشو نامدار
)کامگار: ۱۸۵ (؛

خراب زړه مې هوسېږي
ستا جمال مې ډېر يادېږي
که نظر دې پر ما کېږي
فرياد رس يا مصطفی
)احمد شاه بابا: د غورچاڼ پای (؛

د فلک له چارو څه وکړم کوکار

زمولوي هر گل چې خاندي پر بهار
هر غاټول چې پر بیدیا غوړېده وکا
رېژوي يې پاڼې کاندي تار پر تار...
)اسعد سوري، پخ (؛

وايي دا چې صحبت کاندي
يو له بله ډېر اثر
پر کلو دي مصاحب شوم
ستا صحبت نه کړمه خر
)محمد عمر: پخ۱۵۲ (؛

صحبت ډېر اثر کا گوره
منکر نه شې له اثر
ته دمخه هغه شی وې
اوس انسان سولې بشر
)محمد طاهر: پخ۱۵۲ (؛

زړونه خوښ کړه دا نېکي ده د رښتيا
مه کړه چا باندې تېرنه په جفا
د خدای کور مه ورانوه په ستمو
د خدای کور وگنه زړه چې وي صفا
)محمد اياز، پخ ۱۵۲ (؛

همدغه ډول ڜپيز کمی زياتی په دوييزه کې هم راځي، په همدومره توپير چې دلته لومړی بيت بنسټ نه ټاکل کېږي، په بله وينا ، دغه کمی زياتی د لومړي بيت له مخې په پام کې نه نيول کېږي، بلکې دلته دود داسې دی چې پر خجنه څپه پای کېدونکی بيت)د دواړو مسرو په پام کې نيولو سره (تر هغه بيت يوه څپه کم راځي چې پايمخه څپه يې خجنه وي. په دې ډول يوه يوازېنۍ دوييزه کې اته ڜپيز او اوه ڜپيز بيتونه راتلای شي او همدارنگه نه ڜپيز او لس ڜپيز؛ لس څپيز او يوولس څپيز؛ يوولس څبيز او دولس څپيز؛ ديارلس څپيز او څوارلس څپيز؛ پينځلس څپيز او شپاړس څپيز، لکه:

ساقي پاڅه پياله راکړه
مرور يار مې پخلا کړه...
چې يو دم سمه ازاد
ناښاد زړه مې سينه)سي نه (ښاد
)زرغون خان:پخ ۸۴-۸۶ (؛

زړه د حسن له غمونو اوس بري سو
مقترن دوی لکه لمر او مشتري سوه
زړه ويل شکر ده مقصود زما حاصل سه
ما چې عيش نه لاره اوس مې عيش کامل سه
شکر شکر ده حاصل سه زما کام
سوی حال راته وصال د دل ارام
حسن هم په شکر چې کړ وا زما زبان
شکر يې وکړی په درگاه چې د سبحان
بيا دې زړه ته وويل چې شادماني کړه
دی هنگام د کامرانۍ، ته کامراني کړه
)مسافر مروت: حسن ودل، ۷۴ (؛

ږغ سو چې ورور تېر له دنيا سونا
قندهار واړه په ژړا سونا
زړه مې په وير کې مبتلا سونا
چې شاه محمود له ما جلا سونا

اصفهان پاته تاج نسکور عالمه
چې شاه محمود سو نن په گور عالمه
د پښتون لمر سو تياره تور عالمه
راته دښمن به کا پيغور عالمه
چې پاچا ولاړ پښتون گدا سونا
قندهار واړه په ژړا سونا...
)زينب هوتکي، پخ۱۸۸-۱۹۲(

د زينب هوتكي په شپږيزه)ترجيع بند (كې د دغو دوو بندو دوه وروستۍ راغبرګېدونكې مسرې تر مخنيو څلورو مسرو يوه يوه څپه لنډۍ راغلې، په بله وينا ، د دواړو بندو مخكنې څلور مسرې تر نور تول شعر څخه يوه يوه څپه زياتې دي. له دې څخه دا پايله لاسته راځي چې تر وروستي خج څخه وروسته تر درو ناخجنو څپو پورې كموالى يا زياتوالى موندلاى شي او كوم ويار نه ګنډل كېږي.

د غني په دې لاندې ترانه كې د وروسته بند درې واړه مسرې تر نورو تولو)پينځلس څپيزو (مسرو دوې دوې څپې كمې دي او سندرغاړى يې د آهنګ په لوړولو او غځولو تشه ډكوي:
په زما وطنه د لالونو خزانې زما
ستا هره دره كې دي د توري نښانې زما
ستا سر چې وي ټيټ، نو زه به شان او شوكت څه كړمه
ته چې خوار و زار يې، زه به مال او دولت څه كړمه
ته چې وران ويجاړ يې، زه به خوب او راحت څه كړمه

يا به دې زه سيال كړمه وطنه د جهان).. (
يا به ستا په پښو كې توري خاوري كړمه ځان).. (
ځان به دړې وړې كړم خو تا به كړم ودان).. (
نر يمه، پښتون يم، تا ته يادې افسانې زما
په زما وطنه د لالونو خزانې زما
)غني: كليات ١٣٢٨(.

د خوشال خان غوندې سترو شاعرانو په دوبيزوكې له دغه راز اسانتياوو څخه هم ډېره كړې او په څرګنده بربښي چې په اګاهانه توګه يې څپيز كموالى روا ګڼلى نه دى. د ساري په ډول يې د سواتنامې په ٣٩١ بيته دوبيزه كې هېڅ داسې بيت راوړى نه دى چې يوه يا دواړې مسرې به يې پرخجنه څپه پاى ته رسېدلې وي او په دې توګه يې له پيله تر پايه هماغه دولس څپيز كالب كارولى دى. په غزلو او نورو ډولونو كې لكه څنګه يې چې پاس يادونه وشوه، خوشال بيا هم د نورو تولېزه لار نيولې او په ياد شويو ځايو كې يې د څپو كموالى او زياتى رامنځته كړى دى.

٢: د خجيز انډول ړنګېدنه:

لکه څنګه چي بیا بیا ورته نغوته وشوه، د پښتو شعر په سېلابوتونیک سیستم کي خج او څپه ټاکنده نقش لوبوي او په دواړو خیزونو کي بیا خج په لومړۍ پوړۍ کي راځي او په درو واړو (ګړنیو، لیکنیو او نویو ازادو) شعرونو کي پرې لکه شا تېر د تول و تال او یا په لنډ ډول، د وزن تړوله وداني ولاړه ده، له همدي لامله د څپیز انډول رنګېدنه، په بله وینا، ببځایه کېدنه او غورځېدنه د هر ډول شعر د بې تولې لامل کېږي او له شعري چو کاټه وځي. څنګه چي سم له لاسه مو خبرې پر لیکنیو شعرونو دي، نو له دیوانونو څخه یې رابېلوو:

شپه د ببلتانه ده پهر پهر کال پر ما شو
بانګ دی د چرګانو په هزار هیله سبا شو
رابه شي ګلزار ته وار پر وار ننداره کاندي
پیغام راوړي د وصل عجب ښه راځي په سهر
هُد هُد د یار له لوریه، نن پر ما باد صبا شو
پر وخت د مشغولا له ګلو کله اواز کاندي
چي درومي له ګلزاره په چغار چغار توتا شو
په درست عمر یې مُهر د سکوت پر خوله وهلی
زما د زړه توتي دی چي نن ګورمه ګویا شو
زنګ چي باندي پرېوځي اینه د زړه تبې شي
زړه د خوشال ګوره ! له هر رنګه مصفا شي
(خوشال: ک، ۱ ټوک، ۱۸۲ مخ)؛

خوشال خان په دغه غزل کي د خج د دریځ په بدلون سره دوه ډوله وزن رامنځته کړی دی: لومړی دري مسري او وروستۍ دوه هغه یې پر لومړۍ خجنه څپه او په منځ کي یې پرله پسي اووه مسري پر دویمه خجنه څپه پیل کړي دي او له دې کار سره یې څپیز انډول هم ړنګ شوی دی؛ هغه دا چي پر لومړۍ خجنه څپه پیلېدونکي مسري یې څوارلس څپیزي راغلي او پر دویمه څپه پیلېدونکي هغه پېنځلس څپیزي. همدارنګه د خوشال ۴۰۲ او ۷۳۴ غزلي همدغه نیمګړتیا لري.

په دغه لاندېنۍ وسمهالي ببلګه کي چي د اردو شعر منظومه ژباړه ده، قافیه او د مسرو دولس (څپیز شمېر یې، له کومي مسري نیمي پرته، تر پایه په پام کي نیول شوی دی، مګر دا چي خج پر خپل خپل ځای نه دی راغلی، په بله وینا، پر ببلا ببلو خجنو څلور څپیزو ستنو (رکنو) نه دی وېشل شوی، نو جوله یې هېڅ راز شعر ته ورته نه ده، بلکي د))← یاکوتانو ((د سندرو غوندي په هماغو پښبلو یې ورته پېیلي جامه وراغوستي او یو بېخونده نثر دی:

د فرنګي که یو وخت زه هم دربان وای
نو ژوند کول به راته څومره اسان وای
بچو به زما کړی تعلیم په امریکا کې
اوړی ګرمي به زما پر انګلستان وای
په انګرېزی دِغېدا به مې روانه
که څه هم له اصله څخه اردو زبان وای
په ټیټولو د سر چې وای سر شوی
نو به لیډر هم تیار یو عالیشان وای
مځکې جایداد به وو زما هره صوبه کې
والله چې صدر خو زه د پاکستان وای
)جرګه:... ګڼه (.

نو که موږ وغواړو ، د څپو په اوږدون سره یې خجیز انډول داسې رامنځته کولای شو:
د پرنګ که یو وخت زه هم)کوم (دربان وای
نو به ماته ژوند کول څومره اسان وای
کړای بچو به مې تعلیم په امریکا کې
ګرم اوړی به زما پر انګلستان وای
په روانه انګرېزی به غږېدلم
که له اصله هم سوچه اردو زبان وای
وای سر شوی به د سر په ټیټولو
رانه جوړ به یو لیډر څه عالیشان وای
جایداد ځمکې به مې وې هره صوبه کې
والله صدر به زه هم د پاکستان وای !

له کلاسیکه ترنوي غزله

له کلاسیک یا زاړه غزل سره د نوي غزل برید لیکه د څو جوتو توپیرونو له مخې ټاکل کېدای شي، لکه:

١(په تولیز ډول یې د پارسي- عربي ژب - ښکلاییز زېبښاک ته پایټکی ابنبی او د پلیونو پاتشوني او پاتوړي)وارثان (یې ښایي له ګوتشمېره تیری ونه کاندې؛

۲ (نږه جولیزواله)فورمالېزم (، په بله وینا هنري ارمان یې تر ډېره له ټولنیز هغه سره غاړه غړې کړې دی؛
۳ (د کلاسیک غزل پرخلاف اوسنی دا یوازې پر))←افقي انځور ((بسنه نه کوي، بلکې))← صعودي، ۵- ځپرکی ((هغه هم راخپلوي. مانا دا چې غزل د نوي- ازاد شعر غوندې ورو ورو تمثیلي او کیسه یي کېږي. د یوې ټاکلې پلات، سوژې، اند و واند)اندیشه و خیال(او یوه پیغام پر بنسټ پیلېږي او پېیل کېږي. هر هر بیت یې هم په جلاډول او هم د د درست غزلیز زنځیر د یوې کړۍ په توګه تر ارزونې لاندې راځي؛
۴ (دا چې نوی غزل د یوه ناشنوړي شعر دریځ راخپل کړی او د پېښوریانو په نومونه د))مسلسل غزل ((بنې ته راوښتی، نو))غزل ((نوم ورسره هم نور اړخ نه لګوي او په کارده، د دغه))متحدالمال ((سرلیک پرځای په یوه ټاکلي نامه ونومول شي. نورې نړۍ ته دا خورا هېښنده بریښي چې یو شعر دې یو جلا او نومېرلی)مشخص (نوم و نه لري ؛
۵ (که د مطلع حذف دومره دود نه دی موندلی، خو په مقطع کې د نوم راوړنې دود تر استاد حمزه راوروسته نور له نشته برابر شوی دی؛
۶ (لکه په څلورم ځپرکي کې چې یادونه وشوه، د مسرې لنډترین برید یې له پېنځو څخه تر دوه ځپیزو رسېدلی او اوږد ترین هغه یې له شپاړسو څخه تر څلوېښت - پېنځه څلوېښت ځپو پورې؛
۷ (د ناقافیوال یا ازاد غزل دود چې په نژدې))تربرې ((پارسي ژبه کې له څو کلو راهیسې رانښلول شوی، په پښتو کې هم نن سبا ازمایل کېږي.

۹- څپرکی
اوسنی ازاد پښتو شعر
د خپل ازاد فولکلوریک او بیا کلاسیک شعر بشپړتیایي بڼه

د اچي وایو، پښتو ازاد شعر د یو شمېر نورو ختیزو ژبو پر خلاف د اروپایي ازاد شعر پېښي یا کاپي نه ، بلکې د خپل ازاد)و (ګړني او لر غوني)فولکلوریک او کلاسیک (هغه بشپړتیایي بڼه بلل کېږي، غوره لاسوندیي دادی چې اروپایي ازادشعر)free verse (یوازې بېقافیه نه، بلکې له هر راز شعري قانون یا قالب)metrical pattern(څخه پخشو دی؛ نه هغه پخوانی ټاکلی مسره بیز دود سمبالوي نه هغه ټاکلي ژانرونه او څومره والی)کمیت(یا کچ و مېچ او نه هغه کلاسیک تول و تال یا ریتم په ټوله مانا رانغاړي. تر ډېره زموږ د))←سپین شعر ((په څېر وزن و قافیه دواړه نه لري او په دې توګه یې له))←ناپېیلي= منثور ((هغه سره پوله او برید زیاتره د ←)موزیکال(اهنګ له مخې نومېرل کېږي. د پښتونخوا پښتانه بیا د اردو ژبې په پېښو ازاد شعرته))مبرا ((او سپین ته))معری ((وایي.
همدارنګه له عربي او بیا پارسي ازاد شعر سره زموږ دا خپل برید په دې رابېلوي چې له پښېلیزې)قافیې (ازادی سره سره نور عروضی آرونه په پام کې نیسي او د مسرو لنډوالی او اوږدوالی یې هم د))مفاعیلو ((اړوندیا تابع دی.
اروپایي سپین شعر)**blank verse**(، فرانسي **verse levere**، جرمني **freie Rythmen** د سپین شعر نومونه له اروپایي نومونې سره نه، بلکې زموږ له نیم ازادو ډولونو، لکه ازادو کالبو او موندې شعرونو سره سمون لري.

د نورو اروپايي ژبو غوندې په المانی کې د دغه راز شعرونو پيلامه تر اتلسمې پېړۍ پر شا ځي. کلوپ شتوک د يوه الماني شاعر په توګه پر ۱۷۵۹ کال "د پسرلي جشن" تر نامه لاندې د يوه شعر په وړاندې کولو سره پر سپين شعر بشپړ لاسبرى وموند او ورپسې ګويټې همدغه لار ونيوه، چې د ۱۷۷۲ کال د "ګرځندوى توفاني سندرې" شعر يې لومړۍ بېلګه وه. همدا راز د نوواليس "شپې ته سرودونه" چې پر ۱۷۹۷ کال يې ويلي وو. ورپسې د هويلدرين "دراين يوازېنۍ سندرې"، د هنرين هايني "شمالي سمندرګى"... د همدې لړۍ شعرونه بلل کېږي. نيچې، ريلګې، شتېتلر، ويرفي او داسې نورو هم دغه لار نيولې ده او ورته بېلګې يې راپرېښې دي)اوتوبېست: د ادبي جاجونو لاسليکي، ۸۵ مخ - لويديز المان، ۱۹۷۲(.

په هره توګه، هغه څه چې په اروپايي ژبو يې ازاد شعر بولي، د پښتو له نيم ازادو شعرونو او بيا ازادو کالبونو سره سمون خوري، لکه واخلئ د غني، اجمل، لايق، زيار، پيوند، سنګر، کاوون، خاموش، رفيع... يو لړ شعرونه چې پخپله خوښه يې ځانته يو ډول يا بل ډول کالبونه په کار اچولي دي، هر بند يې له يو څو لنډواو يوې يا دوو اوږدو مسرو څخه رغښت مومي او لړ و ډېر له قافيو او رديفو څخه هم کار اخلي، يا يې لړ تر لړه د بندونو پايلې په همقافيه مسرو پای ته رسېږي. په اروپايي نومونو بيا دغه راز خپل خوښيو ازادو قالبونو ته ازاد بيتونه وايي: فرانسي **Verse Libre**، الماني **Freie Verse**، انګرېزي **Free Verse** يو الماني پوه)اوتوبيبست، ۸۴ مخ (د دغه راز شعر پېژند ګلوي داسې کوي:
هغه ډول شعر چې د مسرو يا توټو اوږدوالى يې پخپله خوښه وي، مګر له يو راز قافيې او څپيز شمېر سره، چې ګليرت، ليسين، ويلاند... يې استازى دى، را وروسته دغه راز شعر د څپو برابري هم له لاسه ورکوي او له "ازاد وزني" يا "سپين" شعر سره يې يوازې په قافيه بېلتون راغلى دى.
حال دا چې له ازاد پښتو شعره زموږ موخه هغه توليز)موزون(شعر دى چې له ناپښېليزوالي)بېقافيه والي(سره سره يې مسرې د لنډوالي او اوږدوالي له پلوه کومه ټاکلې کچه نه لري او له)← يو فونيمي څپې(نيولې تر څلوېښت- پينځه څلوېښتو څپو رسېدا ی شي.

په پښتو کې له "ازاد" سره د "نوي" يا "اوسني" ستاينوم)صفت(سرباري کول په دې موخه دي چې له "ګړني(شفاهي("يا "وګړني(ولسي("ازاد شعر سره د اوسني يا نوي "ازاد شعر" ګډون را نه شي. په پښتو ګړني يا وګړني شعر کې ازاد ډول تر قافيه وال هغه ډېر پخوانى برېښي او آره يې لرغونو اريايي)ويدي- اوېستايي(شعرونو ته رسي، لکه لنډۍ ، زياتره سروکي، ببولالې،

شین خالی، د هوتکو ناري،د نکلونو ناري، بدلي، لوبې، بګتۍ، لنډکۍ)د ځاځي میدان(، انګۍ)کاکړۍ ساندي یا ستاینې(او یو ګڼ شمېر متلونه چې زیاتره مقفی نه، بلکې)متوازن(مسجع دي، په بله وینا، څپیز- خجیز)سیلابوتونیک(تول)وزن(لري دا نور قافیه وال ډولونه، لکه: غزل، داستان، څلور کرېزه)چاربیته(، کاکړۍ، دوبیتي... یې وروستنۍ او پرمختیایي بڼې دي. د پښتو لیکني شعر لومړی پیلامې هم زیاتره ولسي رنګ لري او د لوبو، بګتیو، بدلو او ځینو سروکیو غوندې په نیم ازادو کالبو کې راڅرګندېږي. ورته اروپایي هغه د "سپینو شعرو" په نامه متې په ۱۲مه پېړۍ کې رانښلول کېږي. په پښتو کې دغه ولسي ډوله نیم ازاد شعرونه له امیر کروړه)اتمه زېږدي پېړۍ(نیولې تر ننه پورې له قافیه والو "دیواني" شعرونو سره اوږه پر اوږه را روان دي.

له "دیواني" شعرونو څخه موخه هماغه شعرونه دي، چې په منځني ادبي پېر)۱۵- ۱۹زېږدي پېړۍ نیمايي(کې د عربي او پارسي شعر په پېښو په بېلابېلو کالبو)غزلو، بوللو و دوبیزو، دربیزو، څلوریزو...(کې کښل شوي او راوروسته یې په نوي پېرکې هم لړوډېرې پېښې شوې دي. نومورې شعرونه له لومړیو دوو دېوانونو او بیا یوې نیمې "مصنوعي" بېلګې پرته عروضي نه، بلکې په سیلابوتونیک تول کې ویل شوي دي. دا هم اړینه نه ده، چې د دغه مهالپېر ګرد شعرونه دې "دیواني" کچې او بڼې ته رسېدلي وي. هرګوره، لومړې دوه او بیاعروضي ډوله پښتو دېوانونه په لسمه لېږدي پېړۍ کې د)روښاني(غورځنګ پیاوړو شاعرانو ارزاني او انصاري رامنځته کړي دي.

په "زاړه پېر" کې چې سم له لاسه له دویمي لېږدي)هجري(پېړۍ څخه تر زرمې تاکل شوی دی، له "دیواني" ډوله شعرونو څخه د شیخ اسعد سوري)۴۲۵ مړ(بولله)قصیده(، د محمد هاشم سرواني)۲۲۳-۲۹۷ه ق(له عربي را اړولې پارکۍ)قطعه(، د اکبر زمینداوري)۷۷۱-۸۰۷ ه ق(غزل او یا د شیخ رضي لودي)۳۵۰ شاوخوا(او د امیر نصر لودي)۳۹۵ شاوخوا مړ(پارکۍ او داسې نور د یادونې وړ دي.

په اوسنۍ بڼه ازاد پښتو شعر چې یې که څه هم په ښکاره ډول د اروپایي ازاد شعر تر اغېزو او پېښو لاندې له ۴-۵ لسیزو راهیسې دود موندلی دی، بیا هم لکه پاس چې وویل شول، له خپل دودیز ازاد ګړني شعر سره تړاو لري او د سیلابوتونیک وزن پر بنسټ ولاړ دی. که یو نیم شاعر د هماغه وچ اروپایي تقلید په لومه کې ښکېل پاتې دی او خپل دودیز تول و تال یې پکې سمبال کړی نه دی هرومرو یې خبره "سپین" شعر ته رسېدلې ده. تول)وزن(، یا په اروپایي نومونو

"ريتم" د شعر بنسټيز شرط دی، که په قافيه وال شعر کې وي او که بې قافيې)ازاد (کې. له همدې کبله له بې آهنګه)بې وزنه(شعر سره د "سپين شعر" نومونه جوړېږي. پښتو))سپين شعر ((د پارسي))شعر سپيد ((په څېر د)بې تول و بې اهنګه شعر (په ځاج رادود شوی، نه د زړې اروپايي نومونې په ځاج چې يوازې د ازادو کالبونو او څه ناڅه بې قافيې شعرونو يې اړه درلوده.

په پښتو کې په هماغه اروپايي ځاج، ازاد او نيم ازاد کالبونه د شلمې پېړۍ له دويمې - درېيمې لسيزې راهيسې رادود شوي دي. په دې ډول مخفي، فدا، صالح محمد کندهاري، عبدالحی حبيبي، عبدالاکبر اکبر، عبدالاکبر خادم، قيام الدين خادم، فضل احمد غر، کمالي، ميا احمد شاه، اسير، خيال، اجمل، بېنوا، لايق، عبدالرحيم مروت... يې له غورو او مخکښو استازو څخه ګڼل کېږي چې بې له شکه يې له ولسي يا وګړنيو)فولکلوريکو (هغو څخه الهام اخېستی دی. همدارنګه مونږ يا سر پرېکړي)د قافيې له پلوه(شعرونه چې عبدالرحمن پژواک يې پر ۱۳۱۷ کال په)کليمه داره روپۍ(سره بنسټ ايښی دی او ورپسې پر ۱۳۳۱ کال د عبدالعظيم ساپي ورته نظمونه)رفيع: زريني ځانګې (او بيا په پېنځوسمو او شپېتمو لمريزو کلونو کې د سيد بهاؤ الدين مجروح د)ځانځاني بنامار(، يا)نا اشنا سندرې(او نور چاپ او نا چاپ شعرونه خپلې جرړې ولسي هغو ته رسوي.

خو که دغه وروستی ازاد کالب والا، نيم ازاد يامونږي شعر په پام کې ونه نيول شي، نو هممهال ورسره د بشپړ ازاد)هم له قافيې او هم د مسره ييز انډول له پلوه (پيلامه په لره پښتونخوا کې لګوو او دا هم کومه هيښنده نه ده چې لر پښتنانه تر برو وړاندې له نويو تولېزو او فرهنګي بدلونونو سره مخامخېږي او له دې سره پښتو ادب هم هلته وار له مخه نوي بشپړتيايي پړاو ته ورګډېږي. دا هم جوته ده چې له ديالکتيکي پلوه هر انديز)فکري (نويوالی له ځان سره جوليز)شکلي (نوی والی راوړي، په بله وينا، هره نوې مفکوره او منځپانګه)محتوا (د يوه وړنده)مناسب (کالب او جولې غوښتنه کوي.

د فورم او محتوا د ديالکتيک له لارې کېدای شي، شعري نوښت او نوښتګري په ازاده)ژبنۍ، هنري او تخنيکي (جوله کې ښه ترا رامنځته شي. قافيه د شعر د تخنيکي جولې په توګه نه يوازې د دغو نورو دوو)ژبنيو او هنري(جولو پر مانيزه خوا زيات بنديز لګوي، بلکې پر همدغو دوو جوليزو اړخو هم خپله واکمني چلوي او زنداني کوي يې. يا په ساده وينا، په قافيه وال شعر کې نه ژبني او هنري)ژب - ښکلاييز (اړخ سمبالېدای شي او نه منځپانګيز

)محتوايي (.

هغه شاعر د قافيې او د ورسره اړوندو توکيو)رديف او مسره يې انډول(له سمبالوني سره په لوى لاس پر ځاى دا بنديز لګوي چې د شعر له پښنځګونو رغنده توکو)متشکله اجزاوو ( )ژبې-آهنګ-اند- واند او ولولې (څخه، له آهنګ پرته دا نور څلور سره توکه پوره په پام کې ونه شي نيولاى او دويم، دريېم او څلورم ارزښت ورکړي، له ټولو نوښتګرانه هاندوهڅو سره سره ترې هرومرو دا يا هغه ټوک کمزورى پاتې کېږي. که له آهنګ سره " واند ،خيال" او ولوله)عاطفه(سم سمبال کړاى شي، نو ژبه او اند ترې کمزورتيا مومي او که له آهنګ سره "ژبه" په پام کې ونيسي، نو بيا ترې انداو واند ژوبلېږي او همداسې تر پايه.

لنډه دا چې په قافيه وال شعر کې د نوښت سمبالتيا د ازاد شعر په پرتله يو څه زيات کړاو غواړي، مګر په ازاد شعر کې پښنځه واړه توکه)ژبه –آهنګ - اندچ واند- ولوله(همزمان او هم انډوله په پام کې نيول کېداى شي او په دې توګه يې د هراړخيز نوښت لپاره لياره هواره ده.
په دې کې خو هم شک نشته چې قافيه واله مخينه له ازادي شاعرۍ سره ډېره مرسته کوي، خو په دې شرط چې دغه مخينه رښتيا شاعرانه مخينه وي، نه ناظمانه. سره له دې هم ډېر ځوان شاعران وينو چې مخکې له مخکې يې په ازاد شعر پيل کړى او په څو بېلګو يې جوته کړې ده چې د "شعريت" پر لاره روان دي. که څه هم ښايي د وزن له پلوه يو څه نيمګړتياوې ولري، مګر په ډېره لږه لاربښوونه او کړاو پر دغه تخنيکي اړخ لاسبرى مومي.

که د "پېښنو" د تور لګوني خبره شي، بيا هم ښايي په ازاد شعر کې هماغومره يو ډېرښت او پايښت ونه لري، لکه په قافيه وال هغه کې. قافيه وال شعر زياتره، لکه پاس چې وويل شول، د عربي او پارسي په پېښنو له "ديوانسازي" سره دود موندلى دى، حال دا چې اوسنى پښتو ازاد شعر د بيا را ژوندي کېدني "رنسانس" ښکارندويي کوي، يا په بله وينا د خپل آر ولسي او نيم ولسي شعر يوه بشپړتيايي بڼه ده. که حمزه او اجمل دا دومره شاعري په ازاد فورم کې کړې واى، بې له شکه په اوس پښتو د حمزه او اجمل پرځاى "نادر نادرپور" او "احمد شاملو" درلوداى، که څه هم دګارسيا ، برتولدبرېښت او نرو دا هومره انقلابي نه واى.

په دې توګه د پښتو په اوسني ازاد شعر کې له پښنځګونو ټوکونو څخه لږ تر لږه ژبه او آهنګ)وزن(د "پېښنو" له توره پخشو)فارغ(دى پاتې شول)اندو واند (چې کېداى شي، يوڅه په دغه تور تورن شي، خو دومره هم نه چې يومخيز د))پېښنو ( )په کچه او جاج)مفهوم(وي، بلکې

زيات "الهامي" رنگ به لري. لکه په تېرو او په ځانگوي توگه په شپږم څپرکي کې يې چې يادونه وشوه، د "خيال" په تړاو، يو لړ نوي يا په نوي رنگ کې رنگېدلي ←سمبولونه، لکه: لمر، سپېدې، باد و باران، توپان وسيلۍ، سيند و سمندر، سبا او سباوون، ورځ و شپه، تياره، باروت، پولاد، سرپ، مرجان، ياقوت...، يا← اسطورې،لکه زيوس، پرومېتوس او داسې نور ورته انځورونه نژدې د ټولې نړۍ په شعر کې دود شوې دي، نو ايا پښتون شاعر او هغه هم د ژمن او ازاد شعر استازی ترې ډډه کولای شي؟

همدارنگه د "←اند يا مفکورې" يا منځپانگې)محتوا (له پلوه ملي، ټولنيزې، انساني او ټوليزې جهاني ربړې مسالې، لکه: سوله، جنگ، پرمختگ او شاتگ، گډ سوله ييز ژوند، ټولنيزنياو او داسې نور درواخله. برتولت بربښت)١٨٩٨-١٩٥٢ (چې د الماني ازاد و نوي شعر له سترو نوميالو څخه گڼل کېږي، د ازاد شعر په تړاو وايي: هېڅ منځپانگيز نوښت بې جوليز نوښت شونی نه دی. او څو اويا کلن نوميالي انتي فاشيست ليکوال هاينريښ بل چې د نوبل جايزې وړونکی دی، په اتيايمو کلونو کې د يوې پوښتنې په ځواب کې څرگنده کړې وه:

"زما له خپل اند و ازمېښته چې د يوه ښوونکي او ليکوال په توگه يې لرم همدغسې چې پنځوونکی د خلکو لپاره يو پيغام لري، بايد ورنده)متناسب (کالب يې هم وړاندې کړي، مانا دا چې په شعر، په راډيويي ننداره، په ستېج ننداره، په رومان، په لنډ داستان، په تکل...کې بايد ځان پر خپل ليدونکي يا اورېدونکي او يا لوستونکي ورونه تپي، بلکې کالب هم د پيغام اړوند وبولي. له ١٩۴۵ کال را وروسته بنستيزه ببلگه الماني ژبه وه چې له اخلاقي پلوه کورته کرغېړنه شوې وه او د يوې)عوام فريبانه (او د دروغو او ريا په يوه کرغېړن کالب کې وړاندې کېده... داسې ډېر خيزونه شته چې ومې نه شو ليکلای، ځکه کوم کالب مې چې ورسره ښايېده، پيدا کړی نه دی،... کله چې ما د يوې موخې)مطلب (لپاره چې څرگندول يې غواړم، کالب نه دی موندلی، هرومرو مې منځپانگه هم نه ده موندلې ")هاينريښ بويل: ١-۵-۵٢ مخ (.
د دغه الماني ليکوال خبره- "الماني ژبه له اخلاقي پلوه کورته کرغېړنه شوې وه"، د پښتو کلاسيک ادب او بيا "ديواني" شعر پر ژبه، په يوه بل ډول د کارونې)تطبيق (وړ ده او هغه دا چې د دغه پېر پښتو تر ډېرې کچې د بې خرته عربېزم او پا رسيزم له پلوه ببخي له ځانه پردی شوې ده.

په زړه پورې ببلگه يې د کاظم شيدا د ديوان سريزه ده چې که کوم يونيم آر يا مرستيال کړ) دی، وو، شته، شه، شو، کړ... (يا سربل او وستربل)د باندې، په، کې... (ترې لرې شي، د هغه مهال

یو نږه پارسي متن ترې جوړېږي او دا د لمر غوندې روښانه ده چې په پښتو قافیه وال شعر او بیا د غزل په لنډ تنګ کالب کې هغه راز ګډوله پښتو لا تر اوسه لږ و ډېر دود لري: لبان، چشمان، دهان، دلبر، دلربا، ګلرخان، ګلرویان، هجران، جانان... غوندې زاړه وییونه خو، لا څه کړې چې د وزن، قافیې او ردیف تر "جبر" لاندې نور نوي هغه هم پرېور زیات شوي او لا ورزیاتېږي.

د نوي او زاړه یا قافیه وال او ازاد شعر تر منځ دیالکتیکي تړاو ښایي دومره)مطلقیت(ونه لري او په کار ده، د دواړو ډولو پلویان یو د بل پر مطلق او یو مخیز رد ټینګار ونه کړي او د دواړو ډولو نوښت په پام کې ونیسي. سمه ده چې نننی پښتو غزل یو شمېر نوښتونه لري او ازاد دا هم یو شمېر کرغېړنتیاوې، خو بیایې هم یو دلیل دا دی چې یو پر بل اغېز ښندي. نوی لا له دادومره پرله پسې پرمختګ سره سره د زاړه په زولنو کې رانښکېل دی.

د قالیه وال شعر او بیا غزل غورې بېلګې چې په پرتلیز ډول یې پېنځګوني شعري توکه همزمان سمبال کړې وي، د اسحاق ننګیال د ازادۍ بېلګې پر ځای، ښایي دغه لاندې پښېلیزه بېلګه رښتیا نوښت ولري، لکه:

تندیه ماتوم دې، ټیټومه خو دې نه
پر وره د سنګدلانو، سولومه خو دې نه
چې سود مې د زړه نه شي، نو وجود لمبه کومه
ژوندونه بې له یاره، تېرومه خو دې نه
په سرو وینو لیکای نه شم، د جبر قصیدې
قلمه پرېکوم دې، خرخومه خو دې نه
پېرزو دې که پر ما نه وو، ښوول دې راته څله
باداره ! راکوې به، پرېږدمه خو دې نه
زه لیکې د قسمت،))فنا)) کوم د خپلو لاسو
تقدیره ختموم دې، بدلومه خو دې نه
)فنا، د کوهاټ د لاچې خټک(

په دا بله خوا "ازاد شعر" کې د کرغېړنتیا لپاره ښایي د ننګیال)اخبار هفته، دولسمه ګڼه(له خوا د کمال مستان راوړې بېلګه د دغه پاس غزل هومره نوښت ونه لري، د چا خبره "ازاده" وي، مګر "نوې" نه، کنه "ازاد شعر" باید "نوی" هم وي. مانا یې دا چې له مخکنیو خبرو سره سم ازاده جوله، خو په هر ډول نوې جوله ده او نوې جوله باید نوې هنري جوله او بیا نوې منځپانګه

یا پیغام ولري. دلته د قافیه وال فورم غوندې مخینه او تجربه له یاده اېستل په کار نه دي. د کمال مستان غوندې ځوان شاعر چې پر ازاد شعر یې نوی پیل کړی، تر همزولو قافیه والو شاعرانو بیا هم زیاته او نژدې نوښتګرانه راتلونکې په مخ کې لري.)د زیاتې څرګندتیا لپاره د کمال مستان "د لمر شغلو ته" شعري غونډ او اړونده سریزه(. له هغې کره کتنې څخه په راوروسته دوه دوه نیمو لسیزو کې ربښتیا هم زموږ شاعر پرله پسې پر مختیای پړاوونه وهلي او نن سبا په څو ګوتشمېرو نوښتګرو کې راځي.

دلته یې د هماغه مهال یوه بل هممهالي ځوان شاعر "فاروق فردا" یوه ازاده بېلګه وړاندې کړم چې له یو څه اوږدې مخینې او تجربې څخه یې سرچینه اخیستې ده او د هېڅ راز کرغېړنتیا یا نه شعریت ګوته ورته نیول کېدای نه شي:

زما شپېو !

زما شهیدو شپېو

زما شهیدو ارمانو د رژېدو شپېو)دلته "زما" یو څپیز راغلی(

تاسو کې ښخې شوې

زما د مورکو هیلو د غوټیو سرې نازکې پاڼې

نن به زه ستاسې د سپېرو خاورو

سپېرې غبرې ته وسپارمه

او خپلې هیلې به له سره له سپېرو خاورو نه وټوکوم.

دغه ازاد شاعر هم له هغه راهیسې تر اوسه ښایسته ډېر نا لاسبرې ستونځونه را لاندې کړې دي.

پښتو نوی ازاد شعر ټیک له هما غه راهیسې کې له ټولو خنډونو سره سره ورځ پر ورځ پراختیا او پرمختیا موندلې او خپل بشپړتیایي بهیر یې په چټکۍ سره وهلی او لا وهي یې، له بلې خوا څنګه چې دغه شعر مخکې له مخکې د انتقاد منونکی دی او نوې میتودیکه علمي کره کتنه یې پرله پسې سپېڅې او سوانوې ، نو هرومرو زموږ د وروسته پاتې ادبي فرهنګ په وچ زاړه کالبوت کې د نوې سا پوکولو لپاره بې اغېزې نه پاتې کېږي او نوې هیلې ورسره ملګرې دي.

دا چې ځینې لیکوال ازاد شعر او نوی شعر سره په یوه مانا رااخلي، کومه هیښنده خبره نه ده، ځکه اوسنی ازاد شعر لکه د مخه چې وویل شول، تر هر څه د مخه))نوی شعر((دی، یا په بله وینا ازاد شعر د نوي شعر په بهیر کې رازېږېدلی دی.

له همدې کبله دا دواړه ستاینومونه)نوی- ازاد(، هم یو د بل پرځای راتلای شي او هم دواړه سره

را غبرګېدای شي او له خپل ستايلي)موصوف( )شعر(سره د)نوي ازاد(شعر په توګه يو ستاينوميز ترڼګ)توصيفي ترکيب(جوړوي، خو څنګه چې په)ازاد شعر(کې)نويوالی(بې له هغې نغښتی دی، نو غوره به وي چې پر همدغه وروستۍ نومونه)ازاد شعر(بس راوړ شي او له نورو ستاينومونو ، لکه:)نوی(يا)بې قافيه(څخه ډډه وشي. هرګوره، په لويو سرليکونو کې ورسره له زاړه دوديز)ولسي(ازاد شعر يا))سپين شعر((څخه د بېلتيا لپاره)اوسنی(ملګري کول يوڅه اړين برېښي. هسې خو ښايي، يو وخت دا درې واړه ستاينومونه)صفتونه( )نوی- ازاد- اوسنی(خپل ارزښت بايلي. ځکه هر ستاينوم د خپل ستايلي)موصوف(پر وړاندې يوه پرتليزه)نسبي(لوښه)خصلت(لري. د نن)نوی(د سبا)زوړ(او د سبا)نوی(د بل سبا)زوړ(دی. يا لکه)ښه(او)بد(او داسې نور درواخله چې جاج)مفهوم(يې له مهال او چاپېريال سره بدلون مومي يا کورټ يو پر بل اوړي او يا خو يکې لږ تر لږه تنګوالی او پراخوالی راځي.

همدا نن سبا چې زموږ ځانساتي او زاړه پال پښتانه لا "له بې قافيې، ازاد شعر(سره د يوې نوې ښکارندې په توګه ډغرې وهي، په نوره نړۍ کې لا څه چې دلته را نژدې په ايران کې بيا وخته)بې وزنه ازاد شعر(تر وييني ګروېږني لاندې نيول شوی دی. د ساري په توګه احمد شاملو د "وزن د شاعر ذهن بې لارې کوي" خبره رامنځته کوي او د لويديځيانو په لار وی پر دې ټينګار لري، چې بېوزنه شعر کولای شي، د بهرني جوليز وزن پر ځای او "دننی" يا "مانيز" وزن ولري)په دې باب اړوندې ليکنې: اخبار هفته ۵۴ او ۵۷ مې ګڼې او د همدې بدلمېچ اړوندې سکالووې(.

لکه په اووم څپرکي او اړوندو څرګندونو کې چې وليدل شول، د پښتو ډېرى ګړني شعرونه)لنډۍ، سروکي... (پښېلې او لړونه)قافيې او رديفونه(نه لري او د بېلابېلو ټوټو)مسرو(تر منځ يې د څپو شمېر هم تل برابر نه دی، مګر يو ټاکلی انډول لري لکه لنډۍ چې لومړۍ مسره يې نهه څپيزه او دويمه يې ديارلس څپيزه ده او په دې توګه په لومړۍ پوړۍ)درجه(خج)فشار(د ريتم تول و تال يا په لنډ ډول د "وزن" بنسټيز ټاکونکی دی او ورپسې څپيز انډول زير و بم، اهنګ، غاړه)لحن(... چې د خج په استثنأ ژبې د نازنځيري يا))عروضي((توکو)فونيمونو(په توګه د قافيو او رديفونو غوندې په ښېرمه ځانګړتياوو کې راځي)دغلته))عروضي((د غړپوهې د نومونې په توګه کارول شوې ، نه د شعرپوهې هغې په توګه(. په خجيزه برخه کې دا يو تولېز دود)قاعده(ده چې مسره پر لومړۍ، دويمه، دريېمه يا څلورمه خجنه څپه پيل مومي او بيا پسې هر څلورمه خجنه راځي. البته ډېرې لږې ببدودې)استثناوې(تر دغه منځ پېښېږي چې په تېرڅپرکي کې يې يادونه وشوه.

په دې ډول، لکه چې پرله پسې وويل شو ، په پښتو کې بې قافيه يا ازاد شعر د خپل اړوند ولسي وګړني يا ګړني)فولکلوريک (او ليکني يا ديواني شعر يو په زړه پورې ګډون او ستنيز دی، نه د اروپايي يا پارسي شعر پېښني. هر بې قافيه شعر چې د پښتو د ټوليز سپلابوتونيک سيستم له مخې "وزن" ولري، هغه ازاد شعر دی او پښتو شعر دی.

دا دی دلته د ګړني او ليکني پښتو شعر غونډې د اوسني ازاد شعر بېلابېلې ډلې او بېلګې تر سپړنې)شرحې (شننې او سکښتنې)تقطيع (لاندې نيسو:

لومړی: نيم ازاد شعرونه

۱(ازاد کالبونه

دغه راز شعرونه، که ګړني ډولونه او د لرغوني پېر)له امير کروړه تر ارزاني (په پام کې ونه نيول شي،د شلمې پېړۍ له نيمايي راهيسې پيل شوي دي او د لومړي ځل لپاره يې له زړو کلاسيکو دوديزو شعري ځېلونو)غزلو، څلوريزو، دوبيزو، بوللو، پېنځيزو، شپږيزو او اوو‌ييزو... (سره يوه بريد ليکه راکښله او د اروپايي "سپين" شعر غونډې يې مسرې لنډې او اوږدې کړې او يوه نيمه قافيه يې د بندونو په سر و پای کې کارول کېږي.

دا دی دلته د لايق له "يادونه او درمندونه ")۴-۲۲۳ مخ(د ازاد کالب څو غوره بېلګې را اخلو:

غوږو کې مې شرنګېږي بيا نغمه د نوي جنګ.
ته ګوره دا به څه وي !
يا مينه لېونۍ شوه
)يا (کتنه ځنډنۍ شوه
راغلي مې په زړه کې ارمانونه په غورځنګ.
رګو کې مې خوځېږي د جانان د حسن څړيکې
زما په وينو ليکي
پيغام د نوي ژوند
زه اخلمه تري خوند
وږمه د يار د څنو خوښوي زما پالنګ.
بېګا په مدرسه کې ملا وتاړه کتاب
را وايي خېست رباب

پر بزم باندې سم شو
له رند سره محرم شو
زاړه یار پر سر راواړول د نوې مینې بنګ.
رټلې اسوېلې مې اوس د یار پر مخ لګېږي
صورت مې ټول رپېږي
ځرخېږم له مستۍ
لاهو مې کړه بېړۍ
را رسي په بوسو کې د ژوندون نوی آهنګ؛

... پر مخه راغله جاپانۍ نجلۍ،
سپینه هیلۍ نجلۍ
ودرېده مسته
ما سلام ورکه په خندا شوه نجلۍ،
په کټه ها شوه نجلۍ
ماته شوه شاته،
په تبسم یې راته وویل "کوني چیوا "
"د وزویو روشیکر "
له خندا ورانه شوه...
ما ورته وې په رب که پېږم نجلۍ،
بد مرغه کېږم نجلۍ،
په ځان پوهېږم)نجلۍ (.
د ښنو پر څوکو شوه رهي هوسۍ،
د جزیرو هیلۍ،
زه شومه پاتې...
د مخ په لمر یې ورېځې راغلې د غم،
سترګې دریاب شوې د نم،
له ژړا ورانه شوه...
ما ویل پوه شوم لږ ستنه شه نجلۍ،
یه زما ښکلې شهۍ !
دې ویل "ای ای ای ".

)هماغه اثر ۳۲ – ۲۰۸ مخ(؛

... په دې تيارو کې،
په اوږدو شپو کې،
په دې غمو کې،
اند ښنو کې...
زړه ته مې رسي يوه نوې دمه،
روښانه ښکارې د سبا ښه.
)هماغه ۱۲۷(.

... چې راوي په کم خمار شي
د نوښار لنډې کې کم
سينده څه، سينده بهېږه !
سينده څه، سينده بهېږه !
د هر سيند وي خپلې لارې،
هر يو خپل کور ته روان دى.
د هر يو خپلې دشوارې
زه)څه (چرې چرې شه اور
چې دې غاړې شنه پتې شي او باغچې او چمنونه.
)د غني کليات، ۴۲۳ مخ(.

... دا مې اوښکې ورتې ورتې
راخوټکېږي او بهېږي
د ليمو له سر چېغو نه
پر بارخو باندې مخ کښته
که بهير دى رانه لېږدي د نيمګړو ارزوګانو !
دا زما بېلتون ځپلې،
ارمانژلې،
ځوربدلې...
سر تر پاى ناکامه مينه

اوبو وړې شاني هيله
په ارمان د يوه څرک د چا د مخ د رڼاګانو !
)سوزونه او سازونه، ۱۱۴(.

... ګرځوي مې
چورلوي مې
لالهاند و لولنګر
پر ميرو د بېلتانه او
د شهيدو تاند لبانو
ارمانو پر هديرو
د اسرو په کربلاوو
د لرغن ويرژلي ژوند
دغه ستا نارامه سينه
دغه ستا اواره مينه
)هماغه ۱۸۱(؛

... يه زما ګرانه وطنه
ته زما يې او زه ستا يم
ته ډېوه ډېوه ډېوه
زه پتنګ پتنګ پتنګ
له هر څه يم بې پروا
مست په مينه يمه ستا
ته مې شته ته مې هستي يې
ته مې پت يې ته مې ننګ
)محبوب سنګر: زوږ، ۲۸(؛

... ملالې سترګې
لنډې يې څنې
سرې پستې شونډې
ښکلې مخوله.

... لیندۍ یې وروځې
بانه یې غشي
سره بارخوګان یې
غټ غټ تیونه
(هماغه اثر، ۷۷)؛

... زه هم شاعر یم شاعر
یو رنځېدلی، کړېدلی شاعر
یو ځورېدلی، سوځېدلی شاعر
یو دردېدلی شاعر
غمو خوړلی شاعر
(هماغه ۸۳)؛

... زما پر وچو شونډو
پر دې سپېرو خزان وهلو پاڼو
د وینو شعر لکه بېباکه نسیم
اوړي را اوړي او چلېږي پسې
او دا شرقي ذهن مومي
لکه د سرو ګلو رنګینه باغچه
لکه شنو یادونو نه تشېږي پسې
(کاوون: سپرغۍ، ۱۴۸)؛

... زمونږ د خلکو د غورځنګ
غږ پورته شوی
په وړاندې ځي
په وړاندې ځي
په وړاندې ځي
په وړاندې ځي د غه کاروان
په سختو لارو کې روان
د تورتمونو پیروان

هر قدم غواړي امتحان
د همتونو او د جنگ
)خاموش: مزلونه مزلونه، ۱۰۲(؛

... له يمانه تر امانه
له خپل واک تر جمهوريته
چاته نه يې تسليم شوی
ازادي دې خپل قانون دی
تل په وياړ يې او سېدلی
سرلوړي دې تل ژوندون دی
)رفيع: د جمهوريت وږمې ۳۴(؛

نه په خوب،
نه په شوخي شم...
نه په شور،
نه په مستي...
نه په ناز،
نه کرشمه شم...
نه په کنج،
نه په مکېز...
نه په شوق،
نه په خندا شم...
نه سترگک،
نه په ادا شم...
نه په مې،
نه په غمزه شم...
نه نشه،
نه په خمار...
نه په اوښکه،
نه ژړا شم...

نه په رم شم
نه به تراه...
نه به مېښت لکه رانجه شم، ستا د سترګو په ککو کې !
...)وينه او مينه، ۱۰۱-۱۰۲(.

د کړکۍ هينداره ښيي
د بڼ بڼه الوتې
ترې ماليار دی لېږد بدلی
نه ګلان شته نه خاجوني
له هر څه وتلې سا ده
نه ښورېږي نه کښېږي...
)سوزونه او سازونه، ۳۴ (؛
ورپسې نور بندونه هم پر همدا سې ورته قافيه لرونکيو دوو مسرو پای ته رسي.

دا ورمه د پسرلي ده
که د نوي ژوندون سا ده
تش ګوګل ته ددې ځمکې
که دی زېری غرو رغو ته
وچ چمن سپېرو باغو ته
د غاټولو سرو ګلونو
چې ټوکېږئ نن سبا
چې غوړېږئ نن سبا...
)هماغه ۴۲ (؛

لمبېدلی
رنګېدلی
په سرو اوښکو
د ځيګينلو
په سرو وينو
د سرتېرو

د هېواد د شهیدانو...
)هماغه اثر، ۱۲۸(؛

ستا د سرو شونډو د شعر
د وییونو د گلپاڼو په رگ رگ کې
سره د وینو
د مینو ارمانونو زما ناخې
)اورا و وینې، ۱۴۵(
ددې شعر نور بندونه هم په ورته قافیه پای ته رسي؛

تېره به دا شپه شي او رڼا به شي
ښه د وطن به شي بدله په خندا به شي
را به شم صنم زما
محوه به شي غم زما
درد زما ماتم زما
څه چې استبداد راځنې وړې دي زما به شي.
شپه ډېره تېره ده لاره تو له کړلېچونه دي
هر قدم خطر دی، هره لوښته کې دامونه دي
دا لاره مزل غواړي
جنگ غواړي تکل غواړي
منډې او یرغل غواړي
هغو به پرې درومي چې پاخه یې ایمانونه دي
)کاوون سپرغۍ، ۹ مخ(؛

وطنه
ستا گلونه
او ستا د دښتو اغزي
سپېرې ډېرې خړې لوټې، لمر وهلې دښتې
او بې پروا بادونه
د سترامو او اباسین ستم شکنه څپې

او د هلمند د توپاني څپو بېباکه سرود
باد و باران، برېښنا او تندر و څپاند سیندونه
)هماغه ۱۱ (؛

یه ښکاري اشنا
درته سلام کوم !
پربږده چې دا سپیني مرغۍ والوځي
لاړې شي جوړې جوړې ګلونه شي
ښکلې شي، ښایسته شي، امېلونه شي
واخلي په وزرونو کې تنکي بچي
ومونبي سینو کې ګلالي بچي
سپیني سرې مښوکې زرکني بچي.
پام کوه !
پام کوه ماشې ته ګوتې مه وروړه !
...)ننګیال: هغه شپېې هغه کلونه، ۱۳۵ (؛

یارانو ګورئ،
له تندې مرمه،
د ساقي خوا کې،
د مینا څنګ ته
هېڅ نه پوهېږم،
دا ویرانه ده، که میخانه؟
ورپسې نور بندونه هم په ورته قافیه واله مسره پای ته رسي)خزان: د سحر په غېږ کې ۱۲ مخ(.

دلته زندان دی زندان
اسمان یې وور دی وور دی
پکې څو ستوري ښکاري او سترګکونه وهي
واړه ځلېږي او موجونه وهي
)محبوب سنګر: بنده کړیکه، ۵۷ (؛

خلکو ته
وطن ته
انقلاب ته به د کار هيله،
پالم به يې،
گالم به يې،
سخته د ايثار مينه
دا)ها (چې له دردونو وچو دښتو او له غرونو راوتلې ده
)خاموش: مزلونه منزلونه ۹۳-۹۴ (.

د کښېنيو شاعرانو په استازۍ د اجمل خټک او ډاکتر امين الحق امين د ازادو کالبونو په بېلگو بس راوړو:

له يو ملا نه مې تپوس وکړلو
ما وېل ملا صاحب جنت به څه وي
هغه په گېډه لاس واهه ويل يې:
"تازه مېوې او د شودو رودونه "
خوا کې کتاب ته يو طالب ناست وو
ما وېل ته به پکې څه وواېې؟
د زلېخې کتاب يې پټ غوندې کړ
وې چې "ښايسته حورې او شنه خالونه "
)د غيرت چغه ۵۵ (؛

دا يو مضبوط دېوال،
چې له صدو نه ولاړ،
چې له مودو نه ولاړ،
دا د غلام په وينه،
هم په هډوکو د ده،
د ده پخخه خوشته)خيشته (شوه
د ده رده پخه شوه.
)امين الحق امين: ۷۲ مخ (.

د نويو او نيم ازادو کالبونو په لړ کې "يو ډول شپږ کرېيزې" هم لړو ډېرې دود شوې دي. داسې چې لومړۍ څلور مسرې يې يوه څلوريزه جوړوي او وروستۍ دوې يې همقافيه راځي، لکه:

دا نسيم د پسرلي دی،
که الهام د نوي ژوند دی !
دا اواز دی د بلبلو،
که پيغام د نوي ژوند دی !
د سپين غر له ننګرهاره،
له کونړ همېش بهاره !
)وينه او مينه، ۲۱ (؛

ستا لويه ګېډه ډکه له زهرو
پکې پرته ده د خلکو وينه
زما په سر کې د ښکلو عکس
زما په زړه کې د انسان مينه
که دا هم ته يې دا دې اسلام دی،
زما نو دواړو ته بس سلام دی !
)اجمل خټک: ژوند او خوند، کابل ۱۳۲۲، ۲۳ (.

اجمل خټک دغه ډول ته نوره هم پراختيا ورکړې، داسې چې لومړۍ مسرې يې يوه څلوريزه جوړوي او څلور نورې يې درېيزې.)وګورئ هماغه اثر(.
د رحيم مجذوب "پښتون ته خطاب" بيا په ځانګړې توګه د دې لړۍ له ښکلو بېلګو څخه ګڼل کېږي چې دومره پر ياد راپاتې ده:
))... تا ليدلی خوشال خان دی، زه ليدلی همايون يم
ته پښتو يې، زه پښتون يم، ته پښتو يې، زه پښتون يم... ((

د ليکونکي د دا راز نيم ازادو، يا ← مونډيو شعرونو په لړ کې "زنداني کارګر ته")زنداني نغمې، ۲۱ ، "نوې نړۍ")سوزونه اوازونه، ۱۰۴(، "مين ارمانونه"، "ماته ګران دی هېواد"، "سره رپيه د افغان"، "اواره مينه"، "د ويمار سهار"...)هماغه اثر(، "ښاخ" او "اتلان نه مري")اور او وينې، ۱۴۵ او ۱۲۰ مخونه(او د کاوون توفاني "د وينو شعر")سپرغۍ، ۱۳۷(د يادونې وړ دي. ننګيال، پيوند... او نور نوښتګر شاعران هم لړو ډېرې ورته بېلګې لري.

۲ (مونډي شعرونه

مونډي)يا سر پرېکړي(شعرونه، هغو نيم ازادو شعرونو ته وايي چې قافيې ونه لري او نور مسره ييز او سپلابوتونيک انډول يې سره برابر وي. دا ډول شعرونه د قافيه ماتوونکي او ازاد شعر له لومړنيو بېلګو څخه ګڼل کېږي، مګر دا چې د مسرو ، څجو او څپو د يو برابر انډول له کبله ورته بشپړ ازاد نظم يا شعر ويلای نه شو ، نو سم له لاسه پرې د "مونډي" نوم ږدو ، لکه واخلې، د صاحبزاده ادريس، امين الحق امين، ايوب صابر، د سايل، ساهو، کاروان... ځينې بېلګې؛ د عبدالرحمن پژواک)کليمه داره روپۍ د ۱۳۱۷ کال ليکنه(او يا د بهاوو الدين مجروح د ځانځاني ښامار او راوروسته د نورو ټولګو ځينې برخې، چې البته زياتره يې د څپو د شمېر له پلوه ټاکلي)څلور مسره ييزې، اته مسره ييزې، دولس مسره ييزې او شپاړس مسره ييزې مسرې(ډولونه لري او په دې توګه يې زياترې بېلګې په ازادو کالبونو پورې اړه نيسي. د اوسنيو ازادو شعرونو په ترڅ کې هم دلته او هلته ځينې مونډۍ بېلګې په سترګو لګي، لکه:

يو د مني مازيګر دی،
يوه د ميني ننداره.
د يانوش خزاني ونې،
لکه څلی د سرو برېښنې...
)سوزونه او سازونه، ۱۹۷(؛

لمر وو ، نوی څرک وهلی
د درو او غرو له څنډو
پلوشو يې برېښنولې
لکه زر واورينې څوکې...
)هماغه اثر، ۲۲۳(؛

- بيا د ګلونو پر نازکو شونډو
زموږ د کور پر خوا يو زوږ راځي
بيا د ساقي د سرو پيالو په کړنګ کې
د دغې وراني دنياګۍ پر لېمو...
)خالق رشيد، يو ناچاپ شعر(؛

او دا هم د استاد شپون)برېښليک ۱۳-۲-۱۰(د يوه اوږده شعر))درقد ((لومړي دوه بيته:

ستا پر قبر به لاله زرغون وي
خو زما دا خبره مه هېروئ
چي هلته لرې د سیندونو غېږ کي
یو تور ځنګل دی د اغزنو ونو....

۳ (کېنتوز او سانت

د)کېنتوز (یا)سانت (په نامه دوه شعري ډولونه چي ښاغلي هاشم بابر د اروپایي شعري ډولونو په نامه، له یو ټاکلي شمېر څوارلسو اووه څپیزو او اته څپیزو مسرو سره په پښتو کي ازمایلي او څو ټولګي یې تري رغولې ، کوم نوی ازمېښت یا نوښت بلل کېدای نه شي، بلکې د اروپایي))←سپین blank verse ((او زموږ د))←ازاد شعر ((په لړ کې، له لړوډېرو قافیو او ردیفو سره د قافیوال او))← مونډي شعر ((یوه ګډوله برېښي،

کېنتوز یې، لکه:

وراندي هم یوازي وم
وروسته هم تنها شومه
هر ځای کي تالا شومه
هر ځای کي تالا شومه
هر څه مي که خوښ شولو)هر څه کي دوکه شومه (
نه څوک را سره شولو
نه زه)له (چا سره شومه
ته له ښاره لاړلې
زه هم پر بیدیا شومه
تم رانه جدا شولي
زم درنه جدا شومه
دغسي ژوندون کي زه
دغسي لګیا شومه

او دا یې هم د سانت بېلګه:

دا هستي زما هستي ده
او که ستا د سترګو عکس دی
دا مستي زما مستي ده

که دا ستا د حسن رقص دی
ګنې ځان چې ځان کې ګورم
په تیاره کې تالا کېږم
خپله سا راته بلا شي
له وجوده یې بوږنېږم
)دا چې دا خو زه یم(
دا زما د هستۍ راز دی
دا زما د جنون پوهه
دا زما ببوسه چیغه
دا زما او ستا یووالی
د ازل شته شوی ساز دی
)زرین انځور، ژوندون، ۱۹- ۲۰ مخ - د ۱۳۶۲ پېنځمه ګڼه؛ همدا راز د رحیم مروت، د))دار الاوهام((اړونده سریزه هم پامور ده .(

۴ (هایکو)Haiku(

هایکو تر بل هر بهرني نیم ازاد شعر په دې وروستیو کې زموږ له دې سره بنه ترا اړخ لګولی او غوره یې بیا دا چې ډېرو، په تېره برو شاعرانو له خپل ځیېز- خجیز تول وتال سره برابره کړې ده. په لومړیو کې د لرې خوا ځینو))ناظمانو ((د عربي وییونو)ریاح، ناف، رقاص... (په مټ کورته مصنوعي بڼه ورکوله. لیکوال په یوه کره کتنه کې د قاسم محمود)بنوي(د هایکوګانو))لومړی پښتو ((ټولګه په دې لاسوند تر نیوکې لاندې نیولې وه چې پښتو او جاپاني غرېوهې سره ځمکه او اسمان هومره توپیر لري او که شعر هرومرو د دغه شعري ځېل پېښې کوي، په کار ده چې له پښتو ځیېز- خجیز رغښت سره سمون ورکړېشي.
بیا چې ځینو پرې لنډۍ را ننګوله، په بله وینا ، تر لنډۍ یې هم راباندې ډېره درنه خرخوله، نو د))← ټیپیزې((سوچ را پیدا شو چې ګوندې له هایکو څخه د پېښاووانو پام دې خپل نیم وګړنی- نیم ادبي ځېل ته راواوړي؛ ځکه هایکو هم د جاپانیانو همداسې یو شعري ځېل دی او زیاتره د لیکلوستوالو پنځونه ده. اوس چې د نړۍ تر ګوټ ګوټه رسېدلې، نو د یوه نړیوال شعري ځېل په توګه یې جوړوونکي بیاهم زده کړه وال، په بله وینا ، لیکوال او شاعران دي په هغه هېواد کې یې مخینه تر۱۲مې پېړۍ پر شاځي، خو تر نولسمې پېړۍ ، نه دومره دود وه او نه دومره زیاته پامور.

دا یو لنډ شعر دی چي په انځوریزه ژبه د یوې طبیعي یا موسمي تجربې خیال په شعوري بڼه لېږدوي او له انساني اکر بکر سره تړاو ورکوي.
په دې توګه پښتانه شاعران هم د تپیزو له رادوده‌دو سره سره، د هایکو له سیالۍ هم را پر شانه شول او د اغلې غوټۍ خاورې په خبره))مېلمنه ځادري کوربنه شوه ((، مانا دا چي په پای کې هم تپیزې رادود شوې او هم هایکو راخپله شوه، هغه هم، د آر جاپاني رغښت د هو بهو راخپلولو پرځای چي ړومبۍ مسره اووه ځپیزه وکارې، دویمه پینځځپیزه او درېیمه اوولس ځپیزه، په تولّه مانارا پښتو کړ شوه او ګړ سره یې د یوه نیم ازاد شعري ځېل په بڼه د پښتو شعر یو ټوک وګرځېد. بلخوا، د دغه نیم ازاد یا مونډي ډوله)) ← دربیزې ((ځېل له رادوده‌دو سره زموږ د نوي- ازاد شعر بهیر هم چټکتیا او پراختیا وموندله او ښایسته ډېر ناباندې قافیه وال او بیا غزلبول، لکه))ح.زړه سواند ((یې د بخوا ته رامات کړل.

هسې خو ډېرې ښکلې ښکلې هایکووې راپنځول شوې، خو سم له لاسه یې پر دوو لاسته راغلو بېلګو بسنه کوو چي ځپیز- خجیز توپیر یې سره همدومره دی چي د لومړۍ دربوارړه مسرې یوولس ځپیزې دي او د دویمې بېلګې لومړۍ) ← پایخجې (مسره لس ځپیزه راغلې او ورپسې دوې نورې یوولس ځپیزې:

چا راته وېل چي د سپرلي ورځو کې
هغه ترې لرې ګرځې ساګو پسې
ځکه پتې کې مې شرشم وکرل
)د هزارې سیمې شاعر اسماعېل ګوهر، نړۍ ۳۲/۴ ګڼه(

- - -

پر بام ناسته وه هلال کمیتې
موږ یې په تمه وو چي میاشت به ګوري
هغوی دوربین کې جینکوته کتل
)هماغه اخځ(.

بشپړ ازاد شعرونه

۱(هغه ازاد شعر چي مسرې یا بېلا بېلې برخې یې په لومړۍ خجنه څپه پیلېږي:

- تېر به شي
دا منی نور،
را به شي څرمنی نور،

وبه چلي سا
په مړو رګو کې
د ګلپاڼو
د سرو ګلو
د ګلبڼ
د برم ویلاړ زما
)اور او ویني، ۲۲ مخ(،
دا پاس بند پر دوو مسرو وېشنه مومي لومړۍ له درو توتو جوړه ده او دویمه له شپږو یا په بله وینا لومړۍ دري ځایه شوي او دویمه شپږ ځایه؛

- وتره ده
نن وتره ده د ذهن کرونده زما
وتره ملا وتره مالیاره نن
وکره څه وکره
نه چې د غرض خاوند
زما په وتره ذهن کې
تخم د شک وکري
)خزان: د سحر په غېږ کې، ۴۸ مخ(،
د پاس شعر لومړۍ مسره له درو، دویمه له دوو، درېیمه له یوې، څلورمه له دوو او پېنځمه)وروستۍ(له یوې توتې جوړه ده؛

- بیا مې د هوس د وچو شونډو پر پترو باندې
تاو د تبې راغی
ما وېل وسومه
ځکه مې په زړه کې د تیارو دنیا خوره شوله
ته چې له باغوانه لرې لرې شوې
پاتې په بېدیا کې شوې
اوس به نو په سرو وینو
سرو سترګو ژړا سره
چا وویل چې ته راځې

زه دې پسرلیه له ګلانو نه
پوه شه)د انسان د وینو بوی اورم(
مه راځه تر څو چې له باغوان سره یو ځای نه شې،
هلته چې یو ځای شوې
پسرلیه له باران سره،
ستا به د لمنې سره ګلونه
د هغه سپینو لاسونو د تڼاکو په اوبو باندې،
ووینځل شي،
پاک به شي...
بیا به نو زموږ د ولسونو پسرلی راشي)آر: به شي(،
ستا به په وږمو سره،
شي زموږه د سپېرو شونډو للمي پترې
اوبه)به(شي
ګل به شي وطن زموږ
سور به وي چمن زموږ
مینه وي دنیا دنیا
خوند به دې وږمو کې وي
خولې به وي خندا خندا
هله به سپرلیه زموږ زړونو ته دې بر ښه راځې!
)فاروق فردا: د ګلپاڼو پرخې، ۱۴۳-۱۴۵ مخ(.

دغه پاس شعر له آره په لومړۍ خجنه څپه پیل شوی او پای ته رسېدلی دی. که دلته هره جلا لیکل شوې تږته په لومړۍ څپه کې خج ونه لري، له تېرې توتې یا تږتو سره په یوه یوازېنۍ مسره کې راځي او ځانته جلا مسره جوړولای نه شي.
دا هم یوه بېلګه چې هره مسره یې په لومړۍ خجنه څپه پیل شوې ده:
- مه وژنه
ما مه وژنه،
زه یم بېګنا ماشوم،
زه د فلسطین یتیم،
زه د دیر یاسین یتیم،

زه یم د صبرا یسیر،
زه د شطیلا یسیر،
تا بې پلاره کړی یم،
تا بې موره کړی یم،
تا بې کوره کړی یم...
یه ازار ګټلیه،
یه مختور نتلیه !!!
مه وژنه،
ما وژنه...
)سوزونه او سازونه، ۲۵۱ مخ۷-۷-۲۱ل(؛

- کله چې راورسې
تروره پورې،
شي دې بیا لاسونه
د دعا پرتم !
سترګې دې
ویرنې بیا
د سوي ایره شوي ښار...
)زما نړۍ، ۲۷مخ ۳۰-۶-۹۴(؛

- تلو دې ددې خلکو خندنی کړمه،
تلو دې بیا له سره لېونی کړمه..
تلو دې پر زړه وویشتم،
زخمي یې کړم
نتلی او ناخواله
لکه تل...
)اصف بهاند: ژوندون، ۲۲ دویمه ګڼه(.

۲: هغه ازاد شعر چې لومړی خج یې د هرې مسرې پر دویمه څپه راځي او د نورو ډولونو غوندې
ورپسې خجونه درې درې څپې وروسته راځي، بېلګې یې په لاندې ډول دي:

- ما ولیدله سپینه
خوځېدله
د اسمان په اننګو کې،
چا ویل د وربځو مور ده اوس به وژاړي په کوکو،
نه پېغله ده د لمر تر سیورې لاندې
چې اوربښت یې خرخولو.
)فردا: ۲-۱۵۱ مخ(؛

- په کور کې،
په کار کې،
- په کلي کې،
په ښار کې...
که هر چا سره ناست یم،
له هر چا سره ناست یم،
که ځم په کومه لار کې،
ته ما سره ملګرې،
زما وینه کې ګډه،
زما روح و روان یې
)خاموش: ۱۱۵ مخ(؛

دا ستا د سپېڅلتیا د کلیسا له کنګرو نه،
زما د پاکې مینې
د برخلیک بېګناهي انګازه کېږي...
څنډونه د ایمان د لمر د هسک مې،
وړانګن په پلوشو د سرکو وینو،
چې الوځي د سا په بدرګه مې،
د نور د ابدي جنت پر لوري...
زما له وچه هډه،
زما د مصلوب پژې له رګ رګه
///

نو ،
مه تویوه اوښکې
ورتېږ ورتېږ
ګرانې مورې،
زما په ویر ویرژلې،
"سپېڅلې " درنې مورې !
/ / /
زه وینم
چې را درومې دې له عرشه،
د نمانځنې، د ویاړنې،
د امن و ډاډ ېینې پرښتې مبارکۍ ته !
او
ږدې دې پر زخمې مورنې زړه باندې،
پټۍ د لورېینې !
)ګلولې ۱۲مخ۱۱-۱۰-۷۲ل (.

۳: هغه ازاد شعرونه چې تر اوسه په درېیمه خجنه څپه ویل شوي دي، د دیواني قافیه وال هغه غونډې ډېرۍ برخه جوړوي او دا خبره د هېښتیا په دې نه ده چې ازاد شعر لیکونکیو لومړۍ ځل زیاتره د همدغو دیواني شعرونو تر اغېز لاندې له قافیه والو شعرونو څخه راپېل کړې او تر یوه اوږده کړاو او پړاو وروسته یې ازاد شعر ته مخه کړې ده او څنګه چې خج د پښتو شعر لومړی بنسټ جوړوي، نو دوی یې هم زیاتره هماغه درېیم دریځ په پام کې نیولی او یا په بله وینا ، په نیم آګاهانه توګه یې پر دغه دریځ ډېر زور اچولی دی. هر ګوره څلورم دریځ یې په دویمه او لومړی دریځ یې په درېیمه پورۍ کې راځي، مګر دوې هغه یې، لکه پاس یې چې بېلګې راوړل شوې، بېخي کم لیدل کېږي. د دې لپاره چې په درېیمه خجنه څپه پېلېدونکي ازاد شعرونه خورا ډېر دي، نو د رنګارنګۍ په پام کې نیولو سره یې لنډې لنډې بېلګې را اخلو:

نرۍ لار زموږ له کوره،
د شنو)شوو (په ځنګل کې
د پستو وښو له پاسه
ان تر سینده رسېدله.

تروږمې وه
يو څو سيوري راپسې شو،
زموږ له کوره تر گودره
(پيوند: سيلۍ، ۳۹ مخ)؛

- دلته سوړ د زړه نغرې وو
د زړې ايشيا گوگل کې.
د سړو سړو سيليو،
د ناخوالو،
ناتارونو،
د نادودو،
ناورينونو.
(هماغه اثر، ۲۰۲ مخ)؛

- پرېږده پرې
سوې ستې شم،
لولپه مکوټ الوی،
په اورو کې،
انگارو کې،
په لمبو کې
دوزخو کې
د سرکښو گناهونو
(زنداني نغمې ۴۰)؛

- څومره وياړ و سرلوړي ده،
د هوډونو،
د سرو اوښکو په سرو پرخو،
د سرو هيلو د گلپاڼو مخ پرېونه...
(سوزونه او سازونه، ۲۲۴ مخ ۱۱-۱۰-۲۱)؛

له ورتېرو ببلګو سره د دغې ببلګې توپير دا دی چې دلته پر څلور ځپيزو او اته ځپيزو مسرو سربېره وروستۍ هغه دولس ځپيزه راغلې ده. د دغه شعر د نورو بندونو وروستۍ مسرې يا دولس ځپيزې دي او يا هم ان شپاړس ځپيزې دي:

- ازاد شعر دی هماغه،
چې ازاد وي
د زړو او د پردو ړندو پښو له بنديزونو.
ماتې کړي زولنې د قافيو،
او اتکړې د رديفو او د رويو،
راوتلی له زندانه د عروضو د خليل بن احمد.
نه ېېځای زړې پېښې د ميا شرف او
"جزئيات" د بهايي او
يا چتې خوشې خوارې د بې ګودره "سمندر" د بدرشو...
)اورا و وينې، ۱(
پاس ببلګه په يوه اوږده شعر اړه لري چې د مسرو رنګارنګۍ پکې يو څه زياته ليدل کېږي، څلور ځپيزې، اته ځپيزې، يوولس ځپيزې، دولس ځپيزې، شپاړس ځپيزې او نولس ځپيزې دي؛

- اوه
چې خومره ده اوچته،
اوه
چې خومره ده ګرانبيه،
ستا د مينې وينې بيه،
د بې بډ ښايست ښکلا،
د واده د ولور بيه...
چې يې نه شي ادا ينه،
په هېڅ توګه پورا ينه،
په هېڅ ډول بسا ينه!
)هماغه ۱۲(؛

په دغه پاسنۍ شعري ټوټه کې دا ټکی د پام وړدی چې د)اوه (یا)او (غونډې یو څپیزې ټوټې یوازې په هغه ډول کې خپلواکې مسرې کېدای شي چې شعر په لومړۍ خجنه څپه پیل شوی وي، مګر په دغه اوسنې ډول او دوو نورو)په دویمه او څلورمه خجنه څپه پیلېدونکیو (ډولو کې دغه ځانګړې یو څپیزې ټوټې باید له مخنۍ یا وروستنۍ ټوټې سره د یوازېنۍ مسرې په جوړونه کې برخه واخلي؛

- د کړنګ ژمي سړه شپه ده
ببر خېژې د پنډغالې د کېږدیو
د سرې سیلۍ له کوکو او شور ځوړه
چې راځي له ارتو ویړو سپېرو دښتو
پر اوږو د تورو خاورو ، زږو شګو بړبکیو...
)هماغه۸۲ (؛

- دربغه دربغه
چې نور نه سپړې ګلونه،
ګلغوټۍ دې د موسکاوو
د ښایست د سباوون په نارنجباغ کې...
)نوې پېړۍ او نوې زرۍ۴۱ مخ۹ -۱۲-۹۷ز (؛

- ستا د سترګو د ککیو د هېنداړو
په رڼوب کې،
په زرګونو انځورونه د هستۍ
پر ځلېدو دي...
)هماغه۷۴-۷۵ (؛

دا لاندې شعر تر پایه له څلور څپیزو، اته څپیزو او شپاړس څپیزو مسرو څخه رغېدلی دی. په دې بېلګه کې ښه ترا جوتېږي چې نه یوازې د څپو کمی زیاتی کوم نقش لري او نه یې لنډوالی او اوږدوالی، بلکې همدا خجونه دي چې د څپو شمېر د ځان اړوندوي او هغه دا چې تر لومړي خج وروسته چې خپل خوښی)اختیار (دی، نور ورپسې درې درې څپې وروسته راځي او څنګه چې تر لومړني خج دمخه له یوې نیولې تر دریو ناخجنو څپو راتلای شي، همداسې تر وروستي خجن

وروسته همدومره ناخجنې ځپې راتلای شي، یا په سرچپه توګه غورځېدای شي.

- يه ځپانده سمندره !
مېړنيه، لېونيه !
ډک له شور و له غروره،
له سکونه ناخبره.
يه مين مدام پر تللو،
له يوې لورې بل لور ته
ته د لمر سمندر وينې،
د اسمان پراخه غېږ کې،
د تيارو پر لور بهېږې؟
)عارف خزان: د سحر په غېږ کې، ۲۴ مخ(؛

ساړه باد پر مخ اخېستې،
خاورې، دوړې او خځلې.
رېږدوي ځانګې د بوټو،
رژوي پاڼې د ونو.
)هماغه ۷۰(؛

ننګرهاره، ننګرهاره !
يه زموږه د ننګونو،
د پلرونو، د نيکونو.
يه د سرو ګلونو باغه !
يه له سرو وينو نه جوړه
تا نه زر وار در واری شم...
)فردا: د ګلپاڼو پرخې، ۲۳(؛

لا سنګر دی،
لا سنګر دی،
لا سنګر دی د برمونو،

لا سنګر دی د ننګونو ،
لا سنګر دی د بریو ،
د بریو او بریاوو.
لا سنګر دی نه نړېږي،
ټینګ ولاړ دی نه غورځېږي...
)هماغه ۷ (؛

- ستا خبرې مې
د ذهن په کوڅو کې،
د انګې غوندې خپرېږي،
تکرارېږي.
ته چې یو ځل
- مینه -
یاده کړې صنمه،
نو غبرګون یې اورم:
مینه، مینه، مینه !
)خاموش: ۱۲۳ (؛

- د کنې دنیا په ذهن کې
- د شنو چغو کربښې کاږم
چې:
د سره تاریخ په پاڼو کې تلپاتې ترانې شي،
زمانو ته افسانې شي.
)کمال مستان: هېواد ورځپاڼه، ۲۳-۷-۲۲ (.

۴: هغه ازاد شعرونه چې تر اوسه په خلورمه خجنه خپه ویل شوي دي، تر مخنې ډول وروسته په دویمه ډېرښتې کچه کې راځي د یو څو شاعرانو لکه کاوون، ننګیال، فردا ، خزان، خاموش، یاري، رشید... زیاته هڅه هم همدې ډول ازاد شعر ته ده، دلته داسې بربښې چې یو د بل تر اغېز لاندې تللي وي، که نه په دودیز ډول او بیا په ځانګړي ډول دیواني شعرونه زیاتره په درېیمه خجنه خپه پیل شوي دي او د دغه بل ډول ډېرې لړې ببلګې لیدل کېږي او هغه هم زیاتره په لس

څپیزو ځلوریزو کې. په وسمهالو شاعرانو کې اجمل ښتک په نظمونو او نیم ازادو کالبونو کې لومړی ځل هڅه کړې ده.

بشر نوید یوڅه زیاته ازاده بڼه ورکړې، لکه:
زما د سترګو د رنجو دوه لوېې لوېې لکې
زما د سر د وېښتو غوړه غوړه نېغه کرښه
زما پر غونډ مونډ سکنې مخ باندې نرۍ خال
زما پر وروځه د خړپوسو د یو زخم خاپې
زما په زنه کې یو اوږد کوتۍ
زما اوږده او هسکه دنګه غړۍ
زه خپل تصویر د ماشوموالي ګورم
)نوید: مشالونه، ۱۴۷ مخ (؛

- دلته د مرګ د غرو رغو له کومي
- دلته د جنګ له جل وهلي ستوني
- لمبې فریاد د نوي ژوند راخېژي
- د مرګ پر ګور د ژوند ډیوې بلېږي
- سوله پر جنګ پیاوړې...
زه یم ژوندۍ موري
)اورا و وینې: ۱۴۲ (؛

یه سرغړانده
تورتمه پیره،
د ناورینونو
د ناتارونو.
مه نغاړه پښې مې
په زولنو کې د تورتمونو،
د سرو لالونو او مرجانونو د بهیرونو...
)هماغه اثر ۱۵۳ (؛

- پرې
چې دې ښکل کړم
دا لمرين لاسونه،
دا د لمر خدای ته
پر دعا هسک،
دا د سپېدو د سپېدارو ښاخونه،
په لاسبرې کې
د ناپایه بوږنوړي تورتم...
)زمانړی، ۲۰-۲۲مخ(؛

- هغوی
په تړوله تورزړی
زما د بڼ د وروستي چونې
مرۍ ومروړله
او
په خپل تړول وحشت يې،
وروستۍ نغمه د ژوندانه
ورخنې وتروړله
)هماغه۷۵(؛

- هغه مهال
چې ببدياني گلونه،
په خزاني چوپتيا کې
ساورکوي،
او غر
د ښارد زړه تنگۍ
کيسې کړي،
زه
ستا د سترگو په ورشو کې وينم
فال د سبا...

)هماغه۷۶- ۷۸ (؛

- خدایزده
د شپې په کومه توره
پولادي کلا کې
باد بندي دی،
چې نه یو ځرک د کوم پیغام
نه د رڼا لګېږي،
او سوړ سمخ چاپېریال،
کړې د تلپاتې ناورینو خبرې...
)نوې پېرۍ او نوې زرۍ۹۲- ۹۳ (؛

- که زما وینې بهېدلې نه وای
که زما غوښې سوځېدلې نه وای
او که سینه مې په ګولیو سورۍ شوې نه وای
او د ناکامه ژوند غوټۍ مې رژېدلې نه وای
نو دغه سره او ښایسته ګلونه
دغه تنکۍ او نازولې غونچې
په دې سپېره بیدیا کې
پر دې ښوره او سوځوونکې ځمکه
راټوکېدلای نه شوې...
)کاوون: سپرغۍ، ۱۱۹ (؛

- زه او ته
دواړه په ګډه سره،
ولاړو د وینو پر لار.
شپه تورپاني غوندې وه،
او لاره ډېره پاتې.
سړو سیلیو وچو دښتو کې نڅا کوله،
ځنګل ډوب شوی وو د وېرې او سکوت په سین کې...

)هماغه اثر، ۱۲۸(؛

زما پر وچو شونډو
پر دې سپېرو خزان وهلو پاڼو
د وینو شعر لکه بېباکه نسیم
- اوړي را اوړي او چلېږي پسې...
)هماغه اثر، ۱۳۷(؛

- سحر اوچت شو
د تیارو لمن یې خیرې کړله،
او سپرلنیو وږمو،
د دې شینکي اسمان په دښتو کې
په سرو منګولو،
باغ د نارنجو جوړ کړ.
او
د دې لوی دریاب په غاړه کې
د حسن پر کور،
د شنو اوبو د سپینو سپینو آیینو له پاسه،
د سرو لمرونو
طلایي ماهیانو ولامبل.
)ننګیال: هغه شپې هغه کلونه، ۱(؛

- زه به د شعر غوټۍ،
زه به د اوښکو ګلان،
زه به مسرې د غزل،
زه به دا ماتې ماتې مړې مړې د زړګي خبرې،
دا ځوربدلې هیلې،
دا رټل شوې اسرې،
د پسرلي په مرمرینو اوبو و مینځمه.
)هماغه ۱۲۳(؛

- د سبا سپین لاسونه،
په تورو تورو اتکړو کې د شپې،
هسې لا ښکېل پاتې وو.
چې لمر راوخلېده،
او اتکړي، اوبه شوې،
د تورې شپې غوټه هم پرانېستل شوه !
)فردا: د گلپاڼو پرخې: ۷۰(؛

- شپونکیه وخانده او
ښه وخانده،
خانده ورشو کې له رمو سره دې
چې پسرلي کې یه شپونکیه
د خندا ورځې دي !
)هماغه ۷۹(؛

- زه د تورتم له غبرې
سوی سکاره، تندی مې مات او غاښ وتلی راغلم
سر تر پښو یمه په وینو کې سور
له ډېرې تندې خپلې وینې څکمه
)عارف خزان: د سحر په غېږ کې، ۲۳(؛

- زما د سترگو اوښکې
چې مې د زړه وینې دي
د خوږ جانان په نظر
څو د باران څاڅکي دي
)هماغه ۴۱(؛

- د زماني قاصده،
زما غږ ورسوه:

د دغې ګردې دنیا ،
د بشریت غوږو ته !
لکه سپېدې چې:
- د رڼا -
او د سبا د راتلو زېرې راوړي
پر دې ښوره او سوځوونکې ځمکه

دغه پاس بېلګه له اتو مسرو رغېدلې ده، د سر او د پای هغه له دریو ، دوو ، او منځنۍ شپږ واړه له یوې ټوټې ځځه جوړې شوې دي. په دربیمه مسره کې)او (زیاتې راغلی او د اتمې مسرې)زما (که یو ځپیز ولوستل شي یا)تا (زیات شي، تول و تال یې پر ځای کېږي او د نورو مسرو غوندې یې لومړی خج پر ځلورمه ځپه راځي.

زما د وریتې مینې سوې سینه
چې د چا ناز او د خندا په خاطر
د توپاني غم د لمبو تنور کې
تاوه راتاوه شوه او وریته شوله
ستا د نوښت د سمندر له تله
ستا د قلم د ښخوبې له لیکو
ستا د حساس له توپاني زړګي نه
د خپل پرهر د رغېدو په خاطر
د خپل ستې عشق د خوښۍ په امید
دارو درمل غواړمه
دارو درمل غواړمه !
)اسماعیل یون، ناچاپ(.

تا کې زما د شعر غوټۍ وخندل
تا کې حیا د پښتونوالي وینم
تا رپولې ده شمله د ځلمو
تا د وطن د ناوکۍ پر ټنډه
له خپلو سرو وینو نه خال ایښی دی

)صفيه صديقي: زما لوپټه(؛

- ما د سپېځلې پاکې مينې له بڼ
راوړې تا لره ځولۍ ګلونه
بيا مې ګېډۍ له سرو ګلونو جوړې،
ستا په پټکي او خپل وربل کې ږدمه
)هماغه اثر(؛

- زما شهيدو اوښکو
په سره ډولۍ په سره کفن کې مې نن
د يار د کلي پر لور
پکي دننه
نيمه خوا ناوکۍ
د اسمان حورې پر اوږو ګرځوي
)هماغه(؛

- سمه ورانوه دا نيم ودانه ځاله
پکې پراته دي خو بې خوکه کوچنې
مه سوځوه يې د اميد جونګړه
پکې ژړېږي بورې وزارې مېندې
)ياري، ناچاپ؛ وروسته چاپ شو(؛

-آ د زردشت د کور لرغونی نغری
پټ د باروتو په سکروټو کې سو
او د خيام د جام د شونډو پر سر
د وينو سره پترې له ورايه ښکاري
)هماغه شاعر(؛

- زه دې تصوير جوړوم،
د تصور په قلم،

د زړه د تخت له پاسه،
د محبت په ګوتو ،
پخپلو وينو باندې
خو په دې نه پوهېږم
چې ستا مغرور ښايست ته،
د يو ښېوزلي زړګي،
دا يو نيمګړی انځور،
وړه ډالی شي که نه !
)هماغه شاعر (؛

- پرېږدئ
چې دا ناغوړېدلي غوټۍ،
وړمې ته خوله پرانيزي
لکه
پخوا په شانې،
زما د پاکو ارمانونو غوړګه،
د ستر توپان له لاسه وژغورل شي،
شي پر کلک ښاخ بدله...
او
د ساړه سيوري ترلاندې يې بيا ،
شي کاروانونه دمه
)مواج: پامير، ۱۹-۹-۶۲(؛

په پای کې د شوق ترڅنګ د سوېلي پښتونخوا)ژوب(د ازاد او بيا لنډ شعر مخکښ ښاغلي محمود اياز پر ځلورمه خجنه څپه ښېلګه وړاندې کوو. چې ټول ټال دوې مسرې لري، لومړۍ درې ټوټې رانغاړي او دويمه يې دوې ټوټې. دا چې دواړې يې پښځلس پښځلس ځپيزې دي، بشپړ نه، بلکې نيم ازاد))←مونډی)) شعر دی:
ګنې وريځې
چې د هيلو
ويلې ويلې شولې،

د فکر زانې دې
په زوره زوره چیغې وهي.

انځوریز شعر (Illustrated verse)

انځوریز شعر د نوي- ازاد شعر او بیا ← تمثیلي شعر له خورا هنري ډولونو څخه ګڼل کېږي، کټ مټ د یوه انځور یا تابلو غوندې یوه یوازېنۍ سکالو، پېښه، منظره... رانغاړي. څنګه چې لیکوال د نورو اغلو او ښاغلو بېلګو ته لاسرسی ونه موند، نو خپل تور توتان د مینه والو مخې ته ږدي:

د انځوریز شعر بېلګې، لکه:

د لاسونو وچ ډاګونه مې
خړوب ستا د وېښتانو په باران شول
او د ژوند زمولي شېبې مې
ستا د مخ په بڼ کې تاندې...
خو بیا هم،
دا یو ارمان مې دی
لاهسې پر زړه پاتې
چې مې ستا تر پلونو لاندې
ها کرلي سترګې نه شوې رازرغونې!

- ما خپلې سترګې وکرلې
په تګلورې کې ستا
په دې اسره،
چې به راشنې شي
ستا د ناز خرام تر پلونو لاندې...
خو تا
-له بده مرغه-
کړ خپل تګلوری بدل
او زه همغسې
- د پخوا په شانې-
درته یومخ سترګې پر لار پاتې شوم!

)زما نړی **۵** (؛

د پر کلونه راغله،
لاړه...
خو زما برخلیک لا هسې دی په تمه
ستا د سترګو په دوتر کې،
ستا د یو کتو لاسلیک ته ! ! ؟

)ناچاپ (؛
- باران
کښې په پستو ګوتو ،
څه پستې پستې سندرې،
څه خوږې خوږې بدلې...

خو ،
د باد دې غبرګ لاسونه
چورلټ مات شي
چې يې څومره
زړه راکښونکې
مینه وړې ترانې
راولوټلې)ناچاپ(.
!

نامانیز شعر یا مهمل سرایې)**Nonsense poem**(

په پښتوکې قافیوال هغه استاد حمزه له اردو شعرسره د سیالۍ لپاره ازمایلې او په ازاد کې شاه سعود. که رښتیا خبره وي،د زیاترو ناریالېستي
)ایمپجنیستي، اکسپرېشنېستي، ایمپرېشنېستي، سېنسوالېستي او د پوست مودرنېزم د نورو اېزمونو او بهیرونو (لارویانو شعرونه په همدې ډله کې راځي.

۱۰- ښېرکی
په پښتو شعر کې ښویېدنې او تېروتنې

د قافیوال شعر دودیز ویارونه مو په)۴(ښېرکي کې وړاندې کړل، دلته غواړو، د))څپیز-خجیز((سېستم له پلوه قافیوال او ازاد شعر دواړه ډوله د نورو ښېرمه رغښتي توپیرونو، لکه د مسرو اوږدوالی او لنډوالی او... په پام کې نیولو سره تر کتنې لاندې راولو.

۱: خجیز ویار)عیب(

سیلابوتونیک)څپیز- خجیز(آر چې د پښتو شعر ټولیز)عام(بنسټ بلل کېږي، په ازاد شعر کې بیا په ځانګړي ډول بنسټیز ارزښت لري. که څه هم دلته څپیز ویارونه)عیبونه(یا څپیز زیاتی یوازې او یوازې د خج په تړاو تر پام لاندې راځي. دا یوه دیالکتیکي اړوندې بلل کېږي. د خج بېځایوالی هرومرو له څپیزې نانډولۍ یا کمي زیاتي څخه سرچینه اخلي او دغه راز په سرچپه ډول څپیزه نانډولي یا کمی زیاتی له خجیزې نانډولۍ یا په بله وینا کمي زیاتي او بېځایوالي څخه رازېږي او هغه دا چې له پیل او پای څخه پرته هر چېرې باید درې درې څپې وروسته خج راشي. کومې خجیزې نانډولۍ او بېډودۍ چې په ګړنیو شعرونو یا په بله وینا ګړنیو شعرونو کې پېښېږي، د لیکني هغه غوندې په ازاد شعر کې هم پېښېدای شي نه شي او کومه بښل کېدونکې ګنا نه ګڼل کېږي. ځکه بنسټیز آر)وزن(ته وټه رسوي. وګړنی شعر ځکه نه تاواني کوي چې بیلابیلې برخې)مسرې(یې بیلابیلې لارغې یا وقفې)← مات شعرونه(او بیلابېل سندریز ډولونه)طرزونه(لري، په بله وینا ، له آره شعرونه نه، بلکې سندرې دي. په قافیه وال لیکني شعر کې هم کېدای شي خجیزه یا په غوره وینا وزنې نانډولي په قافیو او

رديفو کې يو څه سپکوالی ومومي، لکه واخلئ يا کوتاني)د پخواني شوروي تورکتوکمي (شعر چې په لوستلو او بوللو)خواندن (کې ډول زور پر قافيه اچول کېږي او د چا خبره وزني تشې او نيمګړتياوې پرې ډکوي.

۲: زخه

"زخه" د نويو دودېدونکيو ازادو شعرونو يو راز ويار)عيب (ګڼل کېږي. دغه راز بې وزنو ويارجنو شعرو ته "زخن" شعرونه وايي. زخه داسې منځته راځي چې شاعر يې دلته او هلته د بېلابېلو ورو ورو ټوټو په بڼه، د چا خبره، د معترضه ټوټو په توګه د ځينو بندونو په پيل کې بې له کومې ژبنۍ اړتيا اچوي او بې له دې چې د وزن له پلوه ورته له نورو مسرو سره خجيز يا په بله وينا توليز سمون ورکړي. دا ټوټې کله يو ځپيزې وي، لکه "او..." "خو..." "نو..." او کله څو څو ځپيزې وي، لکه پرېږده، تر څو چې، لکه وطن مې... خو که وغورځول شي، شعري متن او مانا او له دې سره وزن ته کومه وته نه پېښوي. که پېښه شي، هغه بيا زخن نه، بلکې ويارجن شعر دی. بېلابېلې بېلګې يې په لاندې ډول دي:

...ته ګوره دا به څه وي !
يا مينه لېونۍ شوه
)يا (کتنه ځنډنۍ شوه...
د لايق په دې يو مسره کې)يا (يوه زخه ده او په غورځولو يې سمون مومي.

)او... (
ځينو د وينو په سرو ستورو
"توره شپه وويشته"
چې...
زه او ته
دواړه په ګډه سره
ساحل ته
ورسېدو
)کاوون: سپرغۍ، ۱۲۹ مخ(.

د پاسني شعر ړومبی)او... (يوه زخه ده ځکه، نه ځانته مسره جوړولای شي او نه له ورروسته

مسرو سره یو ځای کېدای شي. نو په کار ده، یا وغورځول شي او یا ورسره لږ تر لږه درې نورې څپې زیاتې شي چې پر څلورمه یې خج ځای ونیولای شي.
هرګوره، دریېمه ټوټه "چې..." له ورپسې ټوټې "زه او ته" سره یوځای کېدای او ورسره څلور څپېزه مسره جوړېدای شي.
د کاوون د هماغه اثر په یوه بل ازاد شعر (۱۳۵ مخ) کې چې د هغه ړومبنې غوندې پر څلورمه خجنه څپه پیل مومې، د "وطن مې" غبرګې ټوټې "زخې" بلل کېږي:

(وطن مې)
د امریکا په زهرجنه توره
زخمي شو او په وینو ککړ
(وطن مې)
دا قهرمان او غیرتي وطن مې
د (لوی شیطان) د نیرنګونو په اور
د سرمایې په سوځوونکو لمبو
سوی ستي شو لکه سوی ویتنام.
که دلته یې په "وطن" پورې یوه خجنه څپه نښلولې وای، لکه "بیا"، نو خپلواکې مسرې ځنې رغېدې او تول یې له ټول شعر سره برابرېده.
د همدغه شعر د ورپسې بند په سر کې (خو...) هم زخه بلل کېږي.
خو...
دا سوځېدلی او زخمي وطن مې
ورپسې بل "خو..." "بیا له اړوند بند سره یوځای کېدای شي، مګر دوه ځلي نور "وطن مې" "بیا هم "زخه" پاتې کېږي. په دې توګه دغه ټول شعر د تول وتال له پلوه زخن او ویارمن دی. خو کېدای شي دغه زخې ترې ایسته وغورځول شي، بې له دې چې پاتې شعر ته کومه ستره وته پېښه شي.

په دې وروسته بېلګه کې (او (زخه ده، خو دوه ځلې)) دغسې ((د خج اخېستنې لپاره یوې یوې ژپې، لکه (ته (او (تا (ته اړتیا لرې او همداراز که د ورپسې مسرې سرویې (زما (دوه څپېز کارول شوی وي، نو له یوې زخې (او... (او غبرګو (دغسې (سره ګرد شعر) ←څپېز- خجیز (ویار راخپلوي:
(او (لکه لمر چې:
خپروي خپلې زرینې وړانګې

دغسې)ته (:
زما د ژوند په شپو کې وځلېدې
دغسې)تا (،
زما د ځوانۍ دنيا روښانه کړه،
تودە دې کړله
)هماغه اثر، ۱۱۳ مخ (.

خاموش په خپل يوه شعر)۱۲۰ مخ (کې، که څه هم)او (له يوې اوږدې ټوټې سره يو ځای کښلی، مگر بيا هم)زخه (بلل کېږي او په ټوليز ډول په څلورمه خجنه څپه پيلېدونکی شعر په دغه برخه کې بې وزنه کوي. دربيمه ټوټه يې بيا ←څپيز- خجيز ويار لري:
)او (تا هم په خپلو اوښکو
د شنډې ځمکې
سخت زگونه نرمول
د گلبوټو اوبه خور دې کاوه.
لايق چې شعرونه زياتره له دربيمې خجنې څپې سره کاږي، د يوه ازاد کالب په يوه مسره کې يې))يا ((زخه راغلې ده:
...ته گوره دا به څه وي !
يا مينه لېونۍ شوه
)يا (کتنه ځنډنۍ شوه...

د جيلاني جلان په لاندې)←تمثيلي (شعرکې ځانته راغلې)هغه (زخه ده:
)هغه (
هغه پورې شين بخونه غونډۍ گورې...؛
- - -
-) ټيک (
چې به زما پر تندې پربوت
په وار وار به مې راښکل کړ
لکه يار،
لکه بورا چې
خپل وزر پر گل را خور کړي،

هلته جوړ د مینې شور کړي،
له رقیب سره په جنګ شي
او سیلۍ ته ښېرا وکړي
داسې ده به خال له پاسه
د برېښناوو لښکر جوړ کړ...
)عارفه عمرلور، هیله ۱۷ ګڼه(؛

- - -

-... او ستا د شعرونو او غزلو مضمون
زما د ذهن په کتابتون کې سپین کاغذ پاتې نه شو
زه به دا سپین کاغذ، د شعر په نامه
د کومې کونډې خورکۍ
د یتیمانو خوشالتیا لپاره
د کوم وران شوي کلي
په کوم ادرس کې لیکم
عنایت الله پویان)منصوري چغې ۲۲۰(؛
په دې ښکلې شعري ټوټه کې لومړی)او (زخه راغلې او په ورپسې دوې مسرې سره که جلا شي، ښه تر ښه ،که نه د یوې مسرې په توګه ښېتولې لري، همدا راز یې)ذهن(یو ځپېز لوستل په کار دي؛

- زموږد کلي...
په دې تنګو او په خړو کوڅو
چې تاو راتاو دي)وې(، غاړه وتي دي یو بل ته سره
او د پرون د خو سرکښو او یاغي اسونو،
په وحشي منډو او ځغستلو سره
په سپېرو دوړو او ګردونو کې لا
نوري هم تنګې او سپېرې ښکاري)ښږي(...
)هماغه اثر، ۲۹ مخ(؛
په پاسني شعر کې لومړۍ ټوټه له دویمې سره یوه مسره رغولای شي، خو))کوڅو ((چې باید)کوڅې(راغلې وای، د اهنګ د ښه تراجوتیا لپاه یوې ځپې ته اړتیا لري، نو سمون یې داسې راتلای شي:

)زموږ د کلي هسي تنگي کوڅې(؛ همداسي يې که د وروستۍ مسرې))ښکاري((پر))ښکارېږي((واړول شي، ځپيز انډول يې سمېږي او اهنگ ورسره ښه ترا سمبالېدای شي.

۳: ځپيز- خجيز ويارونه

ټوليزسېلابوتونيک ويارونه چې د ازاد شعر په ځينو "ازمايښتي" کړاوونو)مشقونو(کې ليدل کېږي:

)زه(لکه ازاده مرغۍ
له قفسونو او دامونو لوړ
به الوتم او پروازونه مې کړل
او د ښکاري گوتو ته نه ورتلمه
)او(زه دې د مينې تور کې ښکېل کړم اخر
)خاموش: ۱۰۱-۱۰۲(.

دغه شعر د شاعر د زياترو ازادو بېلگو غوندې په خلورمه خجنه ځپه ويل شوی دی، مگر د "زه" او وروستي "او" په ور زياتولو او د دويمې مسرې تر وروستي يو ځپيز ويي له مخه)به(يې د دريېمې مسرې د پوره کولو لپاره بېځايه لېږدولي او له ژبنې نا اوډونې)ضعف تاليف(سره شعري دا هم رامنځته کړې ده. په کار خو دا وه چې)به( )تر(لوړ(له مخه راوړې وای او د ورپسې مسرې تشه يې په يوه بل وييکی، لکه))تل((ډکه کړې وای چې ژبنی او شعري اوډون دواړه پر ځای کېدل. دا چې په همدغه بېلگه کې د "زه" او "او" په غورځونه مانيزه پرله غښتيا)انسجام(له منځه ځي او څرگندني ځواک يې هم نيمگړی کېږي، نو "زخه" نه، بلکې ځپيز- خجيز ويار بلل کېږي. ځکه "زخه" هغه ډول ويار)عيب(دی چې په غورځېدنه يې د شعر وزن ته وته ونه رسي.

د همدغه شاعر په يوه بله ازاده بېلگه کې "په وړاندې ځي" که څه هم د نورو شعرونو غوندې څلورمه خجنه ځپه "ځي" "لري"، خو که ورپسې يوه، دوه يا درې ناخجنې ځپې ور زياتې شي، دغه خج به نور هم پياوړی شي، لکه واخلئ "نن سبا" يا داسې نور.

۴- تولونج

تولونج)وزني بدلون(داسې چې په يوه يوازېنې شعر کې ځينې مسرې په يوه وزن او ځينې په بل وزن ويل شوې وي، لکه د پيوند دا شعر چې ټکور يې ځينې مسرې موزونې او ځينې يې بې وزنه بللې، بې له دې چې ووايي، ځينې مسرې يې پر څلورم خج راوړې او ځينې يې پر دريېم، لکه

دغه دوې مسرې:
سينه په)پر (خړو خاورو مړې
کنډواله وه د پېرېو
دغلته له لومړۍ سره د دويمې يو سمون داسې راتلای شي:
))دا د پېرېو کنډواله وه ((.
)پيوند: سيلۍ، د سريزې "و ").
د شهسوار سنگروال او حنيف بکتاش په پخوانيو ازادو بېلگو کې دغه راز گډون او گډوډې ډېره ليدل کېده. د هماغه يوه شعر يوه مسره په ځلورمه خجنه پيلوي او بله يې په دريېمه، دويمه يا لومړۍ.

۵- بې تولي)بې وزني (

په دغه لړ کې هغه ازاد شعرونه راځي چې ځای ځای له توله)وزنه(وتلي وي لکه د غني د پيدايش)۴۲ مخ (نومي شعر کې چې نژدې سم نيم بې توله دی. د ټولو پخونو تر څنگ دغه راز بېتولي د غني په قافيه والو او نيم ازادو بېلگو کې هم لړې نه دي.
په دغسې ځايونو کې چې د خج د لا جوتتيا او پياوړتيا اړه رامنځته کېږي د څپو کمی زياتی يو اغېزمن نقش لوبولای شي که نه تش څپيز انډول ځانته گوښې له بنستيزو اړتياوو څخه نه گڼل کېږي.
د دې لاندې شعر د سر درې ټوټې له پاتې ټوټو يا مسرو سره چې پر دريېمه خجنه څپه راغلې، کوم څپيز- خجيز وزن نه لري:
)سبامې دوی
مړی
کلي ته وړې (
کليوالو هديره کې
ځای د قبر معلوم کړی
پلارمې نن چا خبر کړی...
)ومان نيازي، تاند اوبپانه (؛

د دې لاندې شعر ځلورمه، پينځمه او شپږمه درې سره ټوټې بې توله راغلې دي:
- هره ورځ زموږ د کلي

د ښایسته پېغلو په پښو کې
یو تېره اغزی چو خېږي
)او له سره ی د اوښو ډک
یو شین غاړی منګی
رالېږي... (
)خانمحمد سیند ، هماغه اخځ(؛

پر څلورمه خج د دې لاندې راپیل شوي، اوږده شعر د پښځم بند په یوه مسره))بیامې د ټراین
)تر (تمځایه پورې ((کې د)تر (غورځېدنه چاپي تېروتنه بربښي، که نه، ښتوله راځي.)عاشق
الله غریب، ښکلا ۲۹ ګڼه(؛
د ښاغلي عادل اڅکزي په ورته خج دیوه بل پیل شوی، خو لنډ ازاد شعر په شپږو مسرو پسې
نورې شپږ هغه ښتوله شوې او سپین شعرته اوښتې او د پای په راغبرګه شوې مسره)سوزمن
انځور نقش کړې (کې هم، که نقش دوه څپیز نه وي کارېدلی، نو له ورته نیوکې سره مخامخېږي.
)هماغه اخځ(

۲: د مسرو تر منځ د برید تتوالی

په ازاد شعر کې کله کله د مسرو بریدونه په اسانه نه پېژندل کېږي، د دې لپاره تر هرڅه له مخه د
لیکنښو).،؛ ! ؟(کارونه اړینه بربښي، که نه تتوالی هرو مرو رامنځته کېدای شي،لکه د کاوون
په لاندې ټوټه کې:
تن به مې اورونه راوړي
سر به مې شورونه راوړي
وینې به مې سرې شي
دا سرې وینې به ګلونه راوړي
بیا به نو دا سره ګلونه
ستا مینه ژوندۍ وساتي
ته به رانه هېره نه شي
)سپرغۍ ۹۰(.

که دلته څلورمه مسره له دریمې سره یو ځای ونه لوستل شي، تول یې سم نه راځي، په بله وینا،
خپلواکه مسره کېدای نه شي.

همدا راز د ننګیال په پیغام نومي)۵ مخ(شعر کې د مسرو بریدونه په دې تت برېښي چې نه ورسره ژبنی)ګرامري(یو والی سمون لري او نه یکې له لیکنښو کار اخېستل شوی دی:
شپه بیا
په خپلو تورو وینو لامبي
ساحل ته ووته د شپو شپو
سفرونو بېرې
او ځنګله
په شنو ورېمو کې
د زیتونو نیالګي
د لمر باران ته
د بلبلو
پیغامونه لېږ)د (ي

پاس لومړی دوې ټوټې سره، هم د وزن له پلوه یووالی جوړوي او هم له پښوییز)ګرامري(پلوه، ځکه یوه غونډله)جمله(ده. خو درییمه او څلورمه مسره سره یوازې تولیز)وزني(یووالی جوړوي او پښوییزنه، ځکه نابشپړه غونډله ده. همدا راز وریسې دري ټوټې هم دروا خله ورو ستی دري ټوټې بیا ، هرګوره، د لومړیو دوو ټوټو غوندې هم وزني یووالی لري او هم ګرامري له همدغه کبله ډېرو لوستونکیو ته چې له نوي شعر سره نابلده یا نابانديې دي، دغه بریدونه سره بېلولای نه شي، نو له دې کبله یې سم لوستلای هم نه شي او د بې وزنه شعر په توګه ورته ګوته نیسي. همدا برید تتوالی دی چې انځور پخپله سریزه کې د فردا دغه وروسته شعر د وزن له پلوه نیمګړی ښوولی دی:

شپونکیه وخانده او
ښه وخانده
خانده ورشو کې له رمو سره دې
چې پسرلي کې یه شپونکیه
د خندا ورځې دي

که نه په دغه ټوټه کې د وزن نیمګړتیا هډو هېڅ نشته مګر دا چې په لیکنه کې یې په ښکاره توګه بریدونه سره تت برېښي، ښایي ډېر لوستونکي په شک او اړنګ کې واچوي هسې خو په

لږ څیر سره لیدای شو چې دغه شعر ټولې درې مسرې جوړوي، لومړۍ خج یې پر څلورمه، دویم یې پر اتمه او دریم یې پر دولسمه څپه راغلی دی.

که د ازاد شعر بهیر ورځ پر ورځ پر مخ ولاړ شي بیا کېدای شي دغه برید تتوالی، کوم تتوالی ونه ګڼل شي. البته سم له لاسه هر ازاد شاعر ته په کار ده چې د بېلابېلو شعري ټوټو په اوډون کې پوره پام وکړي، د لیکنښو له کارونې سره سره پکې ډېره پېچلتیا هم رانه وړي.

د خزان په یوه شعر کې که دا لاندې درې ټوټې سره ګډې کړای شي، پر یوه مسره بدلېږي او په دې ډول یې تولیزه نیمګړتیا ایسته کېږي:
ستا د هر نثر د الفت وږمې
)او (ستا د یاغي ستوني د چغو فریاد
)د (یوې لسیزې له شا

که دغه درې واړه ټوټې پر یوه مسره بدلې نه شي، یوازې لومړۍ مسره خپلواکه مسره پاتې کېدای شي او ورپسې ټوټې د "او " او "د " له کبله خجیزه ویجاړتیا رامنځته کوي او وزن له لاسه ورکوي. دلته داسې برېښي چې شاعر درې واړه ټوټې جلا جلا مسرې ګڼلې دي، که نه لږ تر لږه به یې د لومړۍ ټوټې پای ته ننګښی)ویرګول (نه کېښو او د هغه ځای به یې "او " ته ورکړی وای او یا خو به یې دغه سرباري څپه "د " ځانته کښلې وای، همداسې د دریېمې ټوټې سرباري څپه "د " هم درواخله. هر ګوره دریېمه ټوټه په یوه بل چم خپلواکه مسره کېدای شي چې "یوې " په وردګي ګړدود یو څپیز وکارول شي او ولوستل شي.

د همدغه یوه شعر دوې نورې ټوټې هم د شاعر له خوا د ننګښو په کارونه جلا جلا مسرې انګېرلای شو، حال دا چې که دواړه د یوې مسرې په توګه یوځای ونه لوستل شي، یوازې لومړۍ ټوټه خپلواکه مسره کېدای شي او دویمه هغه بې برخلیکه پاتې کېږي.

د کاوون د "سپرغۍ " په یوه شعر کې چې په څلورمه خجنه څپه پیل مومي، یوه دوه څپیزه ټوټه))هغوی و ((درې ځلې د بندونو په سر کې راغلې، بې له دې چې خپلواکه مسره ورته وویلای شو او یا یې له نورو مسرو سره ملګرې کړای شو، همداسې بې برخلیکه پاتې کېږي او د)زخې (په توګه یې غورځونه هم ژبنۍ څرګندتیا ویجاړوي، په دې ډول شاعر باید هغه د سرلیک "هغوی شپږ کسه وو " په بشپړه بڼه کارولی وای، لکه څنګه یې چې یوځل د پای بند په سر کې

همداسې کارولی هم دی. په دغه بېلګه کې یې "نو" بیا هم "زخه" بلل کېږي. که څه هم په غورځونه یې متني پرله غښتیا (انسجام) یو څه ویجاړتیا مومي.

نو
ما ته له هر څه ګران دی
زه یې نمانځنه کوم
د زیار اېستونکي دردېدلي انسان
(کاوون: سپرغۍ، ۱۲ مخ)؛

..بیا به نو زموږ د ولسونو پسرلی راشي
ستا (به) په ورېمو سره،
شي زموږه د سپېرو شونډو للمي پترې
او به (به) شي...
ګل به شي وطن زموږ
سور به وي چمن زموږ
مینه وي دنیا دنیا
خوند به دي ورېمو کې وي
خولې به وي خندا خندا
هله به سپرلیه زموږ زړونو ته ډېر ښه راځې!
(فاروق فردا: د ګلپاڼو پرخې، ۱۴۳-۱۴۵ مخ).

د پاسني شعر په دویمه مسره کې ((به (پر خپل ځای راغلي، خو شاعر په دې اټکل چې له وریسې) دوه ټوټه ییزي (دریېمې مسرې سره تخنیکي اړیکی نه لري، نو دغلته بیا راغبرګه کړې؛ له دې ناخبر چې له غونډله پوهې له پلوه دواړې مسرې یوه غونډله ده او دا پخپله یو ویار دی چې یونا خپلواک ژبنی یوون) واحد (یې یو خپلواک شعري هغه ګرځولی، څکه له لوستونکي او بیا کره کتونکي لارلودن ورکوي او) د مسروترمنځ تتوالی (رامنځته کوي. دا نادوده کار د شاعر په نورو شعرونو کې هم ښایسته ډېر لیدل کېږي.

۷: په ناپېښلیز شعر کې نابري پېښلې

د بشپړ ازاد شعر مانا دا ده چې شاعر پرځان باندې په لوی لاس قافیې بندیزونه لګوي او یا هم د مونډې شعر غونډې د بېلابېلو مسرو څپیز برابرۍ، که نه په نا آګاهانه یا په بله وینا، په

ناویلاړېزه)غیر ارادي (توگه یوه، نیمه هم څپیزه او قافیه واله مسره کوم ویار نه گڼل کېږي. کله کله یو ازاد شعر د دې لپاره پر یوه قافیه وال بیت یا څو مسرو پای ته رسول کېږي چې شاعر غواړي خپل پیغام او یا غوښتنې ته لوستونکي ښه ترا را وڅکوي او له دې سره سره د ټول شعر بې کچه پېچلتیا او پوښلتیا یو څه بربنډه کړای شي، خوکه په اگاهانه توگه پکې زیاتوالی راشي، بیا نو په نیم ازاد کې راځي. د نابېری بېلگې، لکه:

یو د هیلو پسرلی په ټوکېدو دی
پر لمنو، غاړو مورگو
هدیرو، غرا و میرو کې
یو سور پړک د سرو غاټولو د رپیو
یو بهیر د شاځلمیانو د جنډو دی!
)اور او وینې: ۷۰-۷۱ مخونه(؛

جوړه بسپنه په لاس د گوډاگیانو
د "ناپاک" له "کفرآباده"
د "چیني-امریکني مسلمانانو!"
)هماغه اثر: ۸ مخ(؛
... هو،
هېڅکله شوی نه دی
هسې شان ناشونی کار
چې په یو گل پسرلی شي
ټول جهان پرې گلالی شي!!؟
)هماغه ۱۹(.
یوه خنده د جنت د نوراني اهورایانو
یوه کنده د دوزخ د تاغوتي اهریمنانو!
)هماغه ۱۲۵(؛
له بې امانو پاځونونو سره
له سرو پاټکیزو غورځنگونو سره!
)هماغه ۱۴۱(؛
چې سکنې له خپلو سرو شهیدو وینو نه کفن خپل
او پربوې ځان په زمزم د رڼو اوښکو د وطن خپل!

)هماغه ۱۴۹(؛

زه به هم خلکو سره خاندم، تراني به ليکم
د خپلې مينې د دردونو افساني به ليکم
)کاوون: سپرغۍ، ۱۰۱(.
کېدای شي، په ازاد شعر کې د ارادي يا نا ارادي قافيو ځای يوازې رديفونه ځای ونيسي.

۸: تکرار او کرغېړنتيا

په ازادو شعرونو کې کله کله دا هم پېښېږي چې لکه د دوديز ((د سر يوه برخه، يا بند پای ته بيا راوړل شي، يا د لوستونکي او اورووونکي له خوا په خپلسري توګه تکرار شي. دغه کارونه يوازې ويار)عيب(نه ګڼل کېږي چې شعر لا خوندوروي او اغېزمنوي، لکه:

تېر به شي
دا منی نور
را به شي
څرمنی نور
وبه چلي سا
په مړو رګو کې
د ګلپاڼو
د سرو ګلو
د ګلبڼ
د برم ويلاړ زما !!!
)اورا وينې، ۲۴-۲۲ مخ(.

تکرار او کرغېړنتيا)ابتذال(په دې مانا چې يوازې ازاد شعر بايد له ژبني، هنري)انځوريز(او منځپانګيز پلوه له هر راز کرغېړنتيا وژغورل شي، جاج او جوله)مفهوم او شکل(هسې ببځايه بيا بيا راغبرګول له کرغېړنو زړو کالبونو نظمونو سره د نوي ازاد شعر بريد او پوله ببلوای نه شي. په نوي ازاد شعر کې تل پر دې ډېر زور اچول کېږي چې لومړی د ژبني او هنري جولې او بيا د منځپانګې تر منځ د بشپړې ديالکتيکي سمبالتيا له مخې پر هر ژبني توک او آرو معيار)نورم(انځور او خيال مانيز او ولوليز)عاطفي(اړخ پوره پوره غور وشي او د چا خبره يو ټکی هم بې مسوولیته ونه کښل شي يا و نه ويل شي.

د ازاد شعر لاروی باید تر نورو زیاته بډایه او کره ژبه ولري او تل پکې سم غورچاڼ (گلچین) وکړي او پر خپله لنډه تنگه گړدودي پښتو بسیا پاتې نه شي. نه یوازې د وییونو له تکرار ډډه وکړي، بلکې له معیاري، درون وینگو، بدلگیو او بد آهنگو هغو څخه هم باید تل ځان وژغوري.

په کرغېړنو (مبتذلو) پور وییونو کې یوازې حسن و عشق، هجر و هجران، فراق، وصل، وصال، وصلت، دیدن، دیدار، نگار، گلبدن، گل اندام، دلارام، صنم، پري، محبوب، محبوبا، شیدا، معشوق یا معشوقه، عاشق، عشاق، جگرخون، خون جگر، چشم، چشمان، رخسار، زلفې، کاکل، گل و بلبل، لاله او سنبل، جانان، دلبر، دلدار، یار دلازار، خرام، ناز و ادا، نخرې او کرشمې، جفا او وفا، مجنون او لیلا، ساقي، پیمانه، جام، شراب، خم، خمار، مخمور، نشه او داسې نور ورته وییونه راځي چې له پېړیو پېړیو راهیسې یې پرې عربي، فارسي، پښتو، اردو... شعرونو شخوند وهلی او نور یې خوند بایللی دی.

اوسني علمي او تخنیکي یا سیاسي ژورنالېستیکي او بیاد نن سبا ژوند اړیني او گټور جاجونه او وییونه د نوي ازاد شعر له ژبې سره هله اړخ لگولای شي چې خیالولې، سمبولېزه، انځوریزه او ان اسطوره یې جامه وروا غوستل شي، نه دا چې پخپله همدغه وییونه کټ مټ راوړل شي، لکه په دې لاندې لیکلړ کې:

ماشین، کمپیوټر یا سولگر، کنفرانس، فابریکه یا کارخونه، کارځی، کارغالی (ورکشاپ)، گاډی (موټر)، تېلېفون، تلویزون یا لروینون، حکومت، سیاست، قانون، اقتصاد، تجارت، کور، ډوډۍ، کالي، تولید، صنعت، سپورټ، ورزش یا خپل و پردي جرافیایي نومونه، لیکلړ (لست)، او یا کار گر، انقلاب، اوښتون، پاڅون، غورځنگ، جنگ، جنگیلی، جگړه مار، سوله، ولسواکي، دیموکراسي، پرمختگ، پرمختیا، پرمختللی، ابادي، مېړانه، غیرت، پت، ننگ و ناموس، پښتون، پښتو، پښتونوالي، پښتونواله، پښتونولي، رښتینولي، ورورۍ، برابري، کتاب، پوهه، پوهنه، فرهنگ، زده کړه، ښوونه روزنه، لیک و لوست، مبارزه، وطن، هېواد، ولس، ټبر، لویه جرگه....

په دغه لاندې ازاد شعر کې (د سولې سولې) پرله پسې راوړنه ډېره ښخونده برېښي، ځکه تش وزن یې پرې پوره کړی دی:

... اوس روان شوي يو ځو
له سرو گلونو سره
له سرو گلونو سره
د سولې سولې کور ته
د سولې سولې ښار ته
د سولې سولې ورا ته
د سولې سولې خوا ته
)خالق رشيد: گلبانگهايي براى صلح و سپيده، ۷-۸۲ مخ(.

په ازاد شعر کې بايد ژبنۍ رنگارنگي هېڅکله هېره نه شي، په دغه لاندې بېلگه کې راغلی تکرار هم دومره خوندور نه برېښي:
اوس زما د وطن کاڼي
اوس زما د وطن بوټي
اوس زما د وطن غرونه
هم سيندونه د وطن مې...
)فردا: د گلپاڼو پرخې، ۱۲۷ مخ(.

وگورئ، دغه وروسته ازاد شعر يې په يوه کرغېړن پور وېي "صنم" سره انځوريز راکښون او انديز نوښت زيانمن کړی نه دی؟
- ستا خبرې مې
د ذهن په کوڅو کې
د انگۍ غوندې خپرېږي
- تکرارېږي-
ته چې يو ځل
- مينه-
ياده کړې صنمه!
نو غبرگون يې اورم:
مينه، مينه، مينه...
)خاموش: مزلونه او منزلونه ۱۲۳(.

يا د "جانان" غونډې يو بل کرغېړن پوروېي په دغه لاندېني شعر کې څومره ښېخونده بربېښي:
زما د سترګو اوښکې
چې مې د زړه وينې دي
د خوږ "جانان" په نظر
څو د باران څاڅکي دي
اوښکې نه دي
اوس کومې اوښکې توی کم؟
چې د "جانان" په نظر
د باران څاڅکي نه وي !
)خزان: د سحر په غېږ کې ۴۱ (.

او يوه داسې بېلګه چې هم يې ژبه خوږه او نږه ده او هم يې اند و واند رنګين او پياوړی:
ستا پر مخ د سرو ياقوتو
د باران له څو څڅاکو،
کاڼی زړه د نهيليو د سارا هم
لکه موم شو.
پر خندو د اننګيو د مهال
را ورغښتلې،
ستا له برندو برندو سترګو مينه وړو
د خوښيو مرغلرې،
ستا د لمر مخ پلوشو تر سيورې لاندې
لکه پرخې د ګلپاڼو پر وښکيو...
څه که رغړې او را رغړې
پر بستر د سباوون
د ګلکڅو زما د شعر،
ستا د سرې سپينې کوکۍ
د خواږه خيال
سورکې خالونه،
په دوتر زما د زړه کې
جوړ د وينې او د مينې

خوبولي انځورونه !

پرنوی ازاد شعر د دې تورتپنې پرځای چې ګوندې د قافیې او ردیف په ایستنه غورځونه یې له خپل خپلې ژبې، فرهنګ او تاریخ سره اړیکې شولې دي، ولې داسې ونه وایو چې د پښتو شعر له پښو څخه یې د پردي ښکېلاک زولنې ماتې کړې او بېرته یې ازاد کړ، هو،هغه څه چې زموږ په تاریخ او فرهنګ پورې ربښتیا اړه نیسي، هغه ژبنۍ انځوریزه او اندیزه خوا ده، لکه په پاسني شعر کې)برندې سترګې(،)سره سپینه کوکۍ(،)سورکي خیالونه(... کانۍ زړه موم کېدل، پر بستر... رغښتل را رغښتل او داسې نور. که څه هم په نوي ازاد شعر کې پر سېمبولو، انځورو او اسطورو ډېر زور اچول کېږي، مګر زیاته هڅه کېږي، لومړی ورته له خپل تاریخ او فرهنګ سره پیوند ورکړشي او بیا له ګډ نړیوال هغه سره. د اهوار او اهریمن تر څنګه یوناني زیوس، پرومېتوس یا د اراکولا ته ځای ورکول کېږي، د لیکونکي "کاغذي ښامار" نومی شعر "اور او ویني، ۱۵۲ مخ (همداسې یوه ببلګه کېدای شي.

محبوب سنګر په قافیه والو، ازادو او نیم ازادو شعرونو کې د تول پوره کولو لپاره له غبرګون او تکرار ډېر کار اخېستی:

سینده سینده کونړیه
راتاوېږه راتاوېږه
وغړمبېږه وغړمبېږه
مه چوپېږه مه چوپېږه
ته دې زړه خوره ته دې زړه خوره
ماتوه یې ماتوه یې
نړوه یې نړوه یې
چې راوېښ شي چې راوېښ شي
)هماغه اثر: ۱۱۳-۱۱۵ مخ (.
هسک سپېڅلی او تک شین و
او تک شین و
تک سپین لمر پکې وړانګین
او وړانګین
رنګینې یې لمنې
او لمنې...

)هماغه اثر: ۱۱۲-۱۱۸ مخ(.

ښکلی غبرګون)تکرار حسن(البته کله کله د ازاد شعر عاطفي خوا ډېره پیاوړې کوي او لا زیات راکښون وربښي، لکه:
وخندېږئ ځانګونه مو
پرانیزئ وزرونه مو
والوزئ را والوزئ
والوزئ را والوزئ...
)اورا و ویني: ۸ مخ(.
وتره ده
نن وتره ده،
د ذهن کرونده زما
)خزان: د سحر په غېږ کې، ۴۸ مخ(.
بارانه ووربېږه، ووربېږه
چې سارايي ګلونه
د وچکالۍ ځپېرو ورژول
او د غوټېو شونډې
د سرو تنباکو په ځولیو کې تالونه وهي
بارانه ووربېږه، ووربېږه
)ننګیال: هغه شپې هغه کلونه، ۳۸-۳۹ مخ(.

لکه له ګڼو راوړو شعري بېلګو ښخه چې را جوتېږي، نن سبا))کلی، کوڅه...((هم دومره سولېدلي چې نژدې ده، د لوستونکیو او اورېدونکیو زړونه ځنې تور کانديږ،او ان د))مور((په څېر سپېڅلی نوم هم دومره پرځای او بېځای، په آره او سېمبولیکه مانا)هېواد، پت، ناموس... (ورو ورو، مخ پر سولېدلو دی!
بې کچه ساده ګي او بربنډتیا د نویو ازادو شعرونو له ځانګړتیاوو ښخه نه ګڼل کېږي، دغه ځانګړتیا په هماغو قافیه والو نظمونو پورې اړه لري چې د دغې پېړۍ له پیله یې تر اوسه پښتو شاعري د کرغېړنتیا)ابتذال(تر بریده رسولې او د اوسني ازاد شعر غورځنګ هم له آره د هغو پر ضد رامنځته شوی دی. د ازاد شعر لارویانو هم زیاتره له همداسې ساده نظمونو ښخه راپیل کړې ده او د چا خبره د خپلو ساده نالوستو وګړیو لپاره یې خپله ونډه ادا کړې ده. نور به باید د

ځان او پښتو شعر د ودې او پرمختیا اړتیا هم په پام کې ونیسي.

که څوک وغواړي ډېر کرغېړن)مبتذل(وییونه له کرغېړنتیا)ابتذال(څخه وژغوري، یوه لار به یې همدا وي چې نګه پښتو انډولونه ورته وګوري، لکه د وطن پرځای هېواد او د هېواد پرځای ټاټوبی، خاوره، مېنه یا اویجه، د هجر و هجران و فراق پرځای بېلتون یا جدايي، د صنم، معشوق، محبوب، محبوبا، دلدار، نګار، ګل اندام، دلارام، جانان.. پرځای ښکلې، ګلې، مینه وړې، زړه وړې، زړګوټې، زړګی، ګرانه یا ګران، ګلمخې... د عاشق، شیدا... پرځای مین، لېوال، ژوبل، نیمه خوا... د مجنون او لیلا پرځای، شهۍ او شهو یا ادم و درخو، د ناز و ادا پرځای کنج و مکېز، د جفا کار او ستمکار پرځای بېلوره، بې مینې، د خلک پرځای وګړي، د قاصد پرځای ځری، استازی، د پیمانې پرځای اړې، د زلفو پرځای څڼې او کوڅۍ، د حسن او جمال پرځای ښایست او ښکلا، د عشق و محبت پرځای مینه، لېوالتیا او داسې نور بې شمېره وییونه. د ازاد شعر له انګېزو او بیا ګټو څخه یوه دا هم ده چې د کرغېړنو او زنګ خوړلیو قافیې او ردیفي کړېو ترخنګ کرغېړن وییونه، تړنګونه)ترکیبونه(او انځورونه هم د نور د تاریخ ارتییلځي)زباله دان(ته وروغورځول شي.

هنري او اندیز)فکري(نوښت یوازې په ژبنی نوښت سره رامنځته کېدای شي. د همدغې ټینګې دیالکتیکي اړوندۍ له مخې په سبکوپوهنه او کره کتنه کې "ژب- ښکلاییز" او "ژب- اندیز" نومونې نوې دود شوې)یو اخیم بینز: کاسپر- ووکل، ۵۳-۷۷ مخ(. دا مانا چې د یوه ادبي اثر په کره کتنه او ارزونه کې ژبه او ښکلا بیا ژبه او اندې منځپانګه)فکري محتوی(سره همزمان او پتلیز تر څېړنې لاندې نیول کېږي، ژبنی اړخ یو له بله جلاجلا څېړل یو ناشونی کار ګڼل کېږي، ځکه هېڅ داسې هنري انځور به نه وي چې بې ژبنۍ څرګندونې هستې ولرلای شي او همدارنګه به هېڅ داسې اند)فکر(نه وي چې بې د ژبې له مرستې څرګند بدنه ومومي، پر همدې آر یوازې، نګه او ښکلي وییونه کولای شي، نوې نګه او ښکلي ادبي انځورونه او پاخه اندونه او خیالونه څرګند کړي.

په دې کې هم شک نشته چې پیاوړی تخیل او تفکر هم پر خپل وار کولای شي، له خورا ساده او کرغېړنو وییونو څخه خورا نوښتګرانه، ښکلي او زړه راښکونکي ادبي انځورونه ورغوي، مګر که دا هم نه وي او هغه هم نه مانا دا چې هم وییونه او نور ژبنی توکونه او آرونه ښکلي، نړه او معیاري نه وي، او نوی او پیاوړی تخیل او تفکر هم نه وي، نو هرومرو کرغېړنتیا)ابتذال(رامنځته کېږي، ژبنۍ ښکلا او سپېڅلتیا، په بله وینا، ژبنی نړه والی، نویوالی او پخوالی

کولای شي، لږ تر لږه د هنري جولې کرغېړنتیا راټیټه کړي او د چا خبره یو څه ادبي غونډې لېو ورکاندې.

وګورئ، دغه وروسته ازاد شعر په یوه کرغېړن پور ویې "صنم" سره انځوریز راکښون او اندیز نوښت زیانمن کړی نه دی؟
ستا خبرې مې
- د ذهن په کوڅو کې
د انګۍ غونډې خپرېږي
- تکرارېږي-
ته چې یو ځل
- مینه-
یاده کړې صنمه !
نو غبرګون یې اورم:
مینه، مینه، مینه...
(خاموش: مزلونه او منزلونه، ۱۲۳ مخ.)

یا د "جانان" غونډې یو بل کرغېړن پورویی په دغه لاندېني شعر کې څومره ببخونده برېښي:
زما د سترګو اوښکې
چې مې د زړه وینې دي
د خوږ "جانان" په نظر
څو د باران څاڅکي دي
اوښکې نه دي
اوس کومې اوښکې توی کم؟
چې د "جانان" په نظر
د باران څاڅکي نه وي !
(خزان: د سحر په غېږ کې: ۴۱ مخ.)

او یوه داسې بېلګه چې هم یې ژبه خوږه او نږه ده او هم یې اند و واند رنګین او پیاوړی:
ستا پر مخ د سرو یاقوتو
د باران له څو څڅواکو،

کانې زړه د نهیلیو د سارا هم
لکه موم شو.
پر خنډو د اننګیو د مهال
را ورغښتلې،
ستا له برندو برندو سترګو مینه وړو
د خوښیو مرغلرې،
ستا د لمر مخ پلوشو تر سیورې لاندې
لکه پرخې د ګلپاڼو پر وښکیو...
څه که رغړې او را رغړې
پر بستر د سباوون
د ګلکڅو زما د شعر،
ستا د سرې سپینې کوکې
د خواږه خیال
سورکې خالونه،
په دوتر زما د زړه کې
جوړ د وینې او د مینې
خوږبولې انځورونه!

نوی ازاد شعر د مبارزې او پاڅون، شهید و قربانۍ، بلهار، بلهارۍ یا جنګ و سولې لپاره د مرجانو نو بهیرونه، د غاټولو او ریدیو سره بیرغونه، شنې شببې، اور او وینې، د سرپو او پولادو ویلوبونه او د باروتو لوګي یا په بله وینا د لمر، سپېدو، سبا او رڼا سمبولونه پر کار اچوي.

مګر دغه سمبولونه هم که ډېر وکارول شي او ژورنالېستکي او ګړنۍ ژبې ته لار پیدا کړي، بیا نو خپل سمبولیک یا انځوریز او شاعرانه نوښت له لاسه ورکوي او پر عادي ژبه بدلېږي، لکه واخلې "کوتره" چې د سولې د سمبول په توګه یې نن سبا خپل لومړی سمبولیک هنري جاج له لاسه ورکړی دی.

د شلمې پېړۍ نومیالي کوبېست انځورګر پیکاسو د "سرې کوترې" انځور هماغه لومړی ځل خپل جادویي اغېز وښاند، هغه هم د "سرې" د ستاینوم په ملتیا مګر را وروسته ورته نه په

انځورګرۍ کې کوم هنري سمبولیک رنګ پاتې شو ، نه په شعر او نورو هنرونو کې.

۹: ژبنۍ تېروتنې

ژبنۍ تېروتنې د دوو غبرګو اړخو له مخې څېړو:
۱) (له تخنيکي اړخه چې د پښتو شعرپوهيز - غړپوهيز په تړاو د دغه کتاب آر بنسټ او هډوانه پرې ټيکاو لري، او ۲) (له هنري اړخه ، په دې مانا چې شعر تربل هر)) ژبنۍ ((هنره له)) يوې يوازېنۍ - کره ليکنۍ ژبې ((سره ډېر تړاو لري او ښه او بد يې ور سره زيات غوټه دي، له دې کبله د کتاب غوښنه برخه هم پر همدغه اړخ راچورلي.

له نړيوال او زموږ له منل شوي دودسره سم يو شاعر کولای شي، يو لړ ژبني او پښويېز آرونه دويونه)اصول و قواعد (له شعري تول و تاله بلهار کاندي، خو په دې آړ چې جاج و مانا ته تاوان و نه رسي او خپلسري بڼه و نه لري، په بله وينا ، د اړوندې ژبنۍ ټولنې د درستو شاعرانو تر منځ سراسري دود وي.
ترکوم ځايه چې له دغه پلوه راڅرګندېږي، له پارسي او نورو آرياني او ډېرو هندواروپايي ژبو سره پښتو ګډون لري، هغه د وييونو لنډون، زياتون او بيا غونډليزه ناوړې) اختصار، توسعه او بې ترتيبي (ده.

څه چې په ځانګړې توګه په پښتو شعر کې ناشوني دي، هغه خجيز سر غړاوی دی. له دغه لامله موږ د پښتو شعر د ژبنيو تېروتنو په لړ کې تر هرڅه زيات پر خجيزې ناندولۍ زيات زور اچوو او په دويمه او دريمه پوړۍ کې پر ناوړۍ او لنډون، زياتون.
سم له لاسه همدغه وروستۍ ډول) ناوړې (تر وېښې لاندې نيسو او د وييونو اړوند هغه وروستي) ۱۲ (څېرکې ته پرېږدو.
د ناکره والي نښې نښاني، ګړدودي او د نورو ژبو وييزې په هرډول، خو پښويېزې اغېزې يې پښتو ګړسره کړکيچو کوي.

د سوېلي پښتونخوا د ازاد او سپين شعر سرلارې افضل شوق د نورو نامعياري ګړدودي ببلګو تر څنګ د نرينه ډېرګړې تېرمهالکړ) جمع مذکر ماضي فعل (په کارونګ ، د خپل يو ښکلي سپين شعر)) تاريخي فيصله ((ژبنۍ معيار ژوبل کړی دی:
د نن انسان ته،

که انسان ویل په کار دي،
نو بیا
له څناورو د داړلو
ګیله څه پا تېږي؟
دا فیصله
چې یې و سرته رسوله څنګه
نو په جرګه کېرا غونډ شوي
هر لېوه په ډاډه زړه
په)پر (رمو باندې
برید کولو ته خپل پخ غاښونه
بیرته تېره)کړو (
او د کلي په)پر (لور وتښتېدو)وتښتېدل (.
)لمبه، دویم کال، دویمه ګڼه (؛

- - -

د خیرمحمد هڅاند ددې وروسته مونډې شعر پای دوې غبرګې ټوټې له ورته سوېل-لویدیز ګړدود سره سم چې یو ګړی ښځینه کړ پر ډ برګړي نرینه هغه اړوي، د ښخینه ستاینوم)اسم صفت (همداسې کارولی دی:

-... ته کوه وفاداري)خپل (
ته کوه وفاداري)خپل (.
)هماغه مهالنی (

یووم- نا اوډي)ضعف تالیف (

))ضعف تالیف((له آره په دودیزه - عربي شعرپوهنه کې یو ژبنی ویار دی او موخه یې په شعر کې هغه پښوییزه او په نومېرلې توګه، غونډلیزه)جملوي (نااوډي)بې ترتیبي (ده چې یو شاعر یې بې له کومې تولیزې، یا هم او پښبلیزې یا لړیزې)ردیفي (اړتیا رامنځته کوي، که نه ویار نه ګڼل کېږي. لکه د استاد حمزه دا شعر:

ستا په تبسم یې حوصله وکړه
)او ښکو بو ګڼبدلو (مې شببه وکړه

خو په دغه بل کې بې اوډي یې بې له کوم تولیزې اړتیا چې ښایي د خپل ګړدود تراغېز لاندې یې تر زیاتو زیات ټینګار ته هڅولی وي، دومره لاسوندیزه)موجه (نه ګڼل کېږي:

...نوم د تگ په خوله وانه خلې باران راغی
د ډاکترخالق زيار، الفت ۱۷گڼه (له يوه ښکلي غزله دراخېستې ببلگې دربيمه مسره نا اوډي
لري او سمه کړې بڼه مو ورسره په ليندیو کې نيولې ده:

-...مات مې تندی ټول عمر ساتلی دی
اېښی مې هېجاته پر درشل نه دی
جوړ ته د ملا پېښور نه پرېږدم
)نه پرېږدم ملا جوړ پېښور لره (
هېر مې لا کندړ کنړ کابل نه دی...

په هرډول شاعر ته په کارده، د ناوړی د مخنيوي لپاره تر وسې وسې هڅه وکړي او په دې لړ کې
د اړوندې ټوټې يا مسرې ژبني توکي برخيز او ان يو مخيز بدل رابدل کاندي. د پوره پوهاوي
لپاره يې په يو لړ قافيوالو او ازادو ببلگو کې ترکتني تېروو، که څه هم پر پښبليزو هغو د
دوديزو قافيي وياړونو ترنامه لاندې په) ۴ (څېړکي کې څه ناڅه رڼا اچول شوې ده.

گړدودي پښتو

)۱ (غبرگبلونه)سربل او ستربل (

غبرگبلونه هغو جوړه جوړه وييکي يا ادات دي چې يو يې تر نوم له مخه راځي او بل ترې
وروسته. مخنې يې سربل او وروستني وستربل بلل کېږي. په کره پښويه او کره ليکنۍ پښتو
کې دسربلونو شمېر اووه دی چې دا هر يو يې له څو څو وستربلونو سره غاړه کېږي او په دې ډول
تر دېرشو پورې غبرگبلونه را منځته کوي، لکه:

په - کې، په - سره، په - پسې، په -؛ له-نه، له - څخه، له - وروسته، له -؛ تر-لاندې، تر-
پورې، تر-؛ پر-باندې، پر-؛ د-)اضافي او مِلکي (او داسې نور.)د زيات پوهاوي لپاره: پښتو
پښويه ۲۱۰-۲۱۱ (.

دغه لاندې مونډی ډوله ازاد شعر زياته گړدودي بڼه لري او په دې توگه ژبنی ناکره والی رامنځته
کوي. په دې لړ کې د نورو سرغړاونو)د "کړلو " او "کړ "... سره گډول يا د اوښتيو او نا اوښتيو
پېرونو)اصلي او مغيره حالتونو (ترخنگ د سربلونو) د "د " او "له"، "نه" او "څخه"(نه
توپيرول ياغورځول او داسې نور.غورځول، هم تر هغې دومره ويار نه بلل کېږي، چې ترې نه

رغېږي، لکه:
... پرېوتله ستا پر لوپټه پرخه
)له (مانه ده نېکمرغه یو پرده خپله
)جلال امرخېل، لروبر اوبپانه (؛

پر غورځولو سرببره د)د-له (نه توپیرول، لکه:
ما د پتمن بزګر نه
ما د ښاري جوالي نه
ما د سپین غر له شپونه
ما یو زیارکښ کارګر نه
ما د هېواد زلمي نه
ما د شهید له مور نه
د اسې تپوس وکړلو
چې ژوند کې څه شی غواړې
دا مرګ او ژوبله بس ده
که وکړو سوله کې ژوند
ټولو دا یوه چغه کړه
جنګ دې وي ورک نړۍ کې
مورېه نور هېڅ نه غواړو
سوله دې وي نړۍ کې !
)افضل ټکور: گلبانگهای برای صلح و سپیده، ۹۸ مخ (؛

)۲ (نا کره کړاوړون)فعلي ګردان (
لکه په پاسنۍ بېلګه کې)د اسې تپوس (وکړلو (؛
د نورو ننګرهاریانو غونډي د فاروق فردا)د ګلپاڼو پرخې (په ازادو بېلګو کې ځای ځای ګرڅودي او سیمه ییزه پښتو را څرګندېږي، لکه:
"شولې" د "شوې" پرځای په ۹۲، ۹۳ او ۱۷۷ مخونو کې. "مچولې" د "مچولای" او "نیوی" د "نیوای" پر ځای په ۱۳۰ مخ کې. ښودله)۱۳۴ مخ (د شاعر ډېرو ښکلیو شعرونو ته زیان رسولی دی.

- اسحاق ننګیال)هغه شپېي هغه کلونه، ۱، ۱، ۹۹ مخونه(د نورو لغمانیو شاعرانو غوندې د بشپړ تېر مهال دربیم یو ګړی وګړی)د مطلقې ماضي دربیم مفرد فعل (په "-ی" پای ته رسولی، لکه "ولامبلي " چي کره یې ولمبل راځي)همداسې: کېناستلې - کېناست یا کښېناست، کندهاري انډول یې: کښېنستلی (په دې ګړدودي پښتو سره شعري ژبه زیانمنوي. ژبنی سپېڅلتیا هم د نوي ازاد شعر په ځانګړتیاوو او نوښتونو کې راځي. دلته شاعر اړ نه دی چې بېخرته پور وییونه او هغه هم لکه پاس یې چې یادونه وشوه، کرغېړن)مبتذل(وییونه وکاروي ځکه کوم د څپیز انډول او قافیې- ردیف بندیزونه یې په مخ کې نشته او په امرنه)انتخاب(کې پوره ازادي لري.
د یوې ازادې ببلګې)تېرڅپرکی (په یوه توټه)) توده دې کړله ((کې د یوګړې ښځینه بڼه ویار نه، بلکې))کړه ((یې نا آره ده چې د))لنډون ((د معیار پر بنسټ یې ترڅنګه یو څه زیاته دود ده.

۳) د وییونو لنډون و غځون

د تولیزې تشې د ډکولو لپاره د یوه ویي اوږدول یا لنډول، د کوم ګړدودي لاسوند له مخې ویار نه ګڼل کېږي ، لکه: زما)۱-۲څپیز(، زموږ)۱-۲ (یا هم ۳ څپیز)زموږه(. همداراز نرینه پر ښځینه بدلول درواخله، لکه: ستومان- ستومانه، ناروغ- ناروغه، که نه، سرغړاوی ګڼل کېږي، لکه:

... دا)توره (راغه دا)توره (راغه...
دا پر موږ پور دی پور دی...
)محبوب سنګر: زوږ ۱۰۷- ۱۰۹ مخ(.

لایق زاده د)پوه (پرځای د)پوهه (په کارونه خپل یوه ښکلې))سهل ممتنع((غزل څومره پیکه کړې دی، که څه هم ځيني پېښوري یې همداسې وایي، خو دومره تولیزوالی نه لري:

بې له ما مرې، بې له تا مرم
په رښتیا مرې، په رښتیا مرم
سره)پوهه (یو زړګیه
په خندا مرې، په خندا مرم...؛

زه لکه)ازاده (مرغه
له قفسونو او دامونو نه لوړ...

)خاموش ۱۰۱(؛
یا لکه)پښه(چې ځینې شاعران، په تېره شینواري یې تل دوه څپیز کاروي، لکه زړه سواند، خاموش، جکړ، کلیوال او نور.

ننګیال د))لېږدوي((پرځای))لېږدي((کارولی او دا هم په دې چې دغه کړویې نوی لیکنۍ پښتو ته لارموندلی ده:
...او ځنګله
په شنو وږمو کې
د زیتونو نیالګي
د لمر باران ته
د بلبلو
پیغامونه لېږ)د(ي.

په)ي(کې د)یې(مدغمول هم دومره ویار نه ګڼل کېږي، لکه د شهید خالد بارګامي په دې لاندې شعر کې:
... ستا مورکۍ وهي چغارې
هره اوښکه کې)یې(خدای ښکاري
ته خو مړ نه یې خالده
دا په څه ورپسې ژاړې

بې له کومې قرینې د)مرستیال- (کړ غورځول او له دې سره د شعري غونډلې خبر لتاړول څرګند ویار ګڼل کېږي:
ګوره د زړه وینه مې وچه نه کړې
پکې د چا د زړه دردونه پراته)دي(
که سوزي غوښې رانه وسوزوه
چې د غلیم پکې داغونه پراته)دي(
)رحمت څواکمن، روزګان ۲۱-۲۲ګڼه(؛
په دویمه مسره داسې راتلای شوه:
دي پکې ستا د زړه دردونه پراته
او څلورمه بیا داسې سمېده:

دي د غلیم پکي داغونه پراته؛

هره کیسه له مانه هېره ده، خو ته مي په یاد)يې(
شپېه شپېه له مانه هېره ده، خو ته مي په یاد)يې(
موري دنیا راباندي و چورلېده، سرمي دروند شو
موري قبله له مانه هېره، خو ته مي په یاد)يې(
)هماغه ګنه(.
امرخېل کولای شول، داسي ووايي:
))هره کیسه ده له ما هېره، خو تا نه هېروم((ترپایه؛
دنصیب سیماب په دې لاندي زړه راکښونکي ازاده بېلګه کې له پایه درېیمه مسره ورته ویار لري:
له کارو سه ستړي خلک،
د غرمي لمرو وهلي،
خو خپل کور لره ستانه شي.
لمر هم ستړی په دې جنګ شي،
بیا د غرو شاته بیده شي.
شپه دا تول کاینات یاره،
لکه مور داسي بیده کي...
خو ستا غم یو داسي غم دی
))چي له ماسره ملګری...((
نه یو کور لري چي ولاړ شي
نه يې شپه سته چي بیده شي
په نومړي مسره کې که))چي((پر))دی((بدله شي او یا پر))تل((، نو ویار ورکېږي؛ درېیم لار يې دا چي د ملګري پر مل واوړل شي، هغه هم په بڼه:
))چي له ماسره تل مل دی((.
نوموتي شاعر پیوند د یوه نومځري)يې((په نه کارونه یو انځوریز شعر ژوبل کړی دی چي کولای شول، لړترلږ يې لنډيز)ي(په لیندیو کې ونیسي:
- اوږی غرمه ده پر تنور ولاړه
لوند د ململ کمیس يې ګونځي ګونځي
نسواري خوکې)ي(د سینو ښکاري

)د سپنما یاران ۹۴ (.

اوښتی پېر)مغیره حالت (شمال ختیز لیکوال او شاعران زیاتره په پام کې نه نیسي، په دې لړ کې، هرگوره))پښتون ((گړسره لکه ځانگړی نوم همداسې پر آر پېر کارول کېږي. د بلخ ادبي ټولنې یوه ځوان شاعر بیا د تولیزې اړتیا له مخې تر استاد حمزه هم ډېر ښکلی کارولی دی:
اوښکې مې بیا گرېوان ته غاړې وتې
لکه پښتون چې)د پښتون (مېلمه شي

)۴ (نا کره وینگ)تلفظ (
بدترینه بېلگه یې په شمالختیزه گړدودې ډله کې د)ښ- خ (،)ږ- گ (او)ځ- س (گډون دی، لکه د یوې))سندرغاړې جوړې ((په غبرگو سندرو کې چې پر)س (له)ځ (بدلون سره مېړه خپله مېرمن د))کوڅه کې ((د)ردیف (په بیا بیا ورغبرگولو کنځې.

همداراز: مونږ)مونگ (، زمونږ)زمونگ (، خبښ)ښخ (، ښکته)کښته (؛
))ځښل ((بیا ، که د ننگرهار خواته هم پر))چښل ((اوښتی دی...) زیار: د پښتو لیکلاربښود اړوندې سکالووې (

پر نوی ازاد شعر ددې تورتېنې پرځای چې گوندې د قافیې او ردیف په ایستنه غورځونه یې له خپل خپلې ژبې، فرهنگ او تاریخ سره اړیکې شولې دې، ولې داسې ونه وایو چې د پښتو شعر له پښو څخه یې د پردې ښکېلاک زولنې ماتې کړې او ببرته یې ازاد کړ، هو ،هغه څه چې زموږ په تاریخ او فرهنگ پورې رښتیا اړه نیسي، هغه ژبنۍ انځوریزه او اندیزه خوا ده، لکه په پاسنې شعر کې)برندې سترگې(،)سره سپینه کوکۍ(،)سورکې خیالونه(... کاڼی زړه موم کېدل، پر بستر... رغښتل را رغښتل او داسې نور. که څه هم په نوې ازاد شعر کې پر سېمبولو ، انځورو او اسطورو ډېر زور اچول کېږي، مگر زیاته هڅه کېږي، لومړی ورته له خپل تاریخ او فرهنگ سره پیوند ورکړشي او بیا له گډ نړیوال هغه سره. د اهوار او اهریمن تر څنگه یوناني زیوس، پرومېتوس یا د اراکولا ته ځای ورکول کېږي، د لیکونکي "کاغذې ښامار" نومی شعر "اور او وینې، ۱۵۲ مخ (همداسې یوه بېلگه کېدای شي.

)۵ (بې کچه نا پښتو وییونه
و گورئ په لاندې بېلگو کې ناپښتو وییونه څومره کچه ښکاري:

يارانو ګورئ
له تندي مرمه
د ساقي خوا کې
د مینا ځنګ ته
هیڅ نه پوهېږم
دا ويرانه ده که ميخانه ده !
خوارېه حرام وو)وه (
ترخې اوبه هم
په ما حرام شوې
بده قسمته)له بده مرغه(
)خزان: د سحر په غېږ کې، ۱۲ مخ(.

... د خوږ جانان په نظر
څو د باران څاڅکي دي
)هماغه اثر، ۴۱ مخ(.

دا بله بېلګه یې ګړ سره یوه کړکیچو او ملايي پښتو ده:
...د پسرلي د مجنون بید د کتارونو په شان
قد پورته کړی دی تر هسکه پورې
د درناوي او عبادت په عنوان
د یو څو پاکو مومنانو په څېر
ستا د ښایست پښو ته
د تنظیم سر دی ټیټ نیولی د رکوع په ډول
چې نه د سر پورته کېدو تاب لري
او نه په)پر (ځمکه د خپل سر د اېښودلو قدرت
څه ښکلي پاک یادونه !
څومره سپېڅلی مقدس عبادت
کاشکې چې ستا د حسن
د مغرور خیال دربار کې
شي مستجاب او قبول !

)هماغه اثر: **۵۷-۵۸** مخ(.

- دلته د پېړیو د سکون او انجماد
- په)پر(ضد
لام دی ترل شوی او تو دی
راپاڅېدلی دی
"دلته زمان د اوښتون
په مکانونو کې
تولي زرې باري، خالي باري
نرېدلي دي"
خلک را خلاص شوي د وهمونو
له طلسم نه
اوس چې له ستم او جهالت سره
وداع کوي...
)خاموش: مزلونه او منزلونه، ۱۰۹-۱۱۰ مخ(؛

۲: مانیز اړېیچ یا تضاد)**Contradiction**(

د ا له آره د ژبپوهنې یوه نومونه ده او له شعري انځور یا صنعت)**contrast**(او یانګېرګډون)**paradoxy**(سره توپیر لري. د ساري په توګه که څوک د عادي خبرو په ترڅ کې وو ایي:))غوز تر کدو غټ دی((، له مانا او منطق سره سمون نه خوري او اړوپېچه غونډله یا خبره، یا په پارسي نومونه))نقض ګویي((ده.
لکه واخلې، د نوموتي شاعر باري جهاني د هغه غزل په یوه بیت کې چې اسحاق ننګیال)اخبار هفته، اولسمه ګڼه(د "غورو" بېلګو په توګه را اخېستی دی:
))په موج خېزه توپان راغی د فلک سیلابي کړې
زموږ کشتۍ یې ډوبوله خپل دریاب یې توپاني سو((
)فلک که زموږ کشتۍ ډوبوله(سزا یې دا شوه چې)دریاب یې توپاني شو !(توپاني کېدل خو)زموږ کشتۍ د ډوبولو لپاره(د دریاب په ګټه او د زور ښکارندوی دي، ځکه نوره یې هم پسې ډوبوي.
په دغه بله بېلګه کې چې استاد ناشناس ور سندریز کړې، د پاسنۍ هغې په څېر ورته ژبنی او منطقي اړېیچ لري او هغه داچې))ساقي((خوارکي ته د))بامبړ((دنده هم

ورکوي:
))ساقي غاړه مې راوړې په زنار يې زينتي کړه... ((
استاد بېنوا چې کله د اطلاعاتو او کولتور وزير په توگه د سبکانو په))ويساک ((مېله کې گډون کړی وو ، نو له ښناک وېشونکی))ډېرور ساقي ((يې هم داسې غوښتنه نه وه کړې !

جهاني د اېکسپرېشنېستانو expressionistsاو اېمپرېشنېستانو impríssionists او بيازموړ د دوديزو خمريه شاعرانو ، لکه خيام او غني په لاروی هڅه کوي، د اړوندې وييپانگې په بيا بيا کارونه پر لوستونکيو او اورېدونکيو اغېز پرېباسي، هغه هم د ويي لوبې)لفاظی (په مټ، او بيا يې دا هڅه چې د ټنگ ټکور، ټکور هم ورکاندې !

نوموړې کره کتونکي نه يوازې دا ويارور پر گوته کړی نه دی چې لا د درست غزل پارسي وزمه پښتو يې هم په سترگو کې نه ده ورننه ايستې، د بېلگې په توگه لکه "موج خېزه " په رومبني او "سبزه کوبې " او "پايکوبې " وييونه، په دې لاندې بيت کې:
))دا د مستو پسرلی دی، دا د اور سبزه کوبې ده
هره پانه خمارې ده ، هر گلاب مو شرابي سو ((
)ان تر دې چې يوه ټولگه يې هم))پايکوب ((نومولې(.
داسې نابومه پور وييونه د باري په غزلو کې کوم کمی نه لري، که به څه هم شاعرانه وي، خو پر بله ژبه اړه لري، نه پر پښتو.)د پوره څرگندتيا لپاره: زيار، اخبار هفته، څوارلسمه گڼه(.

داسې برېښي چې ننگيال يې له رياليستي اندتوگې سره سره، د نورو ډېرو مينه والو غوندې تر دوستۍ، د دغه غزل تر سندريز اغېز لاندې زيات راغلی او هغه دا چې "ناشناس " يې د موسيقي الاتو په ملگرتيا په خپل زړه راکښونکي او مست اواز کې وړاندې کوي.

که څېره پر موسيقۍ وي، نو هسې خو زموږ ډېر منلي ولسي شعرونه لکه: لنډۍ، نارې او سروکي بې له قافيې او رديفه له موسيقي تول و تال و سور و لی سره تر يوه غزله هم ښه تر اړخ لگوي. همداراز ډېر ساده دوديزاو ولسي ډوله نظمونه هم راکښون پيدا کوي. په کار خو دا ده چې شعر خپل بديعي او هنري راښکون ولري، موسيقي خو يو بل جلا هنر دی همداسې په خواږه اواز کې د شعر ديکليمه يا ترنم درواخله چې له بده مرغه پښتو شعر ترې، په تېره بره خوا تر پرونه بې برخې پاتې وو او متې د کډوالو له راستنېدو سره څه ناڅه رادود شوی چې خورا په زړه

پورې ښېلگه يې ممنون مقصودي راخپله کړې ده.

يو شعر له ترنمي يا سندريز پلوه ارزول داسې دي، لکه چې څوک په يوه سينگارځي يا دواده په بنډارکې پر يوه سينگارلې پېغله يا مېرمنه مين شي او پرسبا يې ورته جوته شي چې مخ يې د کتو نه دی. رحمان بابا يې بيا داسې راڅرگندوي:

هغه ناوې چې په خپله ښايسته نه وي
څوک يې څه کوي ښايست د مور و نيا !

اروپايي ازاد تصنيفونه خو لا پر ځای پرېږده چې زموږ په هېواد کې څومره پارسي ازاد تصنيفونه د خوږ غاړو سندرغاړو له خوا وړاندې کېږي. دا چې لا تر اوسه پښتو ازاد شعرونه چا کمپوز کړي نه دي او له دې سره سره څانگوال او پاخه سندرغاړي هم نه لرو، ښېله خبره ده.که ځينې ځانساتي او زاړه پال دا ووايي چې پښتنانه شاعران دې هم تر هغې ازاد شعر نه وايي، تر څو په پښتو کې کمپوزيتوران او پاخه سندرغاړي پيدا شوي نه وي. غبرگون به يې دا وي چې سم له لاسه خو دې يوه ژبنې هنر ته لار هواره ده، له دې خو بايد گټه واخېستل شي، تر هغې خو د غه هنر پښه پر ځای پاتېدای نه شي او بيا دا چې د دغه دويم هنر)موسيقۍ(لپاره لياره هواره کړي، د چا خبره اړتيا د زېږندويۍ)ايجاد(مور ده.

د سيدرحمان وګړپال په دې لاندې شعر کې نوم و ستاينوم))ځوانه پېغله((سره دومره اړخ نه لگوي. پرځای يې))تانده پېغله، تنکۍ پېغله، چټه پېغله(د همده په سيمه کې ډېر ويل کېږي، پروړاندې يې))پخه پېغله، زړه پېغله، پر کورپاتې پېغله...((تېکاو لري؛)لړ سترگې(هرگوره گرامري سمون نه لري:

څنگ ته دې ناسته شېخه ځوانه پېغله
ماته همدا وايي توبه وباسه
خو ، که مې) لړ سترگې(پناه شوې درنه
دېته بيا وايي چې جامې وباسه !

د ننگيال د))خيبري تنده((غزل(۴-څېرکی، غبرگې غبرگې قافيې او رديفونه(پای مسره))نېغه مو شمله ده، کرېدوته يې چې پرې نږدئ((کې))کرېدل((د شملې د ښه تراستاينې ښکارندويي کوي، حال داچې شاعر د))تېتېدل((په جاج و مانا کارولي دي او گومان نه کېږي چې دغه ويناوال دې))کږه شمله((د ښاخ او وياړ يا غرور د سېمبول په توگه په

خپل ۴۴کلن ژوند کې نه وي
اوربدلي !

په پښتو شعر کې))غنچه، غونچه ((د))غوټۍ ((په مانا کارونه د منځني ادبي یا کلاسیک پېر پاتورې ده چې د پارسي شعر د اغېزو او پېښو په لړکې یې دود لاره، لکه دشیدا په نامي شعر کې:

))د غنچې د رباط ور په واکېدو دی قافله د رنګ و بوی د رومي سباشو ((
داځکه چې په پارسي ادبي او شعري ژبه کې د غه ویې دوه مانېز دی))دستهٔ ګل شګفته ((
او))ګلی ناشګفته ((، خو په کلاسیک کې یې زیاتره په وروستۍ مانا کارول شوی، لکه د
جامي د زلیخا په پیل کې:))الهی غنچهٔ امید بکشای ګلی از روضهٔ جاوید بنمای ((.
پښتو))ناظمانو ((د ټکر د مخنیوي لپاره یې له دویمې مانا سره))غَنجه ((انګېرلی دی. په هره
توګه که کاظم خان او نورو په دویم مانا راخېستې، اګاهانه پېښې وې، خو په وسمهال کې
هسې رندې پېښې بلل کېږي، لکه د یوې تاریخي سندربولې)مشاعرې (له شعرونو څخه د
مولانا خادم په دې ببلګه کې:
په خوب وېدې))غونچې ((به په ورو ورو راوېښومه
خادم ! بادِ سبا یم که ومومه، که نه ومومه

۷: ټکر)توارد (
مورې د ادبي زېږندوییو او په ځانګړې توګه د شعر په تړاو، نه یوازې په دودیزه ادبي نومونپوهنه)ترمینالوجۍ (، بلکې لویدیزه هغه کې هم د غلا)سرقت (، تضمین او ټکر)توارد (نومونې شتون او دود لري او په کره کتنو کې ترې کار اخېستل کېږي.

تضمین) **citation** (هغه دی چې یو شاعر له بله اړونده توټه، مسره، بیت، قافیه، ردیف، وزن یاالند واند، انځور... وکاروي، په دې اړ چې په ورو غبرګو لیندیو یا ګیمو)ناخنکو (کې یې ونیسي او د اړوند شاعر نوم یا اخځ ورسره راوړي ، که نه، بیاغلا) **plagiarism** (بلل کېږي؛ که هغه پر اړولې بنه وي، ژباړلې یا یومخیزه او یا په برخیزه)قسمي (بڼه.

او توارد)**connotation**(هغه دی چې يو شاعر په ناڅانخبري يا نيم ناڅا نخبري)نا اګاهانه(ډول د بل شاعر توکي په خپل شعر کې و کاروي. دا چې يو له بله خبر نه وي او هسې يې د يوې نابرۍ)تصادف(زېږنده وي، په بله وينا ، نو))ټکر ((يې هم بللای شو.

د دې لپاره چې دغه پېښنه پديده مو ښه ترا روښانه کړې اوسي، ګران مينه وال دې لاندې ليکنې ته رابولو. دا د هماغې ليکنې لنډيز دی چې ليکوال د ۲۰۰۷ ز. کال په سرکې))الفت((مهالنۍ ته استولې وه:

))د جنورۍ پر دويمه مې په ښېنوا سايټ کې نابېره د ځوان نوښتګر غزلبول ګران شمس خوستي پر غزل سترګې ولګېدې او وار له واره مې پرې د خپل هغه ګومان وکړ او هک پک شوم چې ماخو د سمسور هغه ته بربښليک کړی وو، د ښېنوا چلوونکو هغه له کومه کړ؟
اوس يې چې لولم، څه بل راز راته بربښي اوبيا په زړه کې وايم: داڅنګه کېدای شي، هغه دې دومره ژر د چا غلچکې لاسته ورسي، پکې لاس ووهي او سم له سموني يې په خپل نامه خپور کړي!

تر څو مې په پوره ځيرتيا تر پايه ولوست او دې پايلې ته ورسېدم چې دا هسې يوه نابري ده، ولې په هسې بېځايه ګومان خپل ايمان زيان کړم. نه شمس له ما غلا کړې او نه ما له شمسه او ښايي، زماني واټن مو هم سره دومره نه وي . دغې نابرۍ ته په دوديزه عربي ادبپوهنه)ادبي فنونو(کې توارد وايي او په لويديزه هغه کې يې)citation(او زه يې))ټکر((بولم.

دا ټکر تر هرڅه له مخه د ناڅانخبرۍ)تحت ا لشعور(له کارندوييو څخه ګڼل کېږي، لکه څنګه چې پخپله د شعر او هر هنر د الهام او زېږ آره سرچينه هم همدا حس نومېرل شوی دی. نا څانخبري زموږ د ناپايو تېرو هېرو يو زېرمتون دی او په هماغه ناڅانخبرۍ ښه شعر ته لار مو مي، بې له دې چې شاعر ته يې پته ولګي، هغه پېښنه پديده يې کله، چېرې او له چا اورېدلې، يا يې ليدلې او لوستلې ده!

دويم لامل يې چې زما او خوستي دا ورسره ټړاو درلودای شي،.په بل سايکالوجيکي چار))تېلي پاتي telepathy ((اړه لري چې پارسي يې)دورهم انديشي(بولي او پښتو يې)لرهماندي(راځي. دا زباده شوې، کله کله داسې پېښېږي چې دوه وګړي سره نه ليدلي، نه کتلي يو راز نګېري، انګېري، اندي يا سوچي او ان يوراز نه پوهېدل کېدونکې خبرې اترې ترسره

کوي. هسې خو نن سبا د ژوند پوهانو او کيمياپوهانو ، په بله وينا ، بيوشېمپستانو د بېلابېلو دندو له مخې د مترغزيو يا دماغي حجرو له پېژندنې او وېشنې سره د اسې ډېرې رواني سکا لووې له ساپوهنې څخه راخپلې کړې، په بله وينا ، ساينسي بنه يې ورکړې ده.
ناويلې دې پاتې نه شي چې))تبلي پاتې ((، په بله وينا ، ټکر)توارد (د شاعر لپاره د الهام يوه په زړه پورې سرچينه هم ده.

په هر ډول د هنرمندانو او بيا شاعرانو ترمنځ د يوه راز شعري ورتوالي ټکر کېداى شي، جوليز)ژبنی، تخنيکي، هنري(او يا هم منځپانګيز اوسي. په دغه لړکې زما او ښاغلي شمس غزلې سره له تخنيکي پلوه بشپړورتوالى لري، يورازڅپيز- خجيز جوړښت، پېنځلس پېنځلس څپې او پرځلورمه خجنه څپه پيل، ورته پښبلې)قافيې (او ورته لړونه)رديفونه (رانغاړي. سرليکونه مو هم سره نژدې ابسي: زما دا)مرجاني لاسونه (او د ده دا)د پلوشو لاسونه(. د ده غزل اووه بيته دى او زما دا شپاړس، خو ښايي ستر او بنسټيز توپير مو سره په منځپانګه او پيغام کې نغښتى وي. د بېلګې په توګه مو سربيتونه)مطلعې (دادي:

چېرې د لمر د اهورا د پلوشو لاسونه
چېرې د شپې د اهريمن د تورتمو لاسونه...)زيار (

خاونده بيرته مو راشنه کړې د نغمو لاسونه
چې د ادم رباب ته واچوي درخو لاسونه...)شمس (

خرخشن ټکر

ښاغلي اکبر کرګر)د شعر درناوى۱۴۰-۱۴۲ (زموږ د نوموتي شاعر جهاني يو غزل د))بغاوت ((يوه بېلګه بولي، خو په ترڅ کې يې ورباندې د خوشال او حميد اغبزمني يادوي، له دې ناخبر چې د يوه ژوندي شاعر د يوه غزل د قافيې او رديف راغبرګول نه، بلکې هوبهو))بازسرايي ((ده: د کوهاټ د لاچۍ يوه خټک))ډاکتر اقبال فنا ((غزل چې تر ويلو څو کاله وروسته د پښتوبدلمېچ په لومړي چاپ)کابل۱۹۹۰ (او د همدې چاپ په شپږم څپرکي کې بيا راخپستل شوى، داسې راپيلېږي:

او د جهاني صاحب دا)واشنګتن ۱۲-۲۷-۹۲ (له دې بېلګې سره:

پیالې نسکوروم دې تشومه خو دې نه
نصیبه بدلوم دې، قبلومه خو دې نه
خالق مې ککرۍ سجدې ته نه ده پیدا کړې
تندیه ماتوم دې لګومه خو دې نه...

همدارا ز د مراد شینوارې او د جهانې ترمنځ قافیې او ردیفې ورتوالی او لړوڼ پر یوراز لیدګوټ او لیدتوګې سره د تېرې ښېلګې هومره نه، خو بیاهم ټکر)توارد (یوڅه خرخشنوې ، ځکه چې تر ددغه منځ زمانې واټن بیا لسیزو ته رسېږي. مانا داچې د دواړو غزلو اخځ ښوونه اړینه وه، او له دې یادونې سره یې، هم ځان او هم غزل له دغه توره سپینولای شول !

زما په اټکل د مراد دغزل سربیت)مطلع (دا ده:

- ځئ په پښنو کړو له یو مخې، د تناکو پیزارونه
که پښې یېله پرې وردرومو، دا دښتونه به څه وایي؟

او د جهانې غزل بیا داسې را پیلېږي:

وچې سولې اوښکې، ګرېوانونو ته به څه وایو
درد راسره خپل سو ، پرهارونو ته به څه وایو
شپې مو په ساحل کې، د څپو له غمه وتښتې
وخت که لېونی سو ، توپانونو ته به څه وایو...)جهانې (.

ټکر که ژباړه ؟

کاوون دا لاندې شعر د پارسې ژبې له اغېز منښې سره پوره پیکه کړی، لکه "پرواز ورکوم " چې پرځای یې پښتو انډول))الوځوم((راتلای شو. همدارا ز د))سکوت((پرځای))چوپتیا((در واخله، او ترټولو ناوړه ښېلګه یې له))چې((سره د پارسې علتیه))تا((پرله پسې درې ځله زیاتونه ده، په کاروه وزنې تشه یې بل ډول ډکه کړې وای؛)څو ، ترڅو ، څو چې، تر څو چې(پر پښتو باندې د دغې تربرې ژبې له خورا بدو اغېزو څخه ګڼل کېږې او ګرامرې او مانیز بدلون رامنځته کوې؛. تر دې چې دکره کتونکې په زړه کې دیوې))ټکې پر ټکې ژباړې((خرخشه اچولای شې:

زه د ترخه "سکوت" د غره له شا نه
زه د ناکامو ارمانونو د ایرو له څنګه
د وېرووونکو تورو شپو په زړه کې
د شعر کوترو ته "پرواز ورکوم "

زه سکوت نه پېژنم
زما د شعر ژبه سکوت نه مني
زه به د شپې ځنګل په ستورو باندې وولم
)څو (چې "سکوت " مات شي
)څو (چې تياري وتښتي
)څو (چې رسوا شي په ځنګله کې
خيروونکي زمريان
)کاوون: سپرغۍ، ۱۰۱ مخ (

تکړه ادبي ليکوال اکبر کرګر له داسې يوه تور څخه د شاعر مخ سپينوي او ورته ښېګې يې د لومړي پر اختياېي او بيا))انقلابي ((پړاو اړوندې بولي، هغه هم د لايق، اجمل، کسرايي... د اغېزمنني يا پليونۍ زېرنده:

))... دا مهال نه يوازې د لايق اغېز شته، بلکې د ډېرو)اثارو ! (مطالعې ته يې لاس رسېږي... او نه د چا خبره په شدت ردوي، داسې)چې (دچا شعر هم نه کاپي کوي، بلکې ډېر څه د خپل ذهن له صافي تېروي... ((.))صديق کاوون د))ونو مرګ په موسم کې ((، سمسوراوبپانه،۳-۳-۲۰۱۰ (
په هره توګه دابه ورسره هرڅوک ومني چې که ښاغلي کاوون له نورو څه اخيستي هم دي، تر ننوب)فېلتره (يې اېستلي او خپله جوله او جامه يې وراغوستې ، خو له پاسنۍ پارسي وزمه شعر يې دا خرخشه رازېږي چې دغه راز))راخپلونه ((يې سل په سل کې د))غلې ((هومره تر يوه جالکي نه، بلکې د))مچۍ ((هومره تر شاتو رسولې اوسي !
په هماغه ليکنه کې د ښاغلي کرګر دا خبره ښېخپوره د سوچ وړ ده چې وايي:
))زموږ د مشهور اروانباد شاعر ننګيال زيات شعرونه د کاوون له شعر نه متاثره دي، په خاص ډول د هغه مهال شعرونه چې دواړو سره نژدې کاري اړيکي درلودل ((!

ما چې له دغو دواړو نوموتو شاعرانو سره، د ده په څېر ګونډي- فرکسوني نه، خو فرهنګي دوستانه راشه درشه ښايسته ډېره درلودلې، د دواړو د کار پر مېز مې په خپلو ګناهګارو سترګو ورته ايراني شعري دوترونه ليدلي دي. کاوون صاحب راڅخه کله نا کله دا هم پوښتلي چې که د ده ياهغه کوم نوی دوتر خپور شوی وي. په دې لړ کې د همده له خولې لومړی ځل خبر شوم چې))شفيع کدکني ((د يوه نومور کره کتونکي ترڅنګ په ازاد او سپين شعر کې د شاملو او نورو راوروسته پښت يو نوښتګر شاعرهم دی !

که کرگر صاحب په خپله روانپوهنيزه او روانشننيزه کره کتنه کې په ځانخبري يا نا ځانخبري ډول دغه نازکۍ او باريکۍ نه دي څيرلې، خو ماته له ژبپو هنيزې او بياژب - ښکلاييزې څيرنې دا پوره روښانه شوې چې له ګډې سرچينې يا نورو هغو څخه، ده ځومره او څنګه اخيستنه کړې او هغه څومره او څنګه؟

همدا راز د دې پوښتنې نه رامخته کول درواخله چې ولې د کاوون په ګردو ټولګو کې لږ و ډېر شعرونه او نظمونه سره غاړه غړۍ شوي دي، په بله وينا ، د))ازمېښتي ((پړاو))شګې او ګلونه ((چې ماته يې د سريزې کښنې وياړ رابښلی وو ، په نوښتي پړاو کې ولې بيا سترګې راپرانيزي؟

په داسې ترخ کې چې تنګيال زما له سلا سره سم د ازماييښتي پړاو خورا په زړه پورې))اجمل وزمه او لايق وزمه ((نظمونه ګرسره هيسته غورځولي او په هېڅ کومه ټولګه او بيا په پس مرګي يوځايي خپرې شوې ټولګه کې شګې او ګلونه، يا لکه د احسان طبري په نومونه))رېګهاو الماسها ((سره اخښل شوې راخښل شوي نه دي !

ا قتفا که غلا؟

ډېر))پېښاوروان ((له))اقتفأ ((څخه چې له منځنې پېره تر ننه په قافيوا له پښتو شاعرۍ او بيا غزليزه هغه کې يو منلی دود پاتې شوی، ناوړه ګټه اخلي. په دوی کې د داسې غزلبولو څرګ هم لګېدای شي چې هماغه پاموړ غزل يې د همدې پېښو او پليونې زېږنده برېښي، که څه هم يو نيم لکه ترګزی او خليلزی دا منښته)اعتراف(هم کوي چې هغه يې د دغه يا هغه شاعر))پرليکه ((کښلی دی.
په دې وروستيو کې چې ناپښبليز شعرونه مخ پر بره دورمي،))مشاعرې ((هم څه ناڅه ازادې شوې او يو قافيوالې ورو ورو له دود و موده لوېږي او له دې سره د))اقتفأ ((ځای هم ربښتينې هنرې سيالې نيسي.

داهم پوره رازباد شوې چې د پښبليزې او په تېره هندي وزمه غزليزې شاعرې خپله تومنه له کلاسيک، هغه هم له پارسي- هندي، ياېې له درغلي پاتوړې اردو هغې رااخلي او ناپښبليزه دايې له پارسي نيولې، تر انګرېزې پورې له رنګارنګې ختيزې او لويديزې نوهمالې هغې سره کار لري. بيا هم کره کتونکيوته د دې سپيناوی ګران دی چې په دې لړ کې لومړۍ ډله تر کوم بريده راخپستنې کوي او دويمه دايې تر کومه بريده، او بيا هر هرڅوک يې څومره څومره. د

بالزاک په وینا ، څوک یې د مېږي په څېر د غلاپرکچ))هو بهو ((راخپلوي، څوک ترې د غمي په څېر، د پلیونۍ یا اقتفأ پر کچ جال اوبي او څوک ځني د مچۍ په څېرد الهام پر کچ))گبینه((جوړوي !

غلا یا سرقت)Plagiarism)

دلته له غلا څخه موخه))ادبي ((او بیا))شعري ((غلا ((، انگرېزي نومونه، هرگوره، ادبي او هنري هغه په ټوله کې رانغاړي. په شعري غلا کې له ژبنۍ او هنري جامې او جولې نیولې، تر ردیف و قافیې او بیااند و واند او)خیال او مفکورې پورې چې یو شاعر له بله څه راواخلي او هېڅ یوه یادونه او نغوته یې و نه کړي. مضمون او منځپانگه، تول وتال)وزن و اهنگ (یا له بل تخنیکي بنې یاځېل،ژانر)غزل، څلوریزې، دوبیزې، بوللې... (یا ناقافیه والو ځېلونو کې همرنگي یا ورتوالی په دغه لړ کې نه راځي- دغلته له))مضمون ((څخه موخه سکالو یاموضوع ده، نه هنري جوله او شیدایې)مضمون دزد (ترڼگ کارولی دی.

پر پښتوکلاسیک د پارسي او بیاهندي-پارسي سیده او ناسیده اغېزې، که د غلاتر بریده نه دي رسېدلې، پښتو ژبنۍ جوله یې تر ډېره مسخه کړې چې څرگنده بېلگه یې د شیدا شعري ژبه ده. همدا راز یې زموږ یو نیم اوسني وتلي او ډېر ستایلي پلیوني غزلبول هم درواخله چې لړ تر لړه یې د))ژباړې ((تر بریده رسولي ده. د غلا یوه نا ښنوړه بڼه د)و (گړني ادب، په تېره د لنډیو هغه ده چې دودیزو یا نیم ولسي وینا والو، او یا د چا خبره))ناظمانو ((ته یې ډېره گوته نیول کېږي.

له ځانه غلا)Self-Plagiarism)

استاد غضنفر د ښاغلي جلان د شعرکره کتنې په ترځ کې د دغه شعري ویار)عیب(یادونه هم کړې ده، او د دې لپاره چې زموږ مینه وال ترې په دې تړاو د شعري- ادبي کره کتنې نور په زړه پورې ټکي هم زده کاندي، اړوندې څرگندونې یې تر ډېره ځایه کټ مټ دلته راخلو :

))... زموږ په ادبي بحثونوکې د سرقت بحث شته، خو دا بحث نشته چې شاعر له ځپل ځانه څومره غلا کوي. کله کله یو تکړه لیکوال یا شاعر یوه جالبه خبره وکړي، خلک یې د نوښت هرکلی وکړي، بیا نو دی ولگېږي، هماغه خبره بیا بیا کوي. له ځانه غلا ته اروپایي ادبپوهانو پام کړی او د سلف پلېجرېزم اصطلاح یې ورته وضع کړې ده. څرنگه چې سلف پلېجرېزم ته زموږ په ادبپوهنه کې د عیب په سترگه نه دي کتل شوي، نو ممکن ځینې ډېر تکړه شاعران او لیکوال مو هم دا مشکل ولري، خو په هغو ډېرو لږو کسانو کې چې ان د خپلې خبرې تکرارول یې نه خوښېږي، یو کس جیلاني جلان دی.

جلان له تکرار، کلیشې، سرقت او سلف پلېجرېزم سره د جګړې میدان ته ځکه دومره زړور ورځي چې د شعر د ډګر تر ټولو ښه وسله یعنې د نویو تصویرونو وسله ورسره ده. د ډېرو کسانو په اند، د شعر او نه شعر توپیر په تصویر کېږي او پر جلان چې د شعر ښاپېرۍ تصویرونه وروي، نو ولې به نه وایي چې د چا پور نه منم؟ مګر د شعر په هنر کې د لا ډېر پرمختګ لپاره په کارده،)چې (جیلاني جلان دا خبره پر یاد ولري چې تصویر به د شعر ډېر مهم او بلکې تر ګردو مهم عنصر وي مګر تصویر ټول شعر نه دی. د ښاغلي جلان په دا)دي(لاندې بیت کې مجازي تصویر)تشبیه، استعاره یا بله داسې وسیله چې د تخییل قوت او جدت ثابتوي (نشته مګر د ده د هغو بیتونو غوندې خوند ورځخه اخلو چې کامیابو او نویو تشبیهاتو، استعارو او مدعا مثلونو پکې لوړ هنر پیدا کړی دی. دی وایي:

زاهده ته پوه شه او خدای پوه شه چې خوند نه کوي،

دا چې کړې وړې پرتې دي پر خالونو ځنې؟

په دې بیت کې د عاطفي شدت هنر پیدا کړی او دا شدت د جملې له جوړښته زېږېدلی دی. دلته شاعر واقعي پوښتنه نه بلکې بلاغي پوښتنه کوي، یعنې نه غواړي چې له زاهده معلومات تر لاسه کړي بلکې فکر کولو او پر پخواني دریځ باندې شک کولو ته یې وربولي. موږ په دې پوښتنه کې پر ښکلا باندې د شاعر باور احساسوو او د ښکلا د دفاع لپاره د هغه زارۍ اورو. د زاهد لاره زموږ په ادب او کل)کول(تور کې صراط المستقیم ده. موږ د سمې لارې ضد کږه لاره بولو او له کږو وږو پرتو ځنو بیباکي،ازادي او له قیدوبنده بې پروایي وربرېږي. دلته د شاعر عاطفي دریځ شخصي نه بلکې انساني او عمومي دی. په ازادۍ پسې انسان همېشه ګرځېدلی او دې مینې کله نا کله دومره مجنون کړی چې د ازادۍ په تمه یې غلامۍ ته غاړه ایښې ده.د ښاغلي جلان دا خبره چې د چا پور نه منم او زه هم پر چا پور نه لرم، له یوه کس سره اړونده ده، خو په دې بیت کې راغلې خبره ټول انسانیت ته پیغام لري. د انسان د ټول تاریخ د مبارزې او مجاهدې یو اصلي مقصد داوو او دادی چې باید ازاد وادسي، باید داحق ولري چې د بل چا له وېرې پرته خپله خبره وکړي، خپل شخصیت څرګند کړي او پر هغه لار روان شي چې ده ته مناسبه ښکاري... ((.

د جلان په څېر یو شمېر وتلو شاعرانو په خپل هنري واک و ځواک د بیا بیا راغبرګونو، په نورو ټکو، د کرغېړنتیا)ابتذال (او په پای کې، د))کلیشه یي ((ګوتلکیو مخنیوی کړی دی. د ساري په توګه، پیر محمد کاروان)چنار، ښاپېرۍ... (وییونه او ترنګونه بیا بیا کارولي، خو تري رغولي انځورونه یې ورسره بیا بیا نه دي راغبرګ کړي؛ همداسې نور نوښتګر هم دروا خله!

له ځانه غلا)د ښځمنو په ګټه!(

ښځمني په ټولیزه توګه د ګرد جهان پر کچ، ان د لویدیځ په ښځواکي ټولنه کې د پوهې او فرهنګ له پلوه وروسته پاتې شوې یا پاتې کړشوې دي. په پرمختللې ښځواکي لویدیزه نړۍ کې، تر هغې وروسته چې د دوه پېړییز پانګوالي پېر مودرنېزم تر شا پرېږدي او په شلمه پېړۍ کې پوست مودرنېزم ته راګډېږي، ښځه په سهي مانا متې د فرهنګ او شعرو ادب په پنځونه کې د راګډېدو جوګه کېږي. هرګوره، پر وړاندې یې زموږ په اسلامي ختیځ کې وار له مخه راځلېدلي او په دې لړ کې پښتنه دا هم درواخله.

په نومېرلي توګه لږ تر لږه له پېنځلسمې زېږدې پېړۍ او بیا د روښاني فرهنګي- سیاسي غورځنګ راهیسې پښتنې مېرمنې)لکه رابعه، زرغونه، حلیمه، نېکبخته، نازو انا، سپینه ادې... (وار له مخه له خورا ترینګلو ترنځلو نرواکي بندېزونو سره سره د پوهې، فرهنګ او بیا شعر وادب میدان ته نیم نیم پتې مخ راوتلې دي. خو دا تریخ واقعیت هم پټولای نه شو چې په نو مهالي پېرکې، څه د سرا سري ټولنهیز او فرهنګي وروسته والي او څه د دودیزو او دیني لنډ اندیو له لاملونو، نه یوازې پرجهاني، بلکې پر هېوادني کچ له نژدې پارسیوانو ترلېو سره د سیالۍ جوګه شوې نه ده، او بیا دا چې له ژبنۍ شونتیا)جنسي-ګرامري توپیر (سره سره یې خپله ښځینه څېره پکې لا دومره په زغرده نه ده راځلولې، حال دا چې په وګړني ادب او بیا لنډیو کې یې لږ ترلږه تر سلطان محمود)۹۹۸-۱۰۳۰ز (څه له پاسه یوه زرۍ د دغه زباد ویاړلرې:
د خالو خان لښکرې راغلې
زه به ګومل ته د اشنا مخې)دیدن (ته ځمه !

نن سبا چې یې له ښه مرغه، بیاهم څه د ټولنیز خوځون او څه د نوې خبرتیایې او رسنیزې تېکنالوجۍ له برکته پښتنو پېغلو مېرمنو دغې سیالۍ ته رادانګلې دي، نو دا تور وربانديې لګېږي چې خدای مکړه، دې یا هغې ته یې خپل نرینه خواخوږې ورلیکي !

هو، که د دغه تورتپې چېرې کومه ببلګه رښتیا و موندل شي، لکه څنګه چې))تاند اوبپاڼې ((داوه کړې او په تېرو څلور- پېنځو لسیزو کې یې ببلګې هم لیدل شوې دي، نو د))له ځانه غلاد ښځمنو په ګټه((یا))ښځوته له ځانه غلا ((نوم ورکولای شو. دا د ژوراندو کره کتونکیو ځانګیزه پازه ده چې سپیناوي ته یې را ودانګي؛ که نه،دا د هغو نورو پر وړاندې یوه نابښل کېدونکې بې نیاوي او لا ګناه ده چې کلونه کلونه یې خپل ماغزه ستړي کړي او تر ډېرو هلوځلو وروسته یې له نارینه وو سره لږو ډېره سیالي برابره شوې ده.

۱۱ - څپرکی

سپین شعر (Blank verse)

لکه د ازاد شعر)←۹ څپرکی ((په پېژندتیا کې چې یادونه وشوه، اروپایي سپین شعر(انګرېزی blank verse، فرانسي blanch verse، جرمني Blankvers) نومونه زمورِ له))سپین شعر ((نوموني سره نه، بلکې زمورِ له نیم ازادو ډولونو، لکه ازادو کالبو اوموندې شعرونو سره سمون لري، او))ازاد ((یې بیا زمورِ له))ازاد ((هغه سره نه، بلکې له))سپین ((دي سره اړخ لګوي؛ په لنډو ټکو، د دوی))سپین ((زمورِ))نیم ازاد ((او))ازاد ((یې زمورِ له))سپین ((، او همزمان له))ناپېیلي ((سره سمون خوري.

د دي ترمینالوجیک توپیر یو لاسوند د رومانتیک انګرېز شاعر لارد بایرون (Byron ۱۷۸۸-۱۸۲۴ ز (هغه لومړی شعر دی چې زمورِ له نوموني سره سم له ربنتیني))← سپین شعر ((سره اړخ لګوي، که نه، له اروپایي
((blank verse← ((سره سم ، د))verse libre, free verse ((په نامه پېژندل شوی دی. شاعر د ښوونځي په درېیم ټولګي کې وو چې ښوونکي شاګردانو ته وویل، پر وړاندي یې د شرابو په ستاینه کې یو څه ولیکي. نورو ګردو اوږدې اوږدې لیکنې وکړې، خو همدا چې یې د بایرون پر درې کرښو سترګې ولګېدې، په خوا پورې یې وننیوه او په لوړ اواز یې ور اعلان کړه:)) دا خو دې یو ښکلی شعر لیکلی،له تانه به یو لوی شاعر جوړشي! ((د هغه شعر ژباړلې بڼه داسې ده:
شراب له آره تکې سپینې اوبه وې،

خو ،چې خدای ورته وکتل،
له ډېره شرمه تکې سرې شوې !

بې له شک و شوپیانه د همداسې ښکلو او زړه راکښونکو ناپښېلیزو او نا تولیزو)غیرمقفی او غیر موزونو (شعري شاهکاریو ، ډېر سپین شعر او ان ناپېیلي شعر ته رامات کړي او ورسره ورسره یې د لوستو او اورېدو مینه وال راهڅولي دي.

د شاملو په خبره څومره چې له شعره جولیز او تخنیکي بندیزونه راکم شوي، هومره یې شعریت ښه ترا سمبال شوی دی. لیکوال د خپلو ازمېښتو په بهیر کې یوخوا د قافیوال او ازاد او بلخوا د ازاد او سپین شعر تر منځ ورته پایلې نومړلې دي. په دغه لړکې یې یوځل یوخیال او سوژه په ازاده جوله کښلی او بل ځل یې هماغه په سپین کالب کې اچولې دي، پرتله یې مینه والو ته پرېښې دم چې په کوم ډول کې یې ښه ترا ځلونه شوې ده؟
ازاده بڼه
هغه چې د پیل غوندې غټې شوې دي،
پیل غوندې یې سترګې وړې شوې دي...
نور یې چې واړه تر سترګو نه راځي،
دایې ورته سترګې خړې شوې دي !
سپینه بڼه
هغه چې د پیل غوندې غټې شوې دي،
نو سترګې یې هم د پیل غوندې
وړې شوې دي...
او له همدې کبله یو ازې غټان لیدای شي !
)رزم و بزم ۳۷-۳۸ (.
په سرچپه، که د لیکوال او همدارنګه د نورو ویناوالو ډېر سپین شعرونه په ازاد کالب کې واچول شي، هرومرو یې شعري راکښون په همدې اکر بکر نه پاتې کېږي.

مورږ د ایرانیانو))شعر سپید ((په پلیونۍ پښتو))سپین شعر ((په دې جاج رادود کړی چې نه وزن لري او نه قافیه، بلکې د شعر له))مخیّله کلام ((پېژند)تعریف(سره سم له تول و تال پرته نور د شعر))ژب- ښکلاییز او ژب- اندیز ((تول اړخونه او ځانګړتیاوې رانغښتلای شي، او له دې سره یې))په کره او کېښکلې ژبنۍ جوله کې د اند و واند یو ولولیز)عاطفي(تړاو ((پېژند

ورتاکلای شو.

په افغانستان کې درې - درې نيمې لسيزې پخوا چې سپين شعر د لنډو لنډو مسرو يا ټوټو په بڼه نوې رادود شوی وو، پارسيوانو زياتره))طرح ((بللـه او پښتنو))اډانه ((، خو راوروسته يې له اوږدېدو سره د))شعر سپيد ((او))سپين شعر ((نومونې د لنډو او اوږدو دواړو بڼو لپاره ټوليزوالی و موند، لکه څنګه چې ليکوال د خپلو لنډو شعرونو په دويمه ټولګه)اند و ژوند ۱۳۶۲ (کې اړوندې بېلګې))اډانې ((نومولې وې. وروسته ټولو ومنله چې هغه يو بشپړ انځور او سوژه رانغاړي او پوره شعر بلل کېږي.

د ژبنې رغښت او جولې له پلوه په))سپين شعر ((کې تر وسې وسې له لنډو لنډو ټوټو، غونډونواوغونډلو)فقرو او جملو (کاراخېستل کېږي. څومره ېيزه)کمې (کچه يې له يوې کرښې يا غونډلې نيولې تردرو- څلورو پورې رسي. کله ناکله په ناڅانخبرې يا نيم ناڅانخرې توګه په منځ منځ کې دلته او هلته يوه نيمه اهنګيزه رنګارنګي)لوړتياوې، ځوړتياوې(او ان يوه نيمه سجع وقافيه هم سر راهسکوي. اوږدې بېلګې يې بيا بې له دې چې پر بېلا بېلو بندونو يا پراګرافونو وېشنه مومي چې لړو ډېر په ليکنښو)---، ...، ///، ***، # # #(يا شمېرو)-۱-(،)-۲- (... سره نومېرل کېږي. د ازادو او نيم ازادو او ناپېيلو شعرونو په څېر د سپين شعر د بېلا بېلو ټوټو او مسرو دننه بيا، په هر ډول د بېلا بېلو ليکنښو کارونه اړينه برېښي. ان پښېليز شعرونه د پخوا غوندې په يوه سکښت او رجه ليکل، کمپوزول او چاپول
نور له دوده لوېدلي دي. ان د پښېليز شعر د بيتونو پيل که پر يوه ليکه راشي، پروا نشته، خو پای يې، لکه ګل په ګلدان کې چې څومره تېروبېر و اوډل شي، هومره يې راکښون زياتېږي؛ نا پښېليز دا خو له هماغه پيله له ازادسکښت و ډيزاين سره رادود شوی دی. ټوليزې ناپېيلي ليکنې هم همداسې درواخله، هر ټوکر)پراګراف(يې د کاغذ، سکرين... پر يوه ليکه او رجه راپيلېږي او پای يې نه، او بيا هر ټوکر له مخکې وروسته سره د يوې کرښې هومره واټن لري.

په هره توګه د پېيلي)منظومې(وينا ليکنې او چاپې بڼه په خپله برخه کې د اغېز ښندنې او راڅکونې کړۍ هماغومره پراخولای شي، لکه څومره يې چې اوريزه بڼه له رنګارنګې وړاندېينې سره کولای شي.

پارسي "شعر سپيد " هغه ډول شعر بلل شوی دی چې د خليل بن احمد له عربي عروضو)مفاعيلو (سره تلل کېدای او تقطيع کېدای نه شي، نور تول وتال يې د پښتو د ازاد شعر

غونډي د خجو "ضربو " له مخي سمبالېږي. د سپين شعر سکالو هم د نورو شعرو نو غونډې له وينې مينې نيولې تر اندو ژوند پورې هرڅه رانغښتای شي. کله هم طنزيه رنګ راخپلوي او کله هم فلسفي او رواني....

دادی دلته، پر هغو ببلګو سربېره چې وار له مخه په شپږم څپرکي کې د))ذهني انځورونو ((په تړاو وړاندې شوې، څو نورې وړې وړې ټوټې د سکالو د لا زيات رڼاوي لپاره د مينه والو مخې ته ږدو او سم له لاسه يې له اوږدو هغه تېرېږو چې خورا ښايسته ګڼې ببلګې يې د اسحاق ننګيال په))سيندونه هم مري ((او دغه راز يې څه نا څه لنډې هغه د ليکوال په))ناپېيلې ((کې راغلې دي.

- ما پرېږده چې:
ستا د مخ په باغ کې وغوړېږم
او همستا د سينې ګل شم !
)وينه او مينه۱۱۲ (؛

که د ګنا خيرى
په منګول مروړلو پاکېدای
نو اوس به:
د مچ د شاتو مچۍ وای؟ ! !
)وينه او مينه۱۱۴ (؛

- مشري په لو زړه ده،
نه په لويه تنه...
که نه،
پيل به د ځنګل پاچا وای،
نه زمری ! !؟
)هماغه۱۲۰ (؛

- ستا د مينې په ولور کې
تر هغو سرو ګلونو
وړ څه نه مومم

چي همستا لپاره،
زما له وینو راټوکېږي.
)هماغه ۱۲۲ (؛

- نه هر بندي ګناهګار دی
او نه هر ازاد بېګناه...
نو په دي توګه:
ډېر بنديان له آره ازاد دي،
او ډېر ازاد له آره بنديان ! ! ؟
)زنداني نغمي ۱ (؛

- په تشو پېښو
نه وينا زده کېږي
او نه کار...
که نه تر توتي به بل ژبور نه وای
او تر بيزو به بل کاريګر ؟ ! !
) هماغه ۴۰-۴۱ (؛

خو مره به ښه وه،
که ستا شونډي شعر وای
او شپه او ورځ مي
په شونډو کي زمزمه کولای !
)اند و ژوند ۳۵ (؛
-کاشکي،
زما سترګي د اوښکو پرځای
د عطرو چيني وای...
چي ستا خيال پکي لمبلای
او له ما نه بيلېدلای ! ! ؟
)هماغه ۸۹ (؛
- که ته په رښتيا سره،

د خپل خیالي وربل
نظر ماتول غواړي...
نو،
پرېږده چي:
د تمکو پرځای ورته،
زه لکه سپېلنی لوګی شم !
)هماغه ۹۷ (؛

- کله چي ستا غېږې ته درشم،
په زرګونو زرګونو خیالونه مي
په سترګلینونو کي ځای نیسي !
)رزم و بزم ۱۲ (؛

که څوک په ربښتیا سره
شعر د ازادۍ لپاره
پر کار اچوي،
باید لومړی پخپله شعر
له قافیي باستیله ازاد کړي !
)هماغه ۵۹ (؛

ډېرو ژوندیو ته
تر مرګ بله ښه پرده نشته.
)هماغه ۱۰۴ (؛
ازار ګټلي
لکه مچ و میاشي داسي دي،
په دي مانا چي:
چا د ازار لپاره ورځ ټاکلي
او چا شپه.
)هماغه ۱۱۳ (؛
روغتون څه ورکشاپ نه دی

چې هر ناروغ ترې
روغ راووځي !
)هماغه ۱۳۴(؛

- ملا لکه چرگ داسې دی
چې غواړي:
په ډېر وزرخنډنو او بانگونو
د خپلو گناهونو ډېران
له سترگو پناه کړي !
)پوهه او گروهه ۱۱۸(؛

- شېخ تر نيمې شپې
))لااله((وويل،
خو چې نيمه شپه شوه،
زړه يې ودرېد
او))...الاالله((يې
له مرگه پاتې شوه !
)هماغه ۱۳۲(؛

- له پسرلي سره څه اړه
او خپلوي نه لرم
خو د زرغا او ودې وش
درد مو دی يو شان سره...
او زما ستا ترمنځه هم
څه اړه تړه نه وه...
خو گډې مينې مو
راگېده کړله وينه سره
اويو له بل سره نژدې شو هومره،
لکه دوې سترگې وبله
وي په يوه مخ کې

ګاونډې سره !
)نوې پېرۍ او نوې زرۍ ۱۰۳-۱۰۴(؛

- - -

- ثومره نېکمرغه يم ګناه کومه
تمامه ورځ وريځې د باد له ژرندو باسم
او د لمر په تناره کې پسرلي ته ترې ډوډۍ پخوم.
..)ننګيال، ۱۳-۴-۷۲(؛

- - -

- کله چې غر شين شي
ستا د يادونو شنه ګلان مې
د زړګي پر مساپرې دښتې ځانګې وکړې
وکړې وغوړېږي...
کله چې لمر شين شي...)ننګيال، ۱۲-۷-۷۲(؛

- - -

- يوه ورځ غم زما مېلمه وو
ما د کوربنې په نامه د هغه دومره
عزت و نه کړ
چې مېلمه راباندې د لېونۍ شک وکړ...
زما لمن يې پرېښووه
او رانه ولاړ.)سارا بياباني، تا ته کيسه... ۹۵(؛

- - -

- کلونه وړاندې مې ورته وويل:
دا ستا د شونډو ځاځکی په خو دی؟
وې: ستا د پلار او د نيکه وينه
او نن مې بيا ترې پوښتنه وکړه:
ټول پېغلتوب دې وايه په خو دی؟
راته يې وويل:
ګرانه !
يوازې يوه ډوډۍ !
)زويا هيله بارګامې، لېمه۱۰ګڼه(؛

- ستا د سترګو توپاني نظر
ستا د شونډو قهرجنه خندا
ستا د تندي پر اسمان د تورو وریځو حبشي لښکرې
ماته د پسرلي پیلامې ښکارېدې...
(حفیظ ګردش، هیله ۷ ګڼه)؛

- ترږی وم
خو چې ته مې ولیدې،
لکه یو سیند
چې مې تش کړی وي تږول
(خوشال انځور، هیله ۱۷ ګڼه)؛

ما د خپلې مورکۍ
تور ساده پړونی
سیخکونه
د نکریزو وچې پاڼې
سلایي، رانجه رجلومه (رنجړومه)
...(ومان نیازی، تاند اوبپانه)؛

- اوښکې له سترګو نه بهېږي
او ژاړي زړه
دا اګیر بګیر کتل
د بې قراره زړه غمازي کوي،
- ښکاري خو داسې
چې دلته
نه څوک راځي
او نه ترې ځي
بس دا خو...
یو خو نومونه دي

چې بدلېږي را بدلېږي،
- دوزخ په دنيا کې
هم کله کله سر را ښکاره کوي
خو هغه هم په غرونو کې
د سقر مېشته هم په غرونو کې وي !
- د خېټې وږى به موړ شي
ولې...
د مينې وږى به
هېڅرې موړ نه شي.
)فضل محمود روښان، سجيل ۱۰۳، ۵۳، ۴۵، ۴۳ (.

- زه بې موخې، بې وېلاړه
لالهنده آخوا د پخوا
گرځېدم راگرځېدم
او نه پوهېدم
چېرې ځم او څه مې ورک کړي دي.
کرى ورځ مې په منډو رامنډو
ځان سترى ستومانه کړ
او ځمکې راته يوه شېبه ځاى نه راکاوه
...)هماغه ۱۴۸ (؛

-که ته په رښتيا سره،
د خپل خيالي وربل
نظرماتول غواړې !
نو،
پرېږده چې:
د تمکو پرځاى ورته،
زه لکه سپېلنى لوگى شم !!؟
)اندوژوند ۹۷ (؛

او داهم))نوي پېړۍ او نوي زرۍ ((په نامه د لیکوال د اوږد ترین)شپاړس مخیز (سپین شعر د سروپای څو کرښې چې په همدې نامه ټولګه کې راخوندي شوې دي:

د زماني څرخ پرله پسي تاوېږي راتاوېږي
او د تاریخ د ګړیال ستن
- په ډېر تلوار و تلوسه-
یوه نوي اوړون ټکي ته
ورنژدې کېږي...

/-/-/

... او ویل کېږي
دا هماغه پېنځه زرکلن
لرغونی آریایي توکم دی
چې له پېړیو پېړیو راهیسې
- د کفرو اسلام،
د مرګ و ژوند ترمنځ-
د هغه اوږده غځېدلي، تورتیاره کنګل تونل
پای ته
د یوې نیمزالې رڼا د څرک ابستني
او بیا سا اخېستنې په هیله
ځای پرځای لکه مېخکړی،
ښکېل پاتې دی!!؟

که سپین شعر همداسې بې تول و تاله پراختیا ومومي بیا نو تکل داستاني اړاني ... او یا داستانګي (**short-short story** ته ورغځېږي) د استاد الفت د سپینو او ناپېیلو په لړکي ورته بېلګې ډېرې لیدل کېږي. د محمد دین ژواک د ناپېیلو ټولګو په ترځ ترځ کې ځینې بېلګې هم همداسې درواخله. مانا دا چې ټولي))ادبي ټوټې((د ناپېیلي شعر نوم راخپلولای نه شي. د ځینو لیکوالو، په تېره شاعرانو تکل، داستان، یونلیک... هم څه ناڅه د ناپېیلي شعر جوله راخپلوي، لکه واخلې، د صدیق پسرلی))سره غالۍ((، د کاروان یوه نیمه کیسه او یا د شهرت ننګیال یونلیکونه!

دا سمه ده چې ادبي ټوټه کوم ادبي څېل یا ژانر نه دی، خو داسې هم نه، لکه یو نیم لیکوال، لکه نادر نادرپور)دښاغلی انځور پر اخځ: شعرونه او نقدونه، ۱۹۸-۱۱۵ (چې ګرد پارسي او پښتو هنري نثرونه یا ادبي ټوټې د اروپايي شعرونو د ژباړو پېښې بولي، بلکې د پاسنيو ژانرونو په ګډون یکې د ناپېیلي شعر بېلګې هم ډېرې لیدل کېږي. داهم اړینه نه ده چې اړوند اروپايي شعرونه دې هرو مرو پښېلیزا او تولیزوي، بلکې له آره))بلانک ((! اوسي !

همدا چې زموږ ځانساتي او زاړه پال پښتانه لا "له بې قافیې، ازاد شعر (سره د یوې نوې ښکارندې په توګه ډغرې وهي، په نوره نړۍ کې لا څه چې دلته را نژدې په ایران کې بیا وخته)بې وزنه ازاد شعر (تر وییني ګروېږني لاندې نیول شوی دی. د ساري په توګه احمد شاملو د "وزن د شاعر ذهن بې لارې کوي " خبره رامنځته کوي او د لویدیځیانو په لار وی، پر دې ټینګار لري، چې بېوزنه شعر کولای شي، د بهرني جولیز وزن پر ځای او "دننی" یا "مانیز " وزن ولري)په دې باب اړوندې لیکنې: اخبار هفته ۵۴ او ۵۷ مې ګڼې او د همدې بدلمېچ اتم څپرکی او اړوندې سکالووې(.

۱۲ - څپرکی
ناپېیلی یا منثور شعر
)Prosaic poem(

د دغه دربیم ډول ازاد پښتو شعر پیلامه چې انګرېزي یې پر پاسني نامه سربېره **poem in prose, Poetic prose, prose in poem** هم بولي، الماني یې **Prosadichtung** او پارسي))شعر منثور ((، په وسمهالي ادبي پېر کې مولوي احمد)۱۲۷۱-۱۳۰۱س (او ورپسې لا ښه ترا منشي احمد جان)۱۳۳۰ل مړ (رانښلولې ده. له هغه راهیسې څه ناڅه یوه پېړۍ په بېلابېلو نومونو)ادبي نثر، هنري نثر ادبي ټوټه، ادبي پارچه (په لره بره پښتونخوا کې ښایسته ډېر ویل شوی دی.)ش.سنګروال: ۱۹۹۷، ۴۷۲ ؛ ز. هېوادمل:۱۳۵۲(

د))مرسل نثر، مسجع نثر او موجز نثر ((په نومونو درېګوني نثري ډولونه چې ښایي د پارسي هومره یې په تېرمهال پښتو ادب کې دومره زیات څرک و نه لګېږي، هم د ناپېیلي شعر په څېرمه ځېلونو کې راوستلای شو.

په لره خوا کې تر احمد جان راوروسته ماسټر کریم او بره خواتر استاد الفت، استاد بېنوا، استاد رښتین، مولانا خادم، محمد دین ژواک او محمد جان فنا ساپي تر نورو ډېر کښلي، په تېره اروابناد ژواک چې له ۱۳۴۱ل یې تر مړینې)۱۳۸۵(پورې اوږه ورکړه او درې ځلور خپلواکې ټولګې یې راپرېښوولې. په دې توګه استاد ژواک د دغه شعري ځېل له څومرېیز او څرنګیز او د))← افقي تخیل ((له پلوه تر نورو پښتنو وړاندې دی او د لومړي پښتو ناپېیلي یا

منثور شعر لیکوال))prosaist poet((یې نومولای شو.

ورپسې کېدای شي. د نورو غونډې دغه استاد هم په لومړیو کې خپل دغه ادبي ځېل یا ژانر))ادبي ټوټه((او راوروسته))سپین شعر((باله، خو کله یې چې د))افغاني حماسه((نومې ټولګه پر ۱۳۲۹ل کال چاپ ته وړاندې کوله، د لیکوال په وړاندیز یې د))منثور شعر((نومونه خوښه شوه. ارواښاد اسحاق ننګیال یې د سریزه لیکونکي په توګه هم راسره هوکې کړه او په همدې جاج و مانایې د خپلو خبرو په لړکې داسې ورارزولې وه:
))... په دې کې هېڅ شک نشته چې شعر، شعر دی او نثر نثر، خو داهم نه هېروو چې هر شعر، شعر نه دی او هر نثر، نثر نه دی...

زه چې د کتاب له پیل نه تر پایه پورې څه لولم، په هغو کې له خیاله ډکې رنګینۍ وینم، د هنر او هنریت ښکلې ښېلګې پکې وینم چې ښېښې او حوادث پکې د خیال په رڼه چینه کې ولل شوې دي... ((.

د ننګیال دغه څرګندونې راته د استاد علامه حبیبي یوه ورته وراشه را یادوې چې پېنځوس شپېته کاله پخوا یې د استاد الفت په باره کې کښلې وه:))... د الفت نثر شعر دی او شعر یې نثر... ((.

داهم اړینه نه ده چې د چاخبره یو))ادبي راپورتاژ((، یونلیک او داسې نور نثرونه هم))ناپېیلي شعرونه((او یا هم په دوده نومونه))هنري نثر((وبولو، که یونیم پراګراف پکې هنري هم وي؛ هسې خو په رسنیز یا ژورنالېستیک نثر کې هم لږو ډېر تخیل پر کار اچول کېږي، او په سرچپه ډول یو هنري نثر هم دلته او هلته رسنیزه بڼه ولري.

په هره توګه، نن سبا پر نړیوال کچ پرونی هنري نثر یا ادبي ټوټه یوازې د ناپېیلي شعر له نومونې سره د یوه ژانر په توګه منل شوی او بیا چې عربو هم له آره شعر یو))مخیّله کلام((بللی دی، نو په شعریت کې یې څه شک و شوبیان نه پاتې کېږي، په دې مانا چې دویم ستاینوم))موزون((د))مخیّله((هومره د شعریت کوم اړین شرط نه بلل کېږي.

دا هم د ناپیلي شعر د بېلابېلو بېلګو نچوړونه:
- ظالمه زما پر زړه دې ببباکه واری وکړ!

ته نه پوهېږې چې زړه يوه هنداره ده؟
او لا هغه زړه چې د شعريت له شعوره ډک دی؟
د گلاب د گل پاڼه- يا پر روانو اوبو رالوېدلې وړانگه
چې په لړه شانې رڼه رپېږي...
)ژواک، افغانې حماسه ج (؛

- - -

- مننه چې د گلونو هار د ذوق له غاړې ځخه نه وو سپمول شوی.
هلته چې د کابل سيند د کونړ سيند په غاړه کې غبرگ لاسونه
اچولای شي، هلته چې د وړانگو سيل د سپين غره پر سر
د مستۍ اتڼ ته ځان جوړ باله...
)هماغه ۷ (؛

- - -

- يه زما ښکلې ناوې
مه ژاړه
او ورتې ورتې اوښکې مه تويوه !
ماته ستا د اوښکو مرغلرې
تر خپل مال و سرهم
ډېرې گرانې دي
او دا د ډېرې خواشينۍ ځای دی،
دغه گرانبيه مرغلرې دي
هسې وړيا پر وړيا
د سترگو له سيپيو،
پر سرو سپينو اننگيو
مخ کښته راورغړي
او دانه دانه
پر ځمکه
راتوی شي
...)ناپيلي ۱-۲ (؛

- - -

- زه بې موخې، بې وېلاړه

لالهنده آخوا دېخوا
گرځېدم را گرځېدم

او نه پوهېدم
چېرې ځم او څه مې ورک کړي دي
کړی ورځ مې په منډو رامنډو
ځان ستړی ستومانه کړ
او ځمکې راته یوه شېبه ځای نه راکاوه
...)هماغه۱۴۸ (؛

د غرونو او ځنګلونو شپه

د تاوده اوړي لمرینو وړانګو خپل زرین شال له غرونو رغونو، ناوونو، ګرنګونو، تویونو او لګړونو، غاړو مورګو، لمنو او ګلکخونو را ونغښت. بیایې د هسکو اسمانڅکو لمنځو او نښترو جګې جګې او نالاسبرې څوکې د مخه ښې په مینه وړي انداز کې ښکل کړې او په بیره بیره له لنډ تنګ غرني او ځنګلي څنډه پنا شوې.

شپنو او غوبنو د خپلو مېږو پسونو، وزو وزګوړو، غواوو، غوییو، خوسیو کنډکونه،غېلې، او ګورمونه د شپولونو او بانډو خواته را مات کړي ول. د ورکیو او سېرلکیو لوبغاړو او بیا د سرکښو وزانو له غرېو نیولو بغارو ، غرکیو ... د درویو او شپېلیو له خوږو خوږو غاړو او لارو سره په هسکو تړو او کړپوکې مستې مستې انګازې خپرولې.

مرغانو د سرپوا و نښترو په هسکو هسکو او ګورو ګورو ونوکې چاڼ چوڼ اچولی وو او دخپلو ځالو ځالګیو په لټون کې له یوې ښرانګې نه بلې ته بربر الوتې را الوتې.

له تور سکنې مابنام سره پتلیز د ګنډېریو، مېښککو، ماښوګانو او شینشوبو خوږبویه او زړه راکښونکې سرورزمې وږمې ورو ورو پر لګېدو پیل وکړ او د شاوخوا غرنیو ونو بېرې څانګې ورسره نځېدې رانځېدې. تابه ویل، ستړې ستوړې او نارامه لولنګر مرغان پکې لکه زانګو زنګوي او په غوږوکې یې د خواږه خوب للو للو سندرې وایې...
او زه،
په ازاده او تربوخته هواکې د غوزو او ځنغوزو، اوښتو او لمنځو، ولو او چنارونو تر منځ چوتره باندې د مزرین کټ پر وچ بانه ستړی ستوړی غځېدلی یم. لاسونه مې سرته سروېږدې کړي

او ډېر مې زړه غواړي، د کرۍ ورځې د ستغيونو پېچومو او کږلېچونو مزلونو او پرله پسې پر کليو باندې گرځېدنو راگرځېدنو، پلټنو اوپوښتنو گروېږنو، کښنو او ثبتونو څخه لږه ارامه غونډې ساواخلم او د يوه بې غږوغوږه درانه خوب غېږې ته پنيوسم. نرۍ څپونې مې پر مخ واچوه او سترگې سره وروستې چې گونډې په دې توگه راته يوڅه ژر خوب راشي، خو...
)ناپېيلې۳۱-۳۲ (

۱۳- څپرکی
پر))يوه-کره پښتو ((د شاعر او ليکوال لاسبرى

که څه هم پر ژبه د شعر د يوه رغنده تړوک په توگه په پښځم او د))ژب-ښکلاييز ((او))ژب-انديز ((د تړليو)مقولو (په تړاو په شپږم څپرکي کې پوره رڼا اچول شوې ده، خو دلته مو بياهم اړينه وبلله، په يوڅه لنډ او ساده ډول پرې وغږېږو. هغه هم د داسې شاعرانو او په ترڅ کې د هغو گردو قلموالو د ښه ترا راڅکونې او لارښوونې لپاره چې ادب او شعر ته هڅو د يوه "ژبني هنر" په سترگه نه گوري او له ډېرې ناغېرۍ او بې پروايۍ څخه، لکه د ازاد شعر د ويارونو)عيبونو (په برخه کې چې ورته گوته ونيول شوه، د منځنې پېر په څېر په لوى لاس خپلې ادبي او شعري پنځونې په پردۍ جوله او جامه مسخ کوي او هماغسې يې له پښتني تړلني لرې ساتي.

زمونږ ډېرى ادبي زېږندويان او په دې لړ کې شاعران، نه يوازې له ادبي پښتو سره پوره پېژندگلوي نه لري، بلکې د))يوه-کره ليکنۍ پښتو ((تش يو نوم هومره يې هم کله پر غوږ

لګېدلی نه دی او له پر هماغه خپله لنډه تنګه "سیمه ییزه، تېرنۍ او ورځنۍ)و (ګړنۍ پښتو " بسیا پاتې دي او د نورو زده کړو ژبو، په تېره پارسي او اردو تر ګرامري او لغوي اغېز لاندې يې د شعر او لیکنې خوند او راکښون زیانمنېږي انځورو سېمبول او بیا پیغام او بلنې ته يې څوک نه را هڅېږي.

نوی- ازاد شعر د یوه کره شعر په توګه یوې کره ژبې ته تر بل هر ادبي او بیا شعري څېل ته زیاته لري. هسې خو تولیز ادب یو ژبنی هنر دی، دا مانا چې که د ساري په توګه د پڼسازي)پیکر سازي(اومه توکي شګه، ګچ، ډبره، سیمنټ، لرګي، فلز... دي او یا د انځورګرۍ هغه رنګونه دي، نو د ادب دا ژبه ده. په دې توګه د شعر اومه توکي هم د پڼ سازۍ یا انځورګرۍ هغه غوندې یو بې سا څیز نه دی، بلکې ژبه هم پر خپل وار یوه ژوندۍ پدیده ده او د هر هنر غوندې د انسان له دننۍ نړۍ سره نه شلېدونکې اړیکې لري. یا په بله وینا د ټولنیزې آګاهۍ یوه بڼه ده او د پېژندنۍ د تیورۍ له پلوه د انسان د اندیز ځواک په لوړ ترین پوړ پورې اړه لري. همدا ژبه وه چې د یو مادي استر په توګه يې انسان ته انده)تفکر (کېدونکې کړ او د جاجونو)مفاهیمو (نړۍ ته يې ورګډ کړ. له دې کبله هغه چلند چې د نورو هنرو له اومو توکونو سره کېږي، د ادب له توکیو سره باید هرومرو توپیر ولري. ادبي زېږندویانو ته پکار ده پر ژبه باندې هماغومره لاسبرې ولري، لکه څومره چې ورته په ادبپوهنه او اړوندو تخنیکي خواووکې اړین دی. په تېره د شعر ژبه خو تر نورو ادبي ژانرو څخه باید تر کېدوني بریده ډېره پراخه، پخه، بشپړه، نړه او کره اوسي، پکې بڼه تراچاڼ او غوراوی وکړای شي، که نه لنډه تنګه او تکراري متحدالماله ژبه ګرد شعریت تر سیورې لاندې راولي او))کلیشه ((کېدو ته يې لار هوارېږي.

هغه شاعران له دې سره سره چې له هنري پلوه د نوښت داوه کوي، پر دې هم ځان نه پوهوي ، له څه راز وییپانګې)لغوي زېرمې (یا وییونو)واژو (، ګړنو)محاورو یا اصطلاحاتو (او یا متلو څخه کار واخلي. لنډون، سپما ،)ګرامري (یوالی، نړه والی، خوږوالی او رنګارنګوالی يې چې د لیکنۍ ژبې له آرونو او معیارونو څخه ګڼل کېږي، په خوا و خاطر کې نه ګرځي البته د لاس ګوتو په شمار یو څو داستان لیکونکیو او شاعرانو په نیم آګاهانه توګه د خپل ځانګړې ازمېښت او هاند و هڅې یا د هغې ځانګړې مینې له مخې چې د خپلې مورنۍ ژبې له روزنې، پالنې، بډاینې او پر سیمه ییز او نړیوال کچ يې له ادبي او فرهنګي سیالونې سره لري، لږ و ډېر پر معیاري او بیا ادبي او شاعرانه پښتو لاسبرې موندلی دی، خو دا چې يې دغه کار پوره آګاهانه او ځانخبری نه بلل کېږي، هرمرو له یو لوړ ژبنیو نیمګړتیاوو سره مخامخېږي.

یوه ساده ناکره گرامري یا لیکدودي تېروتنه کولای شي، یوه څېړنیزه، رسنیزه او بیاادبي لیکنه
)داستان، شعر... (سپکه سپانده کاندي. لکه:یوه ښوونکي راغلل)کندهاري گړدود، کره: یوه
ښوونکي راغله: (؛ دادېماجی ده)منځنی گړدود، کره: دا زما ځای دی (؛ میژتېل
سبوځي)سوېلختیز گړدود، کره: موږتوِل سبا ځو: (؛ ما او تاځو)ننگرهاري گړدود، کره: زه او ته
ځو (... د یوي پښتو- کره پښتو پرورِاندي څومره گډوډونه)التباسونه(او څومره پیکه او بې
خونده ژبنی- لیکنی انارشېزم رامنځته کوي؟
دغه انارشېزم، په بله وینا ، ناکره گړدودي ځانځاني د نژدې دوو ځواکمنو تربرو))پارسي او
اردو ((ژبو اغېزمنني ته لاره هوارېږي او پښتو مو نوره هم پسي کړکیچو کېدو خواته ورڅکول
کېږي، نه یوازي له وېیپانگېز، بلکې تربدو بترو پښوییزو)گرامري (پېښو له پلوه. د اردو-
انگرېزي)کوم چې، چا چې... (یو خوا او د پارسي)څو، ترڅو...، - څخه کتنه، ملاتړ، ستاینه،
یادونه.. (بلخوا، ترلیکوالو، څېړنوالو او رسنوالو را وروسته شاعران هم رانغښتي دي. همدا
خواشینووکې او نهیلوونکې ترخې رښتیاوي)واقعیتونه (دي چې په پښتو کې، د نورو لاڅه،
د دواړو تربرو ژبو پر خلاف نه دومره تولیز ادبي- لیکنی سبک و ستایل لیدل کېږي او نه
یوگړیز)فردي (هغه، دا تراژیدي به ترهغې روانه وي چې ترڅو مو پښتو له گړدودي دریځه ژبني
دریځ ته لوړتیا نه وي موندلې !

دا دی، دلته یې د لسم څپرکي)ژبنی تېروتني (له گڼو بېلگو څخه دا یوه راخلو چې د نورو
تېروتنو په څېر په هېڅ یو پښتو گړدود کې یې څرک نه لگي:

په پښتو لېږندکړ)متعدي فعل (کې د پارسي، انگلیسي او نورو ژبو په توپیر د)کړند (تر
څنگ)کړی (هرو مرو راځي. په دې لاندې ازاد شعرکي دغه
غورځونه لیدل کېږي او له همدې لامله ورسره لیکوال په لیندیو کې))څه ((سرباري کړي دي،
دا چې وزن ورسره ویجاړېږي، د شاعرگناه ده:
سترگې مي پتې شوې چې
ونه وینم)څه (
ژبه مي پرې شوله چې
ونه وایم)څه (

د وییونو امرنه)د کلمو انتخاب (او رنگارنگي چې د ادبي او شعري ژبې په ښکلا او راکښون
غوره نقش او اغېز لري، یوازې د ژبني مهارت او لاسبرې له لارې کېدون درلودای شي.

همداسې لنډوالی، خوږوالی او نرم والی یا په لنډ ډول ژبنی معیار له ادبي معیار سره نه شلېدونکې اړیکې لري.

تر هرڅه له مخه، تر وسې وسې په کار ده، په شعرکې له ډېرې لوڅې او ډانگ پېیلې پښتو ډډه وشي. دا راز پښتو یوازې نالوستو وگړیو پرگنو، زیارکښانو او د ښوونځیو او د لیک و لوست د زده کړوځیو د نظمونو او ترانو لپاره کارېدای شي یا لږ تر لږه د ساده ولسي آهنگونو لپاره چې هم د اړوندو نالوستو یا نیم لوستو، سندرغاړو ته د سهنې وړ دي او هم همداسې اورېدونکیو ته.

که د انځورگری هنر او مه توکي، کاغذ)یا ورته ځیز (، لیکې او رنگونه دي او د پژی)مجسمې (د اخته، گچ، سمنټ، لرگی، ډبره، فلز... دی، نو د ژبن هنر)ادب (دا ژبه ده. دلته توپیر دا دی چې ژبه پخپله په ټولنیزې ځانخبری پورې ترلې پدیده ده او د ختو ، گټو ، گچو یا سمنټو غوندې یو بې سا ځیز نه دی. هغه اړوندې چې پژی)مجسمه (یې له خپلو توکیو سره لري، له ژبې سره د ادب له اړوندې سره کورټ توپیر لري. دلته باید له ژبې سره هغه چلند ونه شي، لکه هلته چې له ختو ، گټو او گچو یا سمنټو سره کېږي که څه هم په هره هنري زېږونه کې د فورم او محتوا دیالکتیک پر خپل ځای دی او یو پر بل اغېز لري، خو په ژبني هنر کې یو له بله اړیکې تر بل هر هنر زیات پیاوړی او ټینگ دی. د ساري په توگه یو پژساز)مجسمه ساز (کولای شي، په پژی کې د کارول شویو توکیو بدرنگې د خپل لوړ تخیل او هنري پرداز په مرسته سکینده)جبران (کړیاو له ډېر تېز لیدو سترگو یې پناه کړي، مگر یو د ادبي زېږندوی کوچنی ژبنی ویار)عیب (په ټول هنري ځواک او بدیعي وښت د چا له سترگو پټولای نه شي، ان که په لیکدودې کچه کې هم وي، لکه)خ (د)ښ (،)ج (د)ژ (،)س (د)خ (، یا یې د)یې (او یا جوړوونکی د جوړونې او خوړونکی د خوړونکې پر ځای کښنه. همدغه یوه کوچنی تېروتنه یا ناغېړې بس ده چې د "بېسواده " توری پرې ولگولی شي او ټول ادبي شهکار یې په یوه پیسه کړي. کفتومس وایي:

"د وییونو د ځواک له پېژندنې پرته د وگړیو پېژندنه ناشونې ده " او ساموییل تیلر کالریج د نثر او شعر په توپیر کې وایي: نثر په غور ترین ډول د وییونو څرگندونه ده او شعر په غور ترین ډول د غورترینو وییونو څرگندونه. دا چې ویل کېږي ژبه د پېژند الواک)معرف تیوري (پر بنسټ د شعر له دوه گونو)حسي او فکري (پراوونو څخه له وروستي دي سره اړوندی لري او بې له)فکر (کېدای نه شي او جاجونه)مفاهیم (چې "فکرو کول " پرې ترسره کېږي، د وییونو فکري منځپانگه جوړوي یا په بله وینا ژبه یې یو پوښ یا استر برابروي)فیدلر: ۱۵۹ مخ ۴۰۵ او ۲۷۷

مخ، انګلز ۸۱۳ مخونه(، نو نه یوازې عادي "مخابراتي" فعالي بې ژبې ترسره کېدای نه شي، پاتې یې لا دا چې له ژبې څخه بیا د موتوکونو کار اخلي او لا زیاته سپېڅنه او سوانېدنه په کار لري په ادبي زېږونه کې پر فکري چار سربېره د پېژند بهیر لومړی پړاو)احساس، ادراک، تصور یا خیال(او هغه هم د ژبې په مرسته پر کار لوېږي او له همدې سره د عادي او ادبي ژبې تر منځ توپیر جوتیا مومي، لکه شبلر چې د شعر په پېژند کې وایي:

))ژبه هر څه د عقل په کالب کې وړاندې کوي، مګر شاعر یې باید د خیال په کالب کې راوړي. شعر خیال پردازي ته هڅه لري او ژبه یوازې مفاهیم لېږدوي...)فیشر ۳۲ مخ(.)ووکل ۳۳ مخ(ادب داسې راپېژني "ادب د طبیعت او ټولنې د عیني واقعیت د ځلونې او لېږدونې یو ځانګړی هنري ښکلاییز ډول دی چې په دغه)ځلونه او لېږدونه(کې ژبه د یوې وسیلې دنده پرځای کوي(. ژبه د اندونو)افکارو(سیده رښتینواله)واقعیت(دی او ادب یې ناسیده(( )همدارنګه: بومي ۳۰۲ مخ(.

په دې توګه که ژبه د داسې وییزو)وینا وړو(او اوریزو)اورېد وړو(نښو)سمبولو(یا په ساده توګه د وییونو)کلمو(یو سیستم دی چې مانیزه)فکري(خوا یې ذهني انځورنه دي او توکیزه)مادي(خوا یې د ژبنیو غړو په مرسته زېږېدونکي)لفظونه(دي، یا په بله وینا دوې خواوې یا مخونه لري: ښووند او ښوولي)دال و مدلول(یا)نوم او نومولی(یا)لفظ و مانا(، نو ادبي سمبولونه یا انځورونه)ایماژونه(بیا د همدغو ژبنیو سمبولونو، بیا ادبي سېمبولایزونه رامنځته کېږي. په دې توګه که له ژبنیو سمبولونو څخه په سمه توګه کار وانه خیستل شي، نو ادبي سېمبولونه او ورسره ترلي خیال انځورونه)ایماژونه(هم سم رغېدای نه شي، یا په ساده وینا که ژبه کره نه وي اړونده ادبي زېږونه یې هم کره راتلای نه شي.

د "ژب- اندیز" او د "ژب- ښکلاییز" ټولۍ)مقولې(چې د یوه ادبي اثر د ارزونې او کره کتنې لپاره رامنځته شوې دی، دا راښیي چې ژبه په دغه هنر کې هم له اندیزې)منځپانګیزې یا محتوایي(اړخ سره دیالکتیک جوړوي او هم له ښکلاییز هغه سره...

دا چې د اسماعیل خو یې له پېژند)تعریف(سره سم))شعر په کېښکلې او آهنګینه ژبه د اند وخیال عاطفي ترون دی((، ژبه د شعر د لومړي رغنده توک په توګه راجوتوي چې البته دغه پېژند له آهنګه پرته پر ټولو ادبي ژانرونو کارول کېدای شي او دا چې احسان طبري)۲۸ مخ(شعر له اند، احساس، تخیل، آهنګ څخه رغېدلی بولي، بیا هم ژبه که وغواړې یا ونه غواړې،

په اند)اندېشه(کې نغښتې ده، ځکه اند له ژبې سره خپله هستي او چار ښه ترا راڅرګندولای شي. که د یوې ادبي زېږندې بدیعي یا په بله وینا تخیلي او یا ښکلاییز اړخ د ایماژونو)انځورونو(، سمبولونو)کنایو(او اسطورو په کارېدنه سمبالېږي، بیا هم همدغه ژبه او ژبني توکونه دي چې هغه پرې راڅرګندېدای شي:

۱- سېمبولونه هماغه وییونه)واژې(یا تړنګونه)ترکیبونه(دي چې مانا او مفهوم د کوم ورتوالي یا ځانګړتیا له پلوه د خپل آر ښوولی)مدلول(پر ځای د یو بل څیز یا پدیدې لپاره پرکار لوېږي، لکه لمر د آزادۍ او برې د سېمبول په توګه، ښون او کوتره د سولې د سېمبول په توګه، شپه د نهیلۍ او سپېدې د سباوون د هیله منۍ او نېکمرغۍ یا ژغورون د سېمبول په توګه، د شپې لارویان یا استازي د انسان او انسانیت د دښمنانو او د سپېدې لارویان یا کاروان د ژغوراندانو او جنګیالانو د سېمبول یا سېمبولونو په توګه.

۲- انځورونه د ګړنو)ایدیمونو(او څرګندونو)اصطلاحاتو، ایکسپر ښنو(غوندې بیا هم د وییونو له اوبدنې او اوډنې څخه رامنځته کېدای شي، لکه)د سره شفق په تېغ د تیارې ګوګل څیرې کول یا کېدل(،)په باروتو د ښونو یا ولو سپین ټټرونه لوغړنول یا لوغړنېدل(،)چا ته سترګې په لاره کې کرل(او داسې نور. د دغو تړنګونو)ترکیبونو(یا فقرو یو نیم ویی وار له مخه سېمبولیکې ځانګړتیاوې هم لري او یا لږ تر لږه هر تړنګ په غونډېز)فقره یې(ډول سمبولیکه مانا ښندلای شي. انځور هغه څه دی چې د زمان په یوه ټاکلې شېبه کې فکري او عاطفي غوټه وړاندې کوي)پیام ۳۰-۲-۲۸ ګڼه(.

۳- همداراز اسطورې هم له ژبې او ژبنیو غونډلو)جملو(یا توکرو)پراګرافو((پرته راڅرګندېدای نه شي، لکه:

که د ګناه څیرې
په منګول مروړلو پاکېدای،
نو اوس به مچ د شاتو مچۍ وای!

یا:

دلته له پښو دي اهریمن پرېوتی،
دلته میترا دلته زوروان نه مري....

همدغه هنري او ښکلاییز توکونه)عناصر(دي چې ادبي لیکوال او شاعر یې پخپل تخیلي او

عاطفي ځواک سره د ژبنیو توکونو په مرسته رغوي او هغه څه ځرګندوي او لېږدوي چې عادي ژبني توکونه)وییونه یا جملې (یې له توغه وتلای نه شي.

له همدې کبله هغه ځرګندتیا یا بربنډتیا چې ژبنۍ ځرګندونه)بیان (یې لري، په ادبي زېرونه او په تېره بیا په شعر کې نه لیدل کېږي. دلته ایجاز، ایهام او ان ابهام د شعر په ښېګنو کې راځي. په دې توګه له دې څخه سرټکول چې ولې دغه یا هغه ادبي زېرونه یا شعر پېچلی دی، بې سروبوله ده. یوه معقوله پېچلتیا یا ایهام او ابهام چې د فورمالېزم تر بریده ونه رسي، یوه ټولیزه هنري او بیا ادبي او شعري اړتیا او ځانګړتیا بلل کېږي. لکه پاس چې ورته نغوته وشوه، هره ادبي او بیا شعري ژبه له عادي ګړنۍ ژبې سره توپیر لري او ناسیده ژبه بلل کېږي که څه هم اومه توکي یې بیا هم همدغه لیکنۍ معیاري ژبه ده. دا سمه ده چې کره او معیاري ژبه پخپله د ادیب او شاعر له خوا لا زیاته پالنه مومي، لا کره کېږي او په دغه لړ کې د نویو رغاونو)نیولوګېزمونو (او زړو وییونو)ارکاییزمونو (په کار اچونې سره له عادي ګړنۍ او لیکنۍ ژبې سره توپیر پیدا کوي.

لیکدودي ستونزې

یوه کره لیکنۍ پښتو ۳۲غږونه) sounds (لري، خوابېخې)الفبې (یې له دېرشو نښو)توریو یا حرفونو (تېرى نه کوي. له اوو واوېلو (vowels) څخه یې یوازې درې دا لیکنۍ نښې یا توري)و-ا-ی(لري د زور)فتحې(او زورکې لپاره)ه (له پخواراهیسې، هغه هم یوازې په پای کې رادود شوې ده. خو)ء(او یا چرګۍ)هه(کارونګ د ژېبوهنیز قانون «توپیر» تر ډېر ځایه زیانمنوې او له لوستونکې لار لودن ورکوي. یوازې د «یاوو» د پېنځګونو، په بله وینا، شپږ ګونو ډولونو له رامنځته کولوسره یو څه لیکدودي سمون راغلی دی چې له ښه مرغه پښتور اکېډیمۍ هم هوکې کړې دي؛ که څه هم د اردو په پېښو د)ے(او دغه راز)ء(بې کچه کارونې)أو ، ځائ، خدائ... (کوزنۍ لیکدود خورا ډېر پېچلی، کړکېچن اوکرغېړن کړی دی او په تېره چې زور، زېر و پېښ هم ورسرباري کاندي !

د اعراب نښې نښانې)زور، زېر، پېښ، غړوندی... (چې یو جهادي سروال یې په دې وروستیو کې د لا زیاتې او سراسري دودونې او کارونې وړاندیز کړی، له پښتو غړیز رغښت سره هېڅ اړخ نه لګوي او لکه چې خو ځله راغبرګه شوه، لرو پښتنو په دغه کارونګ زموږ له برو سره لیکدودي او لیکلاریز واټن نور هم پسې زیات کړی دی !

پردې ناخبره يا ناګاره چې له ۱۹۳۶ز)د پښتو له ملي- رسمي قانونيت (راهيسې چې د درست عربي آري الفبايي سېستم فونيميکولو هلې ځلې راروانې دي. د افغانستان د پوهنو اکاډېمۍ کومه غرېزه يا فونيميکي ابېځي)الفبې (چې دا درې لسيزې په سيندونو)قاموسونوکې (کې ترې د سم وينګ)تلفظ (لپاره کار اخېستل کېږي ، له آره پر ۱۹۷۴ز. کال د ليکوال له خوا د وخت پښتو ټولنې ته وړاندې شوې او له يوخه بېځايه ادلون بدلون سره يې هوکې کړې وه.

نورو عجمي مسلمانو هېوادونو ، لکه تورکيې، مالېزيا او اندونيزيا له هسې لاتيناېزېشنه کار اخېستی او له نړيوال فونېتيک سېستم سره دومره اړخ نه لګوي.

)ے (پېښوريانو په باړه ګلې کې د کره پښتو د نرينه پايلې)-ی (پر ځای زموږ پر))کابليانو ((په وچ زور منلې وه او ما په يوه بله غونډه کې ور زباده کړه چې دا يوازې د شمالختيز ګړدود د وينګ)تلفظ (استازې کوي، ځکه له هندکو ، اردو او نورو هندي هغو څخه يې آره اخېستې او له ټوليزې کره ليکنۍ پښتو سره اړخ نه لګوي. نو که پېښوريان د نرينه يوګړې لپاره دوې ياوې)ی-ے(کاروي، د سوېل- لويديزې))کندهارۍ((ګړدودې ډلې فونولوجيکې او مورفولوجيکې دوبليکېټ)جوړه جوړه کېدنه (هم بايد ومنو. په دغه ډله کې واوېلې او ورسره تړلې صرفي او نحوي نظامونه غبرګ غبرګ راځي او له دې سره د نورو آرونو په لړکې د)ګرامري يووالی يا توحيد (آر و معيار يومخيز ترپښنو لاندې کېږي. پايله يې دا چې دوه ګرامره او بيا دوه ليکدوده منځته ، په بله وينا ،))دوې پښتووې ((راځي او د))يوې يوازينۍ- کره ليکنۍ پښتو ((د يوې پېړۍ دودېزې او نيمې پېړۍ پوهنېزې هلې ځلې پر اباسين لاهو کېږي !

د)ی (ډولونه

د کره ليکنۍ پښتو «ی» ګانې شپږ دي: دوی يې)ې، ي (خپلواکې يا کنسوننټې دي، دوی يې غبرګغږې يا دېفتانګې)ی، ۍ (او يوه يې نيمواکه يا سيمي واوېل)ي= (يا)=ي= (او شپږمه)ئ (يې له آره د)ۍ (تش يو ليکيز ځېل يا ګرافيمي وارينټ دی او د لومړي ډېرګړي کړ)جمع مخاطب (لپاره راځي او له همدې کبله ورته فعلي زورکيواله)ئ (وايي. دغه شپږواړه)ياګانې (له اړوندو بېلګو سره په لاندې ډول ښوول کېږي:

۱ (اوږده)ي (، لکه:

خدای دې ادې له هرې ناوړې پېښې لرې لرې.

۲ (لنډه)ي (،لکه:

ښادي، خپلوي، وداني، وراني، خښني، تربګني.

۳ (نرمه یا زور واله)ی ay (، په بله وینا ، هغه بې ټکو)ی (چې تر مخه یې زور یا فتحه -)لرګی (، الف -)ځای (، اوږد و -)څارندوی (یا لنډ و -)بوی (وي ، نوري بېلګې یې ، لکه:
نری ، سړی ، ځای ، خدای ، وری ، وړی ، لوی ، ښکارندوی ، خوی ، بوی.
۴ (درنه یا زورکیواله)ې ، ئ (، لکه: نرې ، کړې ، ډوډې ، څوکې ؛
۵ (په کړ)فعل (کې ، لکه: ډوډۍ وخورئ ، ښه کوئ ، بد مه کوئ.
۶ (نیمواکه یاسیمي واولي)ي y (، لکه: یون ، یاد ، بیا ، بېدیا ، یو ، یوه ، یور ، دویم....

د)هې (ډولونه

د واوېلي)غیرملفوظه (او کنسوننټي)ملفوظه («ه» توپیرول په کار دي. په دې ډول:
په)دویم (ډول کې د واوېل)فتحې (په توګه غورځي او په)نهم (کې د کنسوننټي)ملفوظه (په توګه پاتې کېږي. د)نهم (بنسټ)نه- (دی ، مانا داچې ړومبۍ)ه (یو کنسوننټ)consonant (دی او دویمه هغه یو واوېل)vowel (.)اووه- اووم ، پېنځه- پېنځم ، یو- یوم... (هم په همدې لړ کې راځي. د معیاري لیکلارې او لیکدود پر بنسټ ،))دوه ((په ترکیبي شمېرنومونو کې هم واوېلي پایله)ه (له لاسه ورکوي ، لکه:
دولس ، دوویشت ، دودېرش ، دوڅلوېښت ، دوپېنځوس ، دوشپېته ، دواویا ، دواتیا ، دونوي؛
اوښتي یا مغیّره ښه یې هم هغه پایله له لاسه ورکوي)د دوو (.
په دې لړکې د))درې ((هغه هم تر))درېو (( ))درو (کره راځي.
نور واوېل پای یا خپلواکپای شمېرنومونه)-ي- (غوا ړي ، لکه:
درې- درېیم ، اویا- اویایم ، اتیایم ، نوي- نوي یم یا نوییم؛ «څویم» هم تر ورته دوی یا قاعدې لاندې راځي. کنسوننټ پای هغه خو په هر ډول ، اړونده پایله)ending ( )- م (سیده په ځان پسې نښلوي ، لکه:
څلورم ، پېنځم ، شپږم ، اتم ، لسم ، شلم ، دېرشم... سلم ، زرم ، میلیونم... . پرکنسوننټي یا معدوله)و (پایته رسېدونکي شمېرې هم په دې لړ کې راځي ، لکه:
یوم ، سلم ، یوسل یوم ، دوه سوم ، دوه سوه یوم... ، زرم ، یوزر یوم ، میلیونم ، یو میلیون یوم... ؛ که)سووم (او)یووم (هم وکښل شي ، باک نشته ، خو د اسانۍ او لنډون له آرونو سره ټکرېږي.
زور- پای او زورکي پای شمېرې هم د دغو واوېلونو تر غورځوني و روسته تر ورته قانون لاندې راځي ، لکه:
دوه- دویم ، پېنځه- پېنځم ، اووه- اووم ، نهه- نهم ، دوه سوه- دوه سوم....

۴- پښتو د عربي، پارسي، انګرېزي... پرخلاف)پېښ، زېر او مد (نه لري نو د پېښ پرځای)و (، د زېر پرځای)ې (او د)آ (پرځای)ا (لیکل په کاردي:

پارسي پښتو

)ُپېښ ( )و (

پل،گمان، گمارل، ارزگان، ارگون، کنر، پول،گومان،گومارل،

کندز، کلتور، ترک، مغل، ترکمن،ترکیه، ورزگان، اورگون کونړ،

ازبک، رمان، ارگان... کندوز،کولتور،تورک،

مغول، تورکمن، تورکیه،

وزبک،رومان،اورگان...

همدا ډول تر) لخ، لمړی، کچنی... (لوخ، لومړی، کوچنی یا کره کوشنی... (کره بلل شوي دي؛ له پارسی‌سره ګډ)گل (چې کره پښتو بڼه يې)gwal (ده، له ډېر مهاله پر همدې پارسي لیکدود راپاتې دی، خو)خم - خوم(،)خرما-خورما (،)تخم-توخم(،)ختن-خوتن (او داسې نور له)و (سره لیکل دومره نادوده نه برېښي. مانا دا چې له درو ګونو واوپلونو)و-ا-ی (او بیا د بېلابېلو

ی- ګانو)ي،ي،ی،ې،ئ(د ویې په سر، منځ او پای کې پوره پوره کار واخلو او د وینګ او لیکنګ تر منځ واټن او ورسره ورسره د ټکر)التباس (کچه یو څه راکمه کړو. په خپلو او پردیو وییونو کې)د خدای او رسول له کلام پرته (د بېخرته)ء ګانو (زوړ دود نور پرېږدو او)ي،ي (يې ځایناستی کړو ، لکه د)وايې، وايي، اروپايي، لايق... (د)وائې، وائي، اروپائي، لائق...(؛ همدا راز د لنډ ، اوږده او نیمواک یاسیمي واوبل د ټکر د راکمولو لپاره هم تر وسې وسې پاملرنه په کار ده، لکه: د بود انډول)ؤ (یا د)نرینه ؤ ، اړتیاؤ (هغه)وو (وکاږو ،د بودند هغه)ول(؛ همدا راز، لکه پاس چې یادونه وشوه، د کوزنیو د)) زور و زېر، پېښ او مد ((لیکدود هم بدلول په کاردي، لکه)دُکن، دِموکریسي، خُله، آئین... (پر)دکن، ډموکراسي، خوله، ایین... (باندې

)آ ( )ا (

آسان، آرام، آزاد ، آباد... اسان، ارام، ازاد ، اباد...

گله، هلمند ،دموکراسی، گیله، هېلمند ، ډموکراسي،

تاجکَستان، انَگلستان، برلن، تاجیکستان، انگلیستان

سک، ژورنالست ... برلین، سبک، ژورنالېست...

همدا راز هېنداره، هېندوانه، خېرمه... هم درواخله. خو ډېر دود ، لکه)افغانستان، عربستان، پاکستان... (له)-ي-(سره نادوده بلل کېږي.

)-اه(پای خپل یا له پارسي سره ګډ وییونه، لکه: ساه، ښاه، ګناه، ګیاه، دستګاه، بېګاه، ګازرګاه، خانقاه، تراه، تیراه، پناه، پوپنا... ان له منځني پښتوادبي پېر راهیسې شاعرانو زیاتره د الف - پای قافیو په توګه کارول کېږي. په کره پښویه کې هم دالف - پای وییونو په توګه ورسره د ښځینه نوم چلند کېږي، د ساري په توګه یې ډېرګړي)ساوې، ښاوې، ګناوې... (کاږي، په)-ګانې (، لکه)ښاګانې، ګناګانې... کره نه بلل کېږي. په تېرمهال کې یوازې))ګناه ((یو نیم شاعر د)-ه (کنسوننټ پر بنسټ نرینه کارولې او ډېرګړی یې))ګناهونه ((راوړی دی. په دې لړکې)تباه (له دې سره سره چې همداسې لیکل کېږي، بیاهم د وینګ په لاسوندورسره د ښځینه ستاینوم چلندکېږي او ښیزنومیز بېلنګ)تباهي (یې، هرګوره ښځینه راځي. تنخواه چې زیاتره تنخا ویل کېږي، نو ډېرګړی یې هم باید))تنخاوې ((وویل شي او وکښل شي.

لنډیزونه یا ترخیمونه)**Abbreviations**(

۱(د دې سپارښت تر ښنګه چې د شاعر ښرګندنۍ ژبه باید تر هر څه د مخه کره)معیاري(کېښکلې او پوره پراخه وي، د نړیوال دود له مخې ورته تول تال)وزن و ریتم (له اړتیا سره سم د ځینو لنډیزونو له کبله دا اجازه هم ورکول کېږي چې یو لړ ژبنۍ او ګرامري سرغړونې وکړي، لکه د غونډېو او غونډلو)فقرو او جملو (مخکې وروسته کول یا د ځینو وییکو)سربلونو او ستربلونو (غورځول او تر ټولو وروسته یو لړ ویونو له لنډیزونو)ترخیمونو (هم کار واخلي. مګر تر یوې دودیزې کچې او هغه دا چې له پخوا څخه مخینه او یاهم ګرځودې لاسوند ولري او تر ده وروسته د منلو او سهلو جوګه کېدای شي.

په پښتو شعر کې دغه راز لنډیزونه له همغه کلاسیک پېر راهیسې چې دیواني دود رامنځته شوی دی، دود لري او ځینې لا تر ننه د یو او بل له خوا لړاو ډېر د دودېدو په بهیر کې دی. د نوې رغاونې)نیولوګېزم (یوه په زړه پورې برخه هم په شاعرانو اړه لري.

۲- په لنډیزونو کې زیاتره له ګړنې)محاورې (او وګړنې)عامیانه (ژبې او بسیا بېلابېلو ګړدودو)لهجو (څخه ګټه اخېستل کېږي. پښتنو شاعرانو ته دا امتیاز هم په برخه دی چې یو لړ وییونه د بېلابېلو ګړدودو له مخې کله دوه ښېیز وکاروي لکه: زما ، زموږ، دربغ، غربو ، وربخ، پسه، پسې، ارت، اوږد ، بوخت، ږمنځ، یوه، وبل... او یا ځینې دوه ښېیز وییونه درې ښېیز وکاروي، لکه: پسرلی، ښایسته، ترورمی، غولول، نښلول...

پښتوریان او را بر شینواري او ښايي ځیني نور ترونه د ډېرې پښتنو درې څپيز ناپاى (مصدرونه) او بیا يې گرداني بڼې دوه څپيزوي ، لکه: ځورول، کړول، زېږول... ، مانا دا چې په شعر کې ترې گټه اخېستل کېداى شي.

۳- کله دا اړتیا هم لیدل کېږي چې يو څپيز او دوه څپيز درې څپيز وکارول شي، په دې آړ (شرط) چې کوم گړدودي يا گړنی لاسوند ولري، لکه ستا ، (دتا ، ستاسي، دتاسي...

۴- همدارنگه پور وییونه (دخیل لغات) (کله په آر وينگ او کله په پښتو شوې) سفغن (وينگ وکاروي، لکه يو څپيز درې کنسوننته عربي وییونه: شکر، فکر، صبر، قبر، جبر، قهر، قصر، قدر، فخر، فتح، فقر، فضل، فصل، ذکر، شرم، سهم، نظم، منع، طمع، شمع، ذهن، علم، شعر، نثر، نحو، سهو، دلو... چې له آره يو څپيز دي، خو له پښتو وينگ سره سم دوه څپيز کارول کېږي، دا او يو لړ ورته پارسي ویونه (مهر، شهر، زهر، مرو، خشم، لشم، رزم، بزم، جشن،...) په آر وينگ یوازې هله کاربدنه مومي چې معطوف الیه راشي (زهرو مرگ، رزم و بزم، شعروادب...) ، ځانته ځانته، لکه:

(نه چې هر) شهر (ډېلی شي يا لاهور (. خوشال وايي:
ترعسلو به ښه وي هغه) زهر (

پر دې سربېره د تولیزې اړتیا په وخت کې يو څپيز ه م دود لري. دوه څپيز او درې څپيز پورویيونه بیا په سرچپه ډول پښتانه یوه یوه څپه لنډ کاروي او کلا سیکو سترو وېناوالو هم زیاتره همداسې کارولي دي، لکه: سلیمان، سیاست، اختیار، اعتیاد، اعتبار، (ابار)، بیابان، نیاز، پیاز، سوال و ځواب...

۵- يو لړ اروپايي پورویيونه چې د کلستر (ابتدا پر ساکن (له کبله يې فارسي ژبې او عربي ژبې یوه یوه څپه زیات وي. پښتانه رسنوال او ناظمان بیا هم له دواړو غوراويو څخه کار اخیستلاى شي. خو بیا هم تر دې کچې نه چې له پښتو وينگه کورتې تېرى وشي، لکه ستراتېژي (استراتېژي)، ستېشن (استېشن)، پروژه يا ورکشاپ چې پارسي ژبې يې د (و) او (ر) په خوځندي (حرکت) سره درې څپيز کاروي؛ پلان یاخپل یوڅپيز دا (ړدم- اېړدم، ړدو- اېړدو، ړدي- اېړدي... (دوه څپيزول له يوې- کره پښتو سره اړخ نه لگوي.

۶- ببلابېل گړدودي او څه ناڅه وگړني (عامیانه) (وارینتونه هم کېداى شي، له پښتو شاعر سره

مرسته وکړي لکه لور، لورى)طرف(چې هم يې يو او دوه ځپيز کارولاى شي او هم نرينه او ښځينه)ځخه(پر)څه(او هم پر)نه(او)ځني(يا ګرد سره).(بدلېداى شي. مګر)پښه(دوه ځپيزول، يا په مرستيال، پښېمان، انښته يا انغښتل درې ځپيزول کوم ګړدودي او ګړنی لاسوند نه لري. د کره پښتو او ستربل)باندې(ګړدودي وارينت)ن(هم د شاعر لپاره جواز درلوداى شي.

۷- د)مېږ(او)ږز(غوندي وييونو نرينه او ښځينه کارول، جمع کول او مغيره کول هم همداسې درواخله.

۸- د ناکره يا وګړني)عاميانه(پښتو يو لړ لنډيزونه چې په ختيزو ګړدودو کې زيات دود دي، په نوموال پېر)اسمي حالت(اړه لري او هغه دا چې د نومونو اوښتي)مغيره(بڼه په پام کې نه نيول کېږي، شعري ژبه کله کله پيکه کوي، نو پکار دى تر وسې وسې ترې ډډه وشي، لکه: په)رنګينو(دوکه شوم)اجمل ختټک، د غيرت چغه ۹ مخ(، په تاو به دې مرغټ وي)چرګوټيه(ستا په سر نه وي)هماغه اثر ۴۳ مخ(. دا ځکه بې سوي زړه)پولو(کې ځايوم)هماغه اثر ۵۹ مخ(؛ د شمالختيزي پښتو))پشدى پيوند((هم لړ و ډېر د تول برابرى په پار ورته پښويېز سرغړاوي ته اړوځي او د ببلګې په توګه))پيو((پر))پو((اړوي او داسې نور.

۹- يو شمېر اوستربلونه، لکه)باندې(،)سره(،)پورې(،)ځخه(غورځېداى شي مګر سربلونه لکه: د، له، تر، پر، په، غورځول شعري ژبه ناکره کوي.

۱۰- ځيني پښتو ښځينه نومونه چې له مهال تېرېدني سره يې په ټوليز)عام(يا ګړدودي ډول لنډون دود لري، کېداى شي، د سپما يا نه سپما له پلوه لړ ځپيز او ډېر ځپيز وکارول شي، لکه لار)لاره(يا ليار)لياره(، لوېښت)لوېښته(، ځنګل)ځنګله(، مټ)مټه(، منګول)منګوله(، لبچ)لبچه(، خپړ)خپړه(، مېرمن)مېرمنه(، بڼ)بڼه(، لمن)لمنه(، ستن)ستنه(، بړستن)بړستنه(، درغن)درغنه(، خبر)خبره(...

۱۱- يو لړ پښتو وييونه له آره لنډ او اوږده هم مانيز)مترادف(وارينتونه لري، چې له اړتيا سره سم له دې يا هغه کار اخيستل کېږي لکه: يو له بله، يو له بل)وبله، ځيله(، پرېمينځل- مينځل، پرېبولل- يا ولل، موسېدل، موسل، موسکى کېدل- موسکا کول يا خندل، کړي- کوي، کې- کا، کاندي- کاني، خندېدل، خندا کول، پاځل، نځېدل- نځل، سول- سوځېدل، سېځل يا پاتېدل،

پاتي کېدل، سترېدل- ستړي کېدل، خوشېدل- خوشیول- خوشي کېدل- خوشي کول... . په وردګي ګړدود کې د دغو وروستیو بېلګو په لړ کې یوځپیز کړي وییکي)سره، کره (او داسې نور← لنډیزونه بیا تر پښتوییپوهانو)ګرامرپستانو (نه، د شاعرانو لپاره هم په زړه پورې دي د کندهاري څه)ځخه (پرځای))نه ((، زور)فتحه (یا ګړسره صفر هم د ټکر)التباس (مخه نیسي او هم شعري اړتیا ښه ترا پرځای کولای شي.

یا انګینومونه)صوتي نومونه (لکه درز، درزی، درزا ، درهار.

۱۲- د وزن یا قافیې د اړتیا له مخې له بېلابېلو ګړدودي وارینتو څخه همزمان)په یو شعر کې (کار اخېستل ژبنۍ ګډوډي رامنځته کوي، لکه د لغمان خوا ته)ما وویلې (د)ما وویل (،)ما ولمبلې (د)ما ولمبل (پر ځای یا د)کېناستل (پر ځای)کېناستېدل (یا په ځینو نورو ګړدودو کې د کېنوستل، کېنستل یا کښېنستېدل... په ښه او یا د کندهار خوا ته غزلې، ولې، کلې... سره قافیه کول. لکه د استاد عبدالهادي داوي په یوه غزل کې چې هماغه سرو پای یې پرېیاد راپاتې دي:

که یو ځل زموږ پر کلي واړوې
د غم بار به مې له ولې واړوې
... د غزلې واړوې

)ښکلي شعرونه: دولتي چاپخونه ۱۳۴۰(.

هسې خو، په سراسري توګه، غزل هم له هغو)پور (وییونو څخه دی چې هم نرینه)غزل- غزلونه (رادود شوی او هم ښځینه)غزله-غزلې (!

۱۳- همدارنګه ځینې وییونه په بېلابېلو پښتو ګړدودو کې څو ډوله ډېرګړي)جمع (کېږي او په دې توګه شاعر ته بېلابېلې امرنې)انتخابونه (په لاس ورکوي، لکه په لاندې لیکلړ کې:

یوګړی)مفرد (	ډېرګړی)جمع (
غویی)غوایی (	غویي، غویان)غوایي (
خوربی	خوربي، خورییونه، خورییان
ویی)لغت (	ویی، وییونه
پلار	پلرونه، پلاران
ټوپک)د پ په زور (	ټوپک د)پ په زورکې (، ټوپکونه
ګل	ګل، ګلونه، ګلان
زانګو	زانګووې، زانګوګانې)ناکره (

مگر شونډان، لښتیان، مورگاني، موراني او داسې نورې گړدودې بنې له ژبني او شعري معیاره لرې دي.

۱۴- دا دی، په دغه وروسته لیکلړ)لیست (کې د تولیزې اړتیا په موخه د ځینو دودو لنډیزونو یو لړ بېلگې په جوته)برجسته (توگه وړاندې کېږي:

لنډیز	آره بڼه
چر	چار)خوشال یونیم ځای کارولی (
آ، ها	هغه
ته‌وا)توا (	ته‌به‌وایې،تبا)ناکره (
تم:	ته‌هم
زم	زه‌هم
تاتم	تاته‌هم
دلتم	دلته‌هم
هلتم	هلته‌هم
مام	ماهم:)مام په پاکه مینه ستا صنم لمنه ونیوه سارا بیاباني (
م	مو:)ستا په پېښو م دې خدای ککړ نه کا:ز. (
م	یم)ښکلو سترگو دې خوړلیم: مظهري (
ویمه	وایمه)ویمه اور شوای: اجمل ختټک (
وې)وېل (	ویل،) خلکو وې: پیوند (
وې)ناکره (	وایې)ته به وې له گلونو نه سا خېژي:نوید (
که خېري، که خیرې	که خېر وي)اجمل (
مال، ماول، مایل	ما ویل
لړ	لړه)لړ شنه شه نجلۍ: لایق، کندهاری گړدود (
غه	هغه)غه اوره چې د کرم اوبه یې نه وي-

غه اوره مه کړې پر مخ د دې اسمان گډ، احمد شاه بابا ړ وییزبرمه۱۱ (
پسلغ، پسلغه: پس له هغه) پسې، ورپسې، بیا (
یو خوا)له یوې خوا (، بلخوا) بله خوا، له بلې خوا (:
... اباسین دی منځگړی، هندکیان یو خوا افغان بلخوا)خیال (

له هر خوا   له هرې خوا) بیا یې کش پر ځان له هر خوا چلیپا کړه: زیار (
پو: پیو) بچی د مور په پوکي وریتېږي ولې: پیوند (
تې   ته یې) مخې تې درومي د سرحد واړه فوجونه:اکبرخادم (.
ځنګ، ځنګه، ځرنګه، څه رنګ)خو د کرلانیو))څرګې ((نه شي دودېدای (
زه ی   زه یې
به ی   به یې) ته راکوه زه به ی ګوټم په مزه:اجمل ختک (
نی، نه ی   نه وي)چرته تاوده وینه به نه ی/ نه وي/ چې واورې/یی/ -چرته کې سره وینه به نه ی/نه وي/ چې واورې/ یې/: هماغه (.

داسمه ده چې د نورو لنډیزو نو په ځبر دغه لنډیز نورو پخوانیو او اوسنیو هم کارولی، خو دومره پرله پسې، په یوه شعرکې نه، لکه واخلې پر۱۸۳۷ز. کال د سپینې ادې په یوه ښکلې کنبلې شعرکې:
... سرونه)یې (غوڅ کړه د دښمن په توره – مور یې کړه پر غلیمانو بوره...)رڼاځلورمه ګڼه (.
خپسر- پخپل سر یا خپل سر: د جمال په ځبر به وسبځې پرې خپسر)حمید (
پرې !   پرېږده، پرېږدئ: پرې سر سرتوره ویر ژړلې مور دې)زیار (
درېم   درېیم
پرېستی   پرې اېستی
پرېښی پرې ایښی
پرېښوم   پرېښووم: ته یوازې له ما ولاړې او غمو ته دې پرېښووم:ز (
راخلې، راخېستی...   رااخلې، رااخېستی...)اخم، الم... ناکره دي (
راړوې، راړولی...   رااړوې، رااړولی...او د داسې نورو الفونو مدغمول.
که   کړه: وما پردبس ته ځان راښکاره که)حبیبي (، هرګوره، د دغه کړ بنسټ))کو-ل ((دی چې د)کړ-ل، کل-ل، کاند-ل، کاڼ-ل (سره هممانیزونه رغوې او هر لیکوال او بیا شاعر کولای شي، د لیکلاریزې او سبکي رنګارنګۍ په موخه له دغې رنګارنګۍ کار واخلي.
پښتون)د پ په فشار (پښتون مسلمان، پښتون مسلمان)خادم (
توبه   د)ت په فشار (یاره توبه توبه
نامراد دوه ځپیز: همه واړه هسې پاتې شول نامراد)رحمان (

۱۵- همدارنګه تولیزې)وزنې (تشې په ځینو بېځایو زیاتونو ډکول ژبنی او شعري معیار زیانمنوي، لکه د پېښوریو په پېښو: پکې ځاله د زمریانو ده – دلته)کې (زمریان اوسي)عبدالله

مقرى (.
"زه " لکه ازاد)ه (مرغه)خاموش (؛
بې له مامرې، بې له تامرم
سره)پوهه (يو زړګيه
په خندا مرې، په خندا مرو)لايق، لايق زاده (....

ځلارې د)څلور لارې (، پېنځکلن د)پېنځه کلن (، اووکلن د)اووه کلن (،
اتکلن د)اته کلن (... پرځاى د وييرغاونې له آر سره سم رالنډ کړشوي او ځايناستې شوي دي.

هرګوره،)زما (او)زموږ(يوڅپيز او دوه او څپيز کارول او بيا)موږه (او)زموږه (دوه څپيزول او
درې څپيزول بيا هم لړو ډېر دود لرې.)پسرلى (دوه او درې څپيز دود لرې او)سپرلى (لاهم
همداراز په منځنى پښتو کې د))يو ((اوښتې او ښځينه بڼې يو څپيزې)يوه،يوۀ، يوې (ويل
کېږې، لکه د عليخېل لايق په دې دې بېلګه کې:
... هلته د وچ ډاګ پر لمنه باندې
د منې باد ته)يوه (کېږدى ريږېږې
په دې کېږدى کې)يوه (رنځوره ښځه
اوربلوې او له دردو ژړيږې...) -٦څ. تمثيل (؛
او په دې ډول ترې د نورو سيمو ويناوال هم ګټه اخيستاى شې "ستا " ، "دستا " دوه څپيزول کوم
ګړدودې لاسوند نه لرې، نو بايد ، لکه له مخه چې وويل شول، د "دتا " او يا هم د "دا ستا " په بڼه
وکارول شې. د وييونو بېځايه تکرار لکه د محبوب سنګر په يو لړ ازادو او نيم ازادو شعرونو
کې له همداسې وزن ډکونو څخه شمېرل کېږې او شعرې بېخوندې رامنځته کوي.

وييپانگه)واژه نامه(

ارمانل	حسرت خوردن
استازگر	رسالتمند
استازي	نماینده گی، رسالت، سفارت
ارتبيلځی	زباله دان
اسكېرلی	مستضعف
اسمانڅک	اسمانخواش، سر به فلک شده
اسمانلار	کهکشان
ارت و بيرت	بسيار وسيع یا گسترده
آر)ه(	اصل، اصيل، پرنسب
آړ	مانع، سد ، شرط
اسان خوښی	استراحت طلب
ارام خوښی	راحت طلب
ارامځای	آرامگاه، مقبره
ازمون بتيـ	کورۀ آزمایش
انځور	تصویر، تابلو
انځوريز	مصوير، تصويری، منقش
انځورگر	مصور، نقاش، نگاره گر
اوتي بوتي	چرند پرند ،چرندیات
الواک	نظر، تیوری
الوی	بريان، واسوخت

اوس اوس، په دې ورو ستیو کې	درین تازه گی-آواخر،آخراً
اړنگ	شک،تردید
اړنگ بړنگ	شک و تردید
اړنگلاندي، اړنگمن	مشکوک، تحت اشتباه
اکر	وضع، حالت
اکربکر	حال احوال
اکر وکر	وضع هویت
انکړ	حالت و وضع)بد انکړ(
اړین	ضروري، حتمي
انگی، انگازه	پژواک، انعکاس صدا
اړ	صرف، دریغ
اننگوړی	انارک، رخسارگک
اند	فکر، اندیشه
اند و ژوند	اندیشه و زنده گی
اند و واند	اندیشه و خیال
اند پوهه	ایدیولوژی
انددود، اند توگه	طرز فکر
انډوخر	خرمستي
انډۍ	قورمه
اورپکی	اشرار
اوړون ټکی	نقطه عطف
اوراورکی	کرم شبتاب
اورشیند)غر (	)کوه (آتشفشان
اورتون	آتشکده
اورپښتی	آتشپرست
اورین، اورنی	آتشین
اورلوبه	آتشبازی
اورپکی، اورگډی	اشرار
اړه تړه	بندوبست؛ زدوبند

اغېز، اغېزه	اثر، تاثیر
اغېزمننه	اثرپذیری
اغېزښندنه	اثرگذاری
اوکوب	شکوه
اووی (ژمنه)	قول، وعده، تعهد ، تضمین
اویجه	سرزمین، قلمرو
اوښان (اوښکن)	آشک آور
ارمانژلی	ارمان زده
اوږدمهالی	طویل مدت
(ا) وسمهال، نن سبا	امروزه، دراین روزها ؛ ماضی
(ا) وسمهالی	معاصر
بادوره	باد کویه
---	یقیني، اعتمادی
باوري	قابل اعتماد
باوروړ	رأی اعتماد
باوررایه (-ې)	اعتماد نامه
باورلیک	
بد ورد یا بدورگ (-ی)	بدمنش، بد طینت
بد اندی	بد اندیش
بدلگی	ناپسند ، نامطبوع
بدگڼه	زشتی، ناسزا
بدوین (-ی)	بدبین
بدونگی، بد رنگ	بدقواره، زشت رو
بسېدل	کفایت کردن، بسنده کردن
بډ، گوَر	حریف، ضد ، مخالف
برخلیک	سرنوشت
برخلیک ساز (-ی)	سرنوشت ساز
بې برخلیکه	بی سرنوشت
بې برخلیکي	بی سرنوشتی
بې سروبوله	بی سروپا ، نادرست

بې سروبې سرواښي	بی بندوبار
بول، اووی،ژبه، ژمنه	قول، عهد
بریا(بریاوي)	دست آورد(ناکره:لاسته راوړنه)
بریښلیک(بریښنالیک)	ایمېل
بریښلیکول	ایمېلول
بوللـه	قصیده، حماسه
بلوسل	غصب، تجاوز کردن
بلوساک، بلوس، بلوسه	غصب، تجاوز
بلوسګر	غاصب، متجاوز، تجاوزگر
برلاسی	تفوق، هژمونی
بری چار	فاتح، غاصب، پیروز
بشروالـه	بشر دوستی، هیومانیزم
بېړنی	فوری، عاجل
بېړنی اکر	حالت اضطراری، ایمرجنسی
بېړندوی، تلواري	عجله کننده،شتابان
بې سوله	نامعقول، غیر منطقی
برمیال، پرمن	پر شکوه، شکوهمند
بې نیاو، بې لوره	بی رحم، بی انصاف، غیر عادلانه
باکه	حدس، ویار
بو خل	سنگ باره،دیوارسنگی
بورجل	اقامتگاه؛کمینگاه؛سنگر
بلېنده،شونتې	مشعل چراغ چوب
بلونج	بدیل، الترناتیف
بوږن	تکان، دلهره، دهشت
بوږنوړی	-دهنده،دهشتناک،دهشت انگیز
بوږنېدل(-ول)	تکان خوردن(-دادن، برآنگیختن)
بدلمېچ	میزان الشعر، عروض
بهیر	کاروان، جریان؛ روند،پروسه
بې کچه(بېکچه)	بی اندازه، بی حده، نامحدود
بلهاري، بلهاری	فدا ، قربان(-ی)

بلهاري	قربانی
بويه(خوړل بويه)	باید ، بایست
ښنجره	شگوفه
ښنجر ، ښنچر	ژولیده، پژمرده
بَخوَله(په دويم خج)	فاجعه، تراژیدی
بدوين)-ی)	بدبین
ښواک او خپلواک	واکه و همخوان، واول و کنسوننت
ښواکوړی	ابتدا به ساکن،کلستر
بړبکۍ)بړبوکۍ،بوړبوړکۍ)	گردباد
بيا بيا ، په بياځلي ډول	باربار، مکرراً
بې ټيکاوه	غیرثابت،متزلزل؛بحرانی

- - -

پاتمړي	میراث
پاتوړی	وارث
پانګواکي	امپریالیزم، سرمایه سالاری
پاڅون	رستاخیز، قیام
پارو پاميزاد)يوناني)	بلند تر از پرواز عقاب)افغان زمین)
پلور	ارزش، فروش
پسولل،رازل	آراستن)به زیور...)
پخشو	خلاص،فارغ، رها،آزاد
پتليز)-ول)	پیوست، پیوند)کردن)
پار)د مينې په پار)	خاطر، پاس)به خاطر-به پاس عشق)
پاټکی)سرخج)	قطعه، شعر
پاټکيوال	شاعر
پاړکی	طبقه)اجتماعی)
پاړکيز)پاټکيز)	طبقاتی
پاسللی	ممون، سپاسگزار
پاسلونی	منت گذار
پاسلل)زباډول)	منت گذاشتن
پاسلنه	منت گذاری

پاسوال	پاسدار، نگهبان
پامور	درخورتوجه،قابل ملاحظه
پایټکی	نقطۀ پایان(-ی)
پایېنه	شکل نهایی، فاینال
پایخج	فشار پایانی
پایله	نتیجه
پیلخج، سرخج	فشارآغازی
پیلامه	علامه، علامت(سمبول)،نقطۀآغاز
پایلوبه	بازی(مسابقه) نهایی
پوړ	قشر(ساختمانی، اجتماعی)
پښویه	دستور زبان، گرامر
پښوییز	دستوری، گرامری
پْښبله(ابتدا به ساکن)	قافیه
پښبلیز، قافیوال	قافیی، قافیوی
پېروپلور	خرید وفروش
په تېرکي	سهواً؛ درگذشته
په پښتو غږېږم	با پشتو گپ میزنم
پر پښتو لیکل کېږم	دربارۀ پشتو مینویسم
پرغز	غضب
پازوال	موظف، مسوول
پتږ، پاڼ، گړنگ	کره کوه، پرتگاه
پرنډې وینې	خون لخته
پاڼریژ	برگ ریزان
پټلیز(جوخت)	پیوست
پرښه	سنگلاخ
پرخ	شبنم
پژی	بدن، وجود، جسم
پژنی	بدنی، جسمی
پنځ	طبیعت
پنځول، هستول	آفریدن، ایجاد کردن

پنځونه)هستونه (	آفرينش، تخليق،ايجاد) هنر (
پنډغالي	جاری اجتماع، کمپ
پنډوپېړ	لُک و پهن،زياد ضخيم
پورژني)سلی (	مسافر، تبعيد شده
پېر	دور، دوران، گردش)زمان(، حالت
پېرزوينه	رواداری، همدردی، مهربانی
پېيل	سفتن؛ سرودن)شعر (
پېيلی	سفته؛ سروده شده؛ منظوم
پيلوړ	پرورش
پانگ ونه	سرمايه گذاری
پرتله	مقايسه
پرتليز	مقايسی، نسبی
پرله پېيلی	منظم، مرتب
پرله پسې،پرلپسې	پی يکديگر؛ پيهم، پيوسته
پرله غښتی	منسجم، سستماتي
پرښتل،پښتل	پرستش کول
پرهرژلی	مجروح
پوهاوی،وبله پوهاوی	تفاهم،افهام وتفهيم،مفاهمه
په ټوله کې، په لويه کې،په ټوليزډول	عمومی،عموماً،عمـدتاً(لـه لويـه
په سر)سر (کې،ترټولومخکې	سره)
په ناسوبتيا کې	ازهمه نخست،پيش ازهمه
په لوی لاس	غياباً،غايبانه
---	ارادی، قصدی،قصداً
تلپاتې	جاويدانی، ابدی
تلپادی،يادژوندی	زنده ياد
تل بهاندې	هميشه جاری
تل ژوندی	زنده جاويدان
تلسمسور	هميشه بهار، هميشه شگوفان
تل ښېرازی	هميشه بهار، هميشه سرسبز

تلغاک	شوروشر؛ بادوباران
تاړاک، یلغاک	شبخون، تاراج
ترله(تربوره)	اودرزاده)مؤنث)
تاندلیان	جوانمرگ
توښۍ،تودنۍ	بخاری
تبځ	تخته سنگ
تره	بدن، وجود
تړه	لاش کوه؛ پیمان..
تړونی	آله بستن،
تلاوه	جفا
تلوَله	وارخطایی، دست پاچگی،تشویش
تلوَلی(پایخج)	وارخطا،دست و پاچه، پرېشان
تلوَلی(۳خج)	بریان) شده)، کباب)شده)
تندي لیک،برخلیک	سرنوشت
تندغری	ترِی،جلوهلی
توندوتېز	تندوتیز؛ دیم و فُل
تونزنه هیله	تمع بیجا
توسن	سبب
تنا	رعد
تمېزی(تمېزي)	سوراخ بینی)مناخیر)
توک(توکونه)	عنصر، ماده
توکی(توکي)	عنصر،ماده
توند	تند
توخم	تخم
توکم(لکه توخم)	نسل، نژاد
تینډک	سکندری، خرام
تورتم رونی	ساهی شکن
ترخ	درز، ضمن
توره دربله	سیه و تار، چرک و سیاه
ترخ	بغل)کوه)

تړه، تړون	پیمان ،قرارداد
تړونوال	قراردادی،متعاقد
تل	ته، ریخته
توربرېښ	تهدیه با سلاح
تس نس	حیف میل؛ درهم وبرهم
تشتور	یکسره خالی
تشپانی	غیرمسلح،خلع سلاح
توغ)له توغه وتل (	توان)ازعهده برآمدن (
تَوغه،ناغه،گناهگاره،گرمانه	کفاره،جرمانه، جبران خساره
توغَه	انجیر

ټکر	تصادم؛ التباس؛ توارد)درشعر (
ټکرخور	متصادم
ټکرویی	واژۀ تصادفی
ټوک	جزء
ټیټتیا	پستي، دنائت
ټول، غونډ	کل، همه
ټولیز	عامه، عمومی، همگانی
)ټولیزي (رسنۍ	رسانه ها)-ی همگانی (،)ماس (میدیا
ټولنواله	سوسیالیزم، جامعه گرایی
ټولنوده	رشد جامعه، رشد اجتماعی
ټولنپوهنه	جامعه شناسی، اجتماعیات
ټولنوټیز	اجتماعی-اقتصادی،سوشل اکانومیک
ټوژله،ټولوژنه	کشتار دستجمعی،جنوساید
ټولځ	مجمع، کمپلکس)ساختمانی... (
ټیکاو	ثبات؛پایداری
ټاټوبی	زادگاه؛سرزمین؛ میهن

جاج)-اخېستل (	فکر، مفهوم، برداشت)کردن (

جړه	کشیده گی، کشمکش
جاروانه	برگشت
جاروتل	برگشتن
جالپانه،اوبپانه،گورتپانه	وبسایت
جړاو	مرصع
جنګ جګړه	مبارزه جنگ و جدل
جنګیال (-ۍ)	مبارز، رزمجو، سلحشور، جنگجو
جوت	آشکار، ثابت، مسلم، بدیهی
جړوبی (ځړوبی)	آبشار
جوله	شکل، فورم
جولیز	شکلی، لفظی
جلا وطن(-ې)، جلاهېوادی	تبعید ، تبعید شده، دور از وطن

چار	کار،فعالیت؛ مهم
چاره(۱خج)	کار
چاروال،کارندوی	فعال،کارا
چاره(پایخج)	چاره،علاج
چارواک(-ی)	مقام،صاحب مقام(دولتی،رسمی)
چاپګر	چاپگر، پرینتر(کمپیوتر)
چاپېریالي	محیطی، environmental
چاپېریالپوهنه	محیط شناسیecology
چاپ،چاپي	چاپی،مطبوع
چاپخونه	چاپخانه،مطبعه
چاڼځی	تصفیه خانه، پالش
چورلکه	هیلیکوپتر، طیارۀ چرخکی
چورلک	چرخش، سکندری
چورلیځ،لمانځی(۲خج)	محور
چړاو ،ټولوژله،ټولوژنه	قتل عام،کشتارعام، مساکر
چلبنت پیسه	کرنسی،پول رایج
چلندلار،چلندبېلګه	طرزعمل، procedure

چارناچار	مجبوراً، ناگزیر
چمګاډی	ترموای

ځاځ	خشم، قهر، غصه
ځاځل	به خشم آمدن، قهرکردن
ځاځوړی، قهروړی	قهرآلود ، خشمگین
ځمکلاندي	زیرزمین، زیرزمینی، اندر گروند
ځمکواکي	زمین سالاری، فیودالیزم
ځمبل(بانه رپول)	پلک زدن، مژه بهم زدن
ځېل	نوع، ژانر
ځواکلېږد	انتقال قدرت
ځواک	نیرو ، طاقت، قدرت
ځلوب	سراب
ځواکمن	نیرومند ، مقتدر ، پرقدرت
ځواکمنېدل(-ول)	نیرومند شدن(-کردن)
ځواکمني	نیرومندی

څانګ(څانګونه)	بال، شهبال
څانګغوڅ	با پروبالِ شکسته،دل افگار
څانګ وسرغوڅ	باپروبال وسرشکسته
څپڅپاند	نوسانی، غیرثابت؛متردد
څرخوبی،ګوړبهی	گرداب، چرخاب
څورنګ	دلریش، پریشان
څخۍ، تره	ناوه
څڅواکی	قطره گک
څڅوب، څڅوبی	چکک، تراوش، چکیده
څپان	توفان آب
څلاري(څلورلاري)	چهارراه، چار راهی

ځمغېلی (بېپيخوله کېږدی)	غژدی، بدون درپرده
څنډ	افق
څپوڼی	دستمال، دست پاک
څپه	موج؛ هجأ، سيلاب
څو څپيز	چند هجائی
څلوريځ	رباعی، مربع (شعر)
څلوريزه	چهاربيتی، چهارپاره؛ قطعه
څوَب	شوق

خاچوڼی (چوڼی)	بلبل، عندليب
خونړی	خونين، خون‌آلود؛ خونخوار
خوځون، خوځښت	حرکت، تحرک، تکانه
خوگلن	گلخن، خريج آتش
خول ماخول	زده و زخمی
خوال	خاليگاه، بيخ کوه، سج کناره رود بار
خول	تاج، خود، کلاه آهنی، پوچک مرمی
خواخوږي	همدردی، همدلی
خوږبويه	خوشبو
خوږبويي	خوشبويی
خوږغاړی	خوشخوان، خوش صدا
خونل، لونل، ښندل	نثار کردن، آفشاندن (گل)؛ اثرکردن
خولنگ	فرياد
خاورپوهنه	خاکشناسی

دښمن، دښنه، ميرځی	دشمن، خصم
دک	علت
دروږ، بلهار	قربانی
دوبيزه	مثنوی
دربيزه	مثلث (شعر)
دوه څپيز	دوهجايی، دوسيلابه

دوه گرايه،دوه هومره	دوچند
درسته	سلاح
درستوال	مسلح
درغل	سر درگم، فريبکار
درغلي	فريبکار؛ جعلکار، جعلی
درگه	نيستان، نيزار
درنگه	لاش، نعش، جسد
درنگمخور	لاشخور

ډبروژله	سنگسار
ډمگۍ	مشاطه، آرايشگر
ډورۍ، گورنډه	دخمه
ډنډگلی	نيلوفر
ډليز	گروهی، دستجمعی، جمعی
ډيل (ټال)	معطلی

ربړه	معظله، پرابلم، شمالک
رازل، ښکلل، سينگارول	آراستن، پيراستن،اذين بستن
راشی (پايخج)، رېز	برف کوچ
رانغښتل (رانغاړل)	پيچاندن،دربرگرفتن، در...نهفتن
رزمنه وال	روزی رسان
رپی	پرچم، بيرغ
رپاند	در اهتزاز (پرچم...)
رسنۍ	رسانه ها
رسنوال	ژورنالست
رسنيز	رسانه يی،ژورنالستيک
رغځی	راغ، سنگزار
رغاونه،رغونه	ساختار
روغه وال	صلحجو، صلح خواه
رڼوب	زلال

ریز	برف کوچ
رېږدله	زمین لرزه، زلزله
رخه سخه	حسد و عناد
رغښت-رغاونه	سرنوشت، ساختار
ربغړ	اولاد بی نوا و یا بی سرپرست
ربغونی	
رنگین تال،بوډۍ تال	رنگین کمان،کمان رستم،قوس قزح
ریشی، ستانه	روحانی
)بیا (رغاونه	ساختار،بازسازی
رغنده	سازنده،تعمیری
رغاوه	صنعت
رېږوکی	زار و زبون
ربړ	زحمت،محنت
رېړیالی، زیارکښ	زحمتکش،کوشا)ن(
ربړه	مشکله،معضله،پرابلم
ربنه	باد خفیف،نسیم
ربځ)رېبځ(	جاروب، برس دندان، کفش...
رښته)رښتي(	حق)حقوق(
رښتیا)رښتیاوي(	راست،راستی،واقعیت)واقعیتها (
رښتیاینه	تحقق
)په (رښتیا-رښتینه	واقعاً

زغر	زره، جوشن
زغرور، زغروال	زره دار
زغریالی	زره پوش
زغرگاډی	موتر یا خودرَو زرهدار
زغرټېری	واسکت زره
زغرد)په زغرده (	صریح،آشکارا)گفتن (
زغم، پېغ	تحمل،بردباری،حوصله
زغمناک،پېغیالی	بردبار،تحمل پذیر،باحوصله

زغمور	قابل تحمل
زغومی،ځرخوبی	گرداب،ورطه
زمول،زموللی	پژمرده،ژولیده، خشکیده
زمولل	پژمردن، خشکیدن
زېرغلی،ژیړغړن	زرد مانند
زېرندويي	آفرینشگری، ایجادگری
زېږندوی	ایجادگر، خلاق، آفرینشگر (هنر)
زهرژلی، زهرجن	زهرآگین، زهرآلود ؛ سمی؛مسموم
زېری گر(ندی)	مژده رسان
زېښناک	استمثار، بهره کشی
-گر	استثمارگر،بهره کش

- - -

ژغور (ژغورل، ژغورتیا)	نجات، رهایی
ژغورند(ه)	رهاییبخش، نجات بخش
ژغورندوی،ژغوراند	ناجی، منجی
ژغورډله	تیم نجات
ژغوربېړۍ	کشتی نجات
ژمن	ضامن، متعهد
ژمنه،ژبه	وعده، تضمین، تعهد
ژبپوهنیز	زبانشناختی،لنگویستیکی
ژبپانگه،وییپانگه،وییزېرمه	ذخیرۀ زبان،vocabulary
ژوندجگړه	تنازع اللبقا،مبارزۀ زنده گی

- - -

سپوږمیز	مهتابی،قمری
سپوږمۍ مخي	ماهرخ،مهرخ،مهرو
سترگلین	نگاه، نظر
سترگلید	دید چشم؛ چشمدید
سترگولیدلی	شاهدعینی
سترگولیدلي	چشمدید ها
سترگ ارت	چشم انداز

سترگرس	چشم رس eyeshot
سترگ ورشو	ساحۀ دید
ستو	قطره گک
ستونخ	قله، چکاد)کوه (
ستونزه	مشکل،معضله،پرابلم
ستونزمن	خسته کن، پرابلماتیک
ستغیونی	صعب العبور
ستن،غونډ	ستون،رکن)شعر (
سوړسمخ،یخ کرخ	خیلی سرد ،زمهریر
سروب،سرامنې)اوښکې (	خوناب
سکیندہ)-کول (	جبران)-کردن (
سندری	شرشره، فواره
سیند	دریا ،رود ؛فرهنگ)قاموس (
سیندکښنه	فرهنگ نویسی،لکزیکوگرافی
سیندکښ	فرهنگ نویس
سیندگی	دریاچه،جهیل؛ فرهنگ کوچک
سمندر،دریاب	بحر ؛فرهنگ محیط،فرهنگ جامع
سمندرگی	بحیره
سمندرمشر،سرمانو	امیرالبحر، کپتان کشتی
سندربول، سندرغاړی	آواز خوان،گلوکار
سندربوله	مشاعره
سوَب	حاضر
سوبتیا	حاضری، حضور
سُوبمن	فاتح، پیروزمند
سوبه	فتح، پیروزی
سورکی	شفق
سونتوکی،سونتوکي	مادۀ سوخت، مواد سوخت
سونلرگي	چوب سوخت
سروور،سراور	میوه افشانی بر عروس
ساهو	جاندار، ازاد ، اسوده

سرغړاند ، سرغاړی	متمرد ، سرکش
ستن	رکن، ستون
سول	عقل، خرد
سکالو	موضوع، مضمون، مطلب
سم له لاسه	فوری؛ طورموقت،موقتاً
سملاسي	سمدستی، دستی،فوری، عاجل
سکاسه)سکاسي (	شبح)اشباح (
سکته)۲خج (	قناعت؛ صبر

- - -

شننه	تحلیل، تجزیه، تقطیع
شوبله	هزارپا ، شیله، تانک جنگی
شوبلور	تانکیست
شپول)شپاله(	هاله
شتې	تیر، سوفار، خدنگ
شیند پر شیند	تیت و پرک، پراگنده
شوپیان	تاوان،خساره
شک و شوپیان،اړنگ بړنگ	شک و تردید
شکمن	متردد ؛مشکوک suspect
ښکالو	صدای پا
شونی	شدنی، ممکن
شونتیا)شونتیاوي (	امکان)امکانات(

- - -

ښکالوه)سرخج (	بحث،مباحثه
ښکیل	درگیر، دربند ، گرفتارinvolved
ښکیلتیا	درگیری، گرفتاری
ښادمانه	حماسه، کارنامه
ښارمیشتی	شهرنشین
ښاروند	شهروند ، تبعه، ستیزن
ښاروندي	شهروندی، تابعیت،ستیزنشیپ

ښکېلاک	استعمار
ښکېلاکګر	استعمارگر
ښکارندوی	نمایانگر، ممثل، مظهر
ښکلل	مزین ساختن، توشیح کردن
ښکلیستان	سرزمین زیبایی
ښه ترا ، په ښه ډول	خوبتر، به گونهٔ بهتر
ښهانه،ښمر	خوبی،نیکی
ښمروښېګڼه	خیر، خیریه

- - -

غځوني	خمیازه؛جهش
غورځنګ	جنبش، نهضت movement
غورځاوڼ	عضوِ یک جنبش
غوني)زیرېدل (	گونه)تغییر خوردن (
غرڅپه	موج عظیم، surf
غړند	پژمرده
غړی	عضو ؛ عضله؛ پراته
غړیالی)ړوب (	عضلاتی، تنومند
غېلې	رمه
غلچکی)نظر (	)نگاه (دزدیده، خس دوز
غورسکه	دود کشیف
غلیاک	حمله سری، شبخون
غاړې مورګې	بیشه و گنگل، کوه و دامن
غونډ	رکن، مجموعه، گروه
غرڅپه	موج عظیم
غاړه	گردن، لحن، نغمه
غزلبول	غزلسرا ، غزل گو
غزلیز	غزلی
غوړګه	نوده
غچ	انتقام
غوره	مهم،برجسته

غوراوی	انتخاب، گزینش
غورچاڼ	گلچین، گزینه
غونډ	عبارت، فقره؛ رکن
غونډْله)۲څپېزه (	جمله
غونډْله پوهه	جمله شناسی، نحو

- - -

کرکنډه	خرسنگ
کارغالی	کارگاه، ورکشاپ
کاز	آز
کازمن	آزمند
کومی	حلقوم
کبړ	ریسمان، ضحیم، کېبل
کربه	راه صعب المرور کوهی
کبلۍ	غزال
کوکۍ	گل، دهن، پروانه گل
ککۍ	سردمک چشم
کړنگ ژمی	زمستان سرد
کونډ	قله، سربریده
کنځر)کنځڼ (	پلاس، لحاف، مندرس
کروړ	روبین، سخت، نام شاعر
کرگر، کروندگر، بزگر	زارع، دهقان، کشاورز
کړونَگی)دویم خج (	آبشار
کسات	انتقام
ککوبی	عطر)گلاب (
کوبۍ	حباب
کوکه)کور (	فریاد، واویلا، ضجه
کهول)کول (	دودمان، نسل

کونگ وزمه	جغد مانند
کيځليک	لوحه مزار
کوغالی، کوډغالی،کوډله	مرغانچه، خانهٔ محقر
کنگل	يخ، منجمد
کنگلنی	فريزر
کچ	سطح، سويه

گر	ظلم، ستم
گرگر	ستمگر
گړنگ	پرتگاه
گردله	گردباد
گلکښ	ساحل پر گل، بيشهٔ گل ساحلی
گل ونه	درخت گل
گلبڼ	گلشن
گلباغچه	باغچهٔ گل
گلبوټی	غنچه گل
گلپاڼه	گلبرگ
گلښانگه	شاخ گل
گل وله	گل بيد
گل ويی)-ونه (	گل واژه)ها (
گلمينه	عشق گل،گل دوستی
گليون	گل گشت
گوتپېر، گوتليد	زاويهٔ ديد
گواښ، گواښنه	اخطار، تهديد ، قهر
گواښل	تهديد کردن؛اخطاردادن
گور)گڼ(	غلو)با واو معروف (
گور)لکه لوړ (	حريف، رقيب
گل ښېره	گل چهره

ګل مخی	گلرو ، گلرخ
ګلورین	گل مانند
ګورنډه، ډوری	گودال، دخمه
ګوربت	عقاب
ګروم،زړه غوټه	عقدهٔ دل، کمپلکس
ګرومن	پر عقده، عقده يي
ګرانبیه	گرانبها
ګبنې	)رعشه (لرزه
ګوټ	جرعه، گوشه

لمر پښتنی	افتاب پرست
لمرمزدک	معبد یانیایشگاه خورشید
لمریز	خورشیدی،شمسی
لمریزکال	سال خورشیدی)هجری قمری (
لمرین	آفتابی
لمرخرک،لمرخړیکه	نوک آفتاب، آغازطلوع
لمرخرکی، پیتاوی	پیتاو ،آفتاب رخ

لاربه	رهنمون، رهکا
لښل، لېږدېدل	کوچیدن
لېږد	کوچ، رحلت
لوښه	خصلت، عادت
لارښود	رهنما
لورښود	سمت دهنده،قطب نما
لارلودن، لورلودن)ورکېدل (	سمت وسو ؛ خرک ودرک)گم شدن (
لروین	دوربین
لنډوین	نزدیک بین، کوتاه نظر
لولنګر	آواره، خانه بدوش
لالهاند ، لالهان	سرگردان
لګړ، خوړ، توی	رودبار

لوڅي پوڅي	زاری و الحاح؛ چاپلوسی
لی پرلی	اینسو و آنسو ؛به هرسو
لور	رحم، رواداری
لورېينه	رواداری، مهربانی
لوراند ، لورين	مهربان، رحیم
لورول)لورېدل(	روا داشتن
لېوال	مشتیاق، علاقمند
لېيل، هڅول	تشویق کردن
لړه	دمه، مه، غبار
لېوالتيا	اشیاق، علاقه)مندی(
لونل)لونی(،خونل	افشاندن، نثار کردن)می افشاند (
لوبډله	تیم)ورزشی (
لوبغالی	ستدیم
لوبغاړی	ورزشکار،بازیکن
لېوکتې	چوچه گرگ
لید	دید ، نگاه، نظر
لووی	گواه، شاهد
لاسبری	مسلط)به فشار "ب" (
لاسبری	تسلط)به فشار "ر" (
لاسرسی	دسترس)-ی(، access
لېچن)لېچن سترگی (	چرکین، شریده)چشم شاریده (

مرگخپانی،مرگاني،مرگونی	مرگبار
مزدک	مسجد ، معبد ، نیایشگاه
مزگت	مسجد ، مزگت
مخسوری	سرخرو
مخسوری، مخسوري	سرخرویی
مخرونی	بارخ صفا ، آبرومند
ماڼو	ناخدا ، ملاح، کشتیران
ملیا	همراهی

منی	مرکز
منګنی	خزانی
مینه وړی	دلربا
موخه	هدف، مقصد ، مرام
موخن	هدفمند
مرجوڼا	غواص
مرګ و ژوند	مرگ و زنده گی
مرګ ومړینه	مرگ و میر
مخسور)ی(	سرخرو
مخسوري	سرخرویی
منځپانګه	د)ونمایه(محتوا
ملوب	خوناب، آبگین
متره	نیرو ، شیمه
ماښامی	خفاش، شپرک
مړزګه خور	لاش خور
مخینه	سابقه،پیشینه
مخینه وال	سابقه دار،باسابقه
مخبېلګه	اُلگو،مودل)نمونه(
مخنی، مخینی)مخینیان(	قبلی، سلف)اسلاف(
ننګول	چلنج-چالش کردن
ننګونه	چلنج،چالش
ناسکیندی	جبران ناپذیر
ناباندي	ناموافق، مخالف،مختلف الرأی
ناباندي،ناباندېوالی	عدم موافقت، مخالفت،اختلاف
ناتار،ناورین	فاجعه، مصیبت
ناسوَب	غیرحاضر،غایب
ناسوَبتیا	غیرحاضری،غیابت،عدم حضور
نازغموړ	غیرقابل تحمل
نازولي او نازلوبولي	نازدانه و نازنین
ناورین،ناتار	غم، اندوه،فاجعه،تراژیدی

ناخوالې(نادودې)	ناسزا، ناپسمانی
ناخوال	نارام، آزرده
ناړام	لجوج، جسور، ماجراجو
ناندره(ناندرې)	جنجال، لانجه
ناندریز	جنجالی، متنازع فیه
نانډوله	ناسازگار
نانډولي	ناسازگاری
نانغتان	ناشنو، بازیگوش
ناغېړی	سهل انگار
ناغېړي	سهل انگاری
نړگه	نهالستان؛ نهالفروشی، نرسری
نوزېږی	نو زاد
نورپنځلی	آفریده از نور
نالاسبری	نارس، غیر مسلط، تسخیر ناپذیر
نمرگلی، لمرگلی	آفتاب پرست

نیاو	عدل، داد
نیاوتون	محکمه، دادگاه(عالی)
نیاو والي	محکمه، دادگاه
نیاو وزارت	وزارت عدلیه یا دادگستری
نیمژواند(ی)	نیم جان
نومهالی	معاصر، مدرن
نړیواکی	جهانبانی، جهان سالاری
نومونه	اصطلاح، نامگذاری
نومونوړ	قابل تسمیه
نړیواله	انترناسیونالیزم
نړیواکي	جهانسالاری؛ امپریالیزم
نړیپاڼه، نړیجال	انترنت

نغوته	اشاره
نغوتنه	تلمیح، کنایه
نګوښل	لنگیدن
نګه (نره)	باب، خالص
نمنځ	احترام؛ عبادت، پرستش،نیایش
نګاسه	طنین
نګېرل	احساس کردن
نګېرګډون	حس آمیزی، پرادکسی
نګېرنه	احساس
نوړی	جنس (مذکر، مؤنث)
نوړېیز	جنسی
نوغی	نطفه، ریشه
نهیل	نا امید ، مایوس
نهیلي	یاس حرمان، نا امیدی
نېز	سیل، سیلاب
نېزوړی	خس و خشاک سیلاب
نیمه خوا	نیم بسمل
ناوکۍ	عروسک؛ نوعی گیاه فرشی
نندارمه	درامه، نمایشنامه
نغرل، نغړل (ناکره: نغړدل)	بلعیدن
نټه	انکار
نټه نه منونکی	انکار ناپذیر
نټیالی	منکر

وییپانګه، وییزېرمه	ذخیرهٔ لغوی vocabulary
(نوي) وییرغاونه	واژه سازی
وییپوهنه	واژه شناسی، واژگان
وسپنیز (ناکره: اوسپنیز)	آهنی،آهنین
ورانپوهاوی، ناسم پوهاوی	سؤتفاهم

وبله، ځبله	با همدیگر، با هم، بهم
ولوله	احساس، عاطفه
ولولیز	عاطفی، احساساتی
ونج	عوض، تعویض؛میز
ونجړ	میز خورد
ویلوب	گدازه، مذابه
ویرژلی، ویرلړلی	سوگوار
وبله	باهم، باهمدیگر
ویار	عیب
ویارجن	معیوب
ویی)وییونه(	واژه، لغت، کلمه)واژه ها (
ورشو)اورشو (	مرغزار
ویني بیه	خونبها
وینه او مینه	خون و عشق
وراشه	وجیزه، گفتار نیک
وروه	ابر باریک
وربل)ناکره:اوربل (	کاکل، موی پیشانی
وربوی)اور بوی (	حریم،قلمرو
ویار) ویارن (	عیب)معیوب،نقص (
ویارن)ویارلی (	پر افتخار، مفتخر
وېره وړی، ترهوړی	هیبت انگیز،دهشت انگیز
وېلاړ	تصمیم،عزم،اراده
ویرژلی،ویرژړلی،ویرمن،ویرجن	ماتم زده، سوگوار
هممهال)-ی (	همعصر، معاصر، همزمان
همغاړی	همکار
همغږی، همغږي	هماهنگ،هماهنگی
همغږیز، همغږیزي	هم آوا،هماوایی
همنوږی	همجنس
همنوږیزي	همجنس بازی

همبریدی	همسرحد
هملوری	همسو
هڅول، لیل	ترغیب و تشویق کردن
هاند و هڅه	سعی و تلاش
هوډیالی، هوډمن	مصمم؛لجوج
هوسا ژوندی	مرفه الحال
هېواد پلوری	وطنفروش
هېواد مشر)ناکره:ولسمشر (	رئیس دولت یاجمهور
هیښ	حیران، متعجب
هیښ پېښ، هک پک	مات و مبهوت
هېښتیا	تحیٌر، شگفتی
هېښتیاوړ	قابل تعجب،درخورشگفتی
هېښنده،هېښوونکی	محیٌر، تعجب آور،شگفت انگیز

- - -

یادغونډه	محفل یادوبود
یمال	توفان برف، برف کوچ
یون	حرکت، پویش، پویه، سفر
یونلیک	سفرنامه، گزارش سفر
یونلیکونکی	سفرنامه نویس
یوون	واحد ، یونت
یونل، درومل، تلل	رفتن، حرکت کردن، سفر کردن
یېبره	حاصل، ثمر،ثمره
یېبرور	بارور،حاصلخیز
یېړ	دسته کشتی ها
یانکي،یانکیان	امریکایي،امریکایی ها
یاد ، یادونه	یاد و بود
یادنامه	یادنامه
یادښت)ناکره:یادابنت(	یادداشت
یاده،یادی	یادآوری؛حافظه

اخځلیک

۱- اجمل خټک: د غیرت چیغه، کابل ۱۳۶۳
ژوند او خوند ، د قومونو او قبایلو وزارت، کابل ۱۳۶۶
ګلونه تکلونه، کابل ۱۳۶۲
۲- احمد شاملو: از زخم قلب، ګزینه و خوانش شعر ع. پاشانی، تهران ۱۳۷۳
۳- احمد شاه بابا: د دیوان غورچاڼ، د پښتو څېړنو نړیوال مرکز، کابل ۱۳۵۷
۴- الهام، پوهاند محمد رحیم: ادبي مسألې، د افغانستان دلیکوالو انجمن ۱۳۶۷
۵- امین، ډاکتر امین الحق: ګورې وربخې، کابل ۱۳۶۶
۶- بکتاش، حنیف: د ځنګله سترګو کې، کابل ۱۳۶۷
۷- بنوال ، محمد افضل : وزن شعر دري ، انتشارات پوهنتون کابل ۱۳۶۶
۸- پژواک، عبدالرحمن: کلیمه داره روپۍ، کابل ، ۱۳۳۷
۹- پویان، عنایت اله: منصوري چیغې، دارالاسلام، کابل ۱۳۸۵
۱۰- پیوند ، علي ګل: زړه ډمه: ۱۳۵۷ او سیلۍ، د لیکوالو انجمن ۱۳۶۸
د سپنمایاران، دانش خپرندویه ټولنه، پېښور ۲۰۰۷
۱۱_ پوهندوی جلال الدین او پوهیالي محمدرفیق: قافیه) اوډنه (۱۳۶۲
-ادبي فنون، بیان) اوډنه (، کابل پوهنتون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی)دواړه ګستېتنري اوډنې د پوهاند رشاد په لارښوونه (. ۱۳۶۳
۱۲- جورج تامسون: خاستګاه زبان، اندیشه و شعر، ترجمه جلال علوي نیا ،انتشارات حقیقی تهران ۲۵۳۶، هنر شاعری ۳۶- ۴۶ وزن وکار ۲۲-۵۷
۱۳ - حبیبي، عبدالحی: په اوسني پښتو شعر کې د ژوند خپې، د افغانستان د علومو اکاډمي، ۱۳۶۰
۱۴-حمزه شینواری: غزونې، اداره اشاعت سرحد ، پېښور، ۱۹۵۲

- د خيبر وږمې، پښتو ټولنه، کابل ۱۳
۱۵-خاموش، لطف الرحمن: مزلونه او منزلونه، د افغانستان د ليکوالو انجمن ۱۳۶۵
۱۶- خزان، عارف: د سحر په غېږ کې، د افغانستان د ليکوالو انجمن ۱۳۶۵
۱۷- خوشال خان ختک: کليات، لومړی ټوک، د افغانستان د علومو اکاډمي، کابل ۱۳۵۸؛
همدا راز يې ((ک ((د کابل چاپ او))پ ((د پېښور هغه مانا لري.
- زنځيری يا خط نامه، د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۶۱
- سوات نامه، د افغانستان د علومو اکاډمي، کابل ۱۳۵۸
- ننگ او غورځنگ، دخوشال بابا منتخبات- کابل ۱۳۶۲
۱۸- داوی، عبدالهادي: ښکلي شعرونه، لومړی ټوک، ۱۳۴۰
۱۹- دوست شينواری: د ادب تيوري اساسونه، کابل ۱۳۶۵ –د پښتو د ولسي ادب لارې.
۲۰-رحمان بابا- ديوان- پښتو ټولنه، کابل ۱۳۶۵
۲۱-رضا باطنی: زبان و تفکر، چاپ هفتم نقش جهان، تهران ۱۳۷۸
۲۲ - رضا براهني: طلا در مس) در شعر و شاعری (، کتاب زمان، چاپ دوم، تهران ۱۳۴۷
۲۳-رفيع، حبيب اله: زريني ځانگې، د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۶۵ او د جمهوريت پلوشې، کابل مجله ۱۳۵۲
۲۴- روهي، محمد صديق: ادبي څېړنې، د ننگرهار پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۰
۲۵- شعريت يعني څه؟ کابل مجله، عقرب- قوس ۱۳۶۲، ۳۱-۳۹ مخونه.
۲۶-زيار، مجاور احمد: ولسي ډوله شعر د ولسي، کلاسيک او نوي - ازاد شعر تر منځه، کابل مجله ۷-۸ گڼه ۱۳۶۷
- پښتو پښويه، درېيم چاپ، د دانش خپرندويه ټولنه، پېښور ۱۳۸۴
- پښتو ليکلاربود - - - - - - ۱۳۸۲
-زندانی نغمې، بيهقي خپرونې، کابل ۱۳۵۹
-وينه او مينه، د دفاع وزارت له خپرونو، ۱۳۶۰
- سوزونه او سازونه، کابل ۱۳۶۴
-اور او ويني ، کابل ۱۳۶۵
- گکخونه - - - - - - - - - ۱۳۶۷
-گلولي) گل بيد (- - - - - - - - ۱۳۶۹
-اندوژوند ، آريانا چاپخونه، کابل ۱۳۶۸
د کتاب د ليکوال نورې شعري ټولگې: د سبرونو نڅا ، زما نړۍ، د مرجانونو ځانگې، رزم و بزم، پوهه او گروهه، اند و واند ، ساندې او سندرې، نوې پېرۍ او نوې زرۍ، ناپېيلي او ناچاپې

شعري بېلگې.
۲۷- ژواک، محمد دين)خېړنمل (: افغاني حماسه، کابل، ۱۳۲۹
۲۸- سلمی شاهين: د پښتو ټپې، پښتو اکېډيمي، پېښور پوهنتون، جدون پرېس پېښور ۸۸-
۱۹۸۹
۲۹- سنگر، محبوب شاه: زوږ، کابل ۱۳۲۰
- بنده کړيکه، کابل ۱۳۲۲
۳۰- سنگروال، شهسوار: شمله، د افغانستان د ليکوالو انجمن ۱۳۶۷
- شمله، لومړی گڼه، لندن ۲۰۰۱
۳۱- سېلاب، ساپی: د اوښکو سېلاب، د افغانستان د ليکوالو انجمن۱۳۹۷
۳۲- طبري، احسان: مسائلی از فرهنگ و هنر و زبان، انتشارات مرواريد ، تهران ۱۳۵۹
۳۳- غني، عبدالغني خان: د غني کليات، د قومونو او قبايلو وزارت، کابل ۱۳۶۴
۳۴ - فردا ، فاروق: د گلپاڼو پرخې، د ليکوالو انجمن، کابل ۱۳۶۵
۳۵- فنا ساپی، محمد جان: فريادي شاعر، کابل۱۳۳۸
۳۶- قلندر: دېوان، پښتو ټولنه، کابل ۱۳۵۲
۳۷- کامگار خټک: دېوان، د افغانستان د علومو اکاډمي، کابل ۱۳۵۸
۳۸- کاوون، صديق: سپرغۍ، د ليکوالو انجمن، کابل ۱۳۶۲
- د باد په کنډوالو کې، دانش کتابتون،۱۳۸۱
۳۹- کرگر، اکبر: خو ادبي يادونې، هماغه انجمن، کابل ۱۳۶۲
-صديق کاوون))د ونو مرگ ((په موسم کې،سمسور اوبپاڼه۳-۳-۱۰
۴۰- کمين، برکت اله: مزلونه او غرونه، د ليکوالو انجمن، کابل ۱۳۶۲
۴۱- لايق سليمان: چونغر، ۱۳۴۱
- کېږدۍ، د هند چاپ ۱۳۵۲
- يادونه او درمندونه، بيهقي کتاب خپرونه، کابل ۱۳۵۷
۴۲- لېوال، عبدالغفور: هوسۍ، دانش کتابتون۱۳۷۸
- کله چې ته خپه شې، ميوند خپرندويه
۴۳- مجروح، سيد بهاو الدين: ځانځاني ښامار، د ژبو او ادبياتو پوهنځی، کابل پوهنتون
۱۳۵۲
۴۴- مستان، کمال: د لمر شغلو ته، کابل ۱۳۶۷
۴۵- مومند ، عبدالحميد: ديوان، د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۶۳
۴۶- ميا شرف: د پښتو عروض، پښتو ټولنه، کابل ۱۳۴۴

۴۷ - ننگیال، اسحاق: هغه شپې هغه کلونه- دولتي چاپخونه، کابل ۱۳۶۳
۴۸- نوید ، نورالبشر: مشالونه، د افغانستان د لیکوالو انجمن ۱۳۶۷
۴۹- بویل(Böll) هاینریښ: خاطره ای از المان همراه با چند داستان کوتاه، ترجمه بیژن قدیری شهلا حمزاوي انتشارات آگاه، تهران ۱۳۶۳
۵۰- هوتک، محمد بن داود: پټه خزانه- دربیم چاپ، کابل ۱۳۵۴
۵۱ - هیوادمل، زلمی: فرهنگ زبان و ادبیات پښتو ، جلد اول ریاست تالیف و ترجمه وزارت تعلیم و تربیه ۱۳۵۲
۵۲- یاري، تاج محمد: ستوری او سیوری، دافغانستان د لیکوالو انجمن، ۱۳۶۲

53. Best Otto F: Handbuch literarischer Fachbegriffe, Definitionen und Beispiele Fischer Taschenbuch, DietzVerlag Berlin 1973.

54. Engels, Fridrich: Kleines Politisches Wörterbuch Verlag, Frankfurt am Main 1972.
55. Fiedler-Finger: Dialektischer und historischer Materialismus Dietz-Verlag Berlin 1947.
56. K. Kasper und D. Wuchkel: Grundegriffe der Literaturanalyse 2. Auflage VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1985.
57. Koch, Hans: Zur Theorie des Sozialistischen Realismus Dietz-Verlag, Brlin, 1974.
58. Langendoen, D. Terence: The Study of Syntax The Generative -Transformational Approach to Structure of Americn English the Ohio State University. Holt Rinehart and Winston, INC. USA 1969.
59. Mackenzie, David Neil: Pashto Verse: revision note. 1. ed. 1958, 2.ed.1993(SOAS), London.
60. Najib, Manalai; Métrique du Pashto in Cahires de poétique comparée N° 15, Octobre 1987 ; pp. 103-153.
61. Pstrusinska, Jadwiga: Poetic Forms in Afghan Poetry Folia Orientalia Tome x111 Poland 1971

پر دي سربېره چې زیاتره اخځونه د کتاب په متن کې راغلي، بیاهم د یو لړ مهالنیو)ورځپاڼو، اونیزو، میاشتنیو...(لکه: ژوندون، پښتو، کابل مجله، هیله، څولۍ، رڼا ، لیکوال، ژوندون، ښکلا ، لیمه، لمبه، الفت، گوربت... (او اوبپانو) سمسور، تاند ، ټول افغان، تل افغان، بهیر، لروبر... (یادونه اړینه بولم چې په ازاد متې مې ځنې د شعري بیلگو په برخه کې گټه اخیستې ده..- نو که د پاسنیو بیلگو په لړ کې د یو شمېر نورو نوښتگرو ویناوالو هغه پر لاس نه وي راغلي، و به مو ښنې.

همدارازد ادبپوه او لیکوال دوست نجیب منلي هغه لوربینه پرځان پورګڼم چې د پښتو شعر په اړه یې د خپلې فرانسي لیکنې پښتو لنډیزاو هم یې د فرانسي شعري سیلابیک سېستم یو نچوړ په واک کې راکړی دی. د وتلي غزلبول مصطفی سالک د پایېنې له ځغلندې کتنې هم منندوی یم. په تخنیکي برخه کې د دانش خپرندویې ټولنې له پښتوپال مشر منلي اسدالله ساپي او تکړه همکارانو ښاغلي نورمحمد نورزي او د لومړي چاپ د بیا اوډونې له کبله له هڅاند قاري عمرخېل، او په پای کې د مالي لګښت په تړاو د فرهنګپال ملګري فدانظري له مېړانې مننه کوم.

په ټوله شاعرانه مینه او مننه. ستاسې زیار